

2022

**ROCZNIK
KULTURY
POLSKIEJ**

•	WPROWADZENIE prof. dr hab. Piotr Gliński Wicepremier, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego	5
•	NIE TYLKO O DOSTĘPNOŚCI KULTURY dr hab. Rafał Wiśniewski, prof. ucz. Dyrektor Narodowego Centrum Kultury	9
1.	TERYTORIALNA DOSTĘPNOŚĆ INSTYTUCJI KULTURY	15
•	ZRÓŻNICOWANIE DOSTĘPNOŚCI DO OFERTY KULTURALNEJ ORAZ JEJ POSTRZEGANIE NA WSI I W MIEŚCIE Ośrodek Statystyki Kultury Urząd Statystyczny w Krakowie	16
•	DOSTĘPNOŚĆ BIBLIOTEK PUBLICZNYCH NA OBSZARACH POZAMETROPOLITALNYCH Pracownia Bibliotekoznawstwa Instytut Książki i Czytelnictwa Biblioteka Narodowa	36
•	ROZKŁAD TERYTORIALNY INSTYTUCJI PARAMUZEALNYCH W POLSCE Wydział Statystyki Dziedzictwa Narodowego i Analiz Przekrojowych Departament Badań Społecznych Główny Urząd Statystyczny	45
•	O ROZKŁADZIE PRZESTRZENNYM MUZEÓW W POLSCE Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów	56
2.	KONSUMPCJA KULTURY I KORZYSTANIE Z ZASOBÓW	73
•	KONSUMPCJA KULTURY WŚRÓD MIESZKAŃCÓW OBSZARÓW POZAMETROPOLITALNYCH Departament Analityczno-Badawczy Krajowy Instytut Mediów	74
•	DOSTĘP DO DÓBR KULTURY NA OBSZARACH POZAMETROPOLITALNYCH W DZIAŁALNOŚCI ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH Departament Archiwistyki Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych	104
•	CZYTANIE KSIĄŻEK – KORELATY WYKLUCZENIA Biblioteka Narodowa	113

3.	ZAPOŚREDNICZONY DOSTĘP DO KULTURY	123
•	ACADEMICA – OGÓLNOPOLSKA SIEĆ WYPOŻYCZALNI ZBIORÓW CYFROWYCH BIBLIOTEKI NARODOWEJ Biblioteka Narodowa	124
•	DIGITALIZACJA MATERIAŁÓW BIBLIOTECZNYCH – DOSTĘPNOŚĆ TERYTORIALNA I UPOWSZECHNIENIE ZBIORÓW BIBLIOTEKI NARODOWEJ Biblioteka Narodowa	133
4.	ASPEKT PRZESTRZENNY OFEROWANEGO WSPARCIA	141
•	TERYTORIALNA DOSTĘPNOŚĆ TEATRÓW Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego	142
•	PROGRAM „WSPÓLNIE DLA DZIEDZICTWA” W UJĘCIU TERYTORIALNYM Narodowy Instytut Dziedzictwa	156
•	ZNACZENIE KÓŁ GOSPODYŃ WIEJSKICH DLA KULTURY LOKALNEJ A OTRZYMYWANA POMOC FINANSOWA Z BUDŻETU PAŃSTWA Departament Oświaty i Polityki Społecznej Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	171
5.	BUDOWANIE OFERTY NA OBSZARACH POZAMETROPOLITALNYCH	181
•	DOSTĘPNOŚĆ OFERTY KULTURALNEJ NA TERENACH POZAMETROPOLITALNYCH – BUDOWANIE OFERTY I REALIZACJA POLITYK PUBLICZNYCH Narodowe Centrum Kultury	182
•	OFERTA KULTURALNA W WYBRANYCH PAŃSTWOWYCH INSTYTUCJACH KULTURY NA OBSZARACH POZAMETROPOLITALNYCH Departament Narodowych Instytucji Kultury Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	215
•	ZAINTERESOWANIE MUZYKĄ KLASYCZNĄ I TAŃCEM WSPÓŁCZESNYM NA OBSZARACH POZAMETROPOLITALNYCH Narodowy Instytut Muzyki i Tańca	229
•	KINO POZA METROPOLIAŁ – DZIAŁANIA POLSKIEGO INSTYTUTU SZTUKI FILMOWEJ Polski Instytut Sztuki Filmowej	237

WPROWADZENIE

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego

„Rocznik Kultury Polskiej” to publikacja Narodowego Centrum Kultury stanowiąca cenne źródło wiedzy dla instytucji, organizacji i osób zainteresowanych sektorem kultury w Polsce, a w szczególności podmiotów profesjonalnie zajmujących się kulturą. Publikacja powstaje dzięki współpracy kilkunastu instytucji kultury, które przygotowują artykuły do „Rocznika” na podstawie aktualnych danych oraz informacji uzyskanych w wyniku prowadzonych działań.

W minionym roku tematem przewodnim wydawnictwa była dostępność kultury, która w tym roku nadal pozostaje w centrum zainteresowania, ale jest definiowana z perspektywy przestrzennej, uwzględniającej geograficzno-demograficzne i społeczno-gospodarcze zróżnicowanie kraju. Podobnie jak dostępność widziana z perspektywy grup ze szczególnymi potrzebami, tak i dostępność terytorialna pozwala ujawnić obszary nieuprzywilejowane, zagrożone wykluczeniem.

Refleksja nad przestrzennym charakterem zjawisk kultury wpisuje się w narrację dokumentów strategicznych dotyczących rozwoju kraju. Wdrażana od 2017 r. *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju* postuluje harmonijny rozwój Polski, wrażliwość na terytorialną różnorodność i wykorzystanie jej jako atutu¹. Nowy model rozwoju regionów w Polsce został

1 *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*, Warszawa 2017, s. 147.

rozwinęty i doprecyzowany w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030*, przyjętej uchwałą Rady Ministrów w kwietniu 2019 r. W dokumencie tym za główny cel polityki regionalnej do 2030 r. uznany został zrównoważony rozwój całego kraju, realizowany poprzez zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego różnych terytoriów².

Zebrane teksty stanowią próbę zobrazowania i przybliżenia czytelnikowi barier i wyzwań, które stoją na ścieżce do sprawiedliwości terytorialnej w obszarze kultury, oraz programów i projektów wspierających jej zrównoważony rozwój. Są to systemowe działania przeciwdziałające deprywacji i wykluczeniu w kontekście przestrzennym. Ufam, że podejmowane na łamach „Rocznika Kultury Polskiej” tematy budują świadomość i społeczną wrażliwość, a także mają szansę przyczynić się do podejmowania kolejnych działań, dzięki którym zwiększy się dostępność kultury.

Przyjęte w ostatnich latach i przywoływane wcześniej dokumenty strategiczne podkreślają ważną rolę kultury w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów Polski. Kultura ujmowana jest w nich jako czynnik wzrostu. Zgodnie z omawianymi dokumentami jej rola objawia się przede wszystkim na dwa sposoby: z jednej strony dostrzegany jest wpływ kultury na rozwój kapitału ludzkiego³, a z drugiej – możliwość wykorzystania zróżnicowania kulturowego jako waloru sprzyjającego rozwojowi regionów.

Inną, choć także instrumentalną rolą kultury pojawiającą się w strategicznych dokumentach jest traktowanie jej jako zasobu wpływającego korzystnie na rozwój regionu. Kultura w tym kontekście definiowana jest szerzej niż działalność instytucji kultury i odnosi się do zróżnicowania form życia ludzkiego. Ta różnorodność regionów i odmiennosc obszarów pozametropolitalnych stają się w coraz bardziej zglobalizowanym i zunifikowanym świecie wartością, która może zachęcić do podróży i odwiedzin. Dlatego *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030* postuluje wykorzystanie walorów kulturowych regionów Polski do zwiększania ruchu turystycznego i rozwoju gospodarczego opartego na tej branży⁴.

Tego rodzaju argumentacja przekonuje podmioty zewnętrzne wobec sektora kultury do inwestowania w kulturę i jej dostępność. Niewątpliwie inwestycja w kulturę może wspierać pozytywne zmiany w innych obszarach,

2 *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030. Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony*, Warszawa 2019, s. 4.

3 Tamże, s. 10.

4 Tamże, s. 51.

ale w tym miejscu muszę zaznaczyć, że z perspektywy instytucji kultury nie jest to cel kluczowy, uzasadniający poprawę dostępności kultury na obszarach pozametropolitalnych. Uznaję, że deprivacja w obszarze kultury jest szkodliwa jako taka i wymaga działania, ponieważ kultura ma przede wszystkim wartość autoteliczną.

Wychodząc od dokumentów strategicznych, przejdźmy do poziomu lokalnego. Co oznacza w praktyce skupienie na poszerzaniu dostępności kultury widzianej terytorialnie? Z perspektywy programów i projektów centralnych instytucji kultury istotne jest przede wszystkim współdziałanie z lokalnymi instytucjami i podmiotami na terenach pozametropolitalnych, jak również swego rodzaju decentralizacja sieci podmiotów kultury i wspieranie lokalnych wspólnot. To bowiem wspólnoty lokalne, otrzymujące dodatkowe wsparcie w postaci funduszy i narzędzi, są w stanie najlepiej zdiagnozować lokalne potrzeby i zaplanować niezbędne działania. Polegając na lokalnych wspólnotach, dużo się od nich uczymy i jednocześnie unikamy powszechnego narzucania wielkomiejskiej perspektywy, niepotrzebnej unifikacji i „przeszczepiania” nieadekwatnych projektów.

Tworzenie partnerstw, w tym partnerstw międzysektorowych, wspieranie lokalnych organizacji pozarządowych i wspólnot to ramy działania, które uważamy za słuszne. Wychodzimy z założenia, że przede wszystkim należy pomagać cennym inicjatywom oddolnym, różniącym się w zależności od regionu i społeczności, ponieważ są emanacją lokalnej historii i dziedzictwa. Oczywiście w ramach prowadzonych programów umożliwiamy również wzajemne inspiracje, dzieląc przekonanie, że instytucje centralne powinny dbać o przepływ wiedzy i krzewienie dobrych praktyk. Natomiast za każdym razem adaptację pomysłów do warunków, w jakich funkcjonuje dana społeczność, zostawiamy jej członkom. Szanujemy różnorodność lokalnych kultur i chcemy ją wzbogacać.

Co więcej, patrząc z szerszej perspektywy, inwestycje w kulturę przekładają się na wzmocnienie lokalnych wspólnot. Ich członkom dajemy okazję do spotkań, które urozmaicają życie społeczne i wzmocniają więzi. Wspierając poszerzanie oferty kulturalnej w małych miejscowościach, zmniejszamy dysproporcje i z pomocą ich mieszkańców poprawiamy jakość życia w tych lokalizacjach. Jestem przekonany, że w ten sposób działamy również na rzecz poszerzania dostępu do kultury na obszarze kraju.

W Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizujemy program Kultura Dostępna, służący niwelowaniu barier w dostępie do kultury,

szczególnie w grupach narażonych na wykluczenie. Program uświadamia potrzebę uczestnictwa w kulturze i poszerza wachlarz możliwości. Inicjatywy kierowane są przede wszystkim do grup społecznych, których uczestnictwo w życiu kulturalnym może być utrudnione lub ograniczone. Do adresatów projektu zalicza się także osoby potencjalnie wykluczone z kultury ze względu na miejsce zamieszkania. Działania programowe zakładają współpracę międzysektorową i ponadinstytucjonalną na rzecz udostępniania dóbr kultury, przy jednoczesnym współtworzeniu ogólnopolskiej sieci partnerów. Wśród partnerów wyróżnić można co najmniej pięć kategorii podmiotów: przedstawiciele samorządów, instytucji publicznych i oświatowych, organizacji pozarządowych oraz świata biznesu.

Na koniec warto zwrócić uwagę na fakt, że obszary wiejskie, o niższej gęstości zaludnienia, zdecydowanie dominują w naszym kraju – stanowią ok. 90% całego terytorium. W Polsce wyróżnia się administracyjnie 2478 gmin, w tym 1514 gmin wiejskich, 662 gminy miejsko-wiejskie oraz 302 gminy miejskie. Taki kontekst zobowiązuje do refleksji na temat terytorialnej dostępności kultury w Polsce i dbania o jej harmonijny rozwój. Mając na względzie wagę tematu sprawiedliwości terytorialnej, zachęcam do lektury siódmej edycji „Rocznika Kultury Polskiej”. Mam nadzieję, że stanie się ona źródłem refleksji i inspiracji do dalszych działań wspierających dostępność polskiej kultury.

prof. dr hab. Piotr Gliński

Wicepremier, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego

NIE TYLKO O DOSTĘPNOŚCI KULTURY

Dyrektor Narodowego Centrum Kultury

Czemu już po raz drugi zajmujemy się w „Roczniku Kultury Polskiej” tematem dostępności? Czy zintensyfikowany pandemią COVID-19 proces cyfryzacji nie poszerzył znacząco możliwości korzystania z dóbr kultury i tym samym nie zniósł „problemu dostępności”? Czy poświęcając poprzednią edycję „Rocznika” kwestii uczestnictwa grup ze szczególnymi potrzebami w życiu kulturalnym na równych prawach z innymi osobami, nie wyczerpaliśmy tematu? Jaką nową perspektywę dekodowania dostępności mogliśmy zaproponować autorom i instytucjom, z którymi współtworzymy publikację? Jaki potencjał analityczny będzie niosła i czy stworzy szansę na ujawnienie zjawisk kluczowych dla praktyki?

Zanim odpowiem na powyższe pytania, przywołam przedsięwzięcie Narodowego Centrum Kultury i miasta Wrocławia sprzed kilku lat – projekt „Prawo do kultury”. Przesłanką do jego zainicjowania było z jednej strony przekonanie o prawie każdego człowieka do kulturalnego rozwoju, z drugiej – nieobecność tego prawa w jednym z najważniejszych dokumentów Rady Europy, czyli w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r., ratyfikowanej przez kraje członkowskie Rady. Projekt łączył wątek indywidualny (prawo jednostki do uczestnictwa w życiu kulturalnym) z szerszym zagadnieniem – przeświadczeniem o wartości kultury w procesie stymulowania rozwoju społecznego oraz przemian polityczno-gospodarczych. Za ważny kontekst dyskusji o prawie do kultury autorzy projektu uznali postęp technologii

cyfrowych, usieciowienie relacji i digitalizację treści kultury. W efekcie tych przemian nastąpiła radykalna zmiana form dostępu do dóbr i usług kulturalnych. Nowa rzeczywistość „wymyka się” koncepcji uczestnictwa w kulturze stosowanej dotąd przez badaczy, a rozważania nad prawem do kultury muszą uwzględnić nowe warunki i wymagania¹.

Podkreślając za inicjatorami przywołanego projektu znaczenie prawa do kultury dla rozwoju indywidualnego i społecznego, zwrócę uwagę na zjawisko, które – mimo postępu cyfryzacji – nadal stanowi poważne wyzwanie społeczne: na uczestnictwo w kulturze na obszarach oddalonych od dużych ośrodków miejskich (tzw. centrów). Są to zazwyczaj miejsca opuszczane przez młodych mieszkańców, mające ujemne saldo migracji. Jak zauważa Mikołaj Lewicki, to takim miejscom przypisuje się deficyty, zacofanie, stagnację i bezradność². Posłużę się przykładem operacjonalizacji pojęcia peryferii, zastosowanej w badaniu przeprowadzonym przez socjologów z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, którzy przyglądali się uczestnictwu w kulturze w małych i średnich miastach³. Badacze, wybierając miasta do analizy, kierowali się nie tylko ich wielkością, ale też odległością od metropolii i aglomeracji miejskich, brakiem zaplecza intelektualnego w postaci wyższych uczelni i małą atrakcyjnością lokalizacji dla inwestorów. Odwiedzali miejsca o ograniczonym potencjale kulturalnym, czyli niewielkiej liczbie instytucji kultury, oraz niedostatecznych funkcjach kontrolnych i administracyjnych, co oznacza, że nie było w nich żadnych instytucji o charakterze centralnym, a zasięg tych, które tam funkcjonowały, ograniczał się do obszaru gminy⁴.

Pisząc o zagrożeniu deprywacją, która jest częścią procesu marginalizacji, mam na myśli takie stadium niezaspokajania potrzeb, które może prowadzić do wykluczenia społecznego. Jak odnotowują autorzy raportu

- 1 Za: *O projekcie*, NCK, <https://www.nck.pl/projekty-kulturalne/projekty/prawo-do-kultury/prawo-do-kultury> [dostęp: 13.09.2022].
- 2 Seminarium Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN z udziałem Małgorzaty Jacyno i Mikołaja Lewickiego na temat książki *Kultura na peryferiach*, 2 grudnia 2019 (nagranie), <https://wszechnica.org.pl/wyklad/kultura-na-peryferiach/> [dostęp: 3.03.2022]. Omawiana podczas seminarium książka: *Kultura na peryferiach*, red. M. Jacyno, T. Kukołowicz, M. Lewicki, Warszawa 2018.
- 3 T. Szlendak, W. Goszczyński, M. Krajewska, *Praktyki pozametropolitalne: uczestnictwo w kulturze w małym i średnim mieście*, „Studia Socjologiczne” 2019, nr 2(233).
- 4 Tamże, s. 65.

Powiaty zagrożone deprywacją: stan, trendy i prognoza: „Deprywacja może być silnie zróżnicowana w wymiarze terytorialnym, co jest wynikiem tendencji do przestrzennej koncentracji zjawisk problemowych w wyniku oddziaływania mechanizmów kumulatywnej przyczynowości. Obszary dotknięte deprywacją uznawane są bowiem za mniej atrakcyjne jako miejsce zamieszkania, co może prowadzić do odpływu osób zamożniejszych i lepiej wykształconych do obszarów oferujących lepsze warunki życia, a w efekcie do zjawiska segregacji przestrzennej”⁵. Segregacja przestrzenna pojawia się zarówno w obrębie miast, w których z łatwością wskazać można mniej i bardziej atrakcyjne dzielnice (ich zróżnicowaną atrakcyjność odzwierciedla choćby dywersyfikacja cen nieruchomości), jak i – w szerszej perspektywie – w kontekście mniejszej atrakcyjności całych regionów kraju, w których obserwuje się koncentrację problemów społecznych⁶. Podejmując temat dostępności kultury na obszarach nieuprzywilejowanych, podobnie jak w przypadku poprzedniego numeru „Rocznika” pragniemy nie tylko zwrócić uwagę na istnienie nierówności i barier, lecz także przedstawić możliwe rozwiązania – programy i działania naprawcze, ujęte od strony celów i statystyk.

W swojej dotychczasowej wypowiedzi dość niefrasobliwie korzystałem z dwóch pojęć: dostępu i uczestnictwa. Choć co do żadnego nie ma w świecie akademickim definicyjnego konsensusu, warto być świadomym dyskusji prowadzonych przez badaczy społecznych nad złożoną naturą i współwielkaniem tych pojęć. Nico Carpentier w tekście z 2015 r. *Differentiating between access, interaction and participation*⁷ zaznacza, że choć wymienione w tytule terminy często są inkorporowane do jednej definicji, to charakteryzuje je duże zróżnicowanie – zarówno pod względem ich teoretycznego pochodzenia, jak i znaczeń. Autor proponuje dyskursywny konsensus, który umożliwi naukowcom wspólną dyskusję i wykorzystanie pojęć w praktyce. Na podstawie przeglądu różnorodnych podejść badawczych Carpentier rozgranicza dostęp, interakcje i uczestnictwo, a następnie za ich pomocą tworzy model analityczny, który może służyć jako przewodnik w badaniach uczestnictwa.

5 M. Smętkowski i in., *Powiaty zagrożone deprywacją: stan, trendy i prognoza*, Warszawa 2015, s. 4.

6 Tamże.

7 N. Carpentier, *Differentiating between access, interaction and participation*, „Conjunctions” 2015, nr 2(2).

Dostęp miałby opierać się na szeroko rozumianej obecności przedmiotów, ludzi, informacji (idei lub wiedzy), obecności w określonych przestrzeniach czy w określonych instytucjach (lub organizacjach). Obecność należy rozpatrywać łącznie z możliwymi jej ograniczeniami. Odwołując się do przykładu z obszaru nowych mediów: nie chodzi wyłącznie o dostęp do nowoczesnych technologii, ale również do umiejętności umożliwiających sprawne z nich korzystanie – od instrumentalnych przez strukturalne (związane z wykorzystaniem i zrozumieniem struktury, w której informacje są zawarte) do strategicznych (gotowość do aktywnego poszukiwania informacji, skanowanie otoczenia w celu ich znalezienia oraz podejmowanie na ich podstawie decyzji).

Kolejne pojęcie – interakcja – oznacza budowanie relacji społeczno-komunikacyjnych, przy czym nie są one zawężone wyłącznie do wzajemnego oddziaływania na siebie jednostek (lub grup społecznych). Mowa tu również o interakcjach, które odbywają się w kontekstach organizacyjnych (lub nawet instytucjonalnych). Należy też pamiętać o interakcjach zapośredniczonych w ramach społeczności wirtualnych czy mediów społecznościowych. Jak zauważa Carpentier, niektórzy współcześni badacze nowych mediów wyróżniają aż trzy typy interakcji: użytkownik–użytkownik, użytkownik–dokument, użytkownik–system.

Dostęp jest warunkiem interakcji, a dostęp i interakcja stwarzają szansę na uczestnictwo, choć go nie wyczerpują. To ostatnie pojęcie według Carpentiera opiera się na dynamice władzy i współdecydowania, a tym samym wprowadza nas w centrum procesów demokratycznych. Polega na wyrównaniu stosunków władzy między podmiotami uprzywilejowanymi i nieuprzywilejowanymi w formalnych lub nieformalnych procesach podejmowania decyzji. Jak zaznacza autor, debaty na temat uczestnictwa są określane w swym kształcie poprzez przyjmowaną definicję tego pojęcia: „Nie jest to również zwykła walka semantyczna, ale walka przeżywana i praktykowana. Innymi słowy, nasze demokratyczne praktyki są, przynajmniej częściowo, ustrukturyzowane i możliwe dzięki temu, jak myślimy o uczestnictwie”⁸.

Artykuły zebrane w „Roczniku Kultury Polskiej” 2022 stanowią głos w tej debacie. Kierują uwagę czytelników na pierwszy i podstawowy warunek uczestnictwa w kulturze: dostęp do zasobów i instytucji kultury w miejscach, w których kluczowa – zdaniem Carpentiera – obecność

8 Tamże, s. 18. Tłum. autora artykułu.

napotyka różnorakie wyzwania. Przygotowane analizy i ich interpretacje są również próbą „d/oświeślenia”⁹ tym razem miejsc i ludzi, którzy znajdują się na obrzeżach geograficznych, społecznych i ekonomicznych, a zwykle są „poza zasięgiem”. Ich unaocznienie nie ma charakteru wyłącznie akademickiego, ale otwiera drogę do zmiany panującej nierównowagi między uprzywilejowanymi i nieuprzywilejowanymi uczestnikami kultury.

„Rocznik Kultury Polskiej” 2022 składa się z pięciu części. W pierwszej zebrano artykuły skupione wokół terytorialnej dostępności instytucji kultury, będące efektem prac Głównego Urzędu Statystycznego, Urzędu Statystycznego w Krakowie, Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, a także Biblioteki Narodowej. W drugiej części „Rocznika” poruszamy temat konsumpcji kultury, do którego odnieśli się autorzy m.in. z Krajowego Instytutu Mediów oraz Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych.

W kolejnej części znalazły się teksty autorów z Biblioteki Narodowej dotyczące tematu zapośredniczonych form dostępu do kultury. Czwarta część naszego wydawnictwa, przygotowana przez autorów m.in. z Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Narodowego Instytutu Dziedzictwa, poświęcona została przestrzennym aspektom oferowanego wsparcia. Uwagę warto zwrócić również na ostatni blok tekstów, dotyczący budowania oferty kulturalnej i przybliżający działania Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Narodowego Centrum Kultury podejmowane na obszarach pozametropolitalnych.

Dziękuję autorom opracowań i artykułów opublikowanych na łamach „Rocznika Kultury Polskiej” 2022. Czytelnikom życzę zaś pogłębionego namysłu nad rolą i znaczeniem kultury w kontekście harmonijnego rozwoju naszego kraju.

Do następnego wydania!

dr hab. Rafał Wiśniewski, prof. ucz.,
Dyrektor Narodowego Centrum Kultury

9 Por. R. Wiśniewski, *O znaczeniu dostępności kultury*, „Rocznik Kultury Polskiej” 2021, s. 10.

1.

**TERYTORIALNA
DOSTĘPNOŚĆ
INSTYTUCJI
KULTURY**

ZRÓŻNICOWANIE DOSTĘPNOŚCI DO OFERTY KULTURALNEJ ORAZ JEJ POSTRZEGANIE NA WSI I W MIEŚCIE

Ośrodek Statystyki Kultury
Urząd Statystyczny w Krakowie

Ośrodek Statystyki Kultury Urzędu Statystycznego w Krakowie dostarcza rzetelnych informacji na temat funkcjonowania i efektywności sektora kultury dzięki realizacji ogólnopolskich badań statystycznych oraz prac rozwojowych i metodologicznych w obszarze kultury. W spektrum zainteresowania statystyki kultury znajdują się takie instytucje, jak: teatry, opery, operetki, filharmonie, orkiestry symfoniczne i kameralne, chóry, zespoły pieśni i tańca oraz podmioty organizujące imprezy estradowe, muzea, biblioteki, instytucje filmowe, kina, galerie sztuki, salony wystawiennicze, centra kultury, domy kultury, ośrodki kultury czy kluby i świetlice. Przedmiotem obserwacji i analizy statystycznej jest także aktywność podmiotów funkcjonujących na rynku dzieł sztuki i antyków.

Prowadzone w ramach statystyki publicznej badania w obszarze kultury dostarczają przede wszystkim informacji o charakterze ilościowym dotyczących podmiotów prowadzących działalność kulturalną. Analizowane są m.in. liczba i struktura podmiotów zaangażowanych w działalność w obszarze kultury, realizowane przedsięwzięcia, liczba uczestników imprez kulturalnych, wielkości i wskaźniki charakteryzujące zjawiska i tendencje w kulturze.

W ramach prac badawczych ośrodka prowadzone są również pogłębione analizy dotyczące zarówno ekonomicznych wymiarów działalności kulturalnej w zakresie przemysłów kultury i kreatywnych, jak też handlu

dobrami i usługami kulturalnymi oraz kreatywnymi. Od 2022 r. na podstawie satelitarne rachunku kultury ośrodek opracowuje syntetyczną informację na temat ekonomicznych efektów kultury wraz z jej wydatkami i wkładem w gospodarkę narodową.

Ośrodek realizuje także cykliczne badanie dotyczące uczestnictwa ludności w kulturze dotyczące gospodarstw domowych, dostarcza też informacji o formach aktywności kulturalnej ludności, w tym m.in. o frekwencji w życiu kulturalnym, zakresie korzystania z dostępnej oferty kulturalnej, rozwijaniu zainteresowań artystycznych i hobbystycznych w dziedzinie kultury oraz korzystaniu ze współczesnych środków komunikacji, takich jak radio, telewizja i internet.

WPROWADZENIE

Dostęp do kultury, a dokładniej do oferty kulturalnej, można scharakteryzować, biorąc pod uwagę rodzaj i liczbę podmiotów oferujących usługi kulturalne na danym obszarze. Stopień zróżnicowania ich działalności oraz jakość samej oferty kulturalnej stanowią istotny czynnik kształtujący jakość życia w danym miejscu – choćby dzięki wpływowi na subiektywnie postrzegany dobrostan mieszkańców, przejawiający się np. w możliwości realizowania własnych pasji, zdobywania wiedzy i umiejętności, budowania poczucia własnej wartości, kreatywności, poczucia przynależności czy możliwości skorzystania z rozrywki. Korzystanie przez mieszkańców z oferty kulturalnej przekłada się także na rozwój lokalny poprzez wpływ na kapitał społeczny i ludzki. W Polsce udział w kulturze zapewniają mieszkańcom zarówno publiczne instytucje kultury, jak i inne podmioty zajmujące się działalnością kulturalną, często określane mianem podmiotów kultury. Dla wielu z nich organizatorem są jednostki samorządu terytorialnego.

Zakres działalności podmiotów kultury jest zróżnicowany i w dużej mierze zależy od wielkości jednostki samorządu terytorialnego (przede wszystkim od gminy), jej budżetu, lecz także od świadomości znaczenia kultury i aktywności podejmowanych w jej zakresie. Przekłada się to na warunki tworzone dla rozwoju kultury, np. poprzez organizację i finansowanie działalności instytucji i podmiotów kultury na danym obszarze oraz aktywizację społeczności lokalnych i wspieranie lokalnych NGO-sów poprzez dotacje.

Dostępność do podmiotów kultury i ich oferty kulturalnej może być również warunkowana poprzez ograniczenie o charakterze geograficznym,

czy też terytorialnym, jakim jest odległość pomiędzy instytucją świadczącą usługi kulturalne a jej potencjalnym odbiorcą. Dotyczyć to będzie przede wszystkim mieszkańców mniejszych ośrodków, szczególnie tych oddalonych od dużych metropolii, w których koncentruje się życie kulturalne i działa więcej bardziej zróżnicowanych podmiotów kulturalnych. Taka sytuacja może w pewnej mierze dotyczyć mieszkańców wsi, którzy chcieliby wziąć udział w spektaklu teatralnym, przedstawieniu operowym czy koncercie filharmonicznym.

Zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej (art. 6) każdy obywatel powinien mieć stworzone warunki równego dostępu do dóbr kultury. Zapis ten realizują na poziomie lokalnym jednostki samorządu terytorialnego, przede wszystkim gminy. W Polsce można wyróżnić 2175 gmin wiejskich (w podziale administracyjnym stanowią one sumę gmin wiejskich i obszarów wiejskich w gminach miejsko-wiejskich), a także 973 gminy miejskie (suma gmin miejskich, miast w gminach miejsko-wiejskich, delegatury Warszawy i delegatury takich miast, jak: Kraków, Łódź, Poznań, Wrocław). Analiza rozkładu liczby i typów istniejących w nich publicznych instytucji kultury jasno wskazuje bardzo nierówny dostęp do kultury mieszkańców terenów wiejskich i miejskich.

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie wyników analizy dostępności oferty kulturalnej przygotowywanej przez podmioty kultury (biblioteki publiczne, muzea, teatry, instytucje muzyczne, kina, centra kultury, domy kultury, ośrodki kultury, kluby i świetlice oraz galerie i salony sztuki) w odniesieniu do mieszkańców miast i wsi w Polsce. Podstawą analizy są najnowsze dane zebrane na formularzach o symbolu K¹ przez Ośrodek Statystyki Kultury Urzędu Statystycznego w Krakowie oraz dane z ostatniego badania *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2019 roku*, zrealizowanego w 2020 r. przez Główny Urząd Statystyczny i Ośrodek Statystyki Kultury Urzędu Statystycznego w Krakowie. W pierwszej kolejności przeanalizowano dostęp do najpowszechniejszych instytucji kultury na poziomie lokalnym, tj. bibliotek publicznych oraz centrów kultury, domów kultury, ośrodków kultury, klubów i świetlic. Następnie ukazano dysproporcję pomiędzy dostępem do muzeów i galerii, teatrów, filharmonii i oper.

1 Formularze o symbolu K stanowią standardowe narzędzie służące do realizacji badań stałych prowadzonych przez GUS z zakresu statystyki kultury, które sporządzają m.in. instytucje kultury i inne jednostki prowadzące działalność kulturalną.

Na koniec przedstawiono dostęp do kultury o nieco bardziej popularnym charakterze, tj. do imprez masowych oraz kin, a także rozkład terytorialny możliwości udziału w kulturze.

PODMIOTY KULTURY NA WSI I W MIEŚCIE

BIBLIOTEKI PUBLICZNE

Biblioteki publiczne² to jedyne instytucje kultury, które zgodnie z ustawą o samorządzie gminnym powinny być prowadzone w każdej gminie w celu zapewnienia mieszkańcom dostępu do materiałów bibliotecznych oraz informacji. W 2021 r. funkcjonowały w Polsce 7693 biblioteki publiczne wraz z filiami, z czego 65% znajdowało się na wsiach. Jak pokazuje tabela poniżej, biblioteki publiczne na wsi są raczej mniejsze, słabiej skomputeryzowane i rzadziej oferują usługi online oraz są gorzej przystosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Częściej jednak niż biblioteki publiczne w miastach umożliwiają czytelnikom dostęp do komputerów podłączonych do internetu (61,8% vs 39,3%). Najlepiej wyposażone w komputery i łącza internetowe są biblioteki zlokalizowane w województwach: mazowieckim, lubelskim, małopolskim i podkarpackim. Posiadają one łącznie 43,0% wszystkich komputerów użytkowanych w bibliotekach wiejskich w Polsce. Z kolei najlepiej skomputeryzowane biblioteki miejskie znajdują się w województwach: mazowieckim, śląskim, małopolskim, wielkopolskim i dolnośląskim.

BIBLIOTEKI PUBLICZNE NA WSI I W MIEŚCIE – PORÓWNANIE (2021 R.)

BADANA ZMIENNA	WIEŚ	MIASTO
Liczba bibliotek publicznych wraz z filiami	4 999	2 694
Średnia liczba pracowników na bibliotekę	1,3	4,5
Średnia liczba czytelników na 1 pracownika	203	292
Średnia liczba wypożyczeń na 1 czytelnika w ciągu roku	18	19
Wielkość zbiorów specjalnych (w tys.)	222	5 634

2 W artykule ujęto jedynie biblioteki publiczne; nie uwzględniono bibliotek specjalistycznych (naukowych, pedagogicznych, technicznych).

CD. BIBLIOTEKI PUBLICZNE NA WSI I W MIEŚCIE – PORÓWNANIE (2021 R.)

BADANA ZMIENNA	WIEŚ	MIASTO
Odsetek obiektów przystosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	38,0 (udogodnienia wewnątrz budynków: 22,0)	57,9 (udogodnienia wewnątrz budynków: 38,0)
Średnia liczba komputerów na 1 bibliotekę	4,1 (63,1% z ogółu dostępnych dla czytelników)	11,5 (40,7% z ogółu dostępnych dla czytelników)
Odsetek bibliotek zapewniających dostęp do internetu	59,2 (dostęp szerokopasmowy) 63,3 (dostęp bezprzewodowy)	86,2 (dostęp szerokopasmowy) 60,8 (dostęp bezprzewodowy)
Odsetek bibliotek oferujących katalog online	69,7	93,5
Odsetek bibliotek oferujących możliwość składania zamówień online	42,7	72,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Biblioteki publiczne to często jedyne podmioty kultury w danej gminie wiejskiej. Nie cieszą się one jednak taką popularnością jak biblioteki w miastach. Biblioteki wiejskie miały w 2021 r. statystycznie mniej czytelników niż miejskie (1,3 mln czytelników w bibliotekach wiejskich vs 3,5 mln w miejskich³). Również liczba wypożyczeń przypadających na jednego czytelnika była w bibliotekach wiejskich mniejsza, ale różnica była niewielka. Dane te potwierdzają statystyki prowadzone przez biblioteki. Korzystanie z biblioteki lub czytelni deklaruje 27,2% mieszkańców miast (4,5% z nich częściej niż raz w miesiącu) i jedynie 20,2% mieszkańców wsi (2,9% z nich częściej niż raz w miesiącu). Korzystanie z bibliotek różni się też w zależności od płci. Wśród mieszkających na wsi użytkowników biblioteki lub czytelni jest tylko 13,2% mężczyzn (1,2% korzysta z nich częściej niż raz w miesiącu), czyli o połowę mniej niż kobiet (27,0%, przy czym 4,5% korzysta z nich częściej niż raz w miesiącu). W miastach ta różnica jest nieco mniej widoczna – z biblioteki lub czytelni korzysta 21,0% mężczyzn i 32,7% kobiet (odpowiednio 2,7% i 6,0% częściej niż raz w miesiącu). Statystyki czytelnictwa dla miast i wsi, według badań uczestnictwa w kulturze GUS, pokazują różnicę między nawykami mieszkańców obu typów

- 3 Aż 73% czytelników mieszka w miastach, co w porównaniu z danymi o zamieszkanianiu (większość ludności w Polsce – 60% populacji – mieszka w miastach) potwierdza, że korzystanie z bibliotek jest popularniejsze w miastach.

miejsowości: 33,3% respondentów w miastach i 54,7% na wsiach deklaruje się jako osoby nieczytające, natomiast 66,3% mieszkańców miast i 45,1% mieszkańców wsi to osoby czytające.

CENTRA KULTURY, DOMY KULTURY, OŚRODKI KULTURY, KLUBY I ŚWIETLICE

Istotne znaczenie dla popularyzacji kultury zarówno w mieście, jak i na wsi mają centra kultury, domy kultury, ośrodki kultury, kluby i świetlice. Z oferty tych instytucji mogą korzystać osoby należące do różnych grup wiekowych – dzieci, młodzież, osoby dorosłe, a także osoby starsze – i niezależnie od sytuacji materialnej czy zawodowej. Obok bibliotek publicznych instytucje te stanowią największą grupę aktywnych centrów kultury w Polsce. Szczególne znaczenie mają na terenach wiejskich, gdzie osobno lub w połączeniu z biblioteką stanowią podstawową ofertę edukacyjną i kulturalną dostarczaną przez podmioty kultury. W 2021 r. w całej Polsce działały 3944 centra kultury, domy kultury, ośrodki kultury, kluby i świetlice, z czego 2430 podmiotów zlokalizowanych było w 2175 wsiach, a 1514 funkcjonowało w 895 miastach. Można stwierdzić, że tego typu podmiot kultury miało 52,4% miejscowości wiejskich, natomiast w przypadku miast było to aż 93,8%. Na jedno centrum kultury, dom kultury, ośrodek kultury, klub lub świetlicę na wsi przypadało średnio 5,1 tys.⁴ mieszkańców, w mieście zaś było to odpowiednio 7,3 tys. mieszkańców.

DZIAŁALNOŚĆ CENTRÓW, DOMÓW, OŚRODKÓW KULTURY ORAZ KLUBÓW I ŚWIETLIC NA WSIACH I W MIASTACH (2021 R.)

BADANA ZMIENNA	WIEŚ	MIASTO
Liczba podmiotów	2 430	1 514
Liczba zorganizowanych imprez	54 935	101 621
Liczba uczestników imprez	3 428 496	14 828 099
Liczba prowadzonych kół, klubów i sekcji	6 773	15 081
Liczba członków kół, klubów i sekcji	111 946	274 405
Liczba prowadzonych grup artystycznych	5 568	8 183
Liczba członków grup artystycznych	88 768	138 159
Liczba pracowni specjalistycznych	3 323	4 540
Liczba realizowanych kursów	1 959	2 955

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

4 Wynik zwrócony z mediany, Me = 5138.

Brak szczegółowych danych jakościowych uniemożliwia porównanie działalności centrów kultury, domów kultury, ośrodków kultury, klubów i świetlic. Różnią się one bowiem między sobą zarówno pod względem profilu działalności, wielkości instytucji i jej budżetu, jak i potencjalnej liczby odbiorców działań. Należy o tym pamiętać, analizując wyniki przedstawione w tabeli na s. 21, z której wynika, że instytucje działające na wsi – mimo że jest ich znacznie więcej niż w miastach – realizują mniej więcej o połowę mniej wydarzeń kulturalnych niż instytucje miejskie. Imprezy organizowane na wsiach są także znacznie mniejsze. Średnio w jednej imprezie odbywającej się w 2021 r. na wsi wzięło udział 64 uczestników⁵, podczas gdy w miastach średnia frekwencja wynosiła 4800 uczestników⁶, co wprost wynika z czynników demograficznych. W miastach działało ponadto znacznie więcej kół, klubów i sekcji (69,0%) oraz grup artystycznych (59,5%). Dodatkowo w omawianych instytucjach funkcjonują różnego rodzaju pracownie specjalistyczne, tj. fotograficzne, plastyczne, muzyczne, politechniczne, ceramiczne, komputerowe, sale baletowe i taneczne oraz studia radiowe, telewizyjne i inne (4540 w miastach i 3323 na wsiach). Najbardziej popularne tak w mieście, jak i na wsi są pracownie plastyczne (odpowiednio 24,3% i 25,9%), muzyczne (21,7% i 20,2%), sale baletowe i taneczne (21,6% i 23,0%). Na wsiach odnotowano więcej pracowni komputerowych (17,0% vs 6,3% w miastach). Niewiele natomiast – zarówno w miastach, jak i na wsi – było studiów radiowych (0,8% w miastach i 0,2% na wsiach) oraz telewizyjnych (0,9% i 0,4%).

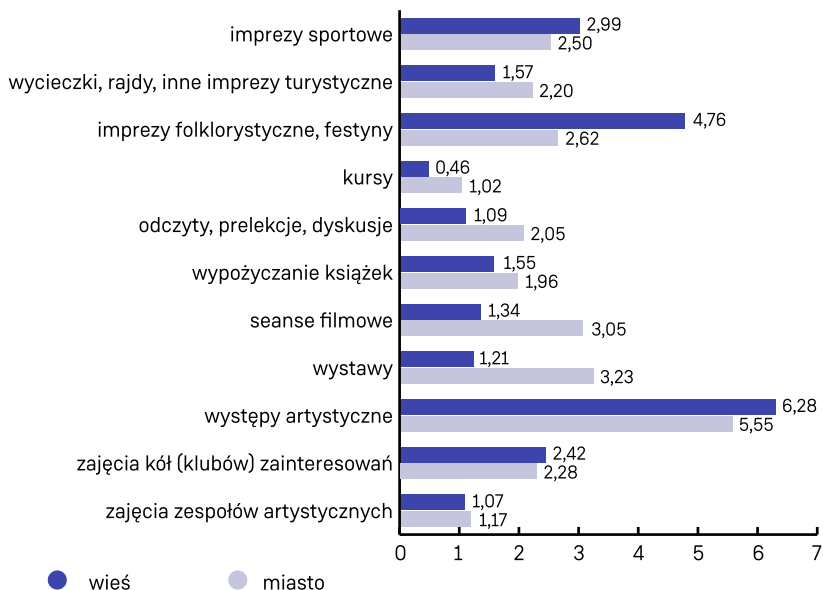
Jeśli chodzi o dostępność różnego rodzaju kursów, to w miastach omawiane instytucje realizowały ich więcej niż na wsi (2955 vs 1959). W obu przypadkach co najmniej połowę stanowiły kursy o charakterze artystycznym. W miastach przygotowano ich 1583, w tym: nauki gry na instrumentach (36,8%), nauki tańca (34,2%), plastyczne (25,7%) i przygotowujące do nauki w szkołach artystycznych (3,3%). Na wsiach oferta kursów była podobna. Na 1278 kursów artystycznych 53,2% dotyczyło nauki gry na instrumentach, 28,8% – nauki tańca, 17,1% – zajęć plastycznych, ale tylko 0,9% stanowiły kursy przygotowujące do nauki w szkołach artystycznych.

5 Wynik zwrócony z mediany, Me = 63,6.

6 Wynik zwrócony z mediany, Me = 4835.

Korzystanie z oferty omawianych instytucji jest nieco częstsze (o 1,1 p.p.) na wsiach niż w miastach i wynosi 15,2%. Przy czym w obu przypadkach średnie uczestnictwo w ofercie domów, centrów, ośrodków kultury itd. jest niewielkie; tylko niespełna 5% respondentów deklaruowało uczestnictwo częstsze niż cztery razy w roku.

UCZESTNICTWO W FORMACH AKTYWNOŚCI KULTURALNEJ NA WSI I W MIASTACH W 2019 R. (W %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS⁷

Warto przy tym zwrócić uwagę na wybory mieszkańców wsi i miast dotyczące oferowanych form aktywności kulturalnej przez różnorodne podmioty kultury (por. wykres powyżej). Mieszkańcy wsi częściej uczestniczą w występach artystycznych, imprezach folklorystycznych,

7 Szczegółowe dane dotyczące próby w badaniu uczestnictwa ludności w kulturze (dotyczy wszystkich prezentowanych tu danych) zob. E. Bińczycka i in., *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2019 r.*, Warszawa – Kraków 2020.

festynach oraz imprezach sportowych. Natomiast mieszkańcy miast częściej wybierają wystawy, seanse filmowe, odczyty, prelekcje i dyskusje, a także wycieczki, rajdy i inne imprezy turystyczne. Chętniej także korzystają z kursów i wypożyczają książki oraz biorą udział w zajęciach zespołów artystycznych. Natomiast na wsi bardziej popularne są zajęcia kół (klubów) zainteresowań.

DZIAŁALNOŚĆ ARTYSTYCZNA I ROZRYWKOWA

Działalność instytucji muzycznych, takich jak: chóry, filharmonie, orkiestry symfoniczne i kameralne, stanowi domenę wyłącznie miast (na wsiach w Polsce nie występują tego typu instytucje). W 2021 r. w miastach w Polsce działało pięć chórów⁸ (po jednym we Wrocławiu, Płocku, Katowicach, Gdańsku i Poznaniu), 24 filharmonie (w miastach powyżej 50 tys. mieszkańców) oraz 17 orkiestr symfonicznych i kameralnych (najwięcej w Krakowie – aż trzy i w Warszawie – dwie). Funkcjonowanie orkiestr symfonicznych i kameralnych zanotowano głównie w miastach powyżej 50 tys. mieszkańców; wyjątkiem jest jedynie Sopot. W 2021 r. filharmonie zorganizowały 1779 przedstawień lub koncertów, w których wzięło udział 463,2 tys. osób. Najwięcej koncertów zrealizowano w Gorzowie Wielkopolskim (182), Krakowie (172) i Bydgoszczy (163). Z kolei największa liczba uczestników wzięła udział w koncertach filharmonicznych w Gdańsku (53,8 tys. osób w 120 koncertach), Bydgoszczy (52,2 tys. osób w 163 koncertach) i Wrocławiu (41,9 tys. osób w 127 koncertach). Natomiast orkiestry symfoniczne i kameralne zrealizowały 259 koncertów, których wysłuchało 83,9 tys. osób, z czego największy udział miały Katowice (82 koncerty z 36,9 tys. słuchaczy), Tychy (44 koncerty z 3,5 tys. słuchaczy) oraz Toruń (39 koncertów z 26,9 tys. słuchaczy).

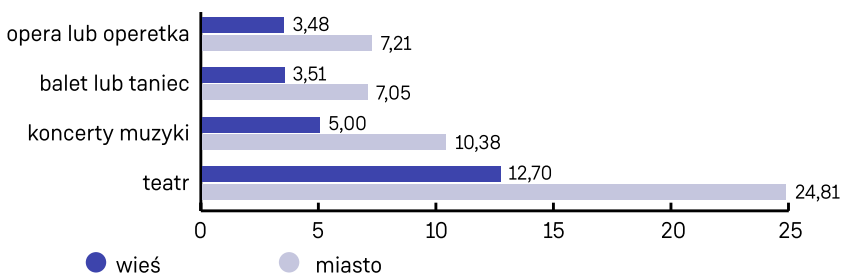
Także teatry publiczne działają wyłącznie w miastach. W 2021 r. w 136 teatrach (w tym 74 dramatycznych, 32 lalkowych, 18 muzycznych rozrywkowych, operetkach – teatrze tańca, baletu, musicalu i 12 operowych)

8 Chór to profesjonalna jednostka posiadająca zespół śpiewaków wykonujących wspólnie utwory muzyczne, często z towarzyszeniem instrumentów muzycznych. Za: *Słownik pojęć*, GUS, <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/41,pojecie.html> [dostęp: 7.07.2022].

zorganizowano odpowiednio 11,2 tys., 4,7 tys., 1,7 tys. i 802 wydarzenia w stałych salach teatralnych. To mieszkańcy miast, ewentualnie ich okolic, mieli największe możliwości wzięcia udziału w przedstawieniach teatralnych. Im większe miasto, tym tych spektakli było więcej. Przykładowo największy udział pod względem zorganizowanych przedstawień w teatrach dramatycznych miały Warszawa (3,6 tys. spektakli), Kraków (1,7 tys. spektakli) i Łódź (523 spektakle), a najmniej takich wydarzeń odbyło się w Tychach (29 spektakli). Najwięcej uczestników w 2021 r. zgromadziły teatry dramatyczne w Warszawie, Krakowie i Łodzi (odpowiednio 643,7 tys., 190,1 tys. i 66,3 tys. uczestników). Z kolei teatry lalkowe, które zorganizowały najwięcej spektakli, zlokalizowane są w Warszawie, Łodzi, Białymstoku i Wrocławiu (odpowiednio 824, 431, 299 i 265 spektakli). Pod względem liczby uczestników w spektaklach teatrów lalkowych największy udział miały teatry w Warszawie, Krakowie, Wrocławiu i Łodzi (odpowiednio 65,0 tys., 28,4 tys., 24,8 tys. i 23,6 tys. widzów).

Przy takiej lokalizacji tych instytucji nie może dziwić, że mieszkańcy wsi w zasadzie dwukrotnie rzadziej korzystają z przedstawień operowych, baletowych, teatralnych czy koncertów muzyki klasycznej w filharmoniach (por. wykres poniżej). Analizując dostępne dane, można także z dużą dozą pewności założyć, że najczęstszymi gośćmi w instytucjach oferujących przedstawienia sztuk performatywnych są mieszkańcy miast wojewódzkich. Ogólnie rzecz ujmując, uczęszczanie na przedstawienia jest pozytywnie skorelowane z wielkością miejscowości, w której dana osoba mieszka, głównie ze względu na dostęp do instytucji oferujących taką możliwość.

UCZESTNICTWO MIESZKAŃCÓW WSI I MIAST W PRZEDSTAWIENIACH SZTUK PERFORMATYWNYCH W 2019 R. (W %)

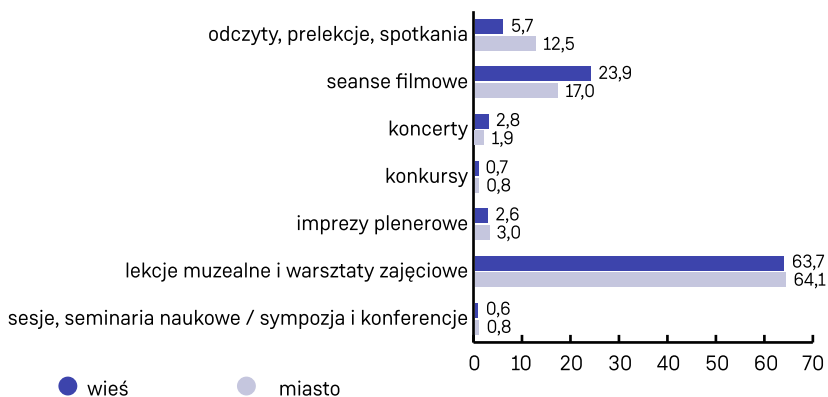
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

MUZEJA

W 2021 r. w Polsce funkcjonowało 939 muzeów (w tym 266 oddziałów)⁹. Zwiedziło je łącznie 25,3 mln osób, tj. 663 osoby na 1 tys. mieszkańców. Znaczna większość muzeów (76,9%) była zlokalizowana w miastach.

Na wsiach funkcjonowało jedynie 217 muzeów (z czego 69 podmiotów stanowiło oddziały muzeów), odwiedziło je 2,8 mln zwiedzających. W muzeach wiejskich zorganizowano 9,9 tys. różnego rodzaju imprez kulturalnych i edukacyjnych, wśród których największy udział miały lekcje muzealne i warsztaty (63,7%), seanse filmowe (23,9%) oraz odczyty, prelekcje i spotkania (5,7%), najmniejszy zaś – sesje, seminaria naukowe / sympozja i konferencje (0,6%) oraz konkursy (0,7%). Najwięcej imprez w muzeach o charakterze kulturalnym i edukacyjnym zorganizowano w Strzegomiu, Jaśle, Kościerzynie i Mosinie (odpowiednio 13,8%, 10,1%, 8,8% i 5,8% wszystkich zorganizowanych imprez w muzeach na wsiach), a najmniej (wyłączając obiekty, które nie zorganizowały żadnej imprezy) – w gminach Gniewno, Susiec i Bukowsko, w których muzea zrealizowały po jednym evencie.

UDZIAŁ RÓŻNEGO RODZAJU IMPREZ ZORGANIZOWANYCH W MUZEACH NA WSI ORAZ MIEŚCIE W 2021 R. (W %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

9 W przedstawionych danych nie uwzględniono instytucji paramuzealnych.

Dla porównania w miastach funkcjonowały 722 muzea (w tym 197 oddziałów), które odwiedziło 22,5 mln osób. Frekwencja była więc dużo większa w muzeach zlokalizowanych w miastach niż na wsiach. Muzea miejskie zorganizowały 65,7 tys. imprez o charakterze kulturalnym i edukacyjnym (28,8 tys. imprez na 10 tys. mieszkańców, tj. ponad dwa razy więcej niż w przypadku muzeów na terenach wiejskich), wśród których największy udział miały lekcje muzealne i warsztaty (64,1%), seanse filmowe (17,0%) oraz odczyty, prelekcje i spotkania (12,5%) (por. wykres na s. 26). Największy udział w imprezach zorganizowanych przez miejskie muzea ogółem miały muzea w Warszawie (20%), Krakowie (8,1%), Oświęcimiu (8%), Toruniu (4,9%) i Łodzi (3,1%).

Korzystanie z muzeów jest częstsze w przypadku osób mieszkających w miastach – 31,3% mieszkańców deklaruje przynajmniej jedną wizytę rocznie, podczas gdy mieszkańcy wsi korzystają z tej możliwości rzadziej (19,2%).

DZIAŁALNOŚĆ WYSTAWIENNICZA

Kolejnym typem instytucji, który dominuje w miastach, są galerie i salony sztuki¹⁰. W 2021 r. w Polsce działało ich 313, z czego 98,7% w miastach (63,4% stanowiły instytucje publiczne, a 36,6% podmioty prywatne). Najwięcej galerii i salonów sztuki funkcjonowało w dużych miastach wojewódzkich, w szczególności w Warszawie (41), Krakowie (41), Łodzi (32), Wrocławiu (17), Gdańsku (13) i Katowicach (12). Galerie miejskie zorganizowały 3,1 tys. wystaw i 3,2 tys. ekspozycji dla 3,4 mln zwiedzających. Na wsiach funkcjonowały tylko cztery galerie i salony sztuki (dwie publiczne i dwie prywatne) – w Orońsku, Pruszczu Gdańskim, Jasienicy i Węgierskiej Górcie. Urządziły one 26 wystaw i tyle samo ekspozycji, które zwiedziło 19,4 tys. osób. Brak dostępu do galerii może tłumaczyć niski odsetek uczęszczających do nich mieszkańców wsi (5,4%). Trudno jednak tym

10 Galerie i salony sztuki zdefiniowano jako jednostki, których podstawowym rodzajem działalności (lub jednym z głównych) jest wystawiennictwo. Nie uwzględnia się tu galerii i salonów sztuki, które są oddziałami muzealnymi, ani jednostek, które zajmują się handlem dziełami sztuki, nie prowadząc przy tym działalności wystawienniczej (za: E. Bińczycka i in., *Statystyka kultury. Zeszyt metodologiczny*, Kraków 2017).

samym wyjaśnić niezbyt wysoki poziom korzystania z oferty galerii sztuki (12,8%) przez mieszkańców miast.

IMPREZY MASOWE

Imprezy masowe w przeważającej większości odbywają się w miastach. W 2021 r. w Polsce zorganizowano 898 różnego rodzaju artystyczno-rozrywkowych imprez masowych, z czego jedynie 65 odbyło się na wsiach (38 koncertów, 12 innych imprez artystyczno-rozrywkowych, 11 imprez łączonych, trzy rekonstrukcje historyczne, jedno widowisko cyrkowe), w większości (92,3%) na świeżym powietrzu. Natomiast w miastach odbyły się 833 masowe imprezy artystyczne. W ich ramach można wyróżnić więcej formatów i rodzajów, w tym 536 koncertów, 124 kabarety, 88 festiwali, 34 inne imprezy artystyczno-rozrywkowe, 26 imprez łączonych, 16 przedstawień i spektakli, sześć pokazów i seansów oraz trzy rekonstrukcje historyczne. Najwięcej masowych imprez artystycznych zorganizowano we Wrocławiu (216), Toruniu (156), Warszawie (150), Gliwicach (108) i Krakowie (89). Największy udział (51,3%) w zrealizowanych w miastach masowych imprezach artystyczno-rozrywkowych ogółem miały imprezy artystyczne w obiektach zamkniętych, podczas gdy na wsiach największy udział (92,3%) miały masowe imprezy artystyczno-rozrywkowe zorganizowane na terenie otwartym.

Na wsiach w różnego rodzaju masowych imprezach artystycznych wzięło udział ok. 80,1 tys. osób, w tym 63,8 tys. w imprezach z wolnym wstępem, a 16,3 tys. w imprezach biletowanych. Z oczywistych względów, wynikających z liczby organizowanych wydarzeń, mieszkańcy miast w dużo większym stopniu uczestniczyli w imprezach masowych (2,7 mln uczestników), w przeważającej większości płatnych (2,3 mln, tj. 82,3%). Z badania uczestnictwa w kulturze wynika, że udział w festiwalach¹¹ deklaruje niemal o połowę mniej mieszkańców wsi (7,8%) niż mieszkańców miast (11,6%).

11 W badaniu uczestnictwa w kulturze nie ma pytań dotyczących bezpośrednio imprez masowych. Uczestnictwo w festiwalach jest tu przykładem korzystania z jednego typu wydarzenia, często kwalifikowanego jako impreza masowa.

KINA

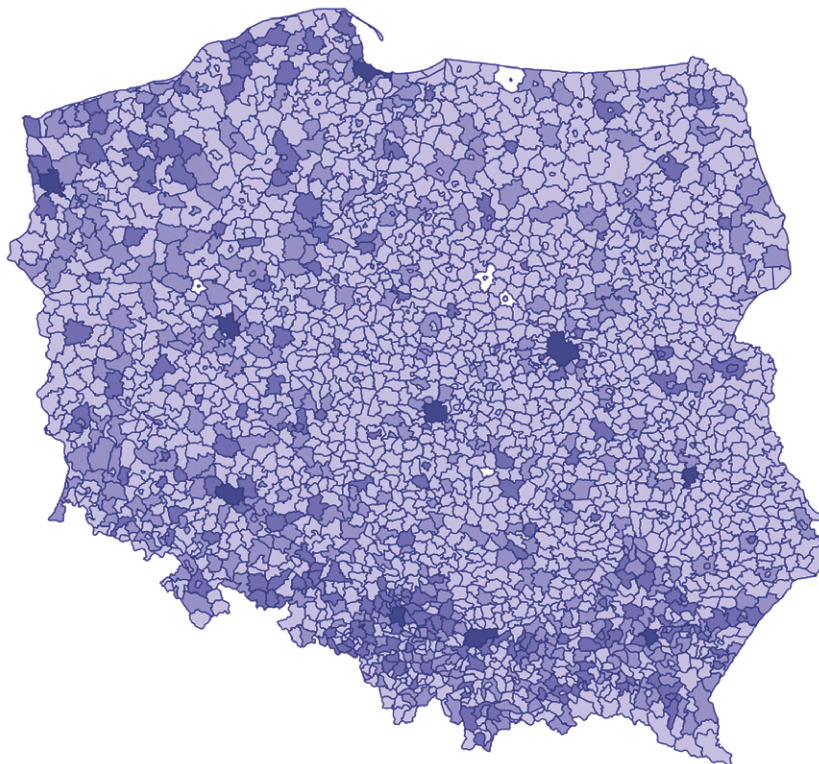
W 2021 r. działały w Polsce 523 kina z 1,5 tys. sal i 294,3 tys. miejsc na widowni, które zgromadziły 27,5 mln widzów. Większość z nich to obiekty o charakterze komercyjnym, niewspierane przez jednostki samorządu terytorialnego. Zdecydowana większość polskich kin zlokalizowana jest w miastach (96,6%), przede wszystkim dużych i wojewódzkich: w Warszawie (34), Krakowie (12), Poznaniu (11), Wrocławiu (9), Łodzi (8) i Lublinie (8). Tam też odbyło się najwięcej seansów. Znaczną część, bo 87,3% obiektów kinowych w miastach, przystosowano do potrzeb osób z niepełnościami. W miastach odbyło się ponad 1,3 mln seansów, z czego 21,3% stanowiły filmy produkcji polskiej. Na jeden seans przypadało średnio 20 osób. Przeciętne miejskie kino zgromadziło w ciągu roku średnio 53,7 tys. widzów.

Na wsiach zlokalizowano jedynie 18 obiektów kinowych, z czego ponad połowę przystosowano do potrzeb osób z niepełnościami. Wyświetlono w nich ponad 17 tys. filmów, w tym 20,1% stanowiły filmy produkcji polskiej. Na jeden seans wyświetlany w kinie na wsi przypadało średnio 19 osób. W ciągu roku jedno kino wiejskie zgromadziło średnio 17,9 tys. widzów.

GEOGRAFICZNY ROZKŁAD MOŻLIWOŚCI UDZIAŁU W KULTURZE

Analiza danych dotyczących dostępu do kultury (tj. liczby podmiotów kultury i ich oferty kulturalnej) pokazuje znaczące rozbieżności pomiędzy gminami wiejskimi i miejskimi (zob. mapy na s. 30 i 31). Najwięcej podmiotów kultury – a w konsekwencji najwięcej wydarzeń (imprez) kulturalnych – można zaobserwować w dużych miastach. Na przedstawionych mapach widać wyraźną dominację dużych ośrodków, takich jak: Warszawa, Łódź, Kraków, Wrocław czy Trójmiasto, gdzie liczba instytucji kultury przekracza 50. W większości gmin mamy co najwyżej pięć podmiotów. Dodatkowo można zaobserwować większe skupisko podmiotów kultury w południowej Polsce, szczególnie w województwach małopolskim i podkarpackim, co jest skorelowane z gęstością zaludnienia tych obszarów.

LICZBA PODMIOTÓW KULTURY WEDŁUG GMIN (2021 R.)

Liczba podmiotów kultury

- 51–429 (10 gmin)
- 11–50 (204 gminy)
- 6–10 (442 gminy)
- 1–5 (1816 gmin)
- brak (5 gmin)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Podobnie sytuacja wygląda w odniesieniu do wydarzeń i imprez kulturalnych, których liczba jest wyższa w większych miastach. Na uwagę zasługuje fakt, że pomimo podobnej gęstości zaludnienia w zachodniej i wschodniej Polsce w gminach położonych na wschodzie kraju mamy mniej podmiotów kultury. Może to być związane z poziomem dochodów mieszkańców i gmin.

LICZBA IMPREZ WEDŁUG GMIN (2021 R.)*

Liczba imprez

- 1001-197 252 (137 gmin)
- 501-1000 (106 gmin)
- 101-500 (348 gmin)
- 1-100 (1355 gmin)
- brak (531 gmin)

* Liczba ta nie uwzględnia wydarzeń realizowanych przez biblioteki.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

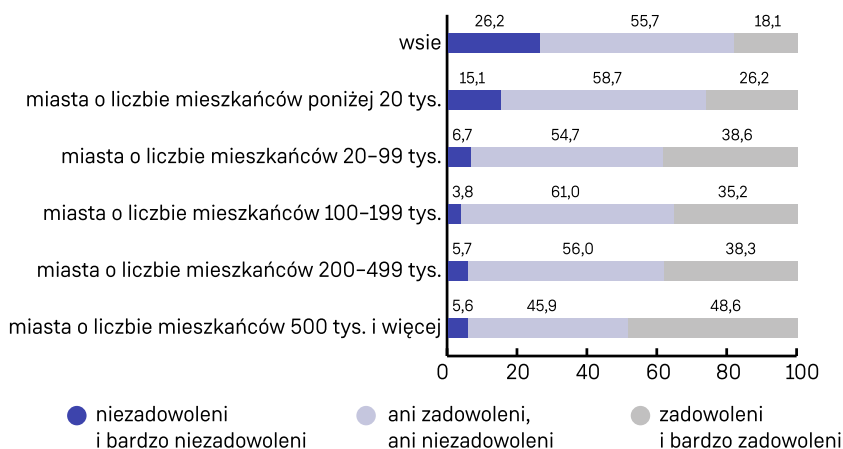
ANALIZA I KONKLUZJE

Przedstawione dane wskazują, że mieszkańcy wsi nie tylko mają do dyspozycji mniej podmiotów kultury, ale też rzadziej niż mieszkańcy miast korzystają z dostępnej oferty kulturalnej. Obserwacje te można wyjaśnić, biorąc pod uwagę dwie hipotezy. Po pierwsze mieszkańcy wsi częściej niż

netto *per capita* w gospodarstwach domowych na wsi i w mieście. Średnio przychody netto mieszkańców wsi są o 606,96 zł niższe od przychodów mieszkańców miast i wynoszą 2045,42 zł (różnica w dochodzie rozporządzalnym jest nieco niższa – 458,89 zł)¹². Wyniki ankiet, z których korzystają autorzy tekstu, nie dają niestety wskazówek, dlaczego mniej mieszkańców wsi korzysta z bezpłatnej oferty bibliotek oraz domów, centrów czy ośrodków kultury.

Na wykresach na s. 33 i 34 przedstawiono poziom zadowolenia z sieci podmiotów kultury i ich oferty. Pokazują one dużo większe niezadowolenie mieszkańców terenów wiejskich z dostępnej oferty kultury w porównaniu z mieszkańcami miast. Widać na nich wyraźną korelację pomiędzy wielkością miejscowości (prócz miast z 20–99 tys. mieszkańców) a poziomem zadowolenia z instytucji i ich oferty. Zważywszy, że w dużych miastach mieszkańcy mają najszerzy wachlarz oferty kulturalnej, nie powinno dziwić, że to właśnie tam poziom zadowolenia jest największy.

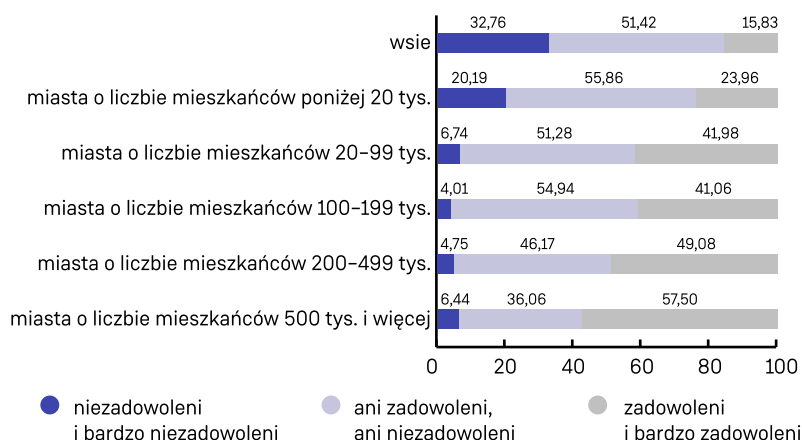
ZADOWOLENIE Z SIECI PODMIOTÓW PROWADZĄCYCH DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNĄ W 2019 R. (W %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

12 D. Jacyków i in., *Budżety gospodarstw domowych w 2020 r.*, Warszawa 2021, s. 131.

ZADOWOLENIE Z OFERTY KULTURALNEJ W MIEJSCU ZAMIESZKANIA W 2019 R. (W %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Również mieszkańcy dużych miast najrzadziej deklarują postawę obojętną wobec podmiotów kultury i ich oferty. Oni także widzą poprawę możliwości korzystania z instytucji kultury i przygotowywanych przez nie wydarzeń w porównaniu z rokiem wcześniejszym (różnica 5,1 p.p. w stosunku do mieszkańców wsi) oraz lepiej oceniają samą ofertę kulturalną (wielkość, różnorodność, poziom) w porównaniu z rokiem wcześniejszym (różnica 6,9 p.p. w stosunku do mieszkańców wsi). Warto podkreślić, że zaprezentowane dane dotyczą okresu sprzed pandemii COVID-19 i nie uwzględniają opinii na temat, jak instytucje kultury poradziły sobie z sytuacją pandemiczną.

Podsumowując, dostępne dane zebrane przez Główny Urząd Statystyczny potwierdzają hipotezę, że mieszkańcy mniejszych miejscowości, szczególnie wsi, mają dużo bardziej ograniczony dostęp do kultury. W skrajnych przypadkach jedyną tego rodzaju instytucją jest biblioteka, na ogół mniej nowoczesna niż w miastach. Na wsiach działają jeszcze domy kultury i pojedyncze muzea. Profesjonalne przedstawienia teatralne, koncerty, wystawy dostępne są raczej w miastach, a oferta jest tym szersza, im większe jest miasto. Przeciętny mieszkaniec wsi w mniejszym stopniu korzysta z dostępnej w miejscu zamieszkania oferty kulturalnej niż mieszkaniec miasta i deklaruje mniejsze zadowolenie z podmiotów kultury i ich oferty w miejscu zamieszkania. Dodatkowe badania jakościowe

pozwołyby na określenie przyczyn tego niezadowolenia. Można też przypuszczać, że część mieszkańców wsi korzysta z oferty kulturalnej pobliskich (i nie tylko), większych ośrodków. Dostępne dane GUS nie pozwalają niestety ustalić skali tego zjawiska.

Opracowanie:

dr inż. Mariusz Cembruch-Nowakowski,
ekspert, Ośrodek Statystyki Kultury, Urząd Statystyczny w Krakowie,
adiunkt w Katedrze Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie,
m.nowakowski@stat.gov.pl;
dr Joanna Sanetra-Szeliga,
konsultantka, Ośrodek Statystyki Kultury, Urząd Statystyczny w Krakowie,
adiunkt w Katedrze Historii Społeczno-Gospodarczej
Instytutu Gospodarki Przestrzennej i Rozwoju Miast
Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie,
j.sanetra-szeliga@stat.gov.pl

DOSTĘPNOŚĆ BIBLIOTEK PUBLICZNYCH NA OBSZARACH POZAMETROPOLITALNYCH

Pracownia Bibliotekoznawstwa
Instytut Książki i Czytelnictwa
Biblioteka Narodowa

Biblioteki publiczne stanowią najliczniejszy typ instytucji kultury w Polsce. Według danych GUS na koniec 2021 r. funkcjonowały 7693 placówki tego typu, a z usługi wypożyczenia ich zasobów na zewnątrz skorzystało 4,8 mln czytelników. Ponad połowa (65%) placówek bibliotecznych prowadziła swoją działalność na wsi, będąc najpowszechniejszymi punktami dostępu do kultury na obszarach pozametropolitalnych w kraju¹. W niniejszym tekście przedstawiono dostępność oraz działalność bibliotek publicznych funkcjonujących w miejscowościach do 100 tys. mieszkańców na terenie całej Polski w roku 2021 w porównaniu do lat ubiegłych.

Kwestię dostępności bibliotek reguluje Ustawa o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r. (Dz.U. 2019 poz. 1479), zgodnie z którą prawo korzystania z bibliotek ma charakter powszechny, a same biblioteki organizowane są w sposób zapewniający dogodny dostęp do materiałów bibliotecznych i informacji. Ponadto każda gmina zobowiązana jest do prowadzenia co najmniej jednej gminnej biblioteki publicznej oraz odpowiedniej liczby filii i oddziałów bibliotecznych, powiat zaś ma obowiązek organizować co najmniej jedną powiatową bibliotekę publiczną. Ustawa nie wyczerpuje

1 Główny Urząd Statystyczny, *Biblioteki publiczne w 2021 r.*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5493/14/6/1/bibliote-ki_publiczne_w_2021_r.pdf [dostęp: 20.07.2022].

jednak kwestii dostępności, na którą poza fizyczną obecnością placówek bibliotecznych na poszczególnych obszarach administracyjnych składają się także takie czynniki, jak możliwość dogodnego dotarcia transportem publicznym czy godziny otwarcia². Ponadto istotną kwestią jest oferta poszczególnych placówek i jej dostosowanie do potrzeb i oczekiwań czytelników. W środowisku pozametropolitalnym, a w szczególności na obszarach wiejskich, biblioteki publiczne powinny spełniać wiele funkcji, jednocześnie wypełniając cztery obszary zadań, obejmujących bycie: centrum edukacji, centrum kultury, centrum informacji oraz centrum społecznym³. Tym samym biblioteki publiczne w niektórych miejscach przejmują lub w dużej mierze uzupełniają ofertę kulturalną, ograniczoną ze względu na nieobecność innych typów instytucji kultury. Badania jakościowe kultury wsi i małych miast jako barierę w korzystaniu z kultury wskazują m.in. zbyt dużą odległość od kulturalnych atrakcji (obok braku czasu i środków finansowych na korzystanie z nich)⁴.

Dwa lata pandemii zmusiły instytucje kultury, w tym biblioteki, do dostosowania oferty do panujących warunków, tak aby zapewnić dostęp do niej mimo ograniczeń spowodowanych kolejnymi restrykcjami. Na podstawie analiz nowych przepisów Biblioteka Narodowa opublikowała opinię prawną dotyczącą ograniczenia działalności bibliotek, która wskazywała ich dyrektorom i kierownikom sposoby postępowania w podejmowaniu decyzji dotyczących organizacji pracy⁵. W tamtym czasie w wielu miejscach pojawiły się usługi pozwalające na korzystanie z bibliotek bez konieczności przychodzenia do placówek, takie jak „książka na telefon” czy transmisje wydarzeń organizowanych przez biblioteki online. Jednocześnie dostępność oferty przestała być jednoznaczna z dostępnością poszczególnych obiektów bibliotecznych⁶. Niemniej realizacja części wspomnianych już zadań bibliotek na obszarach pozametropolitalnych wymaga osobistej obecności czytelnika w placówce, co sprawia, że ich funkcjonowanie na

2 I. Koryś, *Dostępność bibliotek dla różnych grup użytkowników, w tym osób ze szczególnymi potrzebami*, „Rocznik Kultury Polskiej” 2021, s. 105.

3 K. Wolff, *Książka w społecznej przestrzeni wsi*, Warszawa 2008, s. 69–70.

4 T. Szlendak, *Praktyki pozametropolitalne: uczestnictwo w kulturze w małym i średnim mieście*, „Studia Socjologiczne” 2019, nr 2(233), s. 64.

5 B. Morawiec, *Funkcjonowanie bibliotek w Polsce w czasie epidemii COVID-19 – rekomendacje, działania i pomoc Biblioteki Narodowej – raport*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2021, t. 52, s. 210.

6 I. Koryś, *Dostępność bibliotek...*, dz. cyt., s. 106.

miejscu, mimo rozwoju narzędzi zdalnych, jest w dalszym ciągu istotne. Znaczenie bibliotek publicznych znajduje swoje odzwierciedlenie m.in. w dokumentach strategicznych, jak *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030)*, która jako jedno z głównych wyzwań identyfikuje zapewnienie infrastruktury wspierającej równy dostęp wszystkich mieszkańców do usług wysokiej jakości świadczonych m.in. przez placówki kulturalne, edukacyjne i oświatowe⁷. Celem w zakresie infrastruktury kultury, według *KSRR 2030*, ma być stworzenie warunków działalności kulturalnej poprzez modernizację oraz rozbudowę instytucji kultury i podmiotów pokrewnych.

DOSTĘPNOŚĆ PLACÓWEK BIBLIOTECZNYCH W LICZBACH

Spośród działających w 2021 r. 7693 bibliotek publicznych wraz z filiami 6482 funkcjonowały w miejscowościach zamieszkałych przez mniej niż 100 tys. mieszkańców (czyli poza miastami na prawach powiatu). W ciągu ostatnich trzech lat placówki na obszarach pozametropolitalnych stanowiły niezmiennie 84% wszystkich bibliotek publicznych w kraju.

LICZBA BIBLIOTEK PUBLICZNYCH W POLSCE W LATACH 2019–2021

OBSZAR	2019	2020	2021
Polska ogółem	7 881	7 782	7 693
Miejscowości do 100 tys. mieszkańców	6 629	6 541	6 482
Miejscowości powyżej 100 tys. mieszkańców	1 252	1 241	1 211

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Liczba czytelników w bibliotekach publicznych malała przez ostatnie trzy lata, do czego w dużej mierze przyczyniła się pandemia i wiążące się z nią ograniczenia – również w korzystaniu z instytucji kultury. Brak lub ograniczony dostęp do różnorodnych aktywności kulturalnych przy-

7 *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030)*, <https://www.gov.pl/web/ia/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego-2030-ksrr> [dostęp: 20.07.2022].

czyniły się też do tego, że nie przybyło nowych użytkowników bibliotek. Można wnioskować, że czasowe zamknięcie placówek bibliotecznych wyeliminowało częściowo nieregularnych czytelników, którzy nie wrócili do korzystania z zasobów bibliotecznych po poluzowaniu i późniejszym zniesieniu restrykcji. Ponad połowę wszystkich czytelników stanowili mieszkańcy obszarów pozametropolitalnych. Średnio w 2021 r. na jedną placówkę biblioteczną (łącznie z punktami bibliotecznymi) w całej Polsce przypadają 4462 osoby, a na obszarach poza miastami na prawach powiatu – 3797 osób. Najwięcej osób na bibliotekę zanotowano w powiecie puckim (województwo pomorskie) – 9819, najmniej zaś w powiecie leskim (województwo podkarpackie) – 1796. Księgozbiór przypadający na 1000 osób wynosił średnio 3274 woluminy w skali ogólnokrajowej, natomiast na obszarach pozametropolitalnych – 3482.

LICZBA CZYTELNIKÓW KORZYSTAJĄCYCH Z BIBLIOTEK PUBLICZNYCH W LATACH 2019–2021

OBSZAR	2019	2020	2021	2019 A 2021 (RÓŻNICA W PROC.)
Polska ogółem	5 983 725	4 919 292	4 806 922	-19,67
Miejscowości do 100 tys. mieszkańców	3 512 927	2 928 956	2 887 776	-17,80
Miejscowości powyżej 100 tys. mieszkańców	2 470 798	1 990 336	1 919 146	-22,33

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Od 2019 r. zmniejsza się też liczba osób zatrudnionych w bibliotekach publicznych niezależnie od ich lokalizacji na mapie kraju, jednak w mniejszych miejscowościach pracę zakończyło znacznie więcej osób. Różnica między 2019 a 2021 r. na obszarach pozametropolitalnych wynosiła 810 osób, podczas gdy w większych miastach było to 177. W sytuacji odpływu pracowników wyzwaniem staje się zapewnienie odpowiedniej dostępności placówek bibliotecznych i dogodnych dla czytelników godzin otwarcia.

LICZBA OSÓB ZATRUDNIONYCH W BIBLIOTEKACH PUBLICZNYCH W LATACH 2019–2021

OBSZAR	2019	2020	2021	2019 A 2021 (RÓŻNICA W PROC.)
Polska ogółem	19 371	18 754	18 384	-5,10
Miejscowości do 100 tys. mieszkańców	13 041	12 594	12 231	-6,21
Miejscowości powyżej 100 tys. mieszkańców	6 330	6 160	6 153	-2,80

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

INNE ASPEKTY DOSTĘPNOŚCI BIBLIOTEK

Poza fizyczną obecnością placówek bibliotecznych w miejscowościach do 100 tys. mieszkańców istnieje kilka innych czynników wpływających na dostępność tych placówek. Jednym z nich są dni i godziny otwarcia, które pozwalałyby na swobodne korzystanie z zasobów o dogodnej dla czytelników porze. Dane GUS za rok 2021, opublikowane w informacji sygnalnej⁸, nie przedstawiają jeszcze odsetka bibliotek czynnych w soboty. Według danych za rok 2020 w soboty czynnych było 15% wszystkich bibliotek, poza tym zmniejszyła się względem 2019 r. liczba godzin pracy w tygodniu (z 33 w 2019 r. do 32 w 2020 r.)⁹. Biblioteka Narodowa uznaje dostępność bibliotek publicznych w soboty za kluczowy wymóg w zapewnieniu ich powszechnej dostępności. Zamknięcie placówek w soboty oznacza utrudnienie w dostępie do nich osobom czynnym zawodowo oraz znacząco zmniejsza szanse na zwiększenie liczby aktywnych czytelników. Biblioteki publiczne należy przy tym traktować jako instytucje pozwalające m.in. na zagospodarowanie czasu wolnego. W efekcie otwarcie ich w soboty jest warunkiem przyznania dotacji na zakup nowości w ramach Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0¹⁰.

8 Główny Urząd Statystyczny, *Biblioteki publiczne w 2021 r.*, dz. cyt.

9 I. Koryś, *Dostępność bibliotek...*, dz. cyt., s. 111.

10 Biblioteka Narodowa, *Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0*, <https://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/narodowy-program-rozwoju-czytelnictwa-2.0/o-narodowym-programie-rozwoju-czytelnictwa-2.0> [dostęp: 20.07.2022].

Istotnym aspektem jest także oferta poszczególnych bibliotek publicznych oraz ich dostosowanie do oczekiwań czytelników. Według raportu *Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii 2021–2022*, opublikowanego przez Bibliotekę Narodową, na wsiach i w miastach do 20 tys. mieszkańców co najmniej jedną książkę przeczytało 35% badanych, podczas gdy przeczytanie siedmiu lub więcej książek deklarowało 8%. W miastach do 199 tys. mieszkańców co najmniej jedną książkę przeczytało 34% badanych, natomiast odsetek czytających siedem i więcej książek pozostał bez zmian. Z kolei w miastach powyżej 200 tys. mieszkańców co najmniej jedna książka została przeczytana przez 53% badanych, a przeczytanie siedmiu i więcej książek deklarowało 11%¹¹. Biblioteki publiczne stanowiły źródło czytanych książek dla 13% czytelników w 2021 i na początku roku 2022, co w porównaniu do przedpandemicznego 2019 r. było wynikiem o 5 p.p. niższym¹².

W ofercie bibliotek na koniec 2021 r. dominowały książki stanowiące 98,5% zbiorów, jednak stopniowo zwiększa się udział zbiorów specjalnych (5,9 mln w 2021 r.), w których ponad połowę zajmują materiały audiowizualne (55,8%)¹³. W bibliotekach publicznych na obszarach pozametropolitalnych odsetek zbiorów specjalnych wynosił średnio 0,3. Poza materiałami dostępnymi fizycznie w placówkach bibliotecznych 2824 biblioteki publiczne oferowały zdalną formę udostępnień zbiorów elektronicznych poza własną siecią – liczba ta wzrosła o 20,5% w porównaniu z rokiem 2021. Czytelnicy pobrali za pomocą zdalnych zalogowań 34,2 mln dokumentów, czyli o 62,2% więcej niż w roku ubiegłym¹⁴. Możliwość zdalnego korzystania ze zbiorów bibliotek pozwala na zwiększenie dostępności do nich niezależnie od miejsca zamieszkania czytelników. Dodatkowo wiele bibliotek do swojej oferty wprowadziło bezpłatne kody do serwisów udostępniających zbiory licencjonowane (e-booki i audiobooki), takich jak Legimi czy Empik Go, dzięki czemu oferta tych bibliotek nie ogranicza się do książek i płyt dostępnych w placówce.

11 Z. Zasacka, R. Chymkowski, *Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii 2021–2022*, <https://www.bn.org.pl/download/document/1656416398.pdf> [dostęp: 20.07.2022].

12 Tamże.

13 Główny Urząd Statystyczny, *Biblioteki publiczne w 2021 r.*, dz. cyt.

14 Tamże.

Ponadto część bibliotek oferuje usługi dostarczania swoich książek czytelnikom, którzy z różnych powodów mają trudności z dotarciem do placówek. Przykładami takich działań jest „książka na telefon”, czyli możliwość dostarczenia wybranych pozycji do domu czytelnika, czy mało jeszcze popularne w Polsce bibliobusy, będące mobilnymi punktami bibliotecznymi¹⁵.

ROZWÓJ BIBLIOTEK NA OBSZARACH POZAMETROPOLITALNYCH

Do bibliotek znajdujących się w miejscowościach zamieszkałych przez mniej niż 100 tys. mieszkańców skierowane są dodatkowe – poza wspomnianym już zakupem nowości i zdalnym dostępem – działania w ramach Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 (NPRCz 2.0). Priorytet 4 NPRCz 2.0, prowadzony przez Narodowe Centrum Kultury, zakłada wdrożenie interwencji BLISKO¹⁶, ukierunkowanej na wzmocnienie potencjału bibliotek publicznych i bibliotek publicznych wchodzących w skład innych instytucji kultury. Ma ona służyć rozwijaniu kompetencji pracowników bibliotek, ze szczególnym uwzględnieniem tych, które pozwalają na identyfikację potrzeb i potencjału kulturowego lokalnej społeczności w celu budowania z nią efektywnej współpracy i inicjowania działań kulturalnych skupionych wokół bibliotek¹⁷.

Poza NPRCz 2.0 biblioteki publiczne mogą korzystać ze wsparcia w postaci grantów i dotacji kierowanych pośrednio lub bezpośrednio do bibliotek i bibliotekarzy ze strony instytucji państwowych i nie tylko. Wsparcie to obejmować może rozwój infrastruktury, zakup sprzętu, organizację wydarzeń artystycznych, inicjatywy angażujące lokalne społeczności, programy edukacyjne i inne działania mające na celu zwiększenie oferty i dostępności¹⁸.

15 B.M. Morawiec, *Book Truck – biblioteka jedzie do czytelników*, Lustró Biblioteki, 29.04.2019, <https://lustróbiblioteki.pl/2017/04/book-truck-biblioteka-jedzie-do-czytelnikow/> [dostęp: 20.07.2022].

16 Biblioteka | Lokalność | Inicjatywy | Społeczność | Kooperacja | Oddolność.

17 *Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0*, <https://nprcz.pl/wp-content/uploads/2021/11/Zalacznik-Uchwala-NR-69-Rady-Ministrow-NPRCz-2.0-na-lata-2021-2025-Program.pdf> [dostęp: 20.07.2022].

18 *Granty i dotacje – poszczególne programy i fundacje*, EBIB, http://www.ebib.pl/?page_id=908 [dostęp: 20.07.2022].

PODSUMOWANIE

Funkcjonowanie bibliotek na obszarach pozametropolitalnych, zwłaszcza w czasie postpandemicznym, wymaga od samych placówek ciągłego rozwoju i zwiększania swojej dostępności oraz atrakcyjności. Biblioteka publiczna nie jest i nie może już stanowić wyłącznie stacjonarnej wypożyczalni książek, ale musi być nastawiona na funkcjonowanie w charakterze centrum życia społecznego i kulturalnego odpowiadającego na potrzeby społeczności lokalnej¹⁹. Dodatkowo wprowadzanie nowych rozwiązań w postaci udostępniania kodów zdalnego dostępu do zbiorów licencjonowanych, repozytoriów cyfrowych, dostarczania książek poza placówkę i innych pozwala na wyrównywanie szans dostępu do treści wszystkim grupom czytelników spoza obszarów metropolitalnych oraz może przyczynić się do przyciągnięcia nowych użytkowników. Dane pokazujące znaczący wzrost zainteresowania zdalnym dostępem powinny stanowić kluczowe wskazanie w dalszym rozwoju bibliotek.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Główny Urząd Statystyczny, *Biblioteki publiczne w 2021 r.*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5493/14/6/1/biblioteki_publiczne_w_2021_r.pdf [dostęp: 20.07.2022].
- *Granty i dotacje – poszczególne programy i fundacje*, EBIB, http://www.ebib.pl/?page_id=908 [dostęp: 20.07.2022].
- Kołodziejczak A., *Znaczenie funkcji bibliotek w środowisku wiejskim w Polsce*, „Studia Obszarów Wiejskich” 2015, nr 40, s. 129–139.
- Koryś I., *Dostępność bibliotek dla różnych grup użytkowników, w tym osób ze szczególnymi potrzebami*, „Rocznik Kultury Polskiej” 2021, s. 105–118.
- *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030)*, <https://www.gov.pl/web/ia/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego-2030-ksrr> [dostęp: 20.07.2022].
- Morawiec B.M., *Book Truck – biblioteka jedzie do czytelników*, *Lustro Biblioteki*, <https://lustrobiblioteki.pl/2017/04/book-truck-biblioteka-jedzie-do-czytelnikow/> [dostęp: 20.07.2022].

19 A. Kołodziejczak, *Znaczenie funkcji bibliotek...*, dz. cyt., s. 137.

- Morawiec B.M., *Funkcjonowanie bibliotek w Polsce w czasie epidemii COVID-19 – rekomendacje, działania i pomoc Biblioteki Narodowej – raport*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2021, t. 52, s. 209–231.
- Szlendak T., *Praktyki pozametropolitalne: uczestnictwo w kulturze w małym i średnim mieście*, „Studia Socjologiczne” 2019, nr 2(233), s. 61–98.
- Wolff K., *Książka w społecznej przestrzeni wsi*, Warszawa 2008.
- Zasacka Z., Chymkowski R., *Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii (2021–2022)*, Biblioteka Narodowa, <https://www.bn.org.pl/download/document/1656416398.pdf> [dostęp: 20.07.2022].

Opracowanie:

Natalia Nowińska-Antoniewicz,
Pracownia Bibliotekoznawstwa,
Instytut Książki i Czytelnictwa,
Biblioteka Narodowa,
n.nowinska-antoniewicz@bn.org.pl

ROZKŁAD TERYTORIALNY INSTYTUCJI PARAMUZEALNYCH W POLSCE

Wydział Statystyki Dziedzictwa Narodowego i Analiz Przekrojowych
Departament Badań Społecznych
Główny Urząd Statystyczny

Główny Urząd Statystyczny (GUS) to centralny urząd administracji rządowej obsługujący Prezesa GUS i działający pod jego bezpośrednim kierownictwem. Prezes GUS jest centralnym organem administracji rządowej, właściwym w sprawach statystyki, wykonującym swoje zadania przy pomocy służb statystyki publicznej.

GUS zajmuje się zbieraniem i udostępnianiem informacji statystycznych na temat większości dziedzin życia publicznego i niektórych stron życia prywatnego, a kwestie te regulują odpowiednie przepisy prawa – ustawa o statystyce publicznej oraz ogłaszany corocznie program badań statystycznych statystyki publicznej.

Wydział Statystyki Dziedzictwa Narodowego i Analiz Przekrojowych odpowiada za prowadzenie prac w zakresie badań statystycznych dotyczących kultury, dziedzictwa narodowego oraz powiązań kultury z turystyką. Ich celem jest statystyczny opis działalności i zmian zachodzących w obszarze kultury i dziedzictwa narodowego zarówno za pomocą danych bezwzględnych, jak i wskaźników charakteryzujących organizowanie działalności kulturalnej i korzystanie z oferty kulturalnej. Badania z obszaru kultury stanowią integralną część systemu statystyki społecznej i mają na celu dostarczenie informacji służących poznaniu i opisaniu zjawisk oraz procesów zachodzących w sferze kultury.

Instytucja paramuzealna to jednostka organizacyjna niebędąca muzeum, nienastawiona na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, nauki i techniki oraz posiadającej charakter muzealny przyrody. Zgodnie z rekomendowaną przez UNESCO klasyfikacją Międzynarodowej Rady ds. Muzeów (ICOM – International Council of Museums) instytucją paramuzealną może być: ogród zoologiczny (wszystkie jego formy, takie jak akwaria, terraria itp.), ogród botaniczny, rezerwat przyrody (udostępniany zwiedzającym w sposób rejestrowany, na ogół prezentujący również zestaw zbiorów lub opracowane wystawy tematyczne; w szczególności są to: groty, jaskinie, akwenty, parki), pomniki historii (zabytki) lub inne jednostki – m.in. planetaria, miasteczka czy centra nauki i techniki, a także niebędące muzeum ekspozycje stałe, ukazujące osiągnięcia, odkrycia i ciekawostki z dziedziny historii, archeologii, kultury, przyrody, techniki itp.

Działalność muzeów i instytucji paramuzealnych badana jest przez Główny Urząd Statystyczny z wykorzystaniem corocznego sprawozdania o symbolu K-02: *Sprawozdanie z działalności muzeum i instytucji paramuzealnej*. Obowiązkiem złożenia sprawozdania objęte są wszystkie muzea (łącznie z oddziałami) oraz jednostki o charakterze paramuzealnym. Zakres przedmiotowy badania obejmuje m.in.: zbiory muzealne, działalność wystawienniczą, wydawniczą, kulturalno-naukową i edukacyjną, informacje o zwiedzających, infrastrukturze, a także o konserwacji i digitalizacji zbiorów oraz liczbie pracujących.

Instytucja paramuzealna to jednostka organizacyjna zbliżona swoim charakterem do muzeum, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, nauki i techniki oraz przyrody. Aby wyraźnie rozgraniczyć podmioty będące muzeami od innych, począwszy od danych za 2020 r., do muzeów zaliczane są wyłącznie placówki działające na podstawie uzgodnionego z ministrem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego statutu bądź regulaminu, zgodnie z art. 6 Ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 2012 r. poz. 987, z późn. zm.). Instytucje paramuzealne, które prowadzą działalność typu muzealnego, lecz nie spełniają tego warunku, nie mogą być tym samym zaliczone do grupy muzeów. W związku z tym do grupy instytucji paramuzealnych włączane są również podmioty, które prowadzą działalność typu muzealnego bez uzgodnionego

z ministrem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego statutu bądź regulaminu.

Według danych z badania¹ bazującego na sprawozdaniu K-02 w 2021 r. działalność prowadziło 346 instytucji paramuzealnych (17 ogrodów zoologicznych, 38 ogrodów botanicznych oraz 291 pozostałych instytucji), z których 65% należało do sektora publicznego, a 35% do sektora prywatnego. W ramach sektora publicznego jednostki samorządowe stanowiły 56,9%, jednostki administracji rządowej – 1,8%, a pozostałe (niesamorządowe) jednostki sektora publicznego – 41,3%. Na sektor prywatny składały się: jednostki Kościołów lub związków wyznaniowych (23,1%), stowarzyszenia (18,2%), instytucje paramuzealne prowadzone przez osoby fizyczne (16,5%), fundacje (13,2%), spółki (12,4%), inne organizacje społeczne (3,3%) oraz pozostałe jednostki zaliczane do tego sektora (13,2%).

W 2021 r. instytucje paramuzealne odwiedziło 13 427 tys. osób, w tym 11 275,8 tys. w sektorze publicznym i 2151,2 tys. w sektorze prywatnym. Największym zainteresowaniem zwiedzających cieszyły się ogrody zoologiczne (6344,4 tys. osób; 47,3% ogółu zwiedzających), ogrody botaniczne (2166,8 tys. osób; 16,1%) i pozostałe instytucje paramuzealne (4915,8 tys. osób; 36,6%).

Instytucje paramuzealne w 2021 r. zatrudniały 4392 osoby, z czego 1985 to pracownicy merytoryczni. Spośród ogółu zatrudnionych w 2021 r. 84,9% pracowało w instytucjach paramuzealnych sektora publicznego.

Poszczególne województwa były w różnym stopniu nasycone instytucjami paramuzealnymi. Niemal połowa (158 podmiotów; 45,7%) była skupiona w czterech województwach: małopolskim, mazowieckim, dolnośląskim i wielkopolskim. W województwie małopolskim zlokalizowanych było 15,6% ogólnej liczby takich podmiotów, w mazowieckim – 11,0%, w dolnośląskim – 9,8%, a w wielkopolskim – 9,2%. W 2021 r. przeciętnie na jedno województwo przypadały prawie 22 instytucje paramuzealne.

1 Program badań statystycznych statystyki publicznej na 2021 r. – temat badawczy 1.28.01.

INSTYTUCJE PARAMUZEALNE WEDŁUG RODZAJÓW INSTYTUCJI, ZWIEDZAJĄCYCH I WOJEWÓDZTW W 2021 R.

WOJEWÓDZTWO	INSTYTUCJE PARAMUZEALNE				ZWIEDZAJĄCY (W TYS.)			
	OGÓŁEM	OGRODY		INNE	OGÓŁEM	OGRODY		INNE
		ZOOLOGICZNE	BOTANICZNE			ZOOLOGICZNE	BOTANICZNE	
Polska	346	17	38	291	13 427,0	6 344,4	2 166,8	4 915,8
dolnośląskie	34	2	5	27	3 282,3	2 019,4	364,6	898,3
kujawsko-pomorskie	19	1	2	16	634,0	121,3	22,6	490,1
lubelskie	11	1	1	9	304,6	203,4	67,9	33,3
lubuskie	6	-	1	5	68,9	-	66,9	2,1
łódzkie	16	2	2	12	771,9	396,5	242,8	132,6
małopolskie	54	1	2	51	1 195,9	494,8	125,8	575,3
mazowieckie	38	2	3	33	1 887,0	724,9	335,0	827,1
opolskie	5	1	-	4	330,1	318,5	-	11,6
podkarpackie	19	-	1	18	218,7	-	63,5	155,2
podlaskie	17	-	1	16	116,0	-	12,8	103,2
pomorskie	26	3	5	18	1 592,8	1 030,6	46,8	515,4
śląskie	26	1	4	21	1 104,3	492,1	131,0	481,3
świętokrzyskie	13	-	1	12	503,4	-	50,3	453,1
warmińsko-mazurskie	15	1	1	13	141,1	33,0	17,9	90,2
wielkopolskie	32	2	6	24	1 208,2	509,8	610,0	88,4
zachodniopomorskie	15	-	3	12	67,8	-	9,0	58,8

Źródło: GUS, dane własne

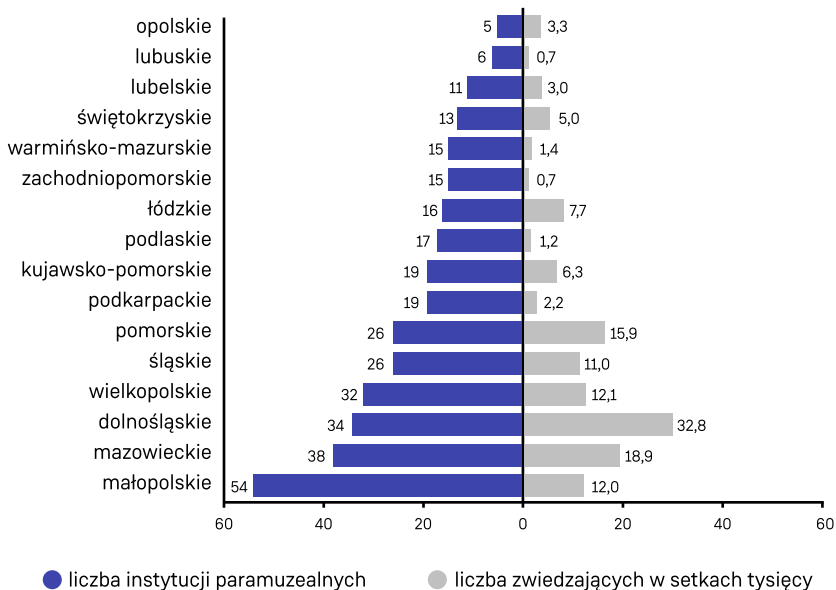
INSTYTUCJE PARAMUZEALNE WEDŁUG WOJEWÓDZTW W 2021 R.

WOJEWÓDZTWO	INSTYTUCJE PARAMUZEALNE - OBIEKTY				ZWIEDZAJĄCY		
	OGÓŁEM	W ODSETKACH	NA 1 MLN LUDNOŚCI	NA 1 000 KM ²	W TYS.	W ODSETKACH	NA 1 TYS. LUDNOŚCI
Polska	346	100,0	9,1	1,1	13 427,0	100,0	352
dolnośląskie	34	9,8	11,8	1,7	3 282,3	24,4	1 138
kujawsko-pomorskie	19	5,5	9,3	1,1	634,0	4,7	309
lubelskie	11	3,2	5,3	0,4	304,6	2,3	146
lubuskie	6	1,7	6,0	0,4	68,9	0,5	69
łódzkie	16	4,6	6,6	0,9	771,9	5,7	318
małopolskie	54	15,6	15,8	3,6	1 195,9	8,9	351
mazowieckie	38	11,0	7,0	1,1	1 887,0	14,1	348
opolskie	5	1,4	5,2	0,5	330,1	2,5	339
podkarpackie	19	5,5	9,0	1,1	218,7	1,6	103
podlaskie	17	4,9	14,6	0,8	116,0	0,9	99
pomorskie	26	7,5	11,1	1,4	1 592,8	11,9	679
śląskie	26	7,5	5,8	2,1	1 104,3	8,2	247
świętokrzyskie	13	3,8	10,7	1,1	503,4	3,7	413
warmińsko-mazurskie	15	4,3	10,7	0,6	141,1	1,1	100
wielkopolskie	32	9,2	9,2	1,1	1 208,2	9,0	346
zachodniopomorskie	15	4,3	8,9	0,7	67,8	0,5	40

Źródło: GUS, dane własne

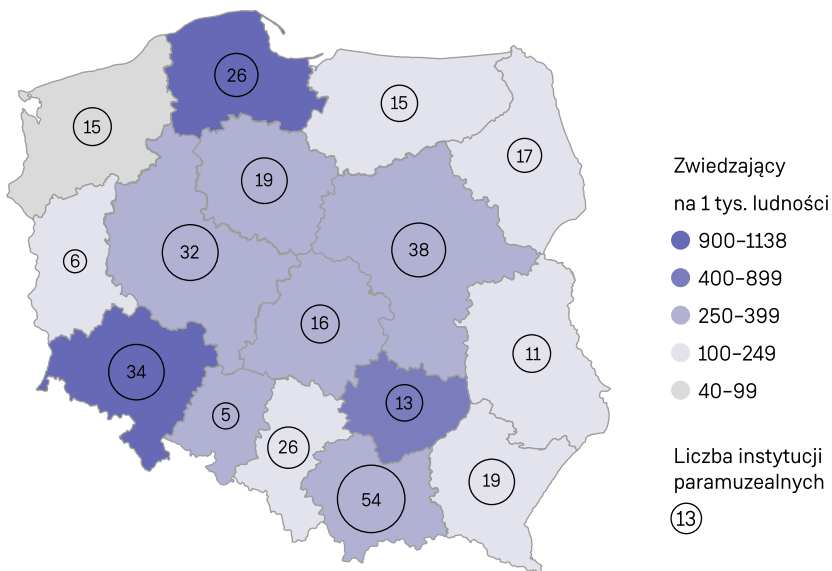
Informacje uzyskane ze sprawozdania K-02 wykazały, że instytucje paramuzealne znajdowały się w 149 powiatach lub miastach na prawach powiatu (spośród 380), przy czym w 81 powiatach lub miastach na prawach powiatu odnotowano po jednej instytucji paramuzealnej. Przestrzenne zróżnicowanie instytucji paramuzealnych w powiatach lub miastach na prawach powiatu w 2021 r. nie odbiegało od lat wcześniejszych.

INSTYTUCJE PARAMUZEALNE I ZWIEDZAJĄCY W 2021 R.

Źródło: GUS, dane własne

INSTYTUCJE PARAMUZEALNE W 2021 R.

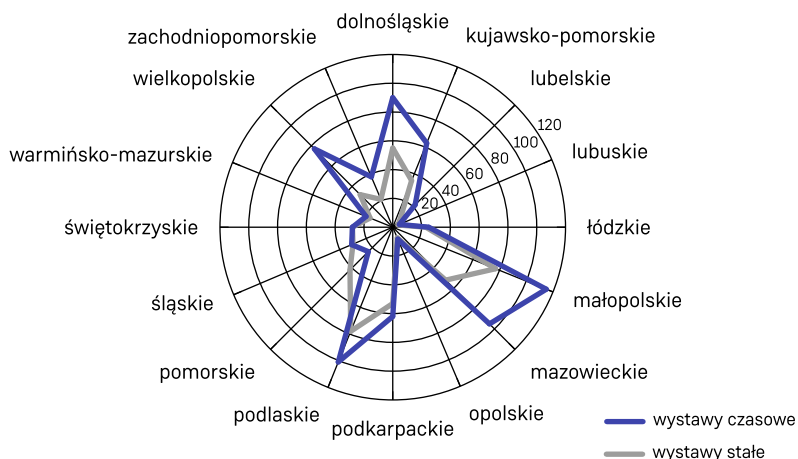
Źródło: GUS, dane własne

Najwięcej podmiotów skoncentrowanych było w Warszawie (28), co stanowiło 1,6 obiektu na 100 tys. ludności, w dalszej kolejności ułożyły się Kraków (odpowiednio 23 i 2,9), Wrocław (16 i 2,5) i Poznań (11, 2,1). Na kolejnych miejscach pod względem liczebności instytucji paramuzealnych uplasowały się Bydgoszcz, Łódź i Gdańsk – z dziewięcioma instytucjami paramuzealnymi każde.

Największą liczbę instytucji paramuzealnych zlokalizowanych przeciętnie na przestrzeni 100 km² w miastach na prawach powiatu zaobserwowano w Krakowie (7 na 100 km²), a w dalszej kolejności we Wrocławiu (5,5), Warszawie (5,4) i Bydgoszczy (5,1). W 2021 r. na jedną instytucję paramuzealną przypadało przeciętnie 110 tys. mieszkańców Polski. Na poziomie województw najniższą wartość wskaźnika (czyli największą gęstość tego typu instytucji) zarejestrowano w województwach: małopolskim (63 tys. osób), podlaskim (69 tys. osób) oraz dolnośląskim (85 tys. osób), natomiast najwyższą – w województwach opolskim (194 tys. osób), lubelskim (189 tys. osób) i śląskim (171 tys. osób).

W 2021 r. instytucje paramuzealne, podobnie jak muzea, prezentowały swoje zbiory w ramach wystaw stałych (540) i wystaw czasowych (786), ponadto zorganizowały sześć wystaw za granicą. Zbiory tych instytucji liczyły 4655,3 tys. eksponatów (bez okazów przyrody prezentowanych w ogrodach botanicznych).

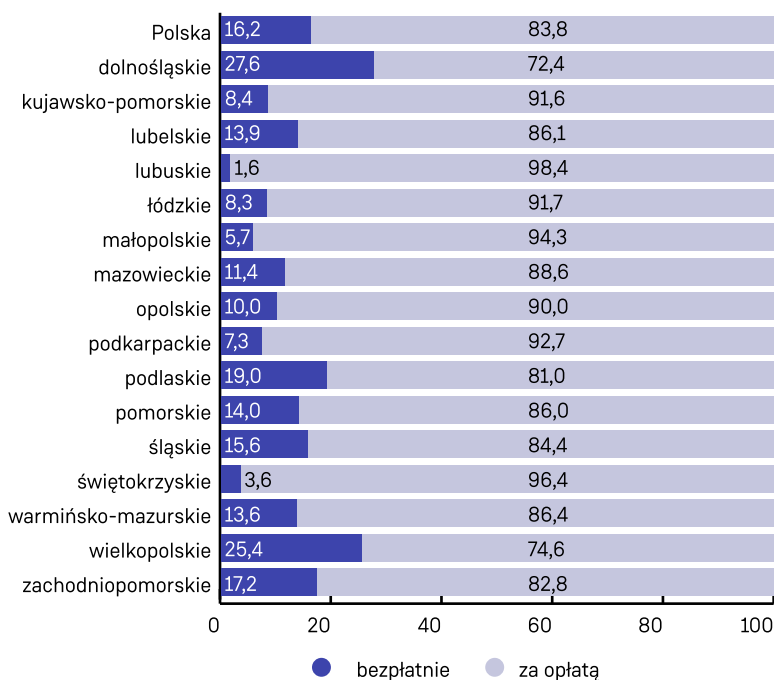
WYSTAWY STAŁE I CZASOWE ORGANIZOWANE PRZEZ INSTYTUCJE PARAMUZEALNE W 2021 R.

Źródło: GUS, dane własne

W 2021 r. liczba zwiedzających instytucje paramuzealne wyniosła 13,4 mln, w tym 1,2 mln młodzieży szkolnej w grupach zorganizowanych, co stanowiło 8,9% wszystkich zwiedzających. Z możliwości zwiedzania bezpłatnie skorzystało 2,2 mln osób (16,2% ogółu zwiedzających). Trwająca pandemia nie sprzyjała organizacji wydarzeń kulturalnych ani uczestnictwu w nich. Pomimo tego 15,4 tys. osób skorzystało z możliwości zwiedzania instytucji paramuzealnych w ramach Nocy Muzeów. Instytucje paramuzealne były stosunkowo licznie odwiedzane – przeciętna liczba zwiedzających na jedną instytucję w 2021 r. to 38,8 tys. Dla porównania: przeciętna liczba zwiedzających muzea i oddziały muzealne w 2021 r. wyniosła 26,9 tys.

STRUKTURA ZWIEDZAJĄCYCH INSTYTUCJE PARAMUZEALNE WEDŁUG PONOSZONYCH OPŁAT LUB ICH BRAKU W 2021 R.

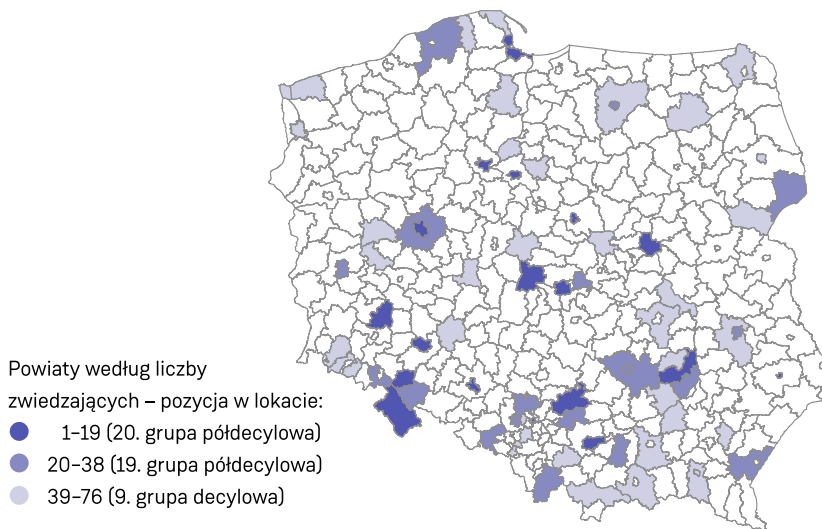

Źródło: GUS, dane własne

Spośród ogrodów zoologicznych najwięcej zwiedzających (31,8%) było w tych zlokalizowanych w województwie dolnośląskim (dwa ogrody i 2019,4 tys. zwiedzających), następnie w pomorskim (trzy ogrody, z udziałem 16,2% i 1030,6 tys. zwiedzających) oraz mazowieckim (dwa ogrody z udziałem 11,4% i 724,9 tys. zwiedzających).

Najwięcej zwiedzających zarejestrowały ogrody botaniczne w województwie wielkopolskim (sześć ogrodów z udziałem 28,1% i 610 tys. zwiedzających), w dalszej kolejności uplasowały się województwa: dolnośląskie (pięć ogrodów z udziałem 16,8% i 364,6 tys. zwiedzających) oraz mazowieckie (trzy ogrody z udziałem 15,5% i 335 tys. zwiedzających).

POWIATY I MIASTA NA PRAWACH POWIATU Z PIĄTEJ GRUPY KWINTYLOWEJ* RANKINGU WEDŁUG LICZBY ZWIEDZAJĄCYCH INSTYTUCJE PARAMUZEALNE

* Grupy kwintylowe zostały utworzone na podstawie informacji uzyskanej z wyników badania K-02: *Sprawozdanie z działalności muzeum i instytucji paramuzealnej* dotyczącego liczby zwiedzających instytucje paramuzealne. Dane dla powiatów i miast na prawach powiatu uszeregowano od wartości najmniejszej do największej. Listę tę podzielono następnie na równe części co do liczby powiatów: w przypadku grup kwintylowych na pięć części, w przypadku grup decylowych – na dziesięć. W Polsce jest 380 powiatów i miast na prawach powiatu, co powoduje, że w jednej grupie kwintylowej znajduje się 76 jednostek, w grupie decylowej – 38, a w grupie półdecylowej – 19. Każda grupa kwintylowa obejmuje dwie grupy decylowe. Górna granica danej grupy kwintylowej (decylowej) określana jest jako najwyższa wartość wskaźnika występująca w danej grupie kwintylowej (decylowej). Na mapie przedstawiono 76 powiatów i miast na prawach powiatu zaszeregowanych do najwyższej (piątej) grupy kwintylowej rankingu według liczby zwiedzających instytucje paramuzealne. Dodatkowo kolorem zróżnicowano powiaty ze względu na zaliczenie ich do 9. i 10. grupy decylowej (przy czym 10. grupę decylową podzielono na dwie równe części, tzw. półdecyle – powiaty należące do 19. i 20. grupy półdecylowej).

Źródło: GUS, dane własne

Analiza powiatów ze względu na liczbę osób zwiedzających instytucje paramuzealne wykazała, że największą popularnością cieszyły się obiekty zlokalizowane na terenie Wrocławia – 2,1 mln zwiedzających, a następnie Warszawy – 1,6 mln, Poznania – 1,0 mln, Gdańska – 0,9 mln, Krakowa – 0,8 mln i Gdyni – 0,5 mln.

Największym zainteresowaniem cieszyły się ogrody zoologiczne, które mimo trwającej sytuacji pandemicznej odwiedziło 6,3 mln osób (w 2020 r. – 4,5 mln; w 2019 r. – 6,6 mln). Spośród 17 ogrodów zoologicznych, które złożyły sprawozdanie za 2021 r., największą liczbą zwiedzających pochwalić się może ogród zoologiczny we Wrocławiu (1,6 mln osób), a na drugiej pozycji zoo w Gdańsku (0,6 mln osób). Po ok. 0,5 mln zwiedzających było w ogrodach zoologicznych w Warszawie, Krakowie, Chorzowie, Poznaniu i Lubinie.

Ogrody botaniczne odnotowały 2,2 mln zwiedzających, w tym na terenie województwa wielkopolskiego (0,6 mln), dolnośląskiego (0,4 mln), mazowieckiego (0,3 mln) i łódzkiego (0,2 mln).

Instytucje paramuzealne, podobnie jak muzea, prowadziły działalność oświatową i w 2021 r. zorganizowały łącznie 18,3 tys. imprez oświatowych (15,3 tys. w 2020 r.), w których uczestniczyło 962 tys. osób (567,5 tys. w 2020 r.). W 159 (w 2020 r. 175) zorganizowanych konkursach wzięło udział 20,6 tys. (w 2020 r. 29 tys.) uczestników.

W ramach prowadzonej działalności wydawniczej jednostki paramuzealne wydały 138 tytułów w formie drukowanej (w tym 111 książek i 27 czasopism). Nakład wyniósł 139 tys. egzemplarzy (w tym 103,4 tys. książek i 35,6 tys. czasopism).

Przez internet udostępniono 46 tytułów (184 tytuły w 2020 r.), w tym 26 tytułów książek i 20 czasopism.

Podsumowując, rozkład terytorialny instytucji paramuzealnych w Polsce koncentruje się przede wszystkim w czterech województwach: małopolskim (54), mazowieckim (38), dolnośląskim (34) i wielkopolskim (32). Instytucje paramuzealne w 2021 r. znajdowały się w 39% powiatów lub miast na prawach powiatu (w 149 z 380). W przeliczeniu na powierzchnię (na 100 km²) najwięcej tego typu instytucji było zlokalizowanych w Krakowie, Wrocławiu, Warszawie i Bydgoszczy. Największą popularnością cieszyły się obiekty na terenie Wrocławia – 2,1 mln zwiedzających, a następnie Warszawy (1,6 mln), Poznania (1,0 mln), Gdańska (0,9 mln), Krakowa (0,8 mln) i Gdyni (0,5 mln).

Zachęcamy do zapoznania się z wynikami badań statystycznych z zakresu kultury i dziedzictwa narodowego na stronie internetowej GUS w obszarze tematycznym kultura², z coroczną publikacją GUS na temat kultury³ oraz danymi statystycznymi umieszczonymi w Banku Danych Lokalnych GUS⁴.

Opracowanie:
Główny Urząd Statystyczny
Piotr Łyson,
dyrektor Departamentu Badań Społecznych GUS,
p.lyson@stat.gov.pl;
Wacława Kraśniewska,
naczelnik wydziału,
Wydział Statystyki Dziedzictwa Narodowego i Analiz Przekrojowych,
w.krasniewska@stat.gov.pl;
Izabela Jakubowska,
Wydział Statystyki Dziedzictwa Narodowego i Analiz Przekrojowych,
i.jakubowska@stat.gov.pl;
Marek Więckowski,
Wydział Statystyki Dziedzictwa Narodowego i Analiz Przekrojowych,
m.wieckowski@stat.gov.pl

- 2 Główny Urząd Statystyczny, *Kultura. Turystyka. Sport*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/> [dostęp: 28.07.2022].
- 3 Główny Urząd Statystyczny, *Kultura i dziedzictwo narodowe w 2021 r.*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/kultura-i-dziedzictwo-narodowe-w-2021-r-,25,1.html> [dostęp: 20.10.2022].
- 4 Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/temat> [dostęp: 28.07.2022].

O ROZKŁADZIE PRZESTRZENNYM MUZEÓW W POLSCE

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów (NIMÓZ) to państwowa instytucja kultury, której organizatorem jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego. NIMÓZ, jako instytucja o charakterze eksperckim, gromadzi i upowszechnia wiedzę o muzeach, współtworzy standardy w obszarze muzealnictwa i ochrony zbiorów, a także bierze udział w pracach mających na celu wytyczanie nowych ścieżek dla rozwoju środowiska muzealnego w kontekście organizacyjnym i zarządczym. Instytut działa również na arenie międzynarodowej, by wymieniać doświadczenia z instytucjami zagranicznymi o podobnym charakterze oraz promować polskie dokonania muzealne. Od 2014 r. NIMÓZ prowadzi też projekt badawczy pod nazwą „Statystyka muzeów”¹.

Według ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. muzea odpowiadają za gromadzenie, przechowywanie i udostępnianie zbiorów związanych z dziedzictwem naturalnym i kulturalnym. Są tym samym odpowiedzialne za „upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej”, a także za „kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej”².

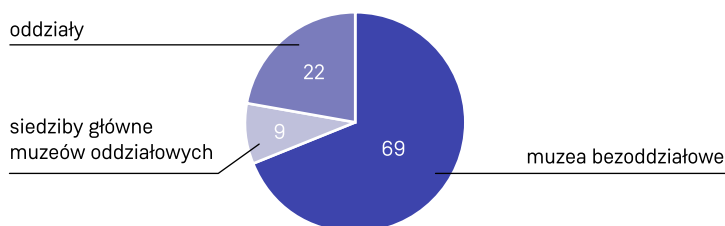
- 1 *Program działania Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów na lata 2020–2022*, NIMÓZ, <https://nimosz.pl/instytut/program-dzialania-narodowego-instytutu-muzealnictwa-i-ochrony-zbiorow-na-lata-2020-22> [dostęp: 24.10.2022].
- 2 Ustawa z dnia 21 listopada 1996 o muzeach (Dz.U. z 1997 r. Nr 5 poz. 24), rozdz. 1, art. 1.

ROZKŁAD GEOGRAFICZNY MUZEÓW W POLSCE

Przedmiotem niniejszego opracowania będą wyłącznie muzea w rozumieniu Ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, które uzgodniły swój statut lub regulamin z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN).

W maju 2022 r. w wykazie prowadzonym przez MKiDN znajdowało się 979 muzeów³. Zdecydowana większość to muzea bezoddziałowe⁴ (89%), pozostałe jednostki są instytucjami o strukturze złożonej – posiadają oddziały. Razem z oddziałami w Polsce jest 1261 muzeów – 110 instytucji oddziałowych prowadzi łącznie 282 oddziały.

PODZIAŁ MUZEÓW W POLSCE ZE WZGLĘDU NA TYP INSTYTUCJI (RAZEM Z ODDZIAŁAMI) W %, N=1261

Źródło: opracowanie własne na podstawie wykazu muzeów prowadzonego przez MKiDN (maj 2022 r.)

Najwięcej muzeów (233) znajduje się na Mazowszu – blisko 19% ogółu. Powyżej 100 muzeów działa w każdym z takich województw, jak: pomorskie, małopolskie, wielkopolskie oraz śląskie. Najmniej instytucji muzealnych jest ulokowanych w województwach podlaskim, lubuskim i opolskim.

- 3 MKiDN, *Wykaz muzeów*, <https://bip.mkidn.gov.pl/pages/rejestry-ewidencje-archiwa-wykazy/wykaz-muzeow.php> [dostęp: 24.10.2022].
- 4 Muzea bezoddziałowe to niekoniecznie te, które mają jedną siedzibę – mogą bowiem posiadać filie lub być rozlokowane w więcej niż jednym budynku – ale te, które według oficjalnych dokumentów (statut/regulamin) nie posiadają oddziałów.

Rozmieszczenie muzeów w Polsce jest nierównomierne (na podobną tendencję zwraca uwagę raport Najwyższej Izby Kontroli w zakresie samorządowych instytucji kultury⁵): trzy województwa (mazowieckie, pomorskie, małopolskie) skupiają ponad jedną trzecią wszystkich placówek muzealnych. Jednak geograficzne rozlokowanie muzeów i ich nasycenie w dużej mierze odpowiadają liczbie ludności zamieszkującej dane województwo. Z danych GUS wynika, że w 2021 r. najwięcej ludności zamieszkiwało województwa mazowieckie, śląskie, wielkopolskie oraz małopolskie⁶. Obszary o najmniejszej liczbie ludności są zbieżne z województwami z najmniejszą liczbą muzeów.

Należy również zwrócić uwagę na działania Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego podejmowane w celu zrównoważenia dostępu do oferty muzealnej. Koncepcja rozwoju sieci muzeów zakłada restrukturyzację i przebudowę sieci muzealnej w Polsce oraz zadbanie o tworzenie nowych instytucji w regionach, w których muzea organizowane lub współorganizowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego są mniej obecne⁷.

LICZBA MUZEÓW PROWADZONYCH LUB WSPÓLPROWADZONYCH PRZEZ MKiDN W 2015 R. I W 2022 R. WEDŁUG WIELKOŚCI JEDNOSTEK ADMINISTRACYJNYCH, NA TERENIE KTÓRYCH ZNAJDOWAŁO SIĘ MUZEUM

WIELKOŚĆ JEDNOSTKI ADMINISTRACYJNEJ	2015	2022
do 10 tys. mieszkańców	1	4
od powyżej 10 do 100 tys. mieszkańców	7	15
od powyżej 100 do 500 tys. mieszkańców	8	11
powyżej 500 tys. mieszkańców	14	19
N	30	49

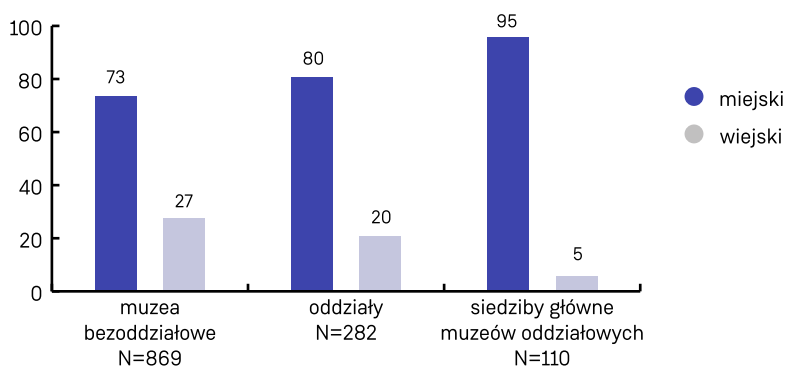
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MKiDN

- 5 Najwyższa Izba Kontroli, *Działalność samorządowych instytucji kultury*, 2018, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,21656,vp,24306.pdf> [dostęp: 24.10.2022].
- 6 Główny Urząd Statystyczny, *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2021 r.*, Warszawa 2021.
- 7 *Inwestycje muzealne – nasze wiano na 100-lecie odzyskania niepodległości*, MKiDN, <https://www.gov.pl/web/kultura/inwestycje-muzealne---nasze-wiano-na-100-lecie-odzyskania-niepodleglosci> [dostęp: 24.10.2022].

W ciągu ostatnich siedmiu lat liczba muzeów prowadzonych lub współprowadzonych przez MKiDN zwiększyła się o ponad 60%. Znacznie wzrósł odsetek muzeów w mniejszych ośrodkach – zamieszkiwanych przez mniej niż 10 tys. i od powyżej 10 do 100 tys. mieszkańców.

Muzea w Polsce działają w większości na obszarach miejskich (76% muzeów w rozumieniu ustawy), 24% zaś prowadzi działalność na terenach wiejskich. Ta tendencja jest widoczna niezależnie od typu muzeum – w przypadku siedzib głównych muzeów oddziałowych aż 95% znajduje się na terenach miejskich.

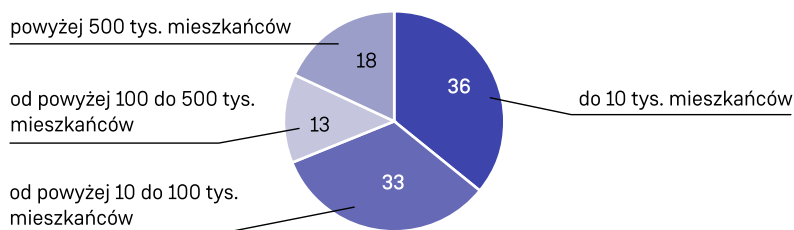
MUZEUM W POLSCE W PODZIALE NA TYP I TEREN PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI (W %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wykazu muzeów prowadzonego przez MKiDN (maj 2022 r.)

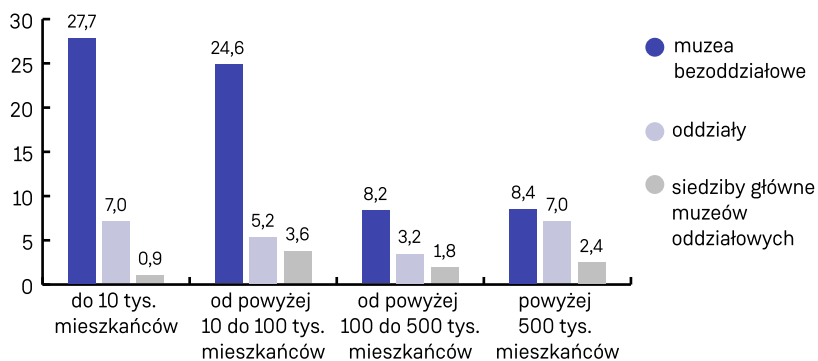
Mimo że muzea w Polsce przeważnie prowadzą działalność na terenach miejskich, większość znajduje się w jednostkach administracyjnych do 10 tys. mieszkańców (36%) lub zamieszkiwanych przez od powyżej 10 do 100 tys. mieszkańców (33%). Niecałe 20% instytucji muzealnych działa w obrębie metropolii liczących powyżej 500 tys. mieszkańców.

MUZEA W POLSCE W PODZIALE NA WIELKOŚĆ JEDNOSTKI ADMINISTRACYJNEJ, NA TERENIE KTÓREJ PROWADZĄ DZIAŁALNOŚĆ (W %), N=1261

Źródło: opracowanie własne na podstawie wykazu muzeów prowadzonego przez MKiDN (maj 2022 r.)

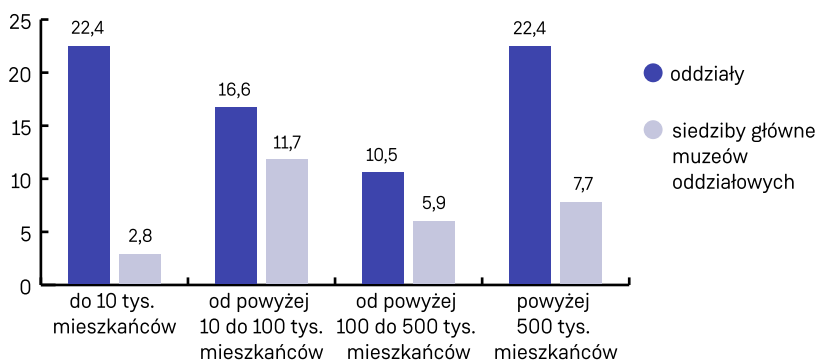
MUZEA W POLSCE W PODZIALE NA TYP I WIELKOŚĆ JEDNOSTKI ADMINISTRACYJNEJ (W %), N=1261

Źródło: opracowanie własne na podstawie wykazu muzeów prowadzonego przez MKiDN (maj 2022 r.)

Tyle samo oddziałów znajduje się w obrębie jednostki administracyjnej do 10 tys. mieszkańców, co w jednostkach powyżej 500 tys. mieszkańców. Mniej licznie występują oddziały w miastach od powyżej 100 do 500 tys. mieszkańców.

MUZEJA ODDZIAŁOWE W PODZIALE NA WIELKOŚĆ JEDNOSTKI ADMINISTRACYJNEJ (W %), N=392

Źródło: opracowanie własne na podstawie wykazu muzeów prowadzonego przez MKiDN (maj 2022 r.)

OFERTA MUZEALNA W MUZEACH ODDZIAŁOWYCH. ANALIZA

NIMoz od 2014 r. prowadzi projekt badawczy pod nazwą „Statystyka muzeów”⁸. To elektroniczne badanie ankietowe skierowane do polskich muzeów oraz podmiotów prowadzących działalność muzealną⁹. Ma charakter dobrowolny, jednak ankiety wypełnia corocznie znaczna grupa badawcza (ok. 25% wszystkich muzeów oraz podmiotów prowadzących działalność muzealną, a także ponad 50% muzeów będących instytucjami kultury).

Na potrzeby niniejszego opracowania zostały przeanalizowane dane z projektu „Statystyka muzeów” za 2021 r. od 15 wybranych instytucji oddziałowych – muzeów w rozumieniu ustawy – prowadzących łącznie

- 8 Statystyka muzeów, NIMoz, <https://statystykamuzeow.pl/> [dostęp: 24.10.2022].
- 9 Tzn. takich, które nie są muzeami w rozumieniu ustawy, jednak charakter ich działalności wypełnia jej wymogi określone zwłaszcza w art. 2 (do grupy tych instytucji należą w szczególności muzea zakładane przez uczelnie oraz Kościoły i związki wyznaniowe); pozostają one tym samym w zakresie statutowego zainteresowania NIMoz jako podmioty potencjalnie spełniające wymogi właściwe procedurze uzgodnienia statutu/regulaminu z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

56 oddziałów. To blisko 20% działających w Polsce muzeów oddziałowych (liczonych razem z oddziałami). Muzea wytypowano w ramach wewnętrznych konsultacji w NIMOZ. Spośród muzeów oddziałowych, które wzięły udział w badaniu „Statystyka muzeów” w 2021 r., wybrano instytucje posiadające minimum dwa oddziały, rozmieszczone pod względem geograficznym zbieżnie z ogólnym rozmieszczeniem muzeów w Polsce.

ROZŁOŻENIE GEOGRAFICZNE ANALIZOWANYCH MUZEÓW ODDZIAŁOWYCH Z ODDZIAŁAMI

WOJEWÓDZTWO	LICZBA MUZEÓW (Z ODDZIAŁAMI)
dolnośląskie	4
kujawsko-pomorskie	3
lubelskie	7
lubuskie	0
łódzkie	3
małopolskie	8
mazowieckie	12
opolskie	0
podkarpackie	3
podlaskie	0
pomorskie	12
śląskie	0
świętokrzyskie	1
warmińsko-mazurskie	0
wielkopolskie	15
zachodniopomorskie	3
N	71

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z projektu „Statystyka muzeów” (dane za 2021 r.)

Zdecydowana większość analizowanych siedzib głównych muzeów oddziałowych znajduje się na terenach miejskich, jednak prowadzone przez nie oddziały w 38% działają na terenach wiejskich.

ANALIZOWANE MUZEA W PODZIALE NA TEREN PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI

RODZAJ TERENU	ODDZIAŁY	SIEDZIBY GŁÓWNE MUZEÓW ODDZIAŁOWYCH	OGÓŁEM
miejski	35	14	49
wiejski	21	1	22
N	56	15	71

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z projektu „Statystyka muzeów” (dane za 2021 r.)

Analizowane siedziby główne muzeów oddziałowych w większości prowadzą swoją działalność na terenach jednostek administracyjnych powyżej 10 tys. mieszkańców, natomiast oddziały w ponad połowie (53%) znajdują się w mniejszych ośrodkach (do 10 tys. mieszkańców).

ANALIZOWANE MUZEA W PODZIALE NA WIELKOŚĆ JEDNOSTKI ADMINISTRACYJNEJ, W OBRĘBIE KTÓREJ PROWADZĄ DZIAŁALNOŚĆ

WIELKOŚĆ JEDNOSTKI ADMINISTRACYJNEJ	ODDZIAŁY	SIEDZIBY GŁÓWNE MUZEÓW ODDZIAŁOWYCH	OGÓŁEM
do 10 tys. mieszkańców	30	2	32
od powyżej 10 do 100 tys. mieszkańców	10	6	16
od powyżej 100 do 500 tys. mieszkańców	6	3	9
powyżej 500 tys. mieszkańców	10	4	14
N	56	15	71

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z projektu „Statystyka muzeów” (dane za 2021 r.)

Spośród analizowanych muzeów większość prezentowała wystawy stałe w roku sprawozdawczym – było tak zarówno w przypadku oddziałów, jak i siedzib głównych. Instytucje muzealne, które nie posiadały wystaw stałych¹⁰, są zlokalizowane głównie na terenach wiejskich (do 10 tys. mieszkańców).

- 10 Muzea, które nie posiadają wystaw stałych albo są w trakcie tworzenia takiej wystawy i otworzą ją w następnych latach, albo mogą nie mieć takich planów ze względu na specyfikę budynku czy charakter instytucji (mógł to być budynek bardziej o charakterze administracyjnym lub przeznaczony wyłącznie do prezentowania wystaw czasowych).

LICZBA MUZEÓW POSIADAJĄCYCH WYSTAWY STAŁE I NIEPOSIADAJĄCYCH WYSTAW STAŁYCH - W PODZIALE NA TYP MUZEUM, TEREN PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI, WIELKOŚĆ JEDNOSTKI ADMINISTRACYJNEJ

MUZEA W PODZIALE NA TYP I TEREN PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI		MUZEUM POSIADAŁO WYSTAWĘ STAŁĄ	MUZEUM NIE POSIADAŁO WYSTAWY STAŁEJ	N
Typ muzeum	oddziały	50	6	56
	siedziby główne muzeów oddziałowych	13	2	15
Teren prowadzenia działalności	miejski	42	7	49
	wiejski	21	1	22
Wielkość jednostki administracyjnej	do 10 tys. mieszkańców	27	5	32
	od powyżej 10 do 100 tys. mieszkańców	15	1	16
	od powyżej 100 do 500 tys. mieszkańców	8	1	9
	powyżej 500 tys. mieszkańców	13	1	14
Ogółem		63	8	71

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z projektu „Statystyka muzeów” (dane za 2021 r.)

Ponad jedna czwarta analizowanych muzeów nie organizowała wystaw czasowych – są to w dużej mierze oddziały znajdujące się zarówno na terenach miejskich, jak i wiejskich.

Jednym z ważniejszych wskaźników efektywności działania instytucji – łatwym do monitorowania i porównywania na przestrzeni lat – pozostaje frekwencja¹¹. Choć niekoniecznie przekłada się ona na jakość proponowanej oferty, jest istotna dla organizatorów muzeów czy sponsorów prywatnych w kontekście finansowania. W analizowanej grupie większą liczbę zwiedzających na wystawach wykazały muzea z większych miast, co może wynikać z funkcjonowania tych muzeów na terenie jednostki administracyjnej zamieszkiwanej przez większą liczbę ludności lub w budynkach o większej przepustowości.

11 W.J. Burszta i in., *Kultura miejska w Polsce z perspektywy interdyscyplinarnych badań jakościowych*, Warszawa 2010.

LICZBA MUZEÓW ORGANIZUJĄCYCH WYSTAWY CZASOWE I NIEORGANIZUJĄCYCH WYSTAW CZASOWYCH – W PODZIALE NA TYP MUZEUM, TEREN PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI, WIELKOŚĆ JEDNOSTKI ADMINISTRACYJNEJ

MUZEUM W PODZIALE NA TYP I TEREN PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI		MUZEUM ORGANIZOWAŁO WYSTAWY CZASOWE	MUZEUM NIE ORGANIZOWAŁO WYSTAW CZASOWYCH	N
Typ muzeum	oddziały	39	17	56
	siedziby główne muzeów oddziałowych	13	2	15
Teren prowadzenia działalności	miejski	39	10	49
	wiejski	13	9	22
Wielkość jednostki administracyjnej	do 10 tys. mieszkańców	21	11	32
	od powyżej 10 do 100 tys. mieszkańców	12	4	16
	od powyżej 100 do 500 tys. mieszkańców	8	1	9
	powyżej 500 tys. mieszkańców	11	3	14
Ogółem		52	19	71

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z projektu „Statystyka muzeów” (dane za 2021 r.)

CAŁKOWITA FREKWENCJA NA WYSTAWACH W ZALEŻNOŚCI OD TERENU PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI MUZEUM I WIELKOŚCI JEDNOSTKI ADMINISTRACYJNEJ

MUZEUM W PODZIALE NA TEREN DZIAŁANIA		MEDIANA	ŚREDNIA	N
Teren prowadzenia działalności	miejski	8 708	53 605	45
	wiejski	8 569	22 118	21
Wielkość jednostki administracyjnej	do 10 tys. mieszkańców	8 638,5	20 082	30
	od powyżej 10 do 100 tys. mieszkańców	7 490	47 152	15
	od powyżej 100 do 500 tys. mieszkańców	32 094	31 359	8
	powyżej 500 tys. mieszkańców	9 148	101 234	13
Ogółem		8 638,5	43 586	66*

* W analizowanej grupie pięć muzeów wykazało, że w roku sprawozdawczym było nieczynnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z projektu „Statystyka muzeów” (dane za 2021 r.)

Znaczna część analizowanych muzeów oferowała dzień bezpłatnego wstępu dla zwiedzających. Bezpłatny wstęp przez cały tydzień obejmował wyłącznie oddziały – głównie instytucje znajdujące się w mniejszych, wiejskich ośrodkach, zamieszkiwanych przez maksymalnie 10 tys. mieszkańców.

OFEROWANIE DNIA BEZPŁATNEGO WSTĘPU DO MUZEUM W ZALEŻNOŚCI OD TYPU MUZEUM I TERENU PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI

MUZEUM W PODZIALE NA TYP I TEREN PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI		MUZEUM MIAŁO DZIEŃ BEZPŁATNEGO WSTĘPU	MUZEUM NIE MIAŁO DNIA BEZPŁATNEGO WSTĘPU	WSTĘP DO MUZEUM BYŁ BEZPŁATNY	N
Typ muzeum	oddziały	44	4	4	52
	siedziby główne muzeów oddziałowych	14	0	0	14
Teren prowadzenia działalności	miejski	41	3	1	45
	wiejski	17	1	3	21
Wielkość jednostki administracyjnej	do 10 tys. mieszkańców	26	1	3	30
	od powyżej 10 do 100 tys. mieszkańców	15	0	0	15
	od powyżej 100 do 500 tys. mieszkańców	4	3	1	8
	powyżej 500 tys. mieszkańców	13	0	0	13
Ogółem		58	4	4	66

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z projektu „Statystyka muzeów” (dane za 2021 r.)

Analizowane muzea w większości prowadziły stacjonarną działalność edukacyjną lub popularyzatorską w roku sprawozdawczym. Zajęcia edukacyjne odbywały się zarówno w mniejszych, jak i w większych ośrodkach. Mediana uczestników stacjonarnych działań edukacyjnych w roku sprawozdawczym wyniosła 2323 (N=65), a średnia – 8387 (N=65). Na terenach miejskich i wiejskich można zaobserwować różnicę zarówno w liczbie uczestników, jak i w liczbie organizowanych działań, co pokazuje druga tabela na s. 68 – widać w niej większe wartości na terenach wiejskich zarówno jeśli chodzi o uczestników, jak i proponowane zajęcia edukacyjno-popularyzatorskie.

PROWADZENIE STACJONARNEJ DZIAŁALNOŚCI EDUKACYJNEJ/
POPULARYZATORSKIEJ W ZALEŻNOŚCI OD TYPU MUZEUM I TERENU
PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI

MUZEUM W PODZIALE NA TYPI I TEREN PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI		MUZEUM PROWADZIŁO DZIAŁALNOŚĆ EDUKACYJNĄ/POPULARYZATORSKĄ	MUZEUM NIE PROWADZIŁO DZIAŁALNOŚCI EDUKACYJNEJ/POPULARYZATORSKIEJ	N
Typ muzeum	oddziały	52	4	56
	siedziby główne muzeów oddziałowych	13	2	15
Teren prowadzenia działalności	miejski	44	5	49
	wiejski	21	1	22
Wielkość jednostki administracyjnej	do 10 tys. mieszkańców	30	2	32
	od powyżej 10 do 100 tys. mieszkańców	15	1	16
	od powyżej 100 do 500 tys. mieszkańców	7	2	9
	powyżej 500 tys. mieszkańców	13	1	14
Ogółem		65	6	71

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z projektu „Statystyka muzeów” (dane za 2021 r.)

DZIAŁANIA I UCZESTNICY STACJONARNYCH DZIAŁAŃ EDUKACYJNYCH
W ANALIZOWANEJ GRUPIE MUZEÓW W PODZIALE NA TEREN
PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI

BADANA ZMIENNA	TEREN PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI		DLA MUZEÓW OGÓŁEM
	WIEJSKI	MIEJSKI	
Mediana liczby uczestników	2 830	1 920,5	2 323
Średnia liczba uczestników	11 744	6 784	8 387
Mediana liczby zajęć edukacyjnych	71	62	63
Średnia liczba zajęć edukacyjnych	226	185	198
N	21	44	65

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z projektu „Statystyka muzeów” (dane za 2021 r.)

Porównując frekwencję na wystawach i podczas działań edukacyjnych, można zwrócić uwagę na pewną zależność – w wytypowanej grupie muzeów wystawy są chętniej odwiedzane na terenach miejskich, natomiast w mniejszych ośrodkach większą popularnością cieszą się zajęcia edukacyjno-popularyzatorskie. Widać również, że oferta edukacyjna jest bogatsza na terenach wiejskich. Wynika to najpewniej z faktu, że muzea w małych miejscowościach często pełnią funkcję lokalnych ośrodków kultury – poza działalnością wystawienniczą organizują również warsztaty, lekcje muzealne, imprezy plenerowe czy wykłady, skupiając wokół siebie lokalną społeczność.

PODSUMOWANIE

1. Na terenie Polski w pierwszej połowie 2022 r. działało 979 muzeów o statucie lub regulaminie uzgodnionym z MKiDN.
2. Muzea są rozłożone nierównomiernie, jednak najwięcej ich znajduje się w województwach, w których odnotowano największą liczbę mieszkańców (mazowieckim, małopolskim, wielkopolskim). Przeważają muzea na terenach miejskich.
3. Większa część muzeów znajduje się w obrębie jednostek do 10 tys. i od powyżej 10 do 100 tys. mieszkańców (łącznie 69%).
4. Koncepcja rozwoju sieci muzeów realizowana przez MKiDN zakłada tworzenie nowych i organizacyjne przekształcanie istniejących jednostek w celu równoważenia dostępu do form kultury, realizowanego w ramach polityki kulturalnej państwa. Nacisk został położony na instytucje w mniejszych ośrodkach – w ciągu ostatnich lat zwiększyła się liczba muzeów prowadzonych i współprowadzonych przez MKiDN na terenach zamieszkiwanych przez mniej niż 10 tys. i od powyżej 10 do 100 tys. mieszkańców.
5. W 2021 r. w wytypowanych do niniejszego opracowania muzeach oddziałowych, które wzięły udział w projekcie „Statystyka muzeów”, większą liczbę zajęć edukacyjno-popularyzatorskich i większą liczbę uczestników tych zajęć wykazywały instytucje na terenach wiejskich, w większych miastach chętniej oglądane były zaś wystawy.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Burszta W.J. i in., *Kultura miejska w Polsce z perspektywy interdyscyplinarnych badań jakościowych*, Warszawa 2010.

- Gajda K.A., Pazik A., *Cztery typy muzeum – podział dokonany wedle modeli edukacji; Strony internetowe muzeów jako narzędzie promocyjne, źródło informacji czy przestrzeń do nauki? Część I*, Kraków 2016, <http://www.ic.europeistyka.uj.edu.pl/documents/31861989/141312500/Kinga+Anna+Gajda%2C+Cztery+typy+muzeum+%E2%80%93+podzia%C5%82+dokony+wedle+modeli+edukacji%2C+Aneta+Pazik%2C+Strony+internetowe+muze%C3%B3w/65b3e5d4-e664-4c21-adba-f44b19a80d3d> [dostęp: 24.10.2022].
- Główny Urząd Statystyczny, *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2021 r.*, Warszawa 2021, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/powierzchnia-i-ludnosc-w-przekroju-terytorialnym-w-2021-roku,7,18.html> [dostęp: 24.10.2022].
- *Inwestycje muzealne – nasze wiano na 100-lecie odzyskania niepodległości*, MKiDN, <https://www.gov.pl/web/kultura/inwestycje-muzealne---nasze-wiano-na-100-lecie-odzyskania-niepodleglosci> [dostęp: 24.10.2022].
- *Kultura na peryferiach*, red. M. Jacyno, T. Kukołowicz, M. Lewicki, Warszawa 2018.
- Macalik J., *Zintegrowana komunikacja marketingowa w działalności polskich muzeów*, Wrocław 2020.
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, *Wykaz muzeów*, <https://bip.mkidn.gov.pl/pages/rejestry-ewidencje-archiwa-wykazy/wykaz-muzeow.php> [dostęp: 24.10.2022].
- Najwyższa Izba Kontroli, *Działalność samorządowych instytucji kultury*, 2018, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,21656,vp,24306.pdf> [dostęp: 24.10.2022].
- Nowacki M., *Bariery zwiedzania atrakcji turystycznych na przykładzie muzeów i instytucji paramuzealnych*, „Turyzm” 2015, nr 25/1, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/8785/Bariery%20zwiedzania_atrakcji_Turyzm.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 24.10.2022].
- Pawłowski K., *Czym jest muzeum regionalne i jakie są jego zadania?*, NID, 28.12.2020, https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/czym-jest-muzeum-regionalne-i-jakie-sa-jego-zadania/ [dostęp: 24.10.2022].
- *Poradnik dla promotorów dziedzictwa „Segmentacja Polaków wobec dziedzictwa”*, NID, 17.05.2017, <https://samorząd.nid.pl/publikacje/poradnik-dla-promotorow-dziedzictwa-segmentacja-polakow-wobec-dziedzictwa/> [dostęp: 24.10.2022].
- *Program działania Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów na lata 2020–2022*, NIMOZ, <https://nimoż.pl/instytut/program-dzialania->

narodowego-instytutu-muzealnictwa-i-ochrony-zbiorow-na-lata-2020-22 [dostęp: 24.10.2022].

- Przetakiewicz Z., *Lokalne muzea: Wielkie skarby w małych miastach*, Local.pl, 7.11.2016, <https://go-local.pl/lokalne-muzea-wielkie-skarby-malych-miastach/> [dostęp: 24.10.2022].
- *Stan i zróżnicowanie kultury wsi i małych miast w Polsce. Kanon i rozproszenie*, red. I. Bukraba-Rylska, W.J. Burszta, Warszawa 2011.
- *Statystyka muzeów*, <https://statystykamuzeow.pl/> [dostęp: 24.10.2022].
- Środa-Murawska S., *Usługi kulturalne w małych miastach*, „Wiadomości Statystyczne” 2013, nr 11, s. 37–51, https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/1295/Sroda_Murawska_Kultura.pdf?sequence=1 [dostęp: 24.10.2022].

Opracowanie:

Antonina Hejwowska,
Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów,
Dział Statystyki i Parametryzacji Muzeów,
ahejwowska@nimosz.pl

2.

**KONSUMPCJA
KULTURY
I KORZYSTANIE
Z ZASOBÓW**

KONSUMPCJA KULTURY WŚRÓD MIESZKAŃCÓW OBSZARÓW POZAMETROPOLITALNYCH

Departament Analityczno-Badawczy
Krajowy Instytut Mediów

Krajowy Instytut Mediów (KIM) został powołany na początku 2021 r. przez przewodniczącego Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji jako instytucja gospodarki budżetowej. KIM jest wyspecjalizowanym podmiotem badawczym zajmującym się kompleksowymi pomiarami korzystania z telewizji, radia i internetu w Polsce. Od lipca 2021 r. realizuje Badanie Założycielskie, które w sposób ciągły zbiera dane na temat konsumpcji mediów.

W ramach części projektu dotyczącego indywidualnej perspektywy konsumpcji gromadzone są informacje pozwalające na przekrojową analizę potencjału dostępu do treści mediowych przez pryzmat wykorzystywanych urządzeń, środków przekazu oraz korzystania zarówno z treści audio, jak i wideo. Pomiar w Badaniu Założycielskim prowadzony jest od lipca 2021 r., a niniejsze opracowanie odnosi się do danych ilościowych zebranych między lipcem 2021 a marcem 2022 r. Dzięki pełnej reprezentatywności ogólnopolskiej próby badawczej możliwe jest wnioskowanie o ogóle mieszkańców Polski w wieku czterech lat i więcej.

Zakres projektu pozwala na analizę dostępu do treści kultury głównie w pojęciu masowym, upowszechnianych za pośrednictwem takich mediów, jak telewizja, radio, internet oraz prasa. Analiza ma charakter ogólny i prowadzona jest z poziomu konsumpcji treści mediowych. Ponadto projekt zawiera moduł dotyczący częstotliwości uczestnictwa w różnego rodzaju wydarzeniach związanych z szeroko rozumianą konsumpcją kultury, w tym częstotliwości wizyt w miejscach kultury.

Obszary pozametropolitalne w tej analizie to tereny wiejskie, a samo opracowanie stanowi porównanie konsumpcji kultury na wsi i w miastach.

WSTĘP. KONSUMPCJA KULTURY Z PERSPEKTYWY PRZESTRZENNEJ

Analiza konsumpcji różnych form treści kultury z perspektywy przestrzennej, ściśle związanej z miejscem zamieszkania, pokazuje różnice między obszarami wiejskimi i miejskimi w podejściu mieszkańców do doświadczania kultury. Z jednej strony możliwość korzystania z pewnych form kultury w zależności od położenia jest utrudniona przez samą odległość do ośrodków kultury, co stanowi barierę dostępu dla osób mieszkających na wsi. Z drugiej strony w dzisiejszych czasach dostęp do wszelkich treści zapewniają szeroko dostępne środki masowego przekazu, które coraz skuteczniej wykorzystując różnorodne możliwości technologiczne, docierają do znacznie większego audytorium. Różnice między wsią a obszarami miejskimi nie są zasadnicze zarówno jeśli chodzi o potencjał samego dostępu do treści kultury, jak i o sposoby docierania do kultury masowej. Dopiero częstotliwość uczestnictwa w konkretnych wydarzeniach lub wizyt w miejscach kultury znacznie różnicuje mieszkańców wsi i miast, ponieważ właśnie w tym aspekcie odległość ma kluczowe znaczenie. Należy jednak pamiętać, że czynniki, które wyjątkowo silnie różnicują możliwości konsumpcji treści kultury, wynikają bardziej z uwarunkowań społeczno-zawodowych niż z samego kontekstu przestrzennego czy geograficznej dostępności wydarzeń kulturalnych. Z badania Założycielskiego Krajowego Instytutu Mediów wynika, że takie zmienne, jak wykształcenie, dochód, posiadanie dzieci i wiek danej osoby, mają statystycznie istotny związek z częstotliwością i sposobami konsumpcji kultury, a późniejsze motywacje i możliwości związane z konsumpcją kultury są w dużej mierze konsekwencją współzależności tych czynników. Zmienne te wiążą się z późniejszym rozwojem potrzeb, oczekiwań i ograniczeń odnośnie do posiadanego sprzętu, sposobów dotarcia do treści i potrzeb związanych z bezpośrednim, fizycznym kontaktem z kulturą. Wymienione czynniki społeczno-zawodowe w porównywalny sposób różnicują konsumpcję treści kultury na obszarach wiejskich i miejskich.

KORZYSTANIE Z URZĄDZEŃ DO ODBIORU MEDIÓW

Pomiędzy obszarami wiejskimi i miejskimi istnieją pewne różnice dotyczące korzystania z urządzeń do odbioru mediów. Na obszarach wiejskich najczęściej używa się telewizora i radia, natomiast w miastach zasób urządzeń jest większy. Również w miastach częściej korzysta się z internetu. Ważne jednak jest to, że w zakresie korzystania z urządzeń między mieszkańcami obszarów wiejskich i miejskich różnice nie są zasadnicze. W kontekście wyboru urządzeń do odbioru treści mediowych znaczenie mają uwarunkowania społeczno-zawodowe, takie jak: wykształcenie, dochód, dzieci w gospodarstwie domowym oraz wiek.

Obecnie media odgrywają ważną rolę nośnika kultury. Dzięki rozwojowi technologii dostępny jest szeroki wachlarz kanałów, które pozwalają dotrzeć z różnymi treściami do bardzo szerokiego grona odbiorców. Biorąc pod uwagę różnice terytorialne, których oś stanowi wielkość miejscowości, dostęp do urządzeń odbioru treści mediowych się wyrównuje.

Z danych Badania Założycielskiego wynika, że telewizor posiada zdecydowana większość mieszkańców Polski, niezależnie od wielkości miejsca zamieszkania. Dane z końca marca 2022 r. pokazują, że korzystanie z telewizora jest bardziej popularne wśród mieszkańców wsi (95%, w miastach – 90%). Obserwuje się również częstsze korzystanie z telewizora na wsi w porównaniu z rokiem ubiegłym (92% w 2021, 95% w 2022 r.). Jednocześnie na obszarach wiejskich rzadziej niż na obszarach miejskich korzysta się z telewizorów z funkcją smart (wieś – 46%, miasta – 53%), które pozwalają na dostęp do całej gamy usług, np. filmów i programów na VOD, programów radiowych, streamingu muzyki, audiobooków czy serwisów informacyjnych. Największy wzrost korzystania z telewizorów smart między 2021 a 2022 r. obserwuje się w miastach do 50 tys. mieszkańców: z 43 do 55%.

Kolejnym powszechnym urządzeniem zapewniającym dostęp do treści kultury jest telefon typu smartfon, z którego korzysta obecnie 73% mieszkańców wsi oraz 76% mieszkańców miast. W porównaniu do poprzedniego roku ani na obszarach wiejskich, ani na obszarach miejskich nie odnotowano istotnych różnic w poziomie wyposażenia w tego typu urządzenia.

Mieszkańcy obszarów wiejskich częściej niż mieszkańcy miast korzystają z odbiorników radiowych (odpowiednio: wieś – 83%, miasta – 79%), przy czym między rokiem 2021 a 2022 nie odnotowano w tym względzie istotnych zmian.

Ważną statystycznie różnicę między obszarami wiejskimi a miejskimi obserwuje się w zakresie korzystania z komputera. Mieszkańcy obszarów wiejskich rzadziej niż mieszkańcy miast używają laptopa, tabletu czy komputera stacjonarnego. W miastach z takich urządzeń korzysta 67% mieszkańców, na wsi – 63%. W porównaniu do roku 2021 poziom wyposażenia odnotowany w 2022 r. jest taki sam.

Niezależnie od posiadanych urządzeń mieszkańcy obszarów wiejskich nieco rzadziej korzystają z internetu. Na wsi wskaźnik ten wynosi 77%, w miastach – 81%. Co istotne, różnica w korzystaniu z internetu między wsią a miastem jest mniejsza niż w zeszłym roku, kiedy zdecydowanie mniej osób zamieszkałych na obszarze wiejskim deklaroowało korzystanie z tego medium (74%).

Z powyższych danych obejmujących posiadanie urządzeń do odbioru mediów oraz korzystanie z internetu wynika, że między obszarami wiejskimi i miejskimi nie ma zasadniczych różnic. Potencjał do korzystania z kultury dostępnej za pośrednictwem podstawowych nośników mediów jest więc podobny na wsi i w mieście.

Należy jednak pamiętać, że zarówno mieszkańcy obszarów wiejskich, jak i mieszkańcy miast nie stanowią jednorodnej grupy. Czynniki demograficzne, takie jak wiek, wykształcenie, dochód i status rodzinny gospodarstwa domowego, mają istotny wpływ na korzystanie z określonych sprzętów do odbioru mediów i tym samym modyfikują potencjalny dostęp do treści kultury.

Korzystanie z telewizorów smart na obszarach wiejskich najbardziej popularne jest wśród osób z wyższym wykształceniem (72% osób), z dochodem ponad 4000 zł brutto (64%), posiadających dzieci (55%) oraz poniżej 45. roku życia (ponad 50%). Co istotne, podobna zależność obserwowana jest w miastach.

Z kolei starsze telewizory, oferujące zdecydowanie mniej możliwości, dominują na wsi, wśród osób z wykształceniem poniżej średniego (z telewizora bez funkcji smart korzysta w tej grupie 62% osób), z dochodem do 2000 zł brutto (82%), bez dzieci (63%) oraz wśród seniorów powyżej 66. roku życia (77%). Warto podkreślić, że podobne zależności obserwowane są w miastach.

Taka sama tendencja, związana z wiekiem, sytuacją rodzinną, poziomem wykształcenia i dochodu, występuje w przypadku korzystania z internetu oraz takich urządzeń, jak telefon komórkowy czy komputer. Osoby z wykształceniem poniżej średniego, z niskim dochodem, bez dzieci oraz seniorzy korzystają ze starszych modeli sprzętu lub nie korzystają z nich w ogóle. Zależność ta obserwowana jest częściej na obszarach wiejskich.

WYKORZYSTYWANIE URZĄDZEŃ DO ODBIORU MEDIÓW W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY W ZALEŻNOŚCI OD WIELKOŚCI MIEJSCOWOŚCI; DANE ZE STYCZNIA-MARCA 2022 R.; WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

RODZAJ URZĄDZENIA / WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI	2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC)		WIEŚ	MIASTO	MIASTO DO 50 TYS.	MIASTO 50-100 TYS.	MIASTO 100-200 TYS.	MIASTO POWYŻEJ 200 TYS.
	2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC)	2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC)						
TELEWIZOR	92	92	95+	90-	92	96+	90	87-
Telewizor (kineskopowy lub płaski, bez fabrycznej opcji dostępu do internetu)	48	48	55+	43-	41-	49	52+	41-
Smart TV	50	50	46-	53+	55+	51	43-	53+
ODBIORNIK RADIOWY	81	81	83+	79-	80	76-	73-	81
TELEFON KOMÓRKOWY	88	88	87	88	87	88	87	90+
Telefon komórkowy bez ekranu dotykowego	14	14	15+	13-	14	13	15	12-
Smartfon	75	75	73-	76+	74	77	74	79+
Telefon stacjonarny	11	11	12	11	9-	10	14	13
KOMPUTER/LAPTOP/TABLET	66	66	63-	68+	63-	70	66	74+
Komputer stacjonarny	17	17	16	17	14-	17	12-	23+
Komputer przenośny (laptop, notebook)	57	57	53-	60+	56	64+	55	64+
Laptop z funkcją tabletu	2	2	2	3	2	1-	2	4+
Tablet	13	13	12-	14+	11-	14	15	17+
N	8783	8783	3238	5545	2052	648	635	2210

N=8783, dane styczeń-marzec 2022; osoby w wieku 4+

Wartości pogrubione - istotnie różne (+ wyższe; - niższe) w porównaniu do całej próby na poziomie 0,95

Źródło: Badanie Założeńskie Krajowego Instytutu Mediów

WYKORZYSTYWANIE URZĄDZEŃ DO ODBIORU MEDIÓW W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY W ZALEŻNOŚCI OD WIELKOŚCI MIEJSCOWOŚCI; PORÓWNIANIE DANYCH Z 2021 (LIPIEC-GRUDZIEŃ) I 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

RODZAJ URZĄDZENIA / WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI	ROK		WIEŚ		MIASTO		MIASTO DO 50 TYS.		MIASTO 50-100 TYS.		MIASTO 100-200 TYS.		MIASTO POWYŻEJ 200 TYS.	
	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022
	TELEWIZOR	92	92	92-	95+	92+	90-	93	92	93-	96+	92	90	90+
Telewizor (kineskopowy lub płaski, bez fabrycznej opcji dostępu do internetu)	51+	48-	54	55	49+	43-	55+	41-	52	49	49	52	41	41
Smart TV	46-	50+	44	46	48-	53+	43-	55+	46	51	47	43	54	53
ODBIORNIK RADIOWY	80	81	82	83	78	79	80	80	77	76	68	73	80	81
TELEFON KOMÓRKOWY	89+	88-	87	87	90+	88-	89	87	91	88	91	87	92	90
Telefon komórkowy bez ekranu dotykowego	14	14	15	15	14	13	16	14	15	13	14	15	11	12
Smartfon	76	75	73	73	78	76	73	74	78	77	78	74	82+	79-
Telefon stacjonarny	11	11	11	12	11	11	12+	9-	8	10	9-	14+	14	13
KOMPUTER/LAPTOP/TABLET	66	66	62	63	68	68	63	63	66	70	65	66	76	74
Komputer stacjonarny	17	17	14	16	19	17	17	14	19	17	17+	12-	22	23
Komputer przenośny (laptop, notebook)	55	57	52	53	58	60	52-	56+	57-	64+	57	55	65	64
Laptop z funkcją tabletu	3	2	2	2	3	3	2	2	4+	1-	2	2	3	4
Tablet	14	13	13	12	14	14	14+	11-	11	14	11	15	17	17
N	8360	8783	3215	3238	5145	5545	1976	2052	762	648	781	635	1626	2210

N=8360, dane lipiec-grudzień 2021; N=8783, dane styczeń-marzec 2022; osoby w wieku 4+

Wartości pogrubione - wartości istotnie różne (+ wyższe; - niższe) w porównaniu rok do roku na poziomie 0,95

Źródło: Badanie Zaangażowania Krajowego Instytutu Mediów

WYKORZYSTYWANIE URZĄDZEŃ DO ODBIORU MEDIÓW W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY NA OBSZARACH WIEJSKICH – PORÓWNANIE DEMOGRAFICZNE; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ–MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

RODZAJ URZĄDZENIA / UWARUNKOWANIE DEMOGRAFICZNE	WYKSZTAŁCENIE			ZAROBKI (W ZŁ)			DZIECI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM			WIEK (W LATACH)			
	ZAWODOWE/ PODSTAWOWE/ BRAK	ŚREDNIE	WYŻSZE	DO 2000	2001 -4000	PO- NAD 4000	TAK	NIE	DO	16	25	46	PO- NAD
				2000	-4000	4000			15	-24	-45	-55	66
TELEWIZOR (NET)	95	95	94	86-	90-	96	95	95	95	94	96	96	94
Telewizor (kineskopowy lub płaski, bez fabrycznej opcji dostępu do internetu)	62+	50-	28-	82+	62+	41-	48-	63+	51	45-	46-	52	77+
Smart TV	38-	52+	72+	8-	32-	64+	55+	36-	51+	55+	55+	47	21-
ODBIORNIK RADIOWY	77-	89+	93+	72-	77-	87+	83	82	67-	83	91+	89+	78-
TELEFON KOMÓRKOWY (NET)	79-	98+	98+	67-	83-	90+	86	88	58-	98+	98+	96+	73-
Telefon komórkowy bez ekranu dotykowego	22+	7-	3-	51+	25+	10-	7-	25+	1-	3-	4-	13	50+
Smartfon	59-	92+	96+	19-	59-	82+	80+	64-	57-	98+	96+	85+	23-
Telefon stacjonarny	11	13	16	8	15	13	10-	15+	3-	10	11	16+	19+
KOMPUTER/LAPTOP/TABLET (NET)	51-	77+	90+	4-	43-	73+	76+	47-	80+	93+	80+	58	11-

CD. WYKORZYSTYWANIE URZĄDZEŃ DO ODBIORU MEDIÓW W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY NA OBSZARACH WIEJSKICH –
PORÓWNIANIE DEMOGRAFICZNE; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ–MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

RODZAJ URZĄDZENIA / UWARUNKOWANIE DEMOGRAFICZNE	WYKSZTAŁCENIE			ZAROBKI (W ZŁ.)			DZIECI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM		WIEK (W LATACH)				
	ZAWODOWE/ PODSTAWOWE/ BRAK	ŚREDNIE	WYŻSZE	DO 2000	2001 –4000	PO- NAD 4000	TAK	NIE	DO 15	16 –24	25 –45	46 –55	PO- NAD 66
Komputer stacjonarny	12-	21+	24+	1-	10-	22+	19+	12-	15	27+	17	22+	5-
Komputer przenośny (laptop, notebook)	41-	65+	85+	4-	35-	61+	62+	42-	57	88+	72+	44-	7-
Laptop z funkcją tabletu	1-	3	4	-	3	3+	2	1	1-	5+	2	3	0-
Tablet	12	12	12	-	11	19+	18+	4-	29+	14	14+	6-	1-
N	1979	950	309	122	482	986	1671	1567	629	202	855	408	685

N=3238, dane styczeń–marzec 2022; osoby w wieku 4+; mieszkańcy obszarów wiejskich

Wartości pogrubione – wartości istotnie różne (+ wyższe; - niższe) w porównaniu do całej próby na poziomie 0,95

Źródło: Badanie Zaangażowanie Instytutu Mediów

WYKORZYSTYWANIE URZĄDZEŃ DO ODBIORU MEDIÓW W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY NA OBSZARACH MIEJSKICH –
PORÓWNANIE DEMOGRAFICZNE; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ–MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

RODZAJ URZĄDZENIA / UWARUNKOWANIE DEMOGRAFICZNE	WYKSZTAŁCENIE			ZAROBKI (W ZŁ)			DZIECI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM		WIEK (W LATACH)				
	ZAWODOWE/ PODSTAWOWE/ BRAK	ŚREDNIE	WYŻSZE	DO 2000	2001 –4000	PO- NAD 4000	TAK	NIE	DO 15	16 –24	25 –45	46 –55	PO- NAD 56
TELEWIZOR (NET)	93+	91	84–	79–	88	92+	93+	88–	92+	87	88–	94+	89
Telewizor (kineskopowy lub płaski, bez fabrycznej opcji dostępu do internetu)	49+	43	29–	67+	55+	33–	32–	51+	30–	31–	32–	42	67+
Smart TV	49–	54	59+	14–	38–	66+	66+	43–	65+	63+	61+	58+	28–
ODBIORNIK RADIOWY	72–	84+	85+	54–	75–	85+	81+	78–	65–	78	84+	88+	74–
TELEFON KOMÓRKOWY (NET)	79–	94+	96+	70–	84–	92+	86–	90+	60–	99+	97+	96+	80–
Telefon komórkowy bez ekranu dotykowego	20+	10–	4–	35+	25+	8–	5–	20+	2–	1–	3–	6–	46+
Smartfon	59–	85+	93+	35–	60–	85+	83+	71–	58–	99+	96+	92+	35–
Telefon stacjonarny	8–	14+	1.2	8	15+	13+	8–	13+	3–	8	10–	15+	18+
KOMPUTER/LAPTOP/TABLET (NET)	52–	75+	89+	18–	48–	80+	82+	58–	77+	96+	90+	74+	21–

CD. WYKORZYSTYWANIE URZĄDZEŃ DO ODBIORU MEDIÓW W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY NA OBSZARACH MIEJSKICH – PORÓWNIANIE DEMOGRAFICZNE; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ–MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

RODZAJ URZĄDZENIA / UWARUNKOWANIE DEMOGRAFICZNE	WYKSZTAŁCENIE			ZAROBKI (W ZŁ)		DZIECI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM		WIEK (W LATACH)				
	ZAWODOWE/ PODSTAWOWE/ BRAK	ŚREDNIE	WYŻSZE	DO	PO-	TAK	NIE	DO	16	25	PO-	
				2000	NAD			15	-24	-45	NAD	
Komputer stacjonarny	10-	20+	28+	5-	13-	20+	15-	9-	30+	24+	24+	5-
Komputer przenośny (laptop, notebook)	43-	66+	81+	14-	40-	71+	52-	63	88+	81+	64+	16-
Laptop z funkcją tabletu	1-	3	5+	1-	2	3	2	1-	6+	4+	2	0-
Tablet	13	12-	19+	4-	9-	22+	8-	28+	20+	19+	10-	3-
N	2452	1970	1123	214	767	2557	2988	966	385	1701	643	1180

N=5545, dane styczeń-marzec 2022; osoby w wieku 4+; mieszkańcy obszarów miejskich

Wartości pogrubione – wartości istotnie różne (+ wyższe; - niższe) w porównaniu do całej próby na poziomie 0,95

Źródło: Badanie Założeńskie Krajowego Instytutu Mediów

KORZYSTANIE Z INTERNETU (TAKŻE NA KOMÓRCE) W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY W JAKIMKOLWIEK CELU; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

KORZYSTANIE Z INTERNETU / WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI	2022 R. (STYCZEŃ- MARZEC)	WIEŚ	MIASTO	MIASTO DO 50 TYS.	MIASTO 50-100 TYS.	MIASTO 100-200 TYS.	MIASTO POWY- ŻEJ 200 TYS.
Tak	79	77-	81+	79	81	78	83+
Nie	21	23+	19-	21	19	22	17-
N	8783	3238	5545	2052	648	635	2210

N=8783, dane styczeń-marzec 2022

Wartości pogrubione - wartości istotnie różne (+ wyższe; - niższe) w porównaniu do całej próby na poziomie 0,95

Źródło: Badanie Założycielskie Krajowego Instytutu Mediów

KORZYSTANIE Z INTERNETU (TAKŻE NA KOMÓRCE) W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY W JAKIMKOLWIEK CELU;
PORÓWNIANIE 2021 (LIPIEC-GRUDZIEŃ) I 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

KORZYSTANIE Z INTERNETU / WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI	ROK		WIEŚ		MIASTO		MIASTO DO 50 TYS.		MIASTO 50-100 TYS.		MIASTO 100-200 TYS.		MIASTO POWY- ŻEJ 200 TYS.	
	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022
Tak	77-	79+	74-	77+	80	81	75-	79+	80	81	80	78	85	83
Nie	23+	21-	26+	23-	20	19	25+	21-	20	19	20	22	15	17
N	8360	8783	3215	3238	5145	5545	1976	2052	762	648	781	635	1626	2210

N=8360, dane lipiec-grudzień 2021; N=8783, dane styczeń-marzec 2022; osoby w wieku 4+

Wartości pogrubione - wartości istotnie różne w porównaniu rok do roku na poziomie 0,95

Źródło: Badanie Założycielskie Krajowego Instytutu Mediów

KORZYSTANIE Z INTERNETU (TAKŻE NA KOMÓRCE) W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY W JAKIMKOLWIEK CELU – PORÓWNANIE DEMOGRAFICZNE OBSZARÓW WIEJSKICH; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ–MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

KORZYSTANIE Z INTERNETU / ZMIENNA DEMOGRAFICZNA	WYKSZTAŁCENIE			ZAROBKI (W ZŁ)			DZIECI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM		WIEK (W LATACH)																								
	ZAWODOWE/ PODSTAWOWE/ BRAK	ŚREDNIE	WYŻSZE	DO 2000	2001 -4000	PO- NAD 4000	TAK	NIE	DO 15	16 -24	25 -45	PO- NAD 46 -55 66																					
													65-	35+	1979	92+	8-	950	309	13-	87+	122	482	986	1671	1567	629	88+	99+	97+	82+	18-	11-
Tak	65-	35+	1979	92+	8-	950	309	13-	87+	122	482	986	1671	1567	629	88+	99+	97+	82+	18-	11-	38+	12-	1-	3-	18-	82+	629	855	408	685		
Nie																																	
N																																	

N=3238, dane styczeń–marzec 2022; osoby w wieku 4+, mieszkańcy obszarów wiejskich

Wartości pogrubione – istotnie różne (+ wyższe; – niższe) w porównaniu do całej próby na poziomie 0,95

Źródło: Badanie Założycielskie Krajowego Instytutu Mediów

KORZYSTANIE Z INTERNETU (TAKŻE NA KOMÓRCE) W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY W JAKIMKOLWIEK CELU – PORÓWNANIE DEMOGRAFICZNE OBSZARÓW MIEJSKICH; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ–MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

KORZYSTANIE Z INTERNETU / ZMIENNA DEMOGRAFICZNA	WYKSZTAŁCENIE			ZAROBKI (W ZŁ)			DZIECI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM		WIEK (W LATACH)																									
	ZAWODOWE/ PODSTAWOWE/ BRAK	ŚREDNIE	WYŻSZE	DO 2000	2001 -4000	PO- NAD 4000	TAK	NIE	DO 15	16 -24	25 -45	PO- NAD 46 -55 66																						
													66-	34+	2452	88+	12-	1970	1123	214	767	2459	2557	2988	966	385	1701	643	1180					
Tak	66-	34+	2452	88+	12-	1970	1123	214	767	2459	2557	2988	966 <td>385 <td>1701 <td>643 <td>1180</td> </td></td></td>	385 <td>1701 <td>643 <td>1180</td> </td></td>	1701 <td>643 <td>1180</td> </td>	643 <td>1180</td>	1180																	
Nie																																		
N																																		

N=3238, dane styczeń–marzec 2022; osoby w wieku 4+, mieszkańcy obszarów miejskich

Wartości pogrubione – istotnie różne (+ wyższe; – niższe) w porównaniu do całej próby na poziomie 0,95

Źródło: Badanie Założycielskie Krajowego Instytutu Mediów

FORMY KORZYSTANIA Z TREŚCI MEDIOWYCH

Telewizja tradycyjna (linearna, oglądana na telewizorze) to najpowszechniejszy kanał dostępu do treści kultury na obszarach wiejskich. Jednak w porównaniu z ubiegłym rokiem korzystanie w tej grupie z innych form kontaktu z kulturą wzrosło. Wybór form różni się w zależności od kontekstu społeczno-zawodowego.

Mieszkańcy obszarów wiejskich, mimo podobnej dostępności sprzętów do odbioru mediów, mają wąski wachlarz sposobów korzystania z udostępnianych przez nie treści. W perspektywie ostatnich trzech miesięcy praktycznie wszyscy mieszkańcy wsi oglądali telewizję na telewizorze zgodnie z programem (94%) oraz słuchali radia (84%). Natomiast w miastach telewizja tradycyjna i radio wykorzystywane są rzadziej (odpowiednio w 92% i 81%). Dane pokazują, że wśród mieszkańców miast zdecydowanie częściej korzysta się z całej gamy innych, poza telewizją i radiem, form kontaktu z kulturą dostępną za pośrednictwem mediów, jak: portale internetowe, filmy i programy na YouTube czy na VOD, gazety, książki, audiobooki, podcasty, kino, muzyka ze streamingu (szczegółowe dane zawiera tabela na s. 87–88). Jednak biorąc pod uwagę perspektywę czasową, popularność wymienionych aktywności na obszarach wiejskich w porównaniu z rokiem 2021 istotnie się zwiększa (szczegółowe dane prezentuje tabela na s. 89–90). To potwierdza, że kultura w wydaniu masowym cieszy się coraz szerszym zainteresowaniem również na obszarach wiejskich.

Duże znaczenie w przypadku wyboru form dostępu do treści mediowych ma kontekst społeczno-zawodowy, przy czym w miastach i na wsi przejawia się on bardzo podobnie. Wyższe wykształcenie i dochód wiążą się ze zdecydowanie bogatszym doświadczeniem różnych form dostępu do mediów. Również fakt posiadania dzieci lub mieszkanie w gospodarstwie domowym, w którym są dzieci, ma pozytywny wpływ na częstotliwość korzystania z różnych form kontaktu z mediami, zwłaszcza z portali internetowych z wiadomościami, filmów i programów na YouTube, czytania książek czy oglądania filmów oraz programów przez płatne aplikacje i serwisy. Jednocześnie fakt posiadania dzieci w gospodarstwie nie sprzyja korzystaniu z prasy papierowej. Oglądanie telewizji tradycyjnej (linearnej, na telewizorze) jest natomiast zjawiskiem zdecydowanie rzadszym wśród osób z wyższym wykształceniem i w wieku 16–45 lat. Szczegółowe dane prezentują tabele na s. 91–96.

FORMY KORZYSTANIA Z TREŚCI MEDIOWYCH W CIĄGU OSTATNICH TRZECH MIESIĘCY; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC);
WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

PYTANIE / WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI	2022 ROK (STYCZEŃ- MARZEC)	WIEŚ	MIASTO	MIASTO DO 50 TYS.			MIASTO POWYŻEJ 200 TYS.	
				MIASTO DO 50 TYS.	MIASTO 50-100 TYS.	MIASTO 100-200 TYS.	MIASTO 100-200 TYS.	MIASTO POWYŻEJ 200 TYS.
Oglądał/oglądała Pan/Pani telewizję „tradycyjną” na telewizorze?	92	94+	91-	92	96+	94	87-	
Słuchał/słuchała Pan/Pani radia?	82	84+	81-	79-	77-	75-	86+	
Korzystał/korzystała Pan/Pani z portali internetowych z wiadomościami?	64	61-	66+	62	62	63	72+	
Oglądał/oglądała Pan/Pani krótkie filmy/programy na YouTube - do 10-20 min?	61	58-	62+	60	57	54-	68+	
Oglądał/oglądała Pan/Pani dłuższe filmy/programy na YouTube - powyżej 20 min?	51	50	52	50	48	43-	58+	
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani gazetę (dziennik) w wydaniu papierowym?	44	40-	47+	43	49+	43	51+	
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani tygodnik lub miesięcznik, czy kwartalnik w wersji papierowej?	43	40-	46+	41-	49+	45	50+	
Czytał/czytała Pan/Pani książkę - wydanie papierowe?	43	37-	46+	44	46	29-	54+	
Słuchał/słuchała Pan/Pani muzyki na YouTube (bez równoczesnego oglądania wideo)?	41	40	42	39	39	36-	48+	
Oglądał/oglądała Pan/Pani filmy/programy przez płatne aplikacje i serwisy VOD, np. Netflix, Ipla, Player, HBO GO, TVP VOD (bez YouTube'a)?	41	37-	43+	41	39	36-	49+	
Oglądał/oglądała Pan/Pani film w kinie?	21	16-	24+	18-	20	14-	34+	
Słuchał/słuchała Pan/Pani podcastów?	20	19	21	15-	20	19	27+	

CD. FORMY KORZYSTANIA Z TREŚCI MEDIOWYCH W CIĄGU OSTATNICH TRZECH MIESIĘCY; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC);
WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

PYTANIE / WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI	2022 ROK (STYCZEŃ- MARZEC)	WIEŚ	MIASTO	MIASTO DO 50 TYS.	MIASTO 50-100 TYS.	MIASTO 100-200 TYS.	MIASTO POWYŻEJ 200 TYS.
Słuchał/słuchała Pan/Pani muzyki na platformie streamingowej?	20	17-	22+	18	18	17	28+
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani gazetę (dziennik) w wersji online?	18	16-	19+	17	20	13-	23+
Słuchał/słuchała Pan/Pani muzyki/słuchowiska/bajki na CD?	16	15	17	16	17	7-	21+
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani tygodnik lub miesięcznik, czy kwartalnik w wersji online?	16	15	16	13-	18	13	21+
Grał/grąła Pan/Pani w gry na konsoli?	13	13	14	10-	19+	8-	18+
Oglądał/oglądała Pan/Pani filmy na DVD/BluRay?	11	9-	12+	10	15+	7-	15+
Oglądał/oglądała Pan/Pani telewizję internetową?	11	12+	10-	9-	13	7-	11
Czytał/czytała Pan/Pani książkę w wersji elektronicznej (e-book)?	10	9-	11+	8-	10	6-	16+
Słuchał/słuchała Pan/Pani audiobooków?	8	6-	8+	6-	5-	5-	13+
Słuchał/słuchała Pan/Pani płyt winylowych?	3	2	3	2-	3	1-	5+
Żadne z powyższych	0	0	0	0	-	-	0
N	8783	3238	5545	2052	648	635	2210

N=8783, dane styczeń-marzec 2022; osoby w wieku 4+

Wartości pogrubione – istotnie różne (+ wyższe; - niższe) w porównaniu do całej próby na poziomie 0,95

Źródło: Badanie Zaangażowania Krajoznawstwa Instytutu Mediów

FORMY KORZYSTANIA Z TREŚCI MEDIOWYCH W CIĄGU OSTATNICH TRZECH MIESIĘCY; PORÓWNIANIE 2021 R. (LIPIEC-GRUDZIEŃ) I 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

PYTANIE / WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI	ROK		WIEŚ		MIASTO		MIASTO DO 50 TYS.		MIASTO 50-100 TYS.		MIASTO 100-200 TYS.		MIASTO POWYŻEJ 200 TYS.	
	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022
	Oglądał/oglądała Pan/Pani telewizję „tradycyjną” na telewizorze?	92	92	93	94	91	91	93	92	90-	96+	93	94	89
Słuchał/słuchała Pan/Pani radia?	78-	82+	80-	84+	78-	81+	78	79	70-	77+	74	75	82-	86+
Korzystał/korzystała Pan/Pani z portali internetowych z wiadomościami?	59-	64+	55-	61+	62-	66+	56-	62+	57	62	61	63	72	72
Oglądał/oglądała Pan/Pani krótkie filmy/programy na YouTube - do 10-20 min?	57-	61+	53-	58+	60	62	55-	60+	63	57	64+	54-	64-	68+
Oglądał/oglądała Pan/Pani dłuższe filmy/programy na YouTube - powyżej 20 min?	48-	51+	43-	50+	51	52	46	50	56+	48-	51+	43-	55	58
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani gazetę (dziennik) w wydaniu papierowym?	47+	44-	44+	40-	49	47	50+	43-	46	49	43	43	51	51
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani tygodnik lub miesięcznik, czy kwartalnik w wersji papierowej?	47+	43-	45+	40-	49+	46-	50+	41-	46	49	42	45	53	50
Czytał/czytała Pan/Pani książkę - wydanie papierowe?	42	43	36	37	47	46	46	44	38-	46+	38+	29-	55	54
Słuchał/słuchała Pan/Pani muzyki na YouTube (bez równoczesnego oglądania wideo)?	39-	41+	36-	40+	40	42	40	39	44	39	45+	36-	38-	48+
Oglądał/oglądała Pan/Pani filmy/programy przez płatne aplikacje i serwisy VOD, np. Netflix, Ipla, Player, HBO GO, TVP VOD (bez YouTube'a)?	36-	41+	31-	37+	39-	43+	36-	41+	35	39	35	36	46	49
Oglądał/oglądała Pan/Pani film w kinie?	16-	21+	12-	16+	19-	24+	17	18	14-	20+	16	14	25-	34+
Słuchał/słuchała Pan/Pani podcastów?	11-	20+	8-	19+	13-	21+	10-	15+	12-	20+	13-	19+	18-	27+

CD. FORMY KORZYSTANIA Z TREŚCI MEDIOWYCH W CIĄGU OSTATNICH TRZECH MIESIĘCY; PORÓWNIANIE 2021 R. (LIPIEC-GRUDZIEŃ) I 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

PYTANIE / WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI	ROK		WIEŚ		MIASTO		MIASTO DO 50 TYS.		MIASTO 50-100 TYS.		MIASTO 100-200 TYS.		MIASTO POWYŻEJ 200 TYS.			
	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022		
	Stuchał/słuchała Pan/Pani muzyki na platformie streamingowej?	17-	20+	15	17	18-	22+	17	18	17	18	17	17	17	17	22-
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani gazetę (dziennik) w wersji online?	20+	18-	19+	16-	21+	19-	21+	17-	20	20	16	13	25	23		
Stuchał/słuchała Pan/Pani muzyki/słuchowiska/bajki na CD?	16	16	14	15	17	17	17	16	15	17	11+	7-	19	21		
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani tygodnik lub miesięcznik, czy kwartalnik w wersji online?	20+	16-	19+	15-	20+	16-	19+	13-	19	18	17	13	24	21		
Grał/grwała Pan/Pani w gry na konsoli?	11-	13+	10-	13+	12-	14+	12	10	8-	19+	9	8	15-	18+		
Oglądał/oglądała Pan/Pani filmy na DVD/BluRay?	10	11	9	9	11	12	11	10	9-	15+	9	7	13	15		
Oglądał/oglądała Pan/Pani telewizję internetową?	14+	11-	14+	12-	14+	10-	13+	9-	19+	13-	10	7	14+	11-		
Czytał/czytała Pan/Pani książkę w wersji elektronicznej (e-book)?	10	10	8	9	11	11	10+	8-	10	10	9	6	12-	16+		
Stuchał/słuchała Pan/Pani audiobooków?	7	8	5	6	8	8	7	6	9+	5-	5	5	10	13		
Stuchał/słuchała Pan/Pani płyt winylowych?	3	3	3	2	3	3	4+	2-	5	3	0	1	2-	5+		
Żadne z powyższych	0	0	0+	0-	0	0	0	0	-	-	0	-	-	0		
N	8360	8783	3215	3238	5145	5545	1976	2052	762	648	781	635	1626	2210		

N=8360, dane lipiec-grudzień 2021; N=8783, dane styczeń-marzec 2022; osoby w wieku 4+
Wartości pogrubione – istotnie różne (+ wyższe; - niższe) w porównaniu rok do roku na poziomie 0,95
Źródło: Badanie Załozyielskie Krajowego Instytutu Mediów

FORMY KORZYSTANIA Z TREŚCI MEDIOWYCH W CIĄGU OSTATNICH TRZECH MIESIĘCY; PORÓWNANIE DEMOGRAFICZNE
 OBSZARÓW WIEJSKICH; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

PYTANIE / ZMIENNA DEMOGRAFICZNA	WYKSZTAŁCENIE			ZAROBKI (W ZŁ)			DZIECI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM		WIEK (W LATACH)				
	ZAWODOWE/ PODSTAWOWE/ BRAK	ŚREDNIE	WYŻSZE	DO 2000	2001 -4000	PO- NAD 4000	TAK	NIE	DO 15	16 -24	25 -45	46 -55	PO- NAD 66
Oglądał/oglądała Pan/Pani telewizję „tradycyjną” na telewizorze?	95+	95	86-	97+	94	95	94	94	94	94	92-	96	97+
Słuchał/słuchała Pan/Pani radia?	81-	88	88	80	77-	84	85	83	77-	84	88+	87	82
Korzystał/korzystała Pan/Pani z portali internetowych z wiadomościami?	44-	83+	92+	8-	47-	72+	68+	54-	36-	86+	87+	75+	14-
Oglądał/oglądała Pan/Pani krótkie filmy/programy na YouTube - do 10-20 min?	48-	70+	79+	6-	36-	72+	72+	41-	72+	82+	76+	60	9-
Oglądał/oglądała Pan/Pani dłuższe filmy/programy na YouTube - powyżej 20 min?	42-	59+	70+	4-	34-	65+	63+	35-	65+	75+	66+	44-	7-
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani gazetę (dziennik) w wydaniu papierowym?	38-	41	51+	39	45	43	38-	43+	12-	34	42	50+	54+
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani tygodnik lub miesięcznik, czy kwartalnik w wersji papierowej?	38	40	50+	34	47+	44+	39	41	22-	42	39	46+	47+
Czytał/czytała Pan/Pani książkę - wydanie papierowe?	37	33-	49+	16-	33	43+	45+	27-	68+	47+	32-	28-	21-

CD. FORMY KORZYSTANIA Z TREŚCI MEDIOWYCH W CIĄGU OSTATNICH TRZECH MIESIĘCY; PORÓWNANIE DEMOGRAFICZNE
 OBSZARÓW WIEJSKICH; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

PYTANIE / ZMIENNA DEMOGRAFICZNA	WYKSZTAŁCENIE			ZAROBKI (W ZŁ)			DZIECI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM			WIEK (W LATACH)			
	ZAWODOWE/ PODSTAWOWE/ BRAK	ŚREDNIE	WYŻSZE	DO 2000	2001 -4000	PO- NAD 4000	TAK	NIE	DO 15	16 -24	25 -45	46 -55	PO- NAD 66
Stuchał/słuchała Pan/Pani muzyki na YouTube (bez równoczesnego oglądania wideo)?	32-	49+	52+	5-	29-	56+	49+	28-	46+	70+	50+	42	4-
Oglądał/oglądała Pan/Pani filmy/programy przez płatne aplikacje i serwisy VOD, np. Netflix, Ipla, Player, HBO GO, TVP VOD (bez YouTube'a)?	27-	48+	63+	2-	22-	46+	46+	26-	39	60+	49+	40	2-
Oglądał/oglądała Pan/Pani film w kinie?	15-	17	23+	1-	14	24+	22+	10-	26+	40+	15	14	3-
Stuchał/słuchała Pan/Pani podcastów?	14-	25+	31+	2-	16	28+	25+	13-	15-	46+	26+	15-	3-
Stuchał/słuchała Pan/Pani muzyki na platformie streamingowej?	13-	23+	23+	-	20	26+	21+	13-	19	41+	21+	14	2-
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani gazetę (dziennik) w wersji online?	11-	21+	28+	2-	20	26+	17	15	6-	28+	21+	19	4-
Stuchał/słuchała Pan/Pani muzyki/słuchowiska/bajki na CD?	16	13-	19	4-	17	28+	21+	8-	26+	20	14	14	7-

CD. FORMY KORZYSTANIA Z TREŚCI MEDIOWYCH W CIĄGU OSTATNICH TRZECH MIESIĘCY; PORÓWNANIE DEMOGRAFICZNE OBSZARÓW WIEJSKICH; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

PYTANIE / ZMIENNA DEMOGRAFICZNA	WYKSZTAŁCENIE			ZAROBKI (W ZŁ)			DZIECI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM		WIEK (W LATACH)				
	ZAWODOWE/ PODSTAWOWE/ BRAK	ŚREDNIE	WYŻSZE	DO 2000	2001 -4000	PO- NAD 4000	TAK	NIE	DO 15	16 -24	25 -45	46 -55	PO- NAD 66
Czytał/czytała lub przeglądał/ przeoglądała Pan/Pani tygodnik lub miesięcznik, czy kwartalnik w wersji online?	12-	17	25+	3-	22+	24+	16	14	7-	26+	19+	17	6-
Oglądał/oglądała Pan/Pani filmy na DVD/BluRay?	9	8	12	1-	10	17+	10	8	10	16+	9	11	4-
Oglądał/oglądała Pan/Pani telewizję internetową?	9-	14+	21+	0-	16+	18+	14+	10-	8-	27+	14	12	2-
Czytał/czytała Pan/Pani książkę w wersji elektronicznej (e-book)?	7-	9	15+	0-	13+	14+	10+	7-	8	21+	9	7	3-
Stuchał/stuchała Pan/Pani audiobooków?	6	6	10	-	9	11+	8+	5-	8	16+	5	5	2-
Stuchał/stuchała Pan/Pani płyt winylowych?	2	2	2	0-	5+	4+	3	2	1	7+	2	3	1-
Żadne z powyższych	0	-	-	1	0	0	0	0	0	-	-	-	0
N	1979	950	309	122	482	986	1671	1567	629	202	855	408	685

N=3238, dane styczeń-marzec 2022; osoby w wieku 4+; mieszkańcy obszarów wiejskich

Wartości pogrubione – istotnie różne (+ wyższe; - niższe) w porównaniu do całej próby mieszkańców obszarów wiejskich na poziomie 0,95

Źródło: Badanie Założeńskie Krajowego Instytutu

FORMY KORZYSTANIA Z TREŚCI MEDIOWYCH W CIĄGU OSTATNICH TRZECH MIESIĘCY – PORÓWNANIE DEMOGRAFICZNE
 OBSZARÓW MIEJSKICH; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ–MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

PYTANIE / ZMIENNA DEMOGRAFICZNA	WYKSZTAŁCENIE			ZAROBKI (W ZŁ)			DZIECI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM		WIEK (W LATACH)				
	ZAWODOWE/ PODSTAWOWE/ BRAK	ŚREDNIE	WYŻSZE	DO 2000	2001 –4000	PO- NAD 4000	TAK	NIE	DO 15	16 –24	25 –45	46 –55	PO- NAD 66
	Oglądał/oglądała Pan/Pani telewizję „tradycyjną” na telewizorze?	95+	92	82-	94	91	92+	91	91	91	85-	86-	94+
Słuchał/słuchała Pan/Pani radia?	76-	83+	87+	69-	76-	82	82	80	72-	77	85+	86+	77-
Korzystał/korzystała Pan/Pani z portali internetowych z wiadomościami?	43-	78+	90+	25-	56-	74+	68+	64-	33-	89+	90+	84+	25-
Oglądał/oglądała Pan/Pani krótkie filmy/programy na YouTube - do 10-20 min?	51-	67+	76+	23-	48-	72+	75+	52-	71+	87+	80+	69+	18-
Oglądał/oglądała Pan/Pani dłuższe filmy/programy na YouTube - powyżej 20 min?	43-	55+	65+	17-	41-	62+	63+	44-	62+	79+	68+	57+	13-
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani gazetę (dziennik) w wydaniu papierowym?	39-	49+	57+	45	56+	49+	38-	53+	14-	40-	46	56+	61+
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani tygodnik lub miesięcznik, czy kwartalnik w wersji papierowej?	36-	50+	56+	45	51+	48+	40-	50+	19-	40-	47	55+	52+
Czytał/czytała Pan/Pani książkę - wydanie papierowe?	42-	43-	61+	33-	44	48	55+	40-	70+	67+	45	40-	33-

CD. FORMY KORZYSTANIA Z TREŚCI MEDIOWYCH W CIĄGU OSTATNICH TRZECH MIESIĘCY – PORÓWNANIE DEMOGRAFICZNE
 OBSZARÓW MIEJSKICH; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

PYTANIE / ZMIENNA DEMOGRAFICZNA	WYKSZTAŁCENIE			ZAROBKI (W ZŁ)			DZIECI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM		WIEK (W LATACH)				
	ZAWODOWE/ PODSTAWOWE/ BRAK	ŚREDNIE	WYŻSZE	DO 2000	2001 -4000	PO- NAD 4000	TAK	NIE	DO 15	16 -24	25 -45	46 -55	PO- NAD 66
Sluchał/słuchała Pan/Pani muzyki na YouTube (bez równoczesnego oglądania wideo)?	33-	46+	53+	16-	34-	50+	49+	37-	43	72+	57+	44	10-
Oglądał/oglądała Pan/Pani filmy/programy przez płatne aplikacje i serwisy VOD, np. Netflix, Ipla, Player, HBO GO, TVP VOD (bez YouTube'a)?	32-	47+	58+	9-	28-	53+	56+	34-	47	73+	60+	52+	8-
Oglądał/oglądała Pan/Pani film w kinie?	18-	23	36+	7-	13-	30+	29+	20-	31+	51+	31+	25	3-
Sluchał/słuchała Pan/Pani podcastów?	13-	21	37+	9-	15-	25+	24+	18-	14-	43+	32+	19	5-
Sluchał/słuchała Pan/Pani muzyki na platformie streamingowej?	13-	23	36+	8-	15-	26+	24+	20-	17-	49+	33+	22	3-
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani gazetę (dziennik) w wersji online?	9-	20	37+	10-	16-	24+	18	20	6-	29+	28+	20	7-
Sluchał/słuchała Pan/Pani muzyki/słuchowiska/bajki na CD?	18	13-	22+	6-	12-	23+	26+	11-	31+	20	20+	13-	8-
Czytał/czytała lub przeglądał/przeglądała Pan/Pani tygodnik lub miesięcznik, czy kwartalnik w wersji online?	9-	17	31+	9-	15	21+	16	16	6-	22+	26+	18	5-

CD. FORMY KORZYSTANIA Z TREŚCI MEDIOWYCH W CIĄGU OSTATNICH TRZECH MIESIĘCY – PORÓWNANIE DEMOGRAFICZNE OBSZARÓW MIEJSKICH; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ–MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

PYTANIE / ZMIENNA DEMOGRAFICZNA	WYKSZTAŁCENIE			ZAROBKI (W ZŁ)			DZIECI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM		WIEK (W LATACH)				
	ZAWODOWE/ PODSTAWOWE/ BRAK	ŚREDNIE	WYŻSZE	DO 2000	2001 –4000	PO- NAD 4000	TAK	NIE	DO 15	16 –24	25 –45	46 –55	PO- NAD 66
Oglądał/oglądała Pan/Pani filmy na DVD/BluRay?	12	11	15+	4-	8-	15+	17+	9-	16+	19+	13	14	5-
Oglądał/oglądała Pan/Pani telewizję internetową?	6-	11+	15+	5-	8-	12+	11	9	9	16+	14+	12	2-
Czytał/czytała Pan/Pani książkę w wersji elektronicznej (e-book)?	7-	11	19+	7-	8-	14+	12	10	7-	28+	15+	9	4-
Słuchał/słuchała Pan/Pani audiobooków?	6-	8	13+	3-	5-	11+	10+	7-	10	22+	10+	7	2-
Słuchał/słuchała Pan/Pani płyt winylowych?	2-	3	6+	4	2	3	2	3	1-	5	4	3	2
Żadne z powyższych	0	-	-	0	-	0	0	0	1	-	-	-	0
N	2452	1970	1123	214	767	2459	2557	2988	966	385	1701	643	1180

N=3238, dane styczeń–marzec 2022; osoby w wieku 4+; mieszkańcy obszarów miejskich

Wartości pogrubione – istotnie różne (+ wyższe; - niższe) w porównaniu do całej próby mieszkańców obszarów miejskich na poziomie 0,95

Źródło: Badanie Założycielskie Krajowego Instytutu Mediów

UCZESTNICTWO W WYDARZENIACH I MIEJSCACH KULTURY

Mieszkańcy obszarów wiejskich rzadziej niż mieszkańcy obszarów miejskich uczestniczą w wydarzeniach kulturalnych i rzadziej odwiedzają miejsca kultury. Szczególnie ważnym aspektem mającym wpływ na korzystanie z kultury jest status społeczno-zawodowy. Najistotniejszymi czynnikami ograniczającymi możliwość uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych są dochód i odległość od miejsc umożliwiających kontakt z kulturą.

Obostrzenia związane z COVID-19 mocno ograniczyły w latach 2020–2021 możliwość fizycznego uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych. Osoby, które do tej pory brały aktywny udział w publicznych wydarzeniach tego typu, przestawiły się na indywidualną konsumpcję treści kultury. Późniejsze otwarcie miejsc publicznych spowodowało powrót do zwyczajów przedpandemicznych. Zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich obserwuje się wzrost poziomu uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych (szczegółowe dane prezentuje tabela na s. 100). W perspektywie ostatniego roku największą zmianę obserwuje się w przypadku kina (wieś – wzrost odsetka odwiedzających z 19% w 2021 r. do 23% w 2022 r., miasto w analogicznym okresie – wzrost z 30 do 34%). Porównanie uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych lub wizyt w miejscach kultury pomiędzy grupami mieszkańców miast i wsi pokazuje, że największe znaczenie ma odległość do miejsc oferujących kontakt z kulturą. To nadal w miastach dostępnych jest więcej instytucji kultury, dlatego mieszkańcy wsi muszą mierzyć się z koniecznością pokonania dodatkowych kilometrów, chcąc skorzystać z form kontaktu z kulturą niedostępnych w ich miejscu zamieszkania. Nie dziwi zatem, że mieszkańcy obszarów miejskich znacznie częściej niż mieszkańcy wsi bywają w miejscach wydarzeń kulturalnych. Potwierdzają to dane Krajowego Instytutu Mediów. Wyniki Badania Założycielskiego wskazują, że w przypadku wydarzeń lokalnych, takich jak jarmarki, festyny, imprezy folklorystyczne, blisko jedna trzecia mieszkańców wsi (30%) miała okazję uczestniczyć w takim wydarzeniu (w miastach jest to już ponad jedna trzecia – 36%). Podobna relacja zachodzi w przypadku innych wydarzeń, takich jak wizyty w kinie (23% na wsi, 34% w miastach) czy w obiektach historycznych (12% na wsi, 17% w miastach).

Uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych i wizyty w miejscach kultury, niezależnie od tego, czy mieszka się na obszarze wiejskim, czy miejskim, związane jest z poziomem wykształcenia, wysokością dochodu, obecnością dzieci w gospodarstwie domowym i wiekiem danej osoby. Na obszarach miejskich najrzadziej z oferty kulturalnej korzystają osoby z wykształceniem poniżej średniego, z niskim dochodem, w wieku powyżej 66 lat. Podobnie jest na obszarach wiejskich – rzadziej do miejsc związanych z konsumpcją kultury uczęszczają osoby z wykształceniem poniżej średniego, z najniższym dochodem oraz starsze. Osoby z niskim dochodem zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich, jeśli już zdecydują się uczestniczyć w jakichś wydarzeniach, to wybierają lokalne i bezpłatne atrakcje, takie jak festyny, jarmarki i imprezy folklorystyczne (23% – obszar wiejski i tyle samo obszar miejski). Płatne formy kontaktu z kulturą lub takie, które wymagają dalszej podróży, pojawiają się sporadycznie i najprawdopodobniej traktowane są jako wydarzenia na specjalne okazje.

Co istotne, osoby starsze (powyżej 66. roku życia), mieszkające na wsi bardzo rzadko korzystają z oferty kulturalnej wymagającej wyjścia z domu. Ich kontakt z treściami kultury polega głównie na oglądaniu telewizji tradycyjnej, zgodnie z programem. Dodatkowo, zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich, najrzadziej z możliwości uczestniczenia w wydarzeniach kulturalnych korzystają osoby z niskim wykształceniem oraz takie, których dochód nie przekracza 2000 zł.

Przytoczone powyżej wyniki Badania Założycielskiego KIM obrazują różnice perspektyw konsumpcji treści kultury z wykorzystaniem szerokiego wachlarza dostępnych środków przekazu. Masowe formy konsumpcji pozwalają na łatwy i powszechny kontakt z wydarzeniami kulturalnymi. Z racji powszechności korzystania z różnych kanałów mediowych treści kultury dostępne są szerokiej publiczności niezależnie od terytorialnych uwarunkowań. Dostęp do radia, telewizji i internetu daje szansę dotarcia z przekazem kulturowym nawet do grup, dla których fizyczny kontakt z kulturą jest poza zasięgiem lub stanowi wyłącznie odświeżoną formę spędzania czasu. Skuteczność działań mających na celu stymulację konsumpcji treści zależy od zrozumienia konsekwencji wynikających z wielu uwarunkowań.

UCZESTNICTWO W WYDARZENIACH I MIEJSCACH KULTURY W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC);
WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

RODZAJ AKTYWNOŚCI KULTURALNEJ / WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI	2022 ROK (STYCZEŃ-MARZEC)	WIEŚ	MIASTO	MIASTO DO 50 TYS.	MIASTO 50-100 TYS.	MIASTO 100-200 TYS.	MIASTO POWYŻEJ 200 TYS.
Festyn, jarmark, impreza folklorystyczna	34	30-	36+	30-	29-	41+	42+
Kino	30	23-	34+	28	30	26-	45+
Obiekt historyczny	15	12-	17+	13-	16	14	23+
Wydarzenie sportowe stadion/hala	15	13-	16+	11-	15	15	22+
Koncert muzyki popularnej	12	7-	14+	10-	12	16+	19+
Dom Kultury, ośrodek kultury	11	9-	13+	10	12	8-	17+
Biblioteka	11	8-	13+	11	13	10	15+
Muzeum, galeria sztuki	11	6-	13+	8-	15+	8	20+
Teatr	5	2-	7+	4-	5	5	12+
Filharmonia, opera	2	1-	2+	1-	3	2	4+
N	7188	2609	4579	1660	521	532	1866

N=7188, dane styczeń-marzec 2022; osoby w wieku 16+

Wartości pogrubione - istotnie różne (+ wyższe; - niższe) w porównaniu do całej próby na poziomie 0,95

Źródło: Badanie Zaangażowania Krajowego Instytutu Mediów

UCZESTNICTWO W WYDARZENIACH I MIEJSCACH KULTURY W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY; PORÓWNIANIE 2021 R. (LIPIEC-GRUDZIEŃ) I 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

RODZAJ AKTYWNOŚCI KULTURALNEJ / WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI	OGÓŁEM		WIEŚ		MIASTO		MIASTO DO 50 TYS.		MIASTO 50-100 TYS.		MIASTO 100-200 TYS.		MIASTO POWY- ŻEJ 200 TYS.	
	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022
	Festyn, jarmark, impreza folklorystyczna	34	34	32	30	35	36	33	30	30	29	40	41	36-
Kino	26-	30+	19-	23+	30-	34+	26	28	28	30	33+	26-	36-	45+
Obiekt historyczny	15	15	12	12	17	17	17+	13-	13	16	11	14	20	23
Wydarzenie sportowe stadion/hala	12-	15+	10-	13+	14-	16+	13	11	7-	15+	17	15	16-	22+
Koncert muzyki popularnej	11	12	7	7	13	14	11	10	11	12	14	16	17	19
Dom kultury, ośrodek kultury	8-	11+	7-	9+	81-	13+	8	10	7-	12+	9	8	9-	17+
Biblioteka	11	11	8	8	13	13	12	11	10	13	15+	10-	15	15
Muzeum, galeria sztuki	10	11	6	6	12	13	11+	8-	9-	15+	9	8	16-	20+
Teatr	4-	5+	2	2	5-	7+	3-	4+	5	5	6	5	8-	12+
Filharmonia, opera	2	2	1	1	2	2	1	1	2	3	3	2	3	4
N	7136	7188	2712	2609	4424	4579	1704	1660	657	521	683	532	1380	1866

N=7136, dane lipiec-grudzień 2021; N=7188, dane styczeń-marzec 2022; osoby w wieku 16+

Wartości pogrubione - istotnie różne (+ wyższe; - niższe) w porównaniu rok do roku na poziomie 0,95

Źródło: Badanie Zaangażowania Instytutu Mediów

UCZESTNICTWO W WYDARZENIACH I MIEJSCACH KULTURY W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY - PORÓWNANIE DEMOGRAFICZNE
 OBSZARÓW WIEJSKICH; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

RODZAJ AKTYWNOŚCI KULTURALNEJ/ ZMIENNA DEMOGRAFICZNA	WYKSZTAŁCENIE			ZAROBKI (W ZŁ)			DZIECI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM		WIEK (W LATACH)			
	ZAWODOWE/ PODSTAWOWE/ BRAK	ŚREDNIE	WYŻSZE	DO 2000	2001 -4000	PO- NAD 4000	TAK	NIE	16 -24	25 -45	46 -55	PO- NAD 66
Festyn, jarmark, impreza folklorystyczna	24-	37+	34	23	20-	38+	38+	24-	38+	33	36+	19-
Kino	14-	31+	35+	5-	11-	29+	30+	18-	58+	29+	18-	2-
Obiekt historyczny	8-	14	26+	3-	8-	16+	15+	9-	17	15+	10	5-
Wydarzenie sportowe stadion/hala	11-	14	17	3-	7-	18+	18+	9-	27+	15	14	4-
Koncert muzyki popularnej	3-	10+	17+	4-	2-	11+	8	7	15+	10+	6	2-
Dom kultury, ośrodek kultury	7-	10	17+	10	7	12+	12+	7-	13	9	9	6-
Biblioteka	6-	9	12+	5	8	10+	9	7	25+	6-	4-	4-
Muzeum, galeria sztuki	3-	6	20+	1-	5	9+	7	5	8	7	6	3-
Teatr	1-	2	10+	3	1	3	2	2	4	2	3	1-
Filharmonia, opera	1-	1	5+	3	2	1	1	2	1	1	2	1
N	1350	950	309	122	436	789	1042	1567	202	855	408	685

N=2609, dane styczeń-marzec 2022; osoby w wieku 16+; mieszkańcy obszarów wiejskich
 Wartości pogrubione - istotnie różne (+ wyższe; - niższe) w porównaniu do całej próby na poziomie 0,95
 Źródło: Badanie Załozycieliskie Krajowego Instytutu Mediów

UCZESTNICTWO W WYDARZENIACH I MIEJSCACH KULTURY W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY – PORÓWNANIE DEMOGRAFICZNE
 OBSZARÓW MIEJSKICH; DANE Z 2022 R. (STYCZEŃ-MARZEC); WARTOŚCI WYRAŻONE W PROCENTACH

RODZAJ AKTYWNOŚCI KULTURALNEJ / ZMIENNA DEMOGRAFICZNA	WYKSZTAŁCENIE			ZAROBKI (W ZŁ)			DZIECI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM		WIEK (W LATACH)			
	ZAWODOWE/ BRAK	ŚREDNIE	WYŻSZE	DO 2000	2001 -4000	PO- NAD 4000	TAK	NIE	16 -24	25 -45	46 -55	PO- NAD 66
Festyn, jarmark, impreza folklorystyczna	32-	37	39	23-	34	42+	44+	32-	50+	39+	40+	24-
Kino	20-	36	52+	9-	23-	42+	44+	29-	69+	46+	39+	7-
Obiekt historyczny	11-	17	27+	11-	15	22+	19	16	21	22+	20	10-
Wydarzenie sportowe stadion/hala	13-	16	21+	7-	11-	21+	23+	12-	34+	21+	16	6-
Koncert muzyki popularnej	7-	15	23+	5-	10-	16+	17+	13-	37+	19+	13	3-
Dom kultury, ośrodek kultury	10-	13	17+	13	14	14	15+	11-	29+	11	13	10-
Biblioteka	8-	14	16+	12	14	12	13	13	39+	10-	11	10-
Muzeum, galeria sztuki	6-	13	24+	5-	11-	17+	15+	12-	21+	17+	16	6-
Teatr	2-	5-	18+	4-	6	8	7	7	16+	8	6	4-
Filharmonia, opera	0-	2-	7+	2	2	3	2	2	3	2	3	1-
N	1486	1970	1123	208	712	2002	1591	2988	385	1701	643	1180

N=4579, dane styczeń-marzec 2022; osoby w wieku 16+; mieszkańcy obszarów miejskich

Wartości pogrubione – istotnie różne (+ wyższe; - niższe) w porównaniu do całej próby na poziomie 0,95

Źródło: Badanie Założycielskie Krajowego Instytutu Mediów

Obok kwestii terytorialnych konieczne jest uwzględnienie wykształcenia, dochodu i wieku potencjalnych odbiorców. Ta różnorodność uwarunkowań społeczno-zawodowych wymaga działań skierowanych do konkretnych grup.

Opracowanie:

Joanna Nikolajuk-Panasiuk,
starszy specjalista ds. badań rynku mediów,
Departament Analityczno-Badawczy
Krajowy Instytut Mediów,
j.nikolajuk@kim.gov.pl

DOSTĘP DO DÓBR KULTURY NA OBSZARACH POZAMETROPOLITALNYCH W DZIAŁALNOŚCI ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH

Departament Archiwistyki
Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych

Na obszarze całego państwa działa sieć Archiwów Państwowych, złożona z trzech archiwów o charakterze centralnym (Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Akt Nowych, Narodowe Archiwum Cyfrowe) i 30 archiwów o charakterze regionalnym wraz z 39 oddziałami zamiejscowymi poszczególnych archiwów oraz trzema ekspozyturami. Regionalne archiwa państwowe oraz oddziały zamiejscowe działają zarówno w ośrodkach metropolitalnych czy w ich zapleczu, jak i na obszarach pozametropolitalnych. Rozmieszczenie archiwów na terenie całego kraju ma zapewnić zrównoważony dostęp do dziedzictwa dokumentacyjnego regionów. Poszczególne archiwa i oddziały zamiejscowe sprawują nadzór archiwalny nad wyznaczonymi terenami, których zasięg jest określony na poziomie gmin i powiatów, przy czym jedno archiwum lub oddział zamiejscowy może obejmować teren więcej niż jednego województwa. Szczegółowo właściwość terytorialna została określona w załączniku 5 do Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 20 października 2015 r. w sprawie klasyfikowania i kwalifikowania dokumentacji, przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych i brakowania dokumentacji niearchiwalnej¹.

1 Brakowanie – wydzielenie dokumentacji nieposiadającej wartości historycznej i dowodowej oraz umożliwienie jej zniszczenia (Zarządzenie Nr 3 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 31 stycznia 2017 r. w sprawie

Sieć Archiwów Państwowych w *Strategii rozwoju Archiwów Państwowych na lata 2021–2030* za jeden z celów strategicznych – który został określony mianem „dziedzictwa archiwalnego” – uznała wypromowanie narodowego zasobu archiwalnego jako szeroko rozpoznawalnej, powszechnie dostępnej i ważnej części dziedzictwa narodowego i dóbr kultury². Zgodnie z Ustawą z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach „[k]ażdemu przysługuje prawo dostępu do materiałów archiwalnych”³. Sieć Archiwów Państwowych wdraża rozwiązania pozwalające na jak najsprawniejsze dopełnienie tego ustawowego obowiązku, starając się odpowiadać na zapotrzebowania użytkowników. Sama ogólna problematyka dostępu do źródeł archiwalnych została omówiona w „Roczniku Kultury Polskiej” 2021, a wśród form interakcji użytkowników z materiałami zgromadzonymi w archiwach wyszczególniono: udostępnianie poprzez bezpośredni wgląd do wskazanych dokumentów, zlecenie archiwum poszukiwania określonych informacji (kwerenda), wydawanie obywatelom urzędowych potwierżeń zapisów wiedzy i woli (odpisy, zaświadczenia, poświadczane kopie), publikację wybranych źródeł historycznych, organizację wystaw i pokazów dokumentów⁴. W niniejszym artykule uwagę skupiono

brakowania dokumentacji z zasobu własnego archiwów państwowych, Biuletyn Informacji Publicznej, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, <https://www.gov.pl/web/archiwa/rok-20135> [dostęp: 12.08.2022]]. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 20 października 2015 r. w sprawie klasyfikowania i kwalifikowania dokumentacji, przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych i brakowania dokumentacji niearchiwalnej (Dz.U. 2015 poz. 1743), Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150001743> [dostęp: 27.07.2022].

- 2 *Strategia rozwoju Archiwów Państwowych na lata 2021–2030*, red. J. Chojecka i in., Warszawa 2021, s. 68.
- 3 Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2019 poz. 553), art. 16a ust. 1, Internetowy System Aktów Prawnych, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000553> [dostęp: 29.07.2021].
- 4 *Archiwa Państwowe w Polsce i ich działania na rzecz dostępu do źródeł archiwalnych*, oprac. K. Szuba, „Rocznik Kultury Polskiej” 2021, s. 83–84. Szerzej na temat dostępności w archiwach państwowych zob. D. Grot, *Ku przeszłości otwartej. Dostępność archiwów państwowych w Polsce w latach 1918–2014*, Warszawa 2015.

na udostępnianiu bezpośrednim (w czytelniach) i pośrednim (kwerendach wykonywanych w instytucjach) archiwów i oddziałów zamiejscowych, co wskazuje, jakim zainteresowaniem użytkowników cieszą się jednostki sieci Archiwa Państwowe położone na obszarach pozametropolitalnych.

Samo określenie, które z archiwów państwowych znajduje się na obszarze pozametropolitalnym, nie jest łatwe, ponieważ, jak wskazano, poszczególne instytucje swoim zasięgiem pokrywają łącznie cały kraj. Jednostka mająca siedzibę w ośrodku metropolitalnym lub w jego zapleczu może obejmować także obszary pozametropolitalne; zdarzają się też sytuacje odwrotne – jednostka położona w ośrodku pozametropolitalnym może swoim zasięgiem obejmować tereny stanowiące zaplecze metropolii. Wybierając archiwa państwowe mieszczące się na obszarach pozametropolitalnych, kierowano się położeniem siedziby danej jednostki. W tym celu zastosowano trzy kryteria. Po pierwsze nie brano pod uwagę archiwów znajdujących się w miastach należących do Unii Metropolii Miast Polskich im. Pawła Adamowicza, czyli Białegostoku, Bydgoszczy, Gdańska (oraz całego Trójmiasta), Katowic (oraz całej konurbacji górnośląskiej), Krakowa, Lublina, Łodzi, Poznania, Rzeszowa, Szczecina, Warszawy i Wrocławia⁵. Po drugie wykluczono archiwa i oddziały zamiejscowe położone w miastach znajdujących się w strefie oddziaływania wymienionych metropolii, określonej w tym artykule jako odległość drogowa wynosząca do 60 km oraz 100 km w przypadku Warszawy pomiędzy centrami obu miast⁶. Po trzecie nie brano pod uwagę archiwów i oddziałów zamiejscowych położonych w pozostałych miastach będących siedzibami wojewody i sejmiku wojewódzkiego.

Po zastosowaniu powyższych kryteriów wyklarowała się grupa licząca 32 jednostki, w skład której weszło dziewięć archiwów państwowych (w Kaliszu, Koszalinie, Lesznie, Malborku, Płocku, Przemyśle, Radomiu, Suwałkach, Zamościu) oraz 23 oddziałów zamiejscowych poszczególnych archiwów, które – chociaż instytucjonalnie związane ze swoją centralą – działają na rzecz lokalnej społeczności w obszarach pozametropolital-

5 Kryterium to zostało użyte w artykule: D. Rokita-Poskart, *Miejsce funkcji akademickiej w strategiach rozwoju lokalnego wybranych miast pozametropolitalnych w Polsce*, „Studia Miejskie” 2015, t. 19, s. 160. Więcej na temat Unii Metropolii Polskich im. Pawła Adamowicza zob. na stronie: <https://metropolie.pl/> [dostęp: 27.07.2022].

6 Podobne kryterium zostało zastosowane w artykule: B. Domański, *Zagraniczne inwestycje przemysłowe a obszary metropolitalne w Polsce*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego” 2002, t. 4, s. 9.

nych⁷. W grupie tej znalazło się 30% wszystkich archiwów o charakterze regionalnym oraz 59% wszystkich oddziałów zamiejscowych. Jednostki te znajdują się w województwach: dolnośląskim (4), kujawsko-pomorskim (1), lubelskim (3), łódzkim (2), małopolskim (2), mazowieckim (3), podkarpackim (2), podlaskim (2), pomorskim (2), śląskim (2), świętokrzyskim (1), warmińsko-mazurskim (1), wielkopolskim (4) i zachodniopomorskim (3).

Rozmiar całego zasobu archiwalnego na koniec 2021 r. wyniósł ponad 43 mln jednostek archiwalnych (teczek, ksiąg, poszytów). W jego skład weszły także dokumenty elektroniczne – ponad 409 tys. plików o łącznym rozmiarze 42 643,67 GB. Natomiast zasób wymienionych archiwów znajdujących się na obszarach pozametropolitalnych obejmował na koniec 2021 r. prawie 7,5 mln jednostek archiwalnych (17% całego zasobu) oraz ponad 93 tys. plików (23% wszystkich plików) o łącznym rozmiarze 16 577,33 GB (39% całej dokumentacji elektronicznej). Dziedzictwo dokumentacyjne zgromadzone w archiwach państwowych to nie tylko wielkie liczby. To także unikalne materiały, które zachowują bezcenne informacje dotyczące dziejów oraz tożsamości poszczególnych regionów i zlokalizowanych tam przedsiębiorstw, organizacji lub związków o charakterze religijnym, politycznym, społecznym i gospodarczym czy rodzin lub rodów tam zamieszkujących

7 W grupie oddziałów zamiejscowych znalazły się: Archiwum Państwowe w Białymstoku Oddział w Łomży, Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie, Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Raciborzu, Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu, Archiwum Państwowe w Koszalinie Oddział w Słupsku, Archiwum Państwowe w Koszalinie Oddział w Szczecinku, Archiwum Narodowe w Krakowie Oddział w Nowym Sączu, Archiwum Narodowe w Krakowie Oddział w Tarnowie, Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Chełmie, Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Radzynie Podlaskim, Archiwum Państwowe w Łodzi Oddział w Sieradzu, Archiwum Państwowe w Płocku Oddział w Kutnie, Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie, Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Pile, Archiwum Państwowe w Rzeszowie Oddział w Sanoku, Archiwum Państwowe w Suwałkach Oddział w Etku, Archiwum Państwowe w Szczecinie Oddział w Międzyzdrojach, Archiwum Państwowe w Toruniu Oddział we Włocławku, Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Mławie, Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Bolesławcu, Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze, Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim, Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Legnicy.

bądź utrzymujących stałe związki z danym regionem. Wśród nich znajdują się m.in. takie grupy dokumentów, jak: Archiwum Greckokatolickiego Biskupstwa w Przemyślu z lat 1291–1946 (Archiwum Państwowe w Przemyślu), dokumenty Zakładów Porcelany „Ćmielów” w Ćmielowie z lat 1852–1980 (Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu) czy Archiwum książąt Reussów w Stanisławowie z lat 1650–1945 (Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze). Ważną i często wykorzystywaną grupą dokumentów są księgi metrykalne stanowiące podstawowe źródło do badań genealogicznych.

Archiwa państwowe oraz ich oddziały zamiejscowe podejmują działania mające na celu jak najbardziej efektywną obsługę użytkowników w czytelnich, gdzie można bezpośrednio wejść w interakcję z materiałami archiwalnymi. Dane dotyczące udostępniania bezpośredniego w archiwach państwowych dla lat 2019–2021 oraz pierwszej połowy 2022 r. przedstawia tabela na s. 109.

Zaprezentowane dane ukazują spadek frekwencji w czytelnich w latach 2020–2021 spowodowany ograniczeniami związanymi z zagrożeniem pandemicznym, o których szerzej pisaliśmy w latach ubiegłych⁸. Niemniej dane za pierwszą połowę 2022 r. pozwalają na ostrożny wniosek, że zaczyna się zmiana tego trendu. Dokładne informacje na ten temat będą dostępne po zakończeniu bieżącego roku.

Procentowy udział archiwów, które mają siedziby w miastach na obszarach pozametropolitalnych, w udostępnianiu bezpośrednim utrzymuje się na dość stabilnym poziomie. Rokrocznie wytypowane 32 instytucje odpowiadają za obsługę ok. jednej czwartej wszystkich użytkowników czytelnich oraz ok. jednej piątej odwiedzin. Jedynie w liczbie udostępnionych jednostek z roku na rok obserwuje się spadek.

Natomiast w kwestii udostępniania pośredniego, czyli realizacji kwerend zleczanych przez użytkowników zasobu, od lat widoczny jest trend wzrostowy – zarówno w skali całej sieci Archiwów Państwowych, jak i w jednostkach na obszarach pozametropolitalnych. Procentowy udział kwerend wykonywanych przez te jednostki utrzymuje przez lata stały poziom – między jedną czwartą a jedną piątą wszystkich realizowanych w sieci Archiwów Państwowych.

8 *Archiwa Państwowe w Polsce i ich działania na rzecz dostępu do źródeł archiwalnych...*, dz. cyt., s. 84–85; *Archiwa Państwowe w czasie pandemii*, oprac. G. Mędykowski, „Rocznik Kultury Polskiej” 2020, s. 44–49.

DOSTĘPNOŚĆ ZASOBU ARCHIWALNEGO W CZYTELNIACH

RODZAJ ARCHIWÓW / BADANE ZMIENNE NA PRZESTRZENI LAT	2019			2020			2021			I-VI 2022		
	OSOBY	ODWIE- DZINY	JED- NOSTKI ARCHI- WALNE	OSOBY	ODWIE- DZINY	JED- NOSTKI ARCHI- WALNE	OSOBY	ODWIE- DZINY	JED- NOSTKI ARCHI- WALNE	OSOBY	JED- NOSTKI ARCHI- WALNE	
Archiwa państwowe ogółem	26 292	71 599	728 486	11 618	27 481	288 873	12 082	29 763	466 100	b.d.	20 764	289 510
Archiwa państwowe na obsza- rach pozametropolitalnych	6 234	13 667	128 311	2 682	5 857	47 571	3 030	6 525	59 913	b.d.	4 241	41 033
Udział obszarów pozametropoli- talnych w wartościach ogólnych	24%	19%	18%	23%	21%	16%	25%	22%	13%	b.d.	20%	14%

Źródła: Sprawozdanie z działalności Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz archiwów państwowych w 2019 r., NDAP, Warszawa 2020; Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych w 2020 r., NDAP, Warszawa 2021; Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych w 2021 r., NDAP, Warszawa 2022; NDAP; dane własne

LICZBA KWEREND REALIZOWANYCH W ARCHIWACH PAŃSTWOWYCH

RODZAJ ARCHIWÓW / ROK	2019	2020	2021	I-VI 2022
Archiwa państwowe ogółem	69 798	70 538	80 277	39 586
Archiwa na obszarach pozametropolitalnych	16 607	17 222	18 492	8 447
Udział obszarów pozametropolitalnych w wartościach ogólnych	24%	24%	23%	21%

Źródła: Sprawozdanie z działalności Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz archiwów państwowych w 2019 r., dz. cyt.; Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych w 2020 r., dz. cyt.; Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych w 2021 r., dz. cyt.; NDAP; dane własne

Kwerendy wykonywane w jednostkach na obszarach pozametropolitalnych w latach 2019–2021 można porównać z danymi ogólnopolskimi pod kątem tematyki. Dzięki temu wiemy, w jakich celach użytkownicy szukali dostępu do materiałów archiwalnych.

TEMATYKA KWEREND W PROCENTACH

TEMATYKA / ROK	2019		2020		2021	
	ARCHIWA POZAMETROPOLITALNE	OGÓŁEM	ARCHIWA POZAMETROPOLITALNE	OGÓŁEM	ARCHIWA POZAMETROPOLITALNE	OGÓŁEM
naukowa	2	3	3	4	4	4
genealogiczna	44	38	48	43	49	44
własnościowa	21	24	21	21	20	19
socjalna	12	17	9	14	9	15
publicystyczna*	n.d.	n.d.	0	0	1	1
inna	21	19	19	18	17	17

* Kategoria „publicystyczna” została wprowadzona w 2020 r., w latach wcześniejszych stanowiła część kategorii „inne”.

Źródła: *Sprawozdanie z działalności Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz archiwów państwowych w 2019 r.*, dz. cyt.; *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych w 2020 r.*, dz. cyt.; *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych w 2021 r.*, dz. cyt.; NDAP; dane własne

W przedstawionych danych znajdują odzwierciedlenie trendy obserwowane w całej sieci – dominacja kwerend genealogicznych oraz niskie zainteresowanie kwerendami naukowymi i publicystycznymi. Warto zauważyć, że udział procentowy kwerend genealogicznych w archiwach na obszarach pozametropolitalnych jest od 2019 r. wyższy od ogólnopolskiego. W roku 2021 kwerendy genealogiczne stanowiły niemal połowę wszystkich realizowanych kwerend przy 44% w skali całej sieci. Wpływ na popularność tej tematyki, oprócz badań genealogicznych osób dążących do poznania dziejów własnej rodziny, mają także zapytania od obcokrajowców szukających potwierdzenia polskiego pochodzenia przodków.

Sieć Archiwów Państwowych publikuje opisy materiałów archiwalnych oraz ich cyfrowe kopie w serwisie internetowym Szukaj w Archiwach (szukajwarchiwach.gov.pl). Umożliwia to publikację i promocję zasobu przez archiwa znajdujące się na obszarach pozametropolitalnych, pozwala też użytkownikom z takich obszarów na dostęp online do materiałów

archiwalnych z wszystkich instytucji publikujących w serwisie. Ta forma udostępniania zasobu cieszy się rosnącą popularnością. W 2020 r. stronę Szukaj w Archiwach odwiedziło 786 756 użytkowników i zanotowano 16 495 090 odsłon, w 2021 r. było to już 1 162 931 użytkowników i 37 490 077 odsłon, a dla pierwszej połowy 2022 r. liczby te wyniosły już 88 080 300 użytkowników i 53 627 657 odsłon. Na koniec 2021 r. w serwisie Szukaj w Archiwach opublikowano 48 216 069 skanów i fotografii cyfrowych (ponad 3,6 mln więcej niż w roku 2020), które są dostępne do wglądu i pobrania bez wymogu rejestracji przez użytkowników.

Udostępnianie bezpośrednio w czytelnich i realizowanie kwerend nie wyczerpują wszystkich form, którymi archiwa państwowe popularyzują zasób archiwalny oraz wiedzę o nim. Wśród pozostałych działań znajduje się organizacja wystaw (zarówno tradycyjnych, jak i dostępnych online) oraz wycieczek i lekcji archiwalnych skierowanych do różnych grup odbiorców. Archiwa państwowe nawiązują także kontakty z innymi jednostkami, takimi jak muzea czy stowarzyszenia, aby wspólnie promować dziedzictwo danego regionu.

Aktywność na obszarach pozametropolitalnych jest ważną częścią działalności sieci Archiwów Państwowych. Ich misja, określona zarówno w strategii na lata 2010–2020, jak i 2021–2030, polega na trwałym zachowaniu świadectw przeszłości i zapewnieniu do nich powszechnego dostępu w celu wspierania rozwoju państwa i społeczeństwa⁹. Dbanie o zrównoważony dostęp do zasobu archiwalnego, bez względu na miejsce zamieszkania użytkownika, niezmiennie pozostaje jednym z priorytetów.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- *Archiwa Państwowe w czasie pandemii*, oprac. G. Mędykowski, „Rocznik Kultury Polskiej” 2020, s. 44–49.
- *Archiwa Państwowe w Polsce i ich działania na rzecz dostępu do źródeł archiwalnych*, oprac. K. Szuba, „Rocznik Kultury Polskiej” 2021, s. 82–89.
- Domański B., *Zagraniczne inwestycje przemysłowe a obszary metropolitalne w Polsce*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego” 2002, t. 4, s. 9–17.

9 *Strategia rozwoju...*, dz. cyt., s. 56–57.

- Grot D., *Ku przeszłości otwartej. Dostępność archiwów państwowych w Polsce w latach 1918–2014*, Warszawa 2015.
- Rokita-Poskart D., *Miejsce funkcji akademickiej w strategiach rozwoju lokalnego wybranych miast pozametropolitalnych w Polsce*, „Studia Miejskie” 2015, t. 19, s. 159–169.
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 20 października 2015 r. w sprawie klasyfikowania i kwalifikowania dokumentacji, przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych i brakowania dokumentacji niearchiwalnej (Dz.U. 2015 poz. 1743), Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150001743> [dostęp: 27.07.2022].
- *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych w 2020 r.*, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych, Warszawa 2021, <https://www.gov.pl/web/archiwa/rok-20222> [dostęp: 27.07.2022].
- *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych w 2021 r.*, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych, Warszawa 2022, <https://www.gov.pl/web/archiwa/rok-20223> [dostęp: 27.07.2022].
- *Sprawozdanie z działalności Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz archiwów państwowych w 2019 r.*, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych, Warszawa 2020, <https://www.gov.pl/web/archiwa/rok-20133> [dostęp: 27.07.2022].
- *Strategia rozwoju Archiwów Państwowych na lata 2021–2030*, red. J. Chojecka i in., Warszawa 2021.
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2019 poz. 553), Internetowy System Aktów Prawnych, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000553> [dostęp: 29.07.2021].
- Zarządzenie Nr 3 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 31 stycznia 2017 r. w sprawie brakowania dokumentacji z zasobu własnego archiwów państwowych, Biuletyn Informacji Publicznej, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, <https://www.gov.pl/web/archiwa/rok-20135> [dostęp: 12.08.2022].

Opracowanie:

Konrad Szuba, główny specjalista,
Departament Archiwistyki, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych,
kszuba@archiwa.gov.pl

CZYTANIE KSIĄŻEK – KORELATY WYKLUCZENIA

Biblioteka Narodowa

Zjawisko wykluczenia z uczestnictwa w kulturze występuje wówczas, kiedy jakaś grupa społeczna czy jednostka nie korzysta z tej możliwości¹. W prezentowanych analizach koncentrujemy się na uczestnictwie w kulturze polegającym na czytaniu książek². Przydatny do analizy źródeł wykluczenia w partycypacji w kulturze jest podział na trzy wymiary dostępności kultury: geograficzny, społeczny i indywidualny³. Pierwszy wiąże się z ofertą kulturalną w miejscu zamieszkania, drugi dotyczy cech związanych z pozycją społeczną (jak np. wykształcenie, sytuacja materialna), trzeci to indywidualne cechy demograficzne jednostki: wiek, płeć czy osobiste preferencje, stan zdrowia itp. Wyniki badań czytelnictwa skłaniają do tego, aby dodać w tym miejscu czwarty wymiar kulturowy – obecność w środowisku społecznym jednostki wzorów praktyk czytelniczych.

- 1 Zob. K.W. Friske, *Marginalność społeczna*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 2, Warszawa 1999, s. 168.
- 2 Zob. E. Tarkowska, *Kultura jako instrument inkluzji społecznej*, [w:] *Oblicza ekskluzji. Praktyka działania instytucji kultury a przełamywanie barier*, red. E. Rokicka, P. Kruczkowska, Łódź 2013, s. 28–38.
- 3 T. Kukołowicz, T. Żółtak, *Geograficzna dostępność kultury a wykluczenie z uczestnictwa w kulturze instytucjonalnej*, „Kultura Współczesna” 2016, nr 1(89).

Realizowane przez Bibliotekę Narodową ogólnopolskie badania czytelnictwa⁴ pozwalają systematycznie śledzić praktyki i preferencje czytelnicze Polaków oraz wyodrębnić trendy w społecznych postawach czytelniczych i ujawniać uwarunkowania nieczytania książek. Czytelnikami książek są, zgodnie z przyjętym tu założeniem, osoby, które zadeklarowały czytanie, choćby we fragmentach, co najmniej jednej książki w ciągu 12 mies. poprzedzających realizację sondażu. Respondenci najczęściej wymieniają książki czytane poza obowiązkami edukacyjnymi i zawodowymi – wśród deklarowanych wyborów dominują literatura piękna i literatura faktu oraz publikacje popularnonaukowe i poradnikowe. W konsekwencji w prezentowanym badaniu analizujemy czytanie dłuższych, złożonych narracji, uznanych przez badanych za książki.

Analizy wyników kolejnych edycji tego badania wskazują na społeczne korelaty czytania książek, tj. uwarunkowania społeczne / cechy położenia społecznego, które sprzyjają bądź nie czytaniu książek. Poszczególne uwarunkowania nie działają osobno, lecz współwystępują z innymi czynnikami i powinny być analizowane łącznie z nimi.

Wszystkie wyniki badań postaw czytelniczych dowodzą, że czytają przede wszystkim kobiety i osoby z wyższym wykształceniem⁵, przy czym to kobiety spędzają przeciętnie więcej lat na zdobywaniu wykształcenia (w szczególności w dziedzinie nauk humanistycznych), a zatem na różnice w postawach czytelniczych wpływają odmienne trajektorie edukacyjne. Dodatkowym czynnikiem są różne sposoby socjalizacji do czytania dziewcząt i chłopców⁶, nastawione na przekazywanie wzorów partycypacji w kulturze czytelniczej. Szansę bycia czytelnikiem zwiększa młody

4 Zob. np. I. Koryś i in., *Stan czytelnictwa w Polsce w 2017 roku*, Warszawa 2018, <https://www.bn.org.pl/download/document/1535441771.pdf> [dostęp: 24.10.2022]; R. Chymkowski, Z. Zasacka, *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, Warszawa 2021, <https://www.bn.org.pl/download/document/1621420376.pdf> [dostęp: 24.10.2022]; Z. Zasacka, R. Chymkowski, *Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii (2021–2022)*, Warszawa 2022, <https://www.bn.org.pl/download/document/1656416398.pdf> [dostęp: 24.10.2022].

5 Zob. *Stan czytelnictwa w Polsce*, Biblioteka Narodowa, <https://www.bn.org.pl/raporty-bn/stan-czytelnictwa-w-polsce> [dostęp: 24.10.2022].

6 Zob. Z. Zasacka, *Czytelnictwo młodzieży szkolnej 2017*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2020, nr 51, s. 55–58; też, *Socjalizacja do czytania – edukacja szkolna i kręgi rówieśnicze*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2018, nr 49, s. 187–217.

wiek łączący się z edukacją szkolną i akademicką. Prawdopodobieństwo bycia czytelnikiem spada też wraz z wiekiem, zwłaszcza po ukończeniu 70. roku życia⁷.

Kolejny ważny czynnik zwiększający szansę sięgnięcia po książkę nie jest zmienną demograficzną – to obecność praktyk czytelniczych w środowisku społecznym jednostki, wśród rodziny bądź przyjaciół i innych ważnych dla niej osób. Choć sama lektura to najczęściej praktyka wykonywana samodzielnie (chyba że czytamy na głos, np. dzieciom), oddziałującą na nią doświadczane społeczne wzory czytania. Znaczenie ma więc to, że widzimy ważne dla nas osoby podczas czytania, a także możliwości porozmawiania z bliskimi o książkach, pożyczenia książki, dowiedzenia się, że coś warto przeczytać, wymienienie opinii o lekturze, otrzymanie książki w prezencie⁸. Warto podkreślić, że wśród osób, które deklarują, że przeczytały choć jedną książkę, stosunkowo duży jest odsetek takich, które na co dzień nie lubią czytać⁹ – i są to osoby, które książkę od kogoś dostały. A więc jedną z metod zachęcenia do lektury może być trafiony prezent książkowy. Okoliczność taka zależy jednak od tego, na ile w świecie społecznym jednostki obecne są osoby interesujące się książkami. To właśnie informacje o książce od innych – rodziny lub znajomych – są najważniejsze dla rozpoczęcia jej społecznego obiegu¹⁰.

W tym miejscu należy odnotować, że czytanie książek – czego dowodzą m.in. badania prowadzone przez Bibliotekę Narodową – jako zajęcie wymagające czasu, skupienia, uwagi¹¹, „wolnej głowy”¹² potrzebuje dodatkowego

7 Zob. Z. Zasacka, R. Chymkowski, *Stan czytelnictwa książek...*, dz. cyt., s. 13.

8 Tamże, s. 16–18.

9 Tamże, s. 16–17.

10 Tamże, s. 20–21. Społeczny obieg książki, za Stefanem Żółkiewskim, jest tu rozumiany jako obecność książki w komunikacji i relacjach społecznych umożliwiająca przekazywanie na jej temat informacji, opinii i rekomendacji oraz sposoby pozyskiwania książek przez czytelników, por. S. Żółkiewski, *Kultura literacka 1918–1932*, Wrocław 1973; J. Lalewicz, *Socjologia komunikacji literackiej. Problemy rozpowszechniania i odbioru literatury*, Wrocław 1985.

11 J.T. Guthrie, A. Wigfield, *Engagement and motivation in reading*, [w:] *Handbook of Reading Research*, red. M.L. Kamil i in., t. 3, New Jersey 2000, s. 403–422.

12 Zob. Z. Zasacka, *Przyjemności z wyboru czytania*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2018, t. 49, s. 19, https://rocznik.bn.org.pl/upload/pdf/39876_Rocznik_49_s.%20153%E2%80%9393186.pdf [dostęp: 24.10.2022].

wsparcia, np. motywacji wewnętrznej. Czytaniu sprzyja też pozytywne nastawienie do tej praktyki – wyniki badań czytelnictwa mówią to jednoznacznie¹³. Populacja czytelników to w zdecydowanej większości osoby lubiące lub bardzo lubiące czytać. Jednak aby polubić czytanie, niezbędny jest dłuższy trening, wcześniejsze pozytywne doświadczenia czytelnicze, oswojenie tej czynności. Taka sytuacja jest częstsza w przypadku osób, które przeciętnie więcej lat spędziły na zdobywaniu wykształcenia, a więc przede wszystkim posiadaczy dyplomów wyższych uczelni. I odwrotnie – co piąty badany, który nie czytał żadnej książki w ciągu ostatniego roku i który zakończył naukę na szkole zawodowej, przyznał, że nigdy nie czytał książek.

W tak zarysowanej perspektywie jednym z czynników różnicujących odpowiedzi na pytanie o czytanie co najmniej jednej książki w ciągu 12 mies. poprzedzających badanie jest miejsce zamieszkania, przy czym okoliczność tę należy rozpatrywać w kontekście pozostałych wyżej wskazanych uwarunkowań. Jak pokazuje tabela poniżej, na wsiach oraz w małych i średnich miastach czytelników jest wyraźnie mniej niż w ośrodkach z co najmniej 20 tys. mieszkańców, a ponadto czyta się tam zwykle mniej książek. Należy jednak uściślić, że ani prawdopodobieństwo czytania książek, ani intensywność tej praktyki nie rosną wprost proporcjonalnie do wielkości miejsca zamieszkania. Przyglądając się kategoriom bardziej szczegółowym, można by dojść do wniosku, że czasem w małych miastach czytelników jest więcej niż w tych nieco większych. Jest to pochodna dużej społecznej różnorodności miast, a więc wielorakiego profilu demograficznego ich mieszkańców.

MIEJSCE ZAMIESZKANIA A LEKTURA CO NAJMNIEJ JEDNEJ KSIĄŻKI W CIĄGU ROKU W % (BADANIE REALIZOWANE W MARCU 2022 R.)

CZYTANIE CO NAJMNIEJ JEDNEJ KSIĄŻKI W CIĄGU ROKU	WSIE I MIASTA PONIŻEJ 20 TYS.	MIASTA 20-199 TYS.	MIASTA OD 200 TYS.
Nie	65	66	47
Tak, 1-2 książki	18	17	21
Tak, 3-6 książek	8	9	17
Tak, 7 i więcej książek	8	8	11

Źródło: *Stan czytelnictwa książek w Polsce*, Biblioteka Narodowa, <https://www.bn.org.pl/raporty-bn/stan-czytelnictwa-w-polsce> [dostęp: 24.10.2022]

13 Zob. Z. Zasacka, R. Chymkowski, *Stan czytelnictwa książek...*, dz. cyt., s. 12.

Wyniki te nie zaskakują, jeśli wziąć pod uwagę, że – jak zostało powiedziane – książki czytają przede wszystkim osoby najlepiej wykształcone, przy czym poza największymi miastami jest ich mniej niż tych z wykształceniem podstawowym, gimnazjalnym lub zasadniczym zawodowym (zob. tabela poniżej).

MIEJSCE ZAMIESZKANIA A POZIOM WYKSZTAŁCENIA BADANYCH W %
(BADANIE REALIZOWANE W MARCU 2022 R.)

WYKSZTAŁCENIE	OGÓŁEM	WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI						
		WSIE	MIASTA DO 20 TYS.	MIASTA 20-49 TYS.	MIASTA 50-99 TYS.	MIASTA 100-199 TYS.	MIASTA 200-499 TYS.	MIASTA OD 500 TYS.
Podstawowe lub gimnazjalne	17	18	16	18	28	18	9	5
Zasadnicze zawodowe	24	26	24	25	23	36	16	11
Średnie	31	30	32	33	31	25	30	37
Policealne/pomaturalne	3	3	4	4	2	4	4	3
Wyższe	26	23	24	21	17	17	42	44
Liczebność	2009	793	304	211	170	172	155	205

Źródło: Stan czytelnictwa książek w Polsce, dz. cyt.

Granica co najmniej 20 tys. mieszkańców różnicuje postawy Polek i Polaków także pod innymi względami – poniżej tej granicy osób, które nie korzystają z jakiegokolwiek urządzenia z dostępem do internetu, jest dwukrotnie więcej niż powyżej. Bardzo wyraźnie różnią się też odsetki osób korzystających z wybranych narzędzi cyfrowych, takich jak: poczta elektroniczna, sklepy online, e-recepta, bankowość internetowa czy profil zaufany (zob. tabela na s. 118). Generalnie codzienność wsi i miast poniżej 20 tys. mieszkańców jest bardziej analogowa, a mieszkające tam osoby, które korzystają z komputera, przeciętnie spędzają przy nim mniej czasu. Mniej jest też osób używających mediów społecznościowych, słuchających podcastów czy oglądających filmy bądź seriale na ekranie laptopa, tabletu lub smartfona. Stosunkowo egalitarną rozrywką jest natomiast śledzenie relacji z wydarzeń sportowych.

MIEJSCE ZAMIESZKANIA A POSŁUGIWANIE SIĘ WYBRANYMI NARZĘDZIAMI
CYFROWYMI W % (BADANIE REALIZOWANE W MARCU 2022 R.)

PROSZĘ WSKAZAĆ, Z KTÓRYCH WYMIENIONYCH PONIŻEJ USŁUG KORZYSTAŁ/KORZYSTAŁA PAN/PANI W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY	OGÓLEM	WSIE I MIASTA PONIŻEJ 20 TYS.	MIASTA 20-199 TYS.	MIASTA OD 200 TYS.
E-recepta	39	36	37	54
Zakupy online	50	46	46	66
Poczta elektroniczna	66	63	63	81
Cyfrowy rachunek bankowy	55	50	52	75
Profil zaufany	35	30	33	50
Nie korzystałem / nie korzystałam z żadnej z powyższych możliwości	24	28	26	13

Źródło: Stan czytelnictwa książek w Polsce, dz. cyt.

Mieszkańcom wsi i najmniejszych miast (do 20 tys.) najtrudniej jest trafić na czytelników w swoim najbliższym otoczeniu (tabele na s. 119). Biorąc pod uwagę bogato udokumentowany empirycznie fakt, że czytanie jest praktyką społeczną (czytające otoczenie sprzyja podejmowaniu tej czynności i na odwrót – nieczytające może wpływać na brak zainteresowania czytaniem), możemy stwierdzić, że osoby te mają stosunkowo niewiele wzorów takich praktyk oraz bodźców zachęcających do czytania, rozmawiania o książkach, dzielenia się nimi itd. Jest to ważne z tego względu, że ci, którzy wśród swoich domowników lub najbliższych znajomych mają osoby czytające, wykazują bardziej pozytywny stosunek emocjonalny do tej praktyki. Można domniemywać, że czytanie książek częściej postrzegają jako czynność oczywistą.

MIEJSCE ZAMIESZKANIA A OBECNOŚĆ CZYTELNIKÓW WŚRÓD PRZYJACIÓŁ I ZNAJOMYCH W % (BADANIE REALIZOWANE W MARCU 2022 R.)

ILU Z PANA/PANI ZNAJOMYCH I PRZYJACIÓŁ CZYTA KSIĄŻKI?	WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI						
	WSIE	MIASTA PONIŻEJ 20 TYS.	MIASTA 20-49 TYS.	MIASTA 50-99 TYS.	MIASTA 100-199 TYS.	MIASTA 200-499 TYS.	MIASTA OD 500 TYS.
Wszyscy	2	0	1	2	2	2	6
Większość	13	16	22	21	19	14	37
Niektórzy	60	57	59	63	59	65	42
Nikt	25	26	19	15	20	20	16
Liczebność	793	304	211	170	172	155	205

Źródło: Stan czytelnictwa książek w Polsce, dz. cyt.

MIEJSCE ZAMIESZKANIA A OBECNOŚĆ CZYTELNIKÓW W NAJBLIŻSZEJ RODZINIE W % (BADANIE REALIZOWANE W MARCU 2022 R.)

ILU Z PANA/PANI DOMOWNIKÓW I NAJBLIŻSZEJ RODZINY CZYTA KSIĄŻKI?	WYKSZTAŁCENIE				
	PODSTAWOWE LUB GIMNAZJALNE	ZASADNICZE ZAWODOWE	ŚREDNIE	POLICEALNE/ POMATURALNE	WYŻSZE
Wszyscy	2	2	6	11	19
Większość	7	9	18	20	24
Niektórzy	40	44	48	40	39
Nikt	51	45	29	30	18
Liczebność	335	476	622	60	515

Źródło: Stan czytelnictwa książek w Polsce, dz. cyt.

W miejscowościach z mniej niż 20 tys. mieszkańców mniejsze znaczenie jako źródło pozyskiwania książek mają przyjaciele i znajomi, większą – co warto podkreślić – biblioteki, w tym biblioteki publiczne. Przekłada się to na rolę pracowników tych instytucji kultury – częściej niż w dużych

i wielkich miastach inspirują oni konkretne wybory lekturowe. Dla tych mieszkańców wsi i małych miast, którzy odwiedzają biblioteki, stanowią ważne źródło książek i wiedzy o nich. Na tle dużych miast stosunkowo niewielką rolę w doborze lektur odgrywają natomiast informacje znalezione w internecie (recenzje, omówienia, strony wydawnictw czy autorów); wiąże się to ze wspomnianą mniejszą intensywnością korzystania z zasobów cyfrowych.

**MIEJSCE ZAMIESZKANIA A ŹRÓDŁA CZYTANYCH KSIĄŻEK W %
(BADANIE REALIZOWANE W MARCU 2022 R.)**

ŹRÓDŁO POCHODZENIA CZYTANYCH KSIĄŻEK	OGÓŁEM	WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI		
		WSIE I MIASTA DO 20 TYS.	MIASTA 20-199 TYS.	MIASTA POWYŻEJ 200 TYS.
Kupiłem/kupiłam osobiście, żeby ją przeczytać	39	40	27	47
Pożyczyłem/pożyczyłam od rodziny/znajomych	32	28	38	34
Dostałem/dostałam ją w prezencie	31	31	30	34
Miałem/miałam ją w domowym księgozborze	20	18	23	20
Wypożyczyłem/wypożyczyłam z biblioteki szkolnej	7	11	2	2
Wypożyczyłem/wypożyczyłam z biblioteki publicznej	13	15	16	9
Wypożyczyłem/wypożyczyłam z innej biblioteki (akademickiej, pedagogicznej, itp.)	4	5	3	3
Inne	0	-	-	0
Trudno powiedzieć / nie pamiętam	1	1	1	0
Liczebność	758	380	188	190

Źródło: *Stan czytelnictwa książek w Polsce*, dz. cyt.

MIEJSCE ZAMIESZKANIA A ŹRÓDŁO WIEDZY O CZYTANEJ KSIĄŻCE W % (BADANIE REALIZOWANE W MARCU 2022 R.)

ŹRÓDŁO WIEDZY O CZYTANEJ KSIĄŻCE	WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI		
	WSIE I MIASTA DO 20 TYS.	MIASTA 20-199 TYS.	MIASTA POWYŻEJ 200 TYS.
Rodzina	30	34	35
Znajomi	51	48	50
Bibliotekarka/bibliotekarz	11	10	6
Księgarka/księgarz	8	6	12
Inne osoby (np. nauczyciel/nauczycielka)	8	3	7
Internet (recenzje, informacje o książkach, strona autora, wydawnictwa, reklama itd.)	18	15	21
Inne media: telewizja, radio, prasa (recenzje i informacje o książkach, reklamy w gazetach, czasopismach)	5	5	3
Sam/sama przeglądałem/przeglądałam książki w księgarni, bibliotece, w domu	23	24	25
Znałem/znałam jej autora	16	17	15
Inne	2	2	3
Liczebność	380	188	190

Źródło: Stan czytelnictwa książek w Polsce, dz. cyt.

PODSUMOWANIE

Szukając przyczyn wykluczenia z czytania książek, natrafiamy przede wszystkim na czynniki społeczno-demograficzne (wykształcenie, płeć, wiek) oraz te związane z dostępnością instytucji kultury. Należy połączyć negatywne uwarunkowania czytania: wykształcenie poniżej wyższego, męską płeć, starszy (zwłaszcza powyżej 70. roku życia) wiek. Jeśli do tych cech dołączymy funkcjonowanie w środowiskach społecznych, w których praktyki czytelnicze są nieobecne i nie mają możliwości kształtowania pozytywnych postaw czytelniczych, to wówczas szansa na lekturę książki wyraźnie spada.

Czytanie książek w ośrodkach mniejszych niż liczące 20 tys. mieszkańców jest praktyką realizowaną rzadziej i mniej intensywnie. Decyduje o nim przede wszystkim struktura wykształcenia – podstawowy czynnik kształtujący postawy czytelnicze. Na wsiach oraz w małych i średnich miastach gęstość społecznych sieci czytelniczych jest wyraźnie mniejsza, w związku z czym większą niż w dużych metropoliach rolę odgrywają biblioteki – zarówno jako źródła czytanych książek, jak i informacji o tym, co warto przeczytać.

Roman Chymkowski,
r.chymkowski@bn.org.pl,
Biblioteka Narodowa;
Zofia Zasacka,
z.zasacka@bn.org.pl,
Biblioteka Narodowa

3.

ZAPOŚREDNICZONY DOSTĘP DO KULTURY

ACADEMICA – OGÓLNOPOLSKA SIĘĆ WYPOŻYCZALNI ZBIORÓW CYFROWYCH BIBLIOTEKI NARODOWEJ

Biblioteka Narodowa

Jednym ze statutowych zadań Biblioteki Narodowej (BN) jest udostępnianie swoich zbiorów innym bibliotekom i instytucjom krajowym. Zadanie to przez dziesięciolecia realizowane było przez tradycyjne wypożyczanie międzybiblioteczne. Pozwalało to – przede wszystkim czytelnikom spoza Warszawy – na korzystanie z największej polskiej księżnicy także w zakresie najaktualniejszych polskich wydawnictw. Tradycyjne wypożyczanie międzybiblioteczne to nic innego, jak przesyłanie pocztą papierowych egzemplarzy publikacji z BN do innej biblioteki. Ze względu na unikalny charakter głównego archiwum piśmiennictwa narodowego wypożyczanie międzybiblioteczne w Bibliotece Narodowej funkcjonuje na podstawie wielu zasad i ograniczeń. Zgodnie z zapisami regulaminowymi udostępnianiu tą drogą nie podlegają np.: pojedyncze egzemplarze publikacji polskich lub poloników zagranicznych, publikacje wydane w latach 1801–1948, gazety i czasopisma, większość dokumentów życia społecznego i wiele innych unikatowych materiałów bibliotecznych. Nie mniej istotne dla czytelnika są także utrudnienia logistyczno-organizacyjne tej usługi – na pożądaną publikację trzeba czekać wiele dni, a dostęp do niej jest ograniczony w czasie.

W grudniu 2014 r. BN, w ślad za sukcesem biblioteki cyfrowej Polona.pl i wychodząc naprzeciw potrzebom czytelników, zdecydowała o zrewolucjonizowaniu dostępu do jej zbiorów i uruchomiła platformę cyfrowej wypożyczalni *Academica*. Została ona stworzona w ramach projektu

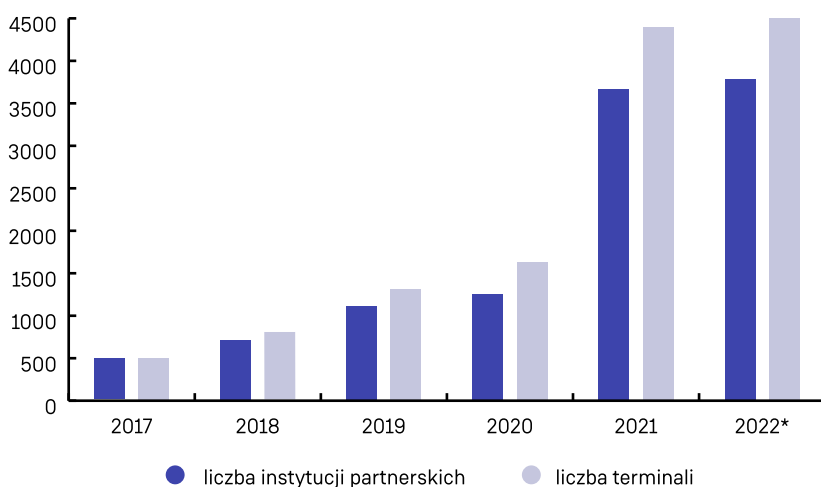
Cyfrowa Wypożyczania Publikacji Naukowych *Academica*, który realizowany był przez Bibliotekę Narodową w latach 2010–2014 pod egidą Fundacji na rzecz Nauki Polskiej oraz przy współpracy Naukowej i Akademickiej Sieci Komputerowej. Głównym zamysłem projektu było pogodzenie dwóch pozornie sprzecznych interesów BN (jako instytucji, której podstawowym celem jest ochrona i wieczyste zachowanie korpusu publikacji polskich) oraz czytelnika (pragnącego w możliwie swobodny sposób korzystać z całości zbiorów największej polskiej książki). Kolejna e-usługa BN umożliwiła dostęp nie tylko do materiałów bibliotecznych opublikowanych w Polona.pl, lecz także do cyfrowych kopii publikacji objętych ochroną prawa autorskiego. W dniu inauguracji Akademiki ówczesna minister resortu kultury, Małgorzata Omilanowska, podkreśliła, że jest to pierwszy tego typu projekt na świecie¹.

Prawne podstawy funkcjonowania systemu *Academica* zawarte są w art. 28 Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 2021 poz. 1062, z późn. zm.), którego ust. 1 stanowi: „Instytucje oświatowe, uczelnie, instytuty badawcze prowadzące działalność, o której mowa w art. 2 ust. 3 ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o instytutach badawczych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1383), instytuty naukowe Polskiej Akademii Nauk prowadzące działalność, o której mowa w art. 50 ust. 4 ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o Polskiej Akademii Nauk (Dz.U. z 2020 r. poz. 1796), biblioteki, muzea oraz archiwa mogą [...] udostępniać zbiory dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie tych jednostek”. Zgodnie z art. 28 ust. 2 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych udostępnianie cyfrowej postaci publikacji za pośrednictwem terminali nie może skutkować zwiększeniem liczby udostępnianych egzemplarzy. Z tego względu w ramach Akademiki zorganizowane jest ono podobnie jak w przypadku międzybibliotecznych wypożyczeń publikacji papierowych – kopia cyfrowa publikacji chronionej prawem autorskim w tym samym czasie udostępniana jest na takiej liczbie terminali, która odpowiada liczbie egzemplarzy fizycznych należących do zbiorów BN i nieudostępnianych w tym samym czasie w inny sposób.

1 *Ruszył system *Academica* – Biblioteka Narodowa otworzyła swoje magazyny*, „Nauka w Polsce”, 19.12.2014, <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news,403149,ruszył-system-academica---biblioteka-narodowa-otworzyła-swoje-magazyny.html> [dostęp: 26.07.2022].

W dniu uruchomienia Akademiki – 18 grudnia 2014 r. – w systemie dostępnych było ok. 0,5 mln publikacji, a po niespełna dwóch tygodniach, 31 grudnia 2014 r., z systemu korzystały już 33 instytucje partnerskie. Rekordowy pod względem dołączonych instytucji partnerskich był rok 2021, w którym współpracę z Akademiką rozpoczęły 2444 nowe biblioteki, porajając liczbę wszystkich instytucji dotychczas korzystających z systemu i wprowadzając sieć wypożyczalni cyfrowych zbiorów BN do prawie każdej polskiej gminy. Łącznie 30 czerwca 2022 r. na terenie Polski dostępnych było blisko 4500 punktów, w których umożliwiono przeglądanie zbiorów Biblioteki Narodowej. Dzięki gęstej sieci terminali Akademiki każdy użytkownik w Polsce, nawet czytelnik gminnej biblioteki publicznej, ma taki sam dostęp do zbiorów BN (które przekroczyły w tym roku 10 mln publikacji), jak mieszkaniec stolicy Polski. Dzięki e-wypożyczeniom zbiorów BN wyrównywane są szanse dzieci, studentów oraz mieszkańców wielkich miast i małych miejscowości.

ACADEMICA – LICZBA INSTYTUCJI PARTNERSKICH I TERMINALI W LATACH 2017–2022*

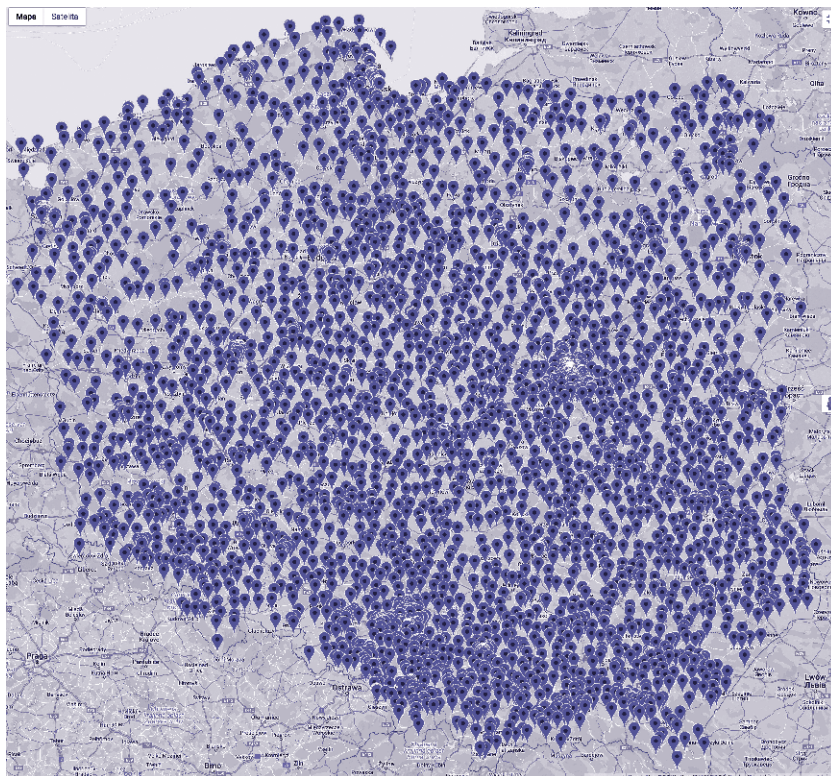
* Dane z 2022 r. dotyczą stanu na 30 czerwca.

Źródło: BN, dane własne

Zdecydowaną większość wszystkich korzystających z Akademiki instytucji stanowią biblioteki publiczne, ale swoje terminale umożliwiające wypożyczenia cyfrowe zbiorów BN mają również liczne biblioteki

szkolne, uniwersyteckie, biblioteki fachowe, instytuty badawcze, muzea oraz archiwa. Pełna lista instytucji partnerskich dostępna jest na stronie www.academica.edu.pl.

SIEĆ INSTYTUCJI PARTNERSKICH AKADEMII Z DOSTĘPEM DO ZBIORÓW BIBLIOTEKI NARODOWEJ

Źródło: BN, dane własne

Do cyfrowej wypożyczalni Academica na podstawie pisemnej deklaracji mogą nieodpłatnie przystąpić instytucje wymienione w art. 28 ust. 1 Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Jedynym wymogiem jest przygotowanie przez nie komputera, który będzie pełnił funkcję terminala. Warto podkreślić, że w jednej instytucji może być kilka terminali. BN oferuje dwa rodzaje oprogramowania, dobierane do indywidualnych potrzeb i możliwości instytucji. Rodzaj oraz liczbę terminali instytucja w każdym momencie może zmienić – również nieod-

płatnie, bez konieczności składania odrębnej deklaracji. Szczegółowy opis wymagań technicznych dla komputera oraz rodzajów terminali znajduje się w *Podręczniku administratora*, dostępnym online na stronie Akademiki.

Czytelnik może przeglądać publikacje ze zbiorów BN w dowolnej instytucji partnerskiej, w której jest zarejestrowanym użytkownikiem. Zarejestrowany użytkownik może rezerwować publikacje na wybranym terminalu w danej instytucji z maksymalnie 14-dniowym wyprzedzeniem. Złożenie rezerwacji na publikacje objęte ochroną prawa autorskiego nie jest warunkiem koniecznym – to udogodnienie gwarantujące, że dana pozycja będzie dostępna dla czytelnika w wybranym przez niego terminie. Jeżeli w tym czasie publikacja nie jest udostępniana w *Academicie* lub w inny sposób, można skorzystać z niej na terminalu bez złożenia rezerwacji. System pozwala na zarezerwowanie maksymalnie 10 publikacji, każdą na trzy dowolnie wybrane dni i na dowolną liczbę godzin w czasie otwarcia instytucji.

Poza funkcją e-wypożyczalni atutem Akademiki jest zamieszczanie w jej katalogu oddzielnych opisów bibliograficznych dla artykułów z czasopism naukowych, w tym: z zeszytów naukowych wyższych uczelni, prac instytutów naukowych, naukowych publikacji zbiorowych, miesięczników oraz kwartalników społeczno-kulturalnych i literackich, a także z czasopism regionalnych (wychodzących częściej niż kwartalnik) i czasopism ukazujących się nieregularnie. Zespół katalogerów dziedzinowych Biblioteki Narodowej weryfikuje publikacje naukowe gromadzone w BN i rozpisuje je na poszczególne artykuły, które dzięki temu zyskują w katalogu status oddzielnych publikacji z własnym opisem, także przedmiotowym. Tak opracowany artykuł, po zdigitalizowaniu, publikowany jest w *Academicie* jako osobny obiekt. W pierwszym półroczu 2022 r. zdigitalizowano i udostępniono 11 250 wydzielonych artykułów naukowych z najnowszej polskiej produkcji wydawniczej, a w 2021 r. udostępniono ich 65 517. Do 30 czerwca 2022 r. katalogerzy BN opracowali i wydzielili łącznie 1 022 663 artykuły naukowe.

Kopie cyfrowe materiałów bibliotecznych wypożyczanych w ramach Akademiki udostępniane są dzięki zasobom Repozytorium Cyfrowego Biblioteki Narodowej (RCBN) i nie ograniczają się tylko do książek czy czasopism naukowych, ale dotyczą wszystkich typów materiałów bibliotecznych, podobnie jak w [Polona.pl](https://polona.pl). Aktualnie² w *Academicie* dostępne są

2 Dane z RCBN na 30 czerwca 2022 r.

2 150 572 publikacje w tzw. wolnym dostępie i 1 742 891 publikacji chronionych prawem autorskim.

Wypożyczalnia Academica to nie tylko przeszukiwanie katalogu, rezerwacja publikacji czy ich przeglądanie na terminalu, ale również możliwość kreowania zasobu repozytorium poprzez zgłaszanie zapotrzebowania na digitalizację i e-wypożyczenia kolejnych materiałów ze zbiorów BN. Zgłoszenia przyjmowane są zarówno za pośrednictwem instytucji partnerskich w ramach wypożyczeń międzybibliotecznych, jak i bezpośrednio od czytelników, poprzez formularz kontaktowy dostępny na stronie internetowej Akademiki działający pod nazwą „Digitalizacja na życzenie”.

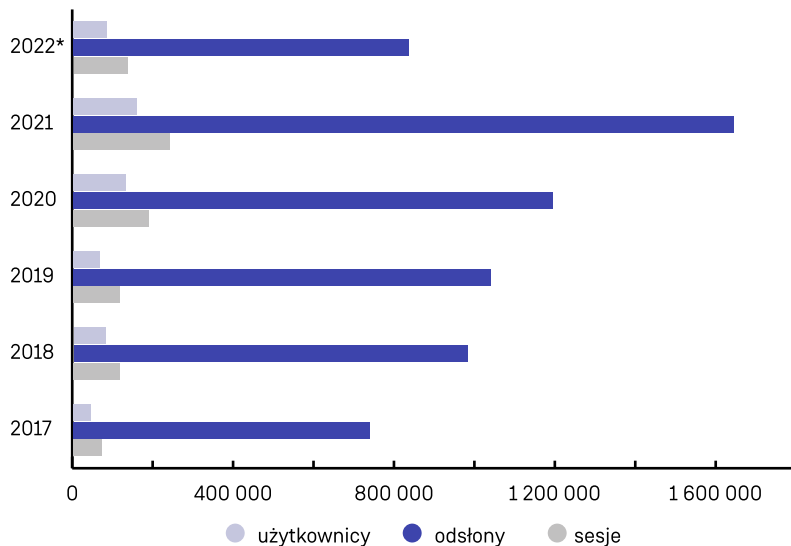
W ramach uruchomionego w 2020 r. projektu „Digitalizacja na życzenie”, który był natychmiastową odpowiedzią BN na ograniczenia związane z pandemią COVID-19 i utrudnienia w dostępie do bibliotek, w pierwszym roku jego funkcjonowania specjalne zamówienia czytelnicze BN realizowała średnio raz dziennie, w kolejnym roku takich zamówień było już blisko trzy razy więcej. W 2022 r., po ustaniu większości obostrzeń związanych z pandemią, tempo realizacji zamówień indywidualnych nie spada, co dowodzi rzeczywistego wpasowania się w potrzeby czytelników. Do 30 czerwca 2022 r. w ramach projektu zrealizowano ponad 1100 zamówień na życzenie.

W 2021 r. w ramach wypożyczeń międzybibliotecznych 90% zamówień z bibliotek krajowych zostało zrealizowanych za pośrednictwem Akademiki. W pierwszym półroczu 2022 r. odsetek ten wynosił 80%. Łącznie w ramach zamówień czytelniczych (indywidualnych i wypożyczeń międzybibliotecznych) w 2021 r. w Academice opublikowano 3916 obiektów, a do końca czerwca 2022 r. kolejne 1793.

Z roku na rok wraz ze wzrostem liczby terminali Akademiki wzrasta wśród czytelników zainteresowanie e-wypożyczeniami materiałów bibliotecznych. Według danych z repozytorium BN po roku od uruchomienia Akademiki, w 2015 r., z systemu skorzystało blisko 1200 czytelników, którzy przeczytali łącznie 1905 publikacji. Po trzech latach, w 2017 r., Akademika miała ponad 4 tys. czytelników i ponad 13 tys. wypożyczonych publikacji. W połowie 2022 r. liczba czytelników zbliżyła się do 24 tys. przy ponad 54 tys. przeczytanych publikacji.

78 137 użytkowników skorzystało na stronie internetowej Akademiki z 129 452 sesji⁴.

WYKORZYSTANIE STRONY WWW.ACADEMICA.EDU.PL – DANE Z GOOGLE ANALYTICS

* Dane z 2022 r. dotyczą stanu na 30 czerwca.

Źródło: Google Analytics dla academica.edu.pl, dane własne

Ważnym impulsem do rozwoju sieci e-wypożyczalni Academica okazały się ograniczenia i restrykcje związane z epidemią COVID-19, szczególnie niemożność swobodnego przemieszczania się czy ograniczenie dostępu do niemal wszystkich instytucji, ale też konieczność podjęcia zdalnej pracy czy nauki. Academica okazała się przydatnym narzędziem dla naukowców, doktorantów, studentów i uczniów. W okresie ograniczo-

4 Sesja – okres, w jakim użytkownik wykazuje aktywność w witrynie lub aplikacji. Domyślnie, jeśli użytkownik będzie nieaktywny przez co najmniej 30 min, jego dalsze działania zostaną przypisane do nowej sesji. Użytkownicy, którzy opuszczą witrynę i powrócą do niej przed upływem 30 min, zostaną natomiast przypisani do pierwotnej sesji. Zob. <https://support.google.com/analytics/answer/2731565#zippy=%2Ctematy-w-tym-artykuale> [dostęp: 26.08.2022].

nych wyjazdów i braku zajęć stacjonarnych dała też szansę dostępu do magazynu BN małym bibliotekom miejskim i gminnym.

Jak już wcześniej wspomniano, w 2021 r. do systemu Academica dołączyło ponad 2400 nowych instytucji partnerskich. Ta rzesza nowych użytkowników z całej Polski została wsparta przez Bibliotekę Narodową cyklem szkoleń, które odbywały się zdalnie od października 2021 r. do kwietnia 2022 r. Podczas 33 spotkań online pracownicy BN przeszkolili ponad 2,5 tys. bibliotekarzy.

Po ponad siedmiu latach od uruchomienia Akademiki, na podstawie zarówno danych statystycznych, jak i codziennego doświadczenia w obsłudze e-wypożyczeń, można zauważyć, że cyfryzacja bibliotek, ich zbiorów i usług jest możliwa, potrzebna i, co najważniejsze, wykorzystywana w coraz większym stopniu tak przez jej użytkowników, jak i dostawców. E-usługi stają się coraz bardziej popularne, co cieszy szczególnie w sektorze kultury, gdzie balansowanie pomiędzy chęcią udostępniania zbiorów a potrzebą ich zabezpieczenia i zachowania dla kolejnych pokoleń może się wreszcie odbywać bez straty dla żadnej ze stron.

Opracowanie:
Marta Wojciechowska,
Biblioteka Narodowa

DIGITALIZACJA MATERIAŁÓW BIBLIOTECZNYCH – DOSTĘPNOŚĆ TERYTORIALNA I UPOWSZECHNIENIE ZBIORÓW BIBLIOTEKI NARODOWEJ

Biblioteka Narodowa

Biblioteka Narodowa (BN) jest centralną biblioteką państwa i jedną z najważniejszych narodowych instytucji kultury. Obok zadań natury naukowej, edukacyjnej i archiwizacyjnej pełni funkcję biblioteki naukowej o profilu humanistycznym, ogólnie dostępnej dla osób chcących wykorzystać jej zbiory w badaniach naukowych, działalności kulturalnej, pracy twórczej, zawodowej lub w celu kształcenia się¹. Do roku 2006 jedynym sposobem korzystania z zasobów BN było odwiedzenie jednej z czytelni (instytucja nie wypożycza swoich zbiorów na zewnątrz) lub zwrócenie się o wypożyczenie międzybiblioteczne, które podlegało ograniczeniom związanym z koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa cennych woluminów.

W 2021 r. czytelnie w warszawskim gmachu BN odwiedziło 34 668 czytelników. Jednak obowiązujące jeszcze ograniczenia związane z pandemią (czytelnie były zamknięte między 15 marca a 8 maja, a po ich otwarciu wprowadzono limit dostępnych miejsc) nie sprzyjały wizytom (w roku 2019, przed pandemią, czytelników było 57 049)².

- 1 *Funkcje i zadania*, Biblioteka Narodowa, <https://www.bn.org.pl/bip/funkcje-i-zadania> [dostęp: 31.07.2022].
- 2 *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2021*, Warszawa 2022, <https://www.bn.org.pl/download/document/1653410960.pdf> [dostęp: 31.07.2022].

Dzięki systematycznej digitalizacji duża część publikacji poszukiwanych przez czytelników jest dostępna w cyfrowej bibliotece Polona (polona.pl) i w cyfrowej wypożyczalni Academica (academica.edu.pl), skorzystanie z nich nie wymaga zatem wizyty w gmachu księżnicy narodowej. Podczas gdy biblioteki w kraju były okresowo zamykane, serwisy czynne całą dobę zapewniały nieodpłatny, szeroki dostęp do obiektów cyfrowych wysokiej jakości: na Polonie z możliwością nieograniczonego korzystania przez wszystkich użytkowników w dowolnym celu, również komercyjnym, a w instytucjach partnerskich – poprzez serwis Academica także z obiektów chronionych prawem autorskim z zachowaniem legalności dostępu³.

Równocześnie z prowadzeniem dużych projektów masowej digitalizacji obejmujących zbiory należące do domeny publicznej Biblioteka Narodowa udostępniła usługę „Digitalizacja na życzenie”, która pozwala czytelnikom na zdalny dostęp do potrzebnych im materiałów za pośrednictwem portali bibliotek cyfrowych BN⁴.

Niniejszy artykuł przedstawia wybrane aspekty aktualnej dostępności zbiorów BN poprzez pokazanie roli i działania biblioteki cyfrowej Polona.

DOSTĘPNOŚĆ CYFROWEJ BIBLIOTEKI NARODOWEJ POLONA W MNIJSZYCH MIEJSCOWOŚCIACH

W corocznych sprawozdaniach Biblioteki Narodowej⁵ statystyki portalu Polona podaje się jako zbiorcze dane dotyczące liczby użytkowników, sesji czy obiektów, z których skorzystali użytkownicy. W 2020 r. serwis odnotował 2 197 764, a w 2021 r. – 2 306 434 sesje (rejestrowana była wizyta każdego nowego gościa, który oglądał stronę i nie łączył się z nią

- 3 Zgodnie z zapisem art. 28 ustawy o prawie autorskim określone grupy instytucji mogą umożliwić taki dostęp w celach badawczych lub poznawczych na terminalach znajdujących się na terenie instytucji; zob. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19940240083/U/D19940083Lj.pdf> [dostęp: 31.07.2022].
- 4 *Digitalizacja na życzenie*, Biblioteka Narodowa, <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3981-digitalizacja-na-zyczenie.html> [dostęp: 31.07.2022].
- 5 *Sprawozdanie BN*, Biblioteka Narodowa, <https://www.bn.org.pl/o-nas/sprawozdanie-bn> [dostęp: 31.07.2022].

przez ostatnie 30 min). Na potrzeby tego artykułu sięgnęliśmy głębiej w dane agregowane przez system Google Analytics oraz wykorzystaliśmy dane statystyczne podawane przez Główny Urząd Statystyczny (GUS).

Polska – z jednym wyjątkiem – nie ma prawnie wyodrębnionych obszarów metropolitalnych, jednak przyjmuje się, że kryteria takiego obszaru spełniają Warszawa, aglomeracja górnośląska (główny ośrodek Katowice), Kraków, Łódź, Trójmiasto, Poznań, Wrocław, aglomeracja bydgosko-toruńska, Szczecin oraz Lublin⁶. Można przyjąć, że właśnie te aglomeracje oraz otaczające je obszary metropolitalne swoimi granicami wytyczają miejsca o wysokiej dostępności do instytucji i dóbr kultury.

Wskazane byłoby oczywiście przeprowadzenie analizy wykorzystania udostępnianych na portalu Polona zasobów piśmiennictwa, która brałaby pod uwagę zarówno przynależność danej miejscowości do obszaru metropolitalnego, jak i aspekt (gorszej) dostępności w mniejszych miejscowościach sieci komputerowych o wysokiej prędkości transmisji danych, nie jest to jednak możliwe w ramach niniejszego artykułu. W tekście wykorzystaliśmy dane GUS na temat wielkości miast⁷ oraz dostępne dzięki Google Analytics informacje dotyczące geolokalizacji użytkowników (z dwoma zastrzeżeniami: mogą one nie być w pełni zgodne z rzeczywistym usytuowaniem internautów⁸, a 11,8% sesji nie zawiera informacji o lokalizacji użytkownika)⁹.

Pobrane dane o liczbie użytkowników oraz liczbie i czasie trwania sesji na Polonie obejmowały 488 miejscowości (12 zestawów danych

6 *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, red. P. Żuber i in., Warszawa 2012; T. Markowski, T. Marszał, *Metropolie. Obszary metropolitalne. Metropolizacja. Problemy i pojęcia podstawowe*, Warszawa 2006.

7 GUS, *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2020 roku, tablice*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/powierzchnia-i-ludnosc-w-przekroju-terytorialnym-w-2020-roku,7,17.html> [dostęp: 31.07.2022].

8 Według opisu: „Analytics udostępnia przybliżone dane geolokalizacyjne, pobierając z adresów IP te metadane: miasto (oraz szerokość i długość geograficzną miasta) [...]”. W przypadku korzystania z VPN lub połączenia przez sieć firmową lokalizacja serwera może nie mieć związku z lokalizacją użytkownika, <https://support.google.com/analytics/answer/12017362?hl=pl> [dostęp: 8.08.2022].

9 Autor dziękuje Igorowi Rosie (Biblioteka Narodowa) za udostępnienie danych dotyczących serwisu Polona.

odrzucono ze względu na brak podanej lokalizacji), z których ponad 150 znajdowało się poza granicami Polski. W ostatecznej analizie uwzględniono 335 miejscowości w Polsce, których mieszkańcy korzystali z portalu od 1 lipca 2020 do 30 czerwca 2022 r. Najwięcej udostępnień pochodziło z największych miast; także czas trwania sesji użytkowników z wielkich miast był dłuższy od czasu spędzanego na Polonie przez użytkowników z mniejszych miejscowości. Nie jest znana przyczyna, dla której wśród 335 miejscowości wskazywanych w statystykach Google nie występują miejscowości o statusie wsi (mimo że najmniejsze miasto występujące w zbiorze – Zakliczyn – ma 1680 mieszkańców, a największa wieś w Polsce – Kozy – aż 12 774).

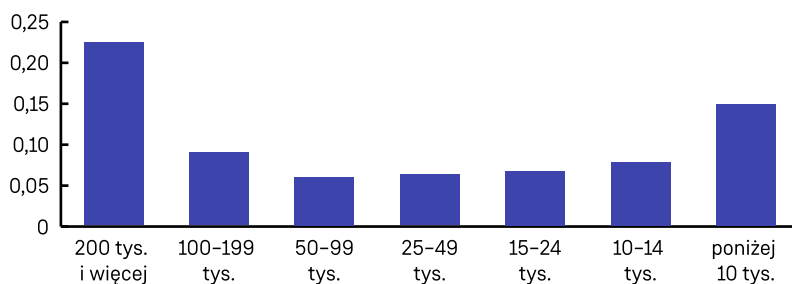
Miasta podzielono na siedem kategorii pod względem liczby mieszkańców. Do kategorii powyżej 200 tys. należą ośrodki wszystkich obszarów metropolitalnych wyróżnianych w Polsce. Chcąc zbadać wpływ wielkości miejscowości na częstotliwość i czas korzystania z Polony, dane dotyczące liczby sesji i czasu ich trwania podzielono przez liczbę mieszkańców i przedstawiono z uwzględnieniem wspomnianych kategorii. Na wykresach – dla ich lepszej czytelności – pominięto dane dotyczące Warszawy, której mieszkańcy korzystają z Polony zarówno zdecydowanie częściej (niemal siedmiokrotnie wyższa liczba sesji na mieszkańca w stosunku do średniej pozostałych miejscowości), jak i dłużej (ośmiokrotnie dłuższy średni czas trwania sesji w porównaniu z innymi miejscowościami).

ŚREDNIA LICZBA SESJI NA POLONIE NA JEDNEGO MIESZKAŃCA A WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI

MIASTA (LICZBA MIESZKAŃCÓW)	LICZBA SESJI NA 1 MIESZKAŃCA
Warszawa - 1 790 658	0,687
od 200 tys.	0,223
100-199 tys.	0,089
50-99 tys.	0,059
25-49 tys.	0,062
15-24 tys.	0,066
10-14 tys.	0,077
poniżej 10 tys.	0,148

Źródło: obliczenia własne na podstawie statystyk Google Analytics z okresu od 1.07.2020 do 30.06.2022 r. i danych GUS

LICZBA SESJI NA POLONIE NA JEDNEGO MIESZKAŃCA A WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI (W TYS. MIESZKAŃCÓW)*

* Na wykresie pominięto dane dotyczące Warszawy.

Źródło: obliczenia własne na podstawie statystyk Google Analytics z okresu od 1.07.2020 do 30.06.2022 r. i danych GUS

Wyraźnie widać stopniowy spadek liczby sesji na jednego mieszkańca w miastach aż do granicy 50 tys. mieszkańców, od której liczba sesji znów rośnie, osiągając w miejscowościach poniżej 10 tys. mieszkańców wartość wyższą niż w miastach do 200 tys. mieszkańców.

Podobne zjawisko zachodzi w przypadku długości sesji (przedstawionej w sekundach czasu trwania sesji na jednego mieszkańca). Użytkownicy portalu Polona pochodzący z większych miast spędzają na nim średnio więcej czasu niż mieszkańcy mniejszych miejscowości – lecz zależność ta odwraca się na poziomie miast mniejszych niż 25 tys. mieszkańców.

ŚREDNI CZAS TRWANIA JEDNEJ SESJI NA POLONIE W SEKUNDACH NA JEDNEGO MIESZKAŃCA A WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI

MIASTA (LICZBA MIESZKAŃCÓW)	CZAS TRWANIA SESJI NA 1 MIESZKAŃCA
Warszawa – 1 790 658	190,41
od 200 tys.	52,40
100-199 tys.	20,81
50-99 tys.	14,87
25-49 tys.	14,49
15-24 tys.	16,09
10-14 tys.	17,86
poniżej 10 tys.	35,64

Źródło: obliczenia własne na podstawie statystyk Google Analytics z okresu od 1.07.2020 do 30.06.2022 r. i danych GUS

Jak piszą autorzy opracowania *Obszary metropolitalne w Polsce* za socjologiem i urbanistą Alainem Bourdinem: „Elementami strukturyzującymi metropole nie są już, jak kiedyś, miejsca wytwórczości i wymiany handlowej, ale budynki biurowe, w których znajdują się węzły światowych sieci, łącząca i infostrady; świątynie kultury: muzea i sale wystawowe; stadiony i miejsca zgromadzeń; miejsca tranzytu, międzynarodowe lotniska i dworce kolejowe; obszary zabytkowe; centra handlowe i parki tematyczne”¹⁰.

W obszarach pozametropolitalnych nie istnieją elementy infrastruktury z powyższej listy, jednak dzięki coraz szerszemu rozpowszechnieniu światowych sieci i infostrad możliwy jest dostęp do kultury i dzieł literatury – pod warunkiem przekształcenia ich w łatwo dostępne obiekty cyfrowe. Biblioteki, zwłaszcza duże biblioteki naukowe i publiczne znajdujące się w obszarach metropolitalnych, mogą poprzez digitalizację zbiorów i udostępnienie ich w portalach internetowych umożliwić dostęp do nich użytkownikom znajdującym się setki kilometrów od ich siedzib. Część z nich – zwłaszcza BN – poprzez projekty digitalizacyjne, szeroki dostęp do wypożyczalni cyfrowej *Academica* oraz udostępnienie portalu *Polona* jako miejsca prezentacji zbiorów także innych instytucji w projekcie *Polona dla Bibliotek* – osiąga ten cel już teraz.

Opracowanie:

Tomasz Gruszkowski,

Zakład Zbiorów Cyfrowych, Biblioteka Narodowa,

t.gruszkowski@bn.org.pl

10 M. Smętkowski, B. Jałowiecki, G. Gorzelak, *Obszary metropolitalne w Polsce. Problemy rozwojowe i delimitacja*, Warszawa 2009, s. 6–7. Zwraca uwagę pominięcie bibliotek wśród wymienianych „świątyń kultury”.

4.

**ASPEKT PRZESTRZENNY
OFEROWANEGO
WSPARCIA**

TERYTORYALNA DOSTĘPNOŚĆ TEATRÓW

Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego

Kultura jako przestrzeń komunikacji współtworzona jest przez artystów i publiczność. Jej jakość zależy od szeregu czynników, wśród których w przypadku teatrów istotną rolę odgrywają te związane z przestrzenią fizyczną. Pandemia pokazała, że choć fizyczna obecność widzów w trakcie spektaklu nie jest jedyną możliwą formą uczestnictwa¹, to jest to forma najlepsza. Łatwość dojazdu do teatru sprzyja podejmowaniu decyzji o „wyjściu do teatru”, a przez to budowaniu relacji pomiędzy aktorami i publicznością, które są tkanką życia teatralnego. Z tego względu bardzo istotnym aspektem życia teatralnego jest dostępność przestrzenna teatrów, będąca „taką własnością przestrzeni, która umożliwi zachodzenie relacji”².

W 2018 r. Główny Urząd Statystyczny (GUS) opublikował rozbudowany raport dostępności wybranych usług publicznych, oparty na kompleksowych badaniach uwzględniających różne kategorie i obejmujących zasięgiem obszar całego kraju. Poza aspektem dystansu drogowego do wybranych instytucji brano pod uwagę także czynniki demograficzne,

1 *Teatr w pandemii*, red. K. Kalinowska, K. Kułakowska, Warszawa 2021.

2 P. Śleszyński, *Dostępność czasowa i jej zastosowania*, „Przegląd Geograficzny” 2014, t. 86, z. 2, s. 174.

takie jak: wiek, płeć, miejsce zamieszkania respondentów oraz stopień uczestnictwa w kulturze³. Spośród instytucji kultury uwzględniono dostępność bibliotek i domów kultury. Niestety wśród instytucji objętych badaniem zabrakło teatrów. Niniejsze opracowanie jest pierwszą, bardzo wstępną przymiarką do przyjrzenia się zagadnieniu dostępności teatrów, które pokrywają swoją siecią teren naszego kraju. Prezentowane mapy oraz tabele dostępności zostały opracowane przez Przemysława Śleszyńskiego na podstawie modelu prędkości ruchu⁴ (z uwzględnieniem aktualnego stanu sieci drogowej) oraz danych dotyczących geograficznego rozmieszczenia teatrów w Polsce przygotowanych przez Instytut Teatralny. Wyjściowy materiał statystyczny do stworzenia map stanowił zbiór danych zawierający lokalizację 736 miejsc teatralnych w podziale na rodzaj prowadzonej działalności artystycznej i status instytucjonalny.

Polskie życie teatralne, podobnie jak kulturalne, koncentruje się w pięciu dużych miastach. Warszawa (26 teatrów), Kraków (16 teatrów), Wrocław (9), Poznań (13 teatrów), Łódź (9 teatrów) i pozostałe stolice województw wyróżniają się dość bogatą ofertą teatralną, dostępną dla mieszkańców i gości korzystających z niej za sprawą rozbudowanej tkanki instytucjonalnej, której serce stanowią teatry publiczne. W tej grupie najsilniej oddziałującymi na cały region są sceny dramatyczne i operowe, dla których organizatorem jest urząd marszałkowski danego województwa. Dostępność teatru na terenach położonych poza dużymi miastami, zwłaszcza oddalonych od metropolii, jest znacznie mniejsza, choć nadal najważniejszą rolę odgrywają teatry zwane publicznymi – dramatyczne, muzyczne i lalkowe, finansowane przez samorządy – jako stabilnie funkcjonujące sceny repertuarowe.

Czasy dojazdu do teatrów wyraźnie różnicują dwa wymiary: przestrzenny oraz instytucjonalny. W wymiarze przestrzennym występuje ogólna tendencja zwiększania się czasu dojazdu do teatru wraz ze wzrostem odległości od stolicy województwa. Od tej zasady istnieją jednak znaczące wyjątki, czego przykładami mogą być województwa dolnośląskie i śląskie.

3 GUS, *Wskaźniki dostępności terytorialnej mieszkańców Polski do wybranych obiektów użyteczności publicznej. Raport końcowy*, Warszawa 2018.

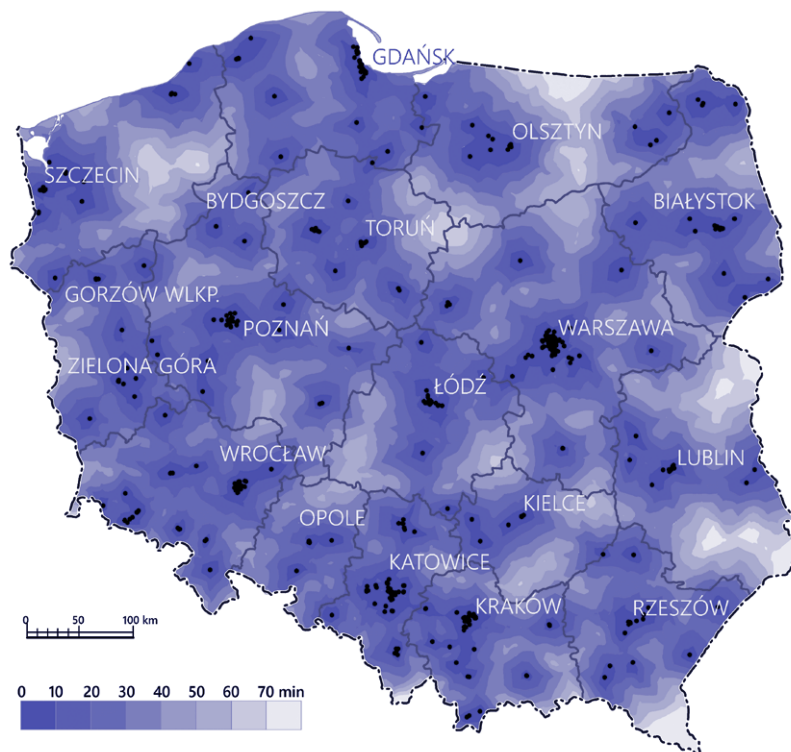
4 P. Śleszyński, *Expected traffic speed in Poland using Corine land cover, SRTM-3 and detailed population places data*, „Journal of Maps” 2015, t. 11, z. 2, s. 245–254.

W wymiarze instytucjonalnym wyraźne są różnice pomiędzy dostępnością teatrów dramatycznych i pozostałych typów. Teatry lalkowe, offowe, amatorskie stanowią istotną część żywej tkanki teatralnej w Polsce. Z tego powodu w wielu rejonach czas dojazdu do dowolnego teatru jest wyraźnie krótszy niż do teatru dramatycznego.

Teatr „wszystkich typów” jest dostępny dla zdecydowanej większości mieszkańców Polski. Jedynie niewielka grupa 460 tys. osób (ok. 1% mieszkańców Polski) ma znacznie utrudniony dostęp (czas dojazdu do dowolnego teatru przekracza 60 min). Są to osoby mieszkające w miejscach, do których dojazd jest szczególnie trudny ze względu na warunki naturalne (np. fragmenty Bieszczad położone przy granicy ze Słowacją). Można mieć nadzieję, że dzięki dalszej rozbudowie sieci drogowej w Polsce w najbliższym czasie miejsc takich będzie jeszcze mniej lub w ogóle znikną. Równocześnie z bogatej oferty mogą korzystać przede wszystkim mieszkańcy dużych miast. Porównanie map prezentujących czas dojazdu do teatru dramatycznego i dowolnego teatru pokazuje, jak duży wpływ na czasowo-przestrzenną dostępność teatrów mają teatry inne niż dramatyczne. Mimo że teatry niezależne stanowią niezbędną i podstawową tkankę jako miejsca pierwszego kontaktu z teatrem, pamiętać należy, że działają często efemerycznie, od premiery do premiery, nie mając możliwości stałego, regularnego grania spektakli. Najważniejszą rolę odgrywają więc teatry zwane publicznymi, czyli instytucjonalne i utrzymywane ze środków publicznych. Warto dodać, że teatry niezależne finansowane są także w znakomitej większości z pieniędzy podatnika (z dotacji celowych i grantów).

Istnieje więc znacząca różnica w dostępności teatrów dramatycznych, do których dojazd populacji 5,2 mln osób wynosi ponad 60 min. Sieć teatrów dramatycznych jest stabilna i niezmienna od dziesięcioleci. Może liczyć na stałą publiczność, jednak dostęp do niej ma ludność zamieszkująca wielkie i małe miasta. By przeciwdziałać temu zjawisku, do ośrodków tych od 14 lat dociera program Instytutu Teatralnego Teatr Polska, oferując średnio 70 spektakli granych w objeździe w ciągu trzech pierwszych miesięcy sezonu (wrzesień–listopad) w ośrodkach i centrach kultury przez teatry instytucjonalne i funkcjonujące jako NGO-sy. Prezentacje Teatru Polska gromadzą rokrocznie ok. 16 tys. widzów.

DOSTĘPNOŚĆ CZASOWO-PRZESTRZENNA SAMOCHODEM OSOBOWYM DO TEATRÓW OGÓŁEM (2021)

Oprac. P. Śleszyński (IGiPZ PAN)

DOSTĘPNOŚĆ CZASOWO-PRZESTRZENNA SAMOCHODEM OSOBOWYM DO TEATRÓW OGÓŁEM

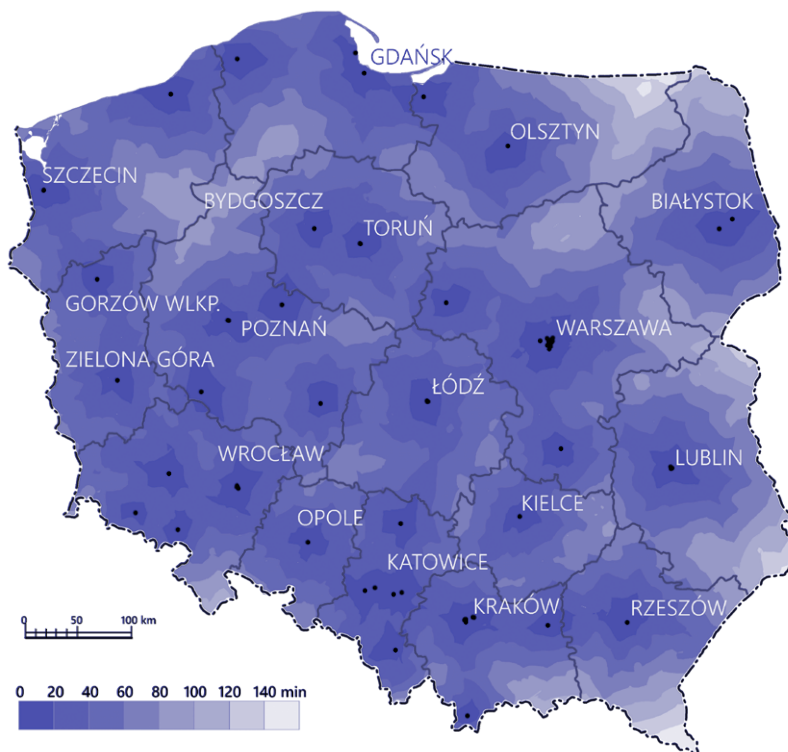
IZOCHRONA (MINUTY)		POWIERZCHNIA (TYS. KM KW.)	LICZBA LUDNOŚCI (W TYS.)
OD	DO		
0	5	8,4	10 360
5	10	22,7	5 747
10	15	32,8	3 673
15	20	39,5	3 557
20	25	42,2	3 775
25	30	39,3	3 281
30	35	35,3	2 492
35	40	29,9	1 825

CD. DOSTĘPNOŚĆ CZASOWO-PRZESTRZENNA SAMOCHODEM OSOBOWYM DO TEATRÓW OGÓŁEM

IZOCHRONA (MINUTY)		POWIERZCHNIA (TYS. KM KW.)	LICZBA LUDNOŚCI (W TYS.)
OD	DO		
40	45	20,9	1 228
45	50	13,3	753
50	55	9,9	655
55	60	6,3	414
60	135	12,1	460
Ogółem		312,6	38 218
w tym do 30 min		220,2	32 884
%		70,4	86,0

Oprac. P. Śleszyński (IGiPZ PAN)

DOSTĘPNOŚĆ CZASOWO-PRZESTRZENNA SAMOCHODEM OSOBOWYM DO TEATRÓW DRAMATYCZNYCH (2021)

Oprac. P. Śleszyński (IGiPZ PAN)

DOSTĘPNOŚĆ CZASOWO-PRZESTRZENNA SAMOCHODEM OSOBOWYM DO TEATRÓW DRAMATYCZNYCH

IZOCHRONA (MINUTY)		POWIERZCHNIA (TYS. KM KW.)	LICZBA LUDNOŚCI (W TYS.)
OD	DO		
0	5	1,2	4 079
5	10	4,6	5 169
10	15	9,5	3 481
15	20	14,6	2 566
20	25	20,1	2 652
25	30	23,7	2 753
30	35	25,9	2 441
35	40	28,5	2 393
40	45	28,5	2 340
45	50	26,7	2 127
50	55	22,0	1 669
55	60	19,5	1 342
60	185	88,0	5 206
Ogółem		312,6	38 218
w tym do 30 min		73,7	20 700
%		23,6	54,2

Oprac. P. Śleszyński (IGiPZ PAN)

LUDNOŚĆ NA JEDNO MIEJSCE W TEATRACH I INSTYTUCJACH MUZYCZNYCH (2021)

WOJEWÓDZTWO	LICZBA OSÓB
dolnośląskie	311
kujawsko-pomorskie	417
lubelskie	1 299
lubuskie	357
łódzkie	502
małopolskie	455
mazowieckie	267
opolskie	396

CD. LUDNOŚĆ NA JEDNO MIEJSCE W TEATRACH I INSTYTUCJACH MUZYCZNYCH (2021)

WOJEWÓDZTWO	LICZBA OSÓB
podkarpackie	1 392
podlaskie	301
pomorskie	166
śląskie	309
świętokrzyskie	688
warmińsko-mazurskie	748
wielkopolskie	557

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W dalszej części analizy skupimy się na omówieniu sytuacji w poszczególnych województwach, bo choć analiza dostępności terytorialnej teatrów nie nakłada się na granice podziału administracyjnego kraju, to jednak może stanowić ciekawy materiał do bardziej pogłębionych badań dostępności teatru na terenie kraju.

WOJEWÓDZTWO DOLNOŚLĄSKIE

Województwo dolnośląskie wyróżnia się rozbudowaną siecią teatrów, w tym dramatycznych. Poza Wrocławiem istotnymi ośrodkami życia teatralnego są także Legnica, Jelenia Góra i Wałbrzych. Dzięki temu mieszkańcy tego obszaru mają dostęp do zróżnicowanej oferty – także poza stolicą województwa. Najsilniejszym ośrodkiem w regionie jest Wrocław z teatrami wszystkich rodzajów: operowym, muzycznym, dwoma teatrami dramatycznymi i jednym lalkowym oraz dużą grupą teatrów nieinstytucjonalnych. Ponadto w województwie funkcjonuje jeszcze jeden teatr lalkowy – w Wałbrzychu, który jako jedyny w regionie (poza Wrocławiem) jest miastem dwuteatralnym.

WOJEWÓDZTWO KUJAWSKO-POMORSKIE

Na mapie dostępności teatrów w województwie kujawsko-pomorskim dominującą pozycję zajmują Bydgoszcz i Toruń, co z jednej strony pokazuje silne zakorzenienie tradycji teatralnej, z drugiej – odwieczną rywalizację

pomiędzy Bydgoszczą i Toruniem, będącą pozostałością po poprzednim podziale terytorialnym. W województwie znajdują się teatry: operowy i dramatyczny w Bydgoszczy oraz dramatyczny i lalkowy w Toruniu. W Bydgoszczy powstał także jedyny nowy, utworzony ponownie po okresie działalności w latach 1962–1988 jako samorządowa instytucja kultury, Teatr Kameralny. Czas dojazdu rośnie wraz ze zbliżaniem się do granic województwa. Obszarem o niskiej dostępności teatru jest rejon, w którym zbiegają się granice trzech województw: kujawsko-pomorskiego, mazowieckiego i warmińsko-mazurskiego. Tereny Górznieńsko-Lidzbarskiego Parku Krajobrazowego są relatywnie słabo skomunikowane z miastami wojewódzkimi i w niskim stopniu zurbanizowane (podobna sytuacja występuje także w innych polskich rejonach wyróżniających się walorami przyrodniczymi). Koncentrację życia teatralnego w miastach wojewódzkich w niewielkim stopniu zmniejszają teatry inne niż dramatyczne.

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE

Województwo lubelskie wyróżnia się na mapie Polski znacznymi obszarami o niskiej dostępności teatrów, zlokalizowanymi przy wschodniej granicy Polski, szczególnie w rejonie Białej Podlaskiej i Zamościa. Te negatywne tendencje łagodzi obecność różnego typu teatrów funkcjonujących m.in. w Chełmie i Puławach. Najsilniejszym ośrodkiem wieloteatralnym jest Lublin z Teatrem im. Osterwy, Teatrem Muzycznym i Teatrem im. Andersena oraz silną grupą teatrów niezależnych, jak Teatr Provisorium, Scena in Vitro i Lubelski Teatr Tańca, by wymienić najbardziej znane. W ostatnich dwóch latach pojawił się w Lublinie nowy projekt objazdowy Teatru im. Osterwy – Scena Reduta, w województwie „gra” także program Teatr Polska.

WOJEWÓDZTWO LUBUSKIE

Województwo lubuskie, podobnie jak kujawsko-pomorskie, posiada teatry dramatyczne w dwóch miastach pełniących funkcję stolicy województwa – Gorzowie Wielkopolskim oraz Zielonej Górze. Liczba teatrów jest w tych miastach relatywnie mała. Rekompensują to częściowo teatry działające w mniejszych miejscowościach. W efekcie czas dojazdu do dowolnego teatru jest dla większości miejscowości tego województwa niezbyt długi. Trudno jednak porównywać siłę oddziaływania dwóch zale-

dwie teatrów instytucjonalnych w regionie do nawet najsilniejszych grup nieinstytucjonalnych. W województwie lubuskim nie ma ani teatru muzycznego, ani teatru lalkowego. Antidotum na te deficyty chociaż w części jest program Instytutu Teatralnego Przestrzenie Sztuki dla regionów o najniższym stopniu dostępności do oferty teatralnej. W ramach programu powstały już m.in. premiery spektakli dla dzieci i młodzieży.

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE

Województwo łódzkie pod względem życia teatralnego stanowi niejednorodny region. Stolica województwa charakteryzuje się dużą różnorodnością teatrów – obok czterech dramatycznych jest sześć lalkowych (w tym dwa instytucjonalne), trzy muzyczne (w tym dwa instytucjonalne), trzy tańca i ruchu (w tym dwa instytucjonalne) oraz 14 innych. Dzięki temu mieszkańcy Łodzi mają dostęp do zróżnicowanej oferty teatralnej. Poza stolicą intensywność życia teatralnego jest mniejsza. O ile w północnej części województwa i okolicach Łodzi dostęp do teatrów jest stosunkowo dobry, o tyle pozostała część tego regionu Polski charakteryzuje się utrudnionym dostępem do teatrów. Warto zwrócić uwagę na istniejącą w województwie łódzkim sieć centrów kultury, które dzięki wsparciu unijnemu zostały zmodernizowane i są w stanie gościć profesjonalne spektakle (sceny w Piotrkowie Trybunalskim, Radomsku, Skierniewicach i Sieradzu). Niestety sieć nie jest już aktywna w związku z ustaniem wsparcia projektu objazdu ze środków urzędu marszałkowskiego.

WOJEWÓDZTWO MAŁOPOLSKIE

Mieszkańcy województwa małopolskiego, za wyjątkiem trudno dostępnych rejonów Beskidów, cieszą się dobrą dostępnością teatrów. Bogata oferta teatralna Krakowa dysponującego licznymi, renomowanymi scenami, w tym utworzoną niedawno (jako jedną z nielicznych nowych placówek teatralnych w Polsce) sceną rozrywkową Teatru Variété, oraz wieloma inicjatywami teatralnymi realizowanymi w mniejszych miastach regionu powoduje, że obszar ten jest przyjazny miłośnikom teatru. Teatry instytucjonalne działają także poza Krakowem: w Tarnowie i w Zakopanem oraz – lalkowy – w Rabce.

WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE

Województwo mazowieckie pod względem życia teatralnego, podobnie jak w wielu innych dziedzinach, charakteryzuje się największym spośród wszystkich dużych polskich miast kontrastem pomiędzy aglomeracją a miejscowościami położonymi peryferyjnie. O ile liczba i różnorodność teatrów czyni z Warszawy centralny punkt na teatralnej mapie Polski, o tyle trudności z dostępem do teatrów w północnej i wschodniej części województwa negatywnie wyróżniają te rejony kraju. Jedynymi teatralnymi ośrodkami ze scenami instytucjonalnymi są – poza stolicą – Radom i Płock.

WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

Mieszkańcy Opolszczyzny mają niewielki wybór teatrów na terenie swojego województwa. Jedynym dużym ośrodkiem teatralnym jest stolica województwa, Opole, mająca dwa teatry – dramatyczny i lalkowy. Dobra komunikacja z sąsiednimi województwami powoduje, że miłośnicy teatru mogą korzystać z oferty teatrów Wrocławia oraz konurbacji śląskiej.

WOJEWÓDZTWO PODKARPACKIE

W rozległym województwie podkarpackim funkcjonuje tylko jeden teatr dramatyczny i jeden lalkowy (oba w Rzeszowie), co czyni to województwo regionem o najmniejszej liczbie scen instytucjonalnych i – co za tym idzie – miejsc w teatrach w skali kraju. Mimo to rozproszona sieć teatrów sklasyfikowanych jako inne oraz układ dróg szybkiego ruchu powodują, że za wyjątkiem Bieszczad czas dojazdu do dowolnego teatru dla większości mieszkańców nie jest długi. Trzeba też zwrócić uwagę na bardzo nierównomierną intensywność i systematyczność funkcjonowania teatrów należących do kategorii inne.

WOJEWÓDZTWO PODLASKIE

Województwo podlaskie charakteryzuje się znacznymi różnicami pomiędzy mapą dostępności do teatrów dramatycznych oraz do dowolnych teatrów. O ile teatry dramatyczne są tylko dwa (w Białymstoku i pobliskim

Supraślu), o tyle licznie działające dzięki kadrom i absolwentom Wydziału Lalkarskiego Akademii Teatralnej w Białymstoku teatry lalkowe oraz inne, zlokalizowane w mniejszych miejscowościach, znacznie wzbogacają ofertę dostępną dla mieszkańców. Rejonem o szczególnej różnorodności inicjatyw amatorskiego ruchu teatralnego jest Suwalszczyzna.

WOJEWÓDZTWO POMORSKIE

Życie teatralne województwa pomorskiego koncentruje się w Trójmieście. Poza nim uwagę przykuwa Słupsk, charakteryzujący się bardzo bogatą ofertą teatralną jak na miasto średniej wielkości. Dla dostępności geograficznej teatrów istotne znaczenie mają także teatry zlokalizowane w miejscowościach znacznie oddalonych od Trójmiasta (szczególnie w Chojnicach, gdzie działają liczne grupy amatorskie i niezależne).

WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Wśród wszystkich województw śląskie charakteryzuje się najlepszą dostępnością czasową teatrów. Liczne teatry zlokalizowane w konurbacji górnośląskiej, Częstochowie oraz Bielsku-Białej są dostępne dla większości mieszkańców w czasie krótszym niż 30 min. W regionie zwraca uwagę duża liczba prężnie działających teatrów amatorskich i niezależnych oraz największe w skali kraju zagęszczenie teatrów instytucjonalnych.

WOJEWÓDZTWO ŚWIĘTOKRZYSKIE

Choć na kulturalnej mapie województwa świętokrzyskiego znajduje się wiele interesujących miejsc, to skromne życie teatralne województwa skupia się w Kielcach. Trudność w dostępie do teatrów szczególnie widoczna jest w południowo-wschodniej części województwa.

WOJEWÓDZTWO WARMIŃSKO-MAZURSKIE

Ograniczenia infrastruktury wynikające z geografii województwa warmińsko-mazurskiego powodują, że poza rejonem Olsztyna i Elbląga czasowa dostępność teatrów jest niska. Te negatywne tendencje łagodzą teatry zlokalizowane we wschodniej części województwa (m.in. w Olecku i Ełku).

Odpowiedzią na tę trudną sytuację jest podejmowany przez Teatr im. Jaracza w Olsztynie wysiłek uruchomienia objazdu w małych miejscowościach. Inicjatywa ta spotkała się z bardzo dobrym przyjęciem lokalnych społeczności. Ośrodki i centra kultury z województwa biorą też udział w programie Teatr Polska. Miasta i miasteczka regionu odwiedzane są natomiast licznie przez teatry komercyjne, zwane „busikowymi”.

WOJEWÓDZTWO WIELKOPOLSKIE

W województwie wielkopolskim centrum życia teatralnego stanowi Poznań, który wyróżnia się dużą liczbą teatrów „innych” (32 z 42), co świadczy bardzo dobrze o mocnych tradycjach tego regionu. Choć jest to jedyne miasto posiadające bogatą ofertę teatralną, to rozproszona lokalizacja pozostałych teatrów znajdujących się w województwie powoduje, że dla zdecydowanej większości mieszkańców czas dojazdu do dowolnego teatru nie jest duży. Niektóre ze scen, jak poznański Teatr Muzyczny, kierują swoją ofertę także do publiczności z rejonu powiatu poznańskiego (na mocy podpisanej z władzami powiatu umowy). W województwie wielkopolskim znajduje się duża liczba centrów i domów kultury aktywnych w objazdowym programie Instytutu Teatralnego Teatr Polska.

WOJEWÓDZTWO ZACHODNIOPOMORSKIE

Życie teatralne województwa zachodniopomorskiego koncentruje się w okolicach Szczecina oraz Koszalina. Brak teatrów zlokalizowanych w południowo-wschodniej części województwa powoduje, że mieszkańcy tych terenów mają utrudniony dostęp do teatru. Tę dotkliwą lukę częściowo wypełnia prężnie działający ośrodek niezależnego Teatru Brama w Goleniowie.

PODSUMOWANIE

Celem analizy dostępności przestrzennej teatrów w Polsce była identyfikacja obszarów o utrudnionym dostępie do oferty teatralnej na podstawie czasu dojazdu do instytucji samochodem osobowym (z podziałem na dwie kategorie: teatry ogółem oraz teatry dramatyczne). Zgromadzone dane pozwalają na sformułowanie następujących wniosków.

W skali kraju sieć teatrów jest rozbudowana. Czas dojazdu do dowolnego teatru dla 99% mieszkańców Polski nie przekracza godziny. Niestety teatry dramatyczne stanowiące podstawowy filar życia teatralnego są dostępne w mniejszym stopniu. Dla 5,2 mln osób czas dojazdu przekracza godzinę.

Mapa teatrów instytucjonalnych w Polsce jest w zasadzie stabilna. W ciągu ostatniego pięciolecia pojawiło się zaledwie kilka nowych teatrów instytucjonalnych (samorządowych). Bardzo wiele mówią dane o liczbie miejsc w teatrach i liczbie mieszkańców na jedno miejsce. Niestety kilka województw wyróżnia się zdecydowanie na niekorzyść: lubelskie, podkarpackie, warmińsko-mazurskie (co obrazuje tabela na s. 147-148). Dane te prowokują pytanie, jak poprawić dostęp do oferty spektakli teatralnych w regionach, gdzie miejsc jest najmniej, np. wykorzystując dostępną infrastrukturę domów kultury i zwiększając ofertę wartościowych spektakli teatralnych w objeździe.

Zaprezentowane mapy dostępności drogowej mogą posłużyć za wskazówkę, gdzie znajdują się miejsca wymagające interwencji mecenatu samorządowego czy państwowego i skierowania większych środków np. na wsparcie teatralnego objazdu, ponieważ do teatru jest daleko i nasycenie ofertą teatralną jest najmniejsze. Istniejący od 14 lat program Instytutu Teatralnego Teatr Polska jest jedynym narzędziem systematycznie promującym obecność profesjonalnego teatru w małych miejscowościach. W edycji 2022 odbędzie się 150 pokazów 18 spektakli teatralnych w 76 ośrodkach i centrach kultury w całym kraju. Można przypuszczać, że weźmie w nich udział ok. 16 tys. widzów, taka frekwencja utrzymuje się co roku. Niestety program funkcjonuje jedynie przez trzy miesiące w roku, tylko rozbudzając apetyt na teatr, a to zdecydowanie za mało. Nieliczne teatry instytucjonalne podejmują także samodzielnie, co bardzo cenne, teatralny objazd, np. Teatr im. Jaracza w Olsztynie czy Teatr Osterwy w Lublinie. Są także teatry, które zapraszają na swoje przedstawienia widzów z regionu. Jednak pytanie o metody i sposoby zaradzenia wykluczeniu w dostępie do teatru pozostaje otwarte.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Główny Urząd Statystyczny, *Wskaźniki dostępności terytorialnej mieszkańców Polski do wybranych obiektów użyteczności publicznej. Raport końcowy*, Warszawa 2018.

- Śleszyński P., *Dostępność czasowa i jej zastosowania*, „Przegląd Geograficzny” 2014, t. 86, z. 2, s. 171–215.
- Śleszyński P., *Wpływ rozbudowy sieci drogowej w Polsce w okresie członkostwa w Unii Europejskiej (2004–2021) na dostępność czasową, transportową, przestrzenną i ekonomiczną dla ludności w różnych skalach terytorialnych*, EuroPAP News, https://samorzad.pap.pl/sites/default/files/2022-02/Raport_drogowy_0.pdf [dostęp: 29.07.2022].
- *Teatr w pandemii*, red. K. Kalinowska, K. Kułakowska, Warszawa 2021.

Opracowanie:

Elżbieta Wrotnowska-Gmyz,

Tomasz Kukołowicz

PROGRAM „WSPÓLNIE DLA DZIEDZICTWA” W UJĘCIU TERYTORIALNYM

Narodowy Instytut Dziedzictwa

Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID) to państwowa instytucja kultury powstała na mocy zarządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Misją Instytutu jest dbanie o zrównoważoną ochronę materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego poprzez wyznaczanie i nadzorowanie standardów ochrony oraz konserwacji zabytków, a także prowadzenie działań edukacyjnych mających na celu upowszechnianie wiedzy i znaczenia dziedzictwa narodowego. W 2022 r. NID obchodzi jubileusz 60-lecia. Program własny „Wspólnie dla dziedzictwa” (WDD), którego główną ideą jest angażowanie społeczności lokalnych i wolontariuszy w proces właściwego zachowania dóbr kultury, NID realizuje od 2016 r. Celem jest tworzenie warunków do zrównoważonej ochrony dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego wartości do rozwoju społecznego obecnych i przyszłych pokoleń Polaków. Więcej informacji na temat programu dostępnych jest na stronie www.nid.pl w zakładce Dotacje/Wspólnie dla dziedzictwa.

WPROWADZENIE

Program WDD jest programem dotacyjnym Narodowego Instytutu Dziedzictwa, finansowanym ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Na-

rodowego. Program został uruchomiony w ramach *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*, a po jego zakończeniu kontynuowany w ramach *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022*. W najbliższych latach będzie nadal realizowany – jako program własny Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Twórcy programu przyjęli następujące cele strategiczne:

- wzrost społecznego zaangażowania w identyfikację dziedzictwa i system opieki nad zabytkami, osiągany we współpracy z organizacjami pozarządowymi, lokalnymi samorządami, służbami konserwatorskimi i wolontariuszami;
- wzrost świadomości społecznej w zakresie roli i wartości dziedzictwa kulturowego poprzez pozyskiwanie, gromadzenie i upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa, jego znaczenia i wartości z nim związanych, umożliwiający tworzenie pozytywnej emocjonalnej więzi pomiędzy społecznościami lokalnymi a dziedzictwem kulturowym¹.

Wymienione szczegółowo cele i założenia programu własnego NID, początkowo pod nazwą „Wolontariat dla dziedzictwa”, a od 2018 r. „Wspólnie dla dziedzictwa”, jako istotne wskazują wzrost zaangażowania lokalnych społeczności i wolontariuszy w działania dotyczące opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz animowanie działalności lokalnych społeczności na rzecz kultury i dziedzictwa. Są to czynniki kształtujące tożsamość zbiorową zarówno na poziomie narodowym, jak i lokalnym.

W niniejszym tekście przedstawione zostały dane dotyczące dostępności uczestnictwa w kulturze na podstawie dwóch edycji programu WDD. W latach 2016–2022 wpłynęło niemal 1200 wniosków, spośród których dofinansowanie otrzymały 274 projekty na kwotę ok. 8,5 mln zł². W 2022 r. realizowana jest VII edycja programu.

- 1 *Regulamin Programu Narodowego Instytutu Dziedzictwa „Wspólnie dla dziedzictwa”*, <https://nid.pl/wp-content/uploads/2022/04/Regulamin-Programu-Wspolnie-dla-dziedzictwa-2022.pdf> [dostęp: 8.08.2022].
- 2 Opracowanie na podstawie danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

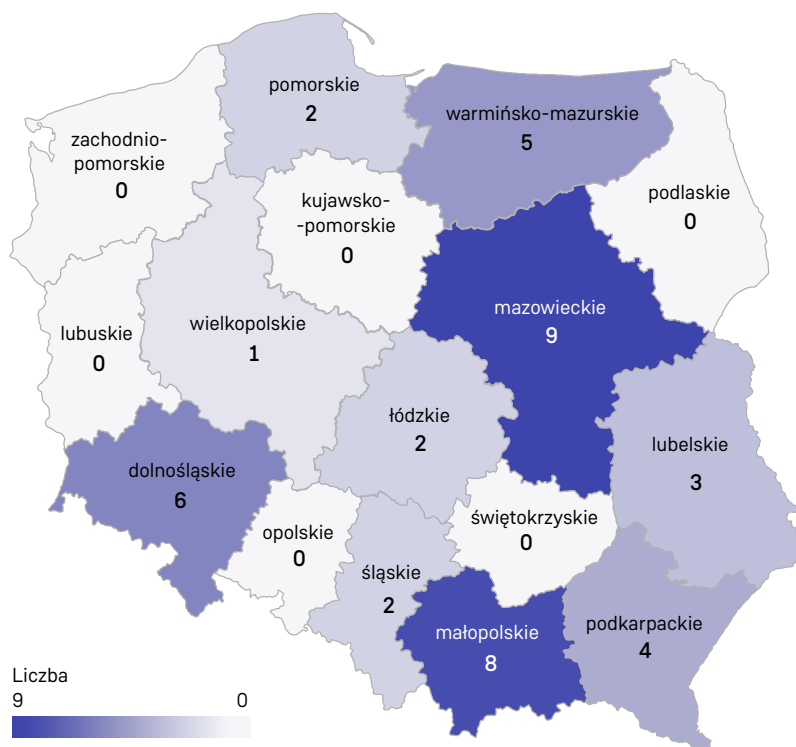
DOSTĘPNOŚĆ UCZESTNICTWA W KULTURZE A REALIZACJA PROGRAMU „WSPÓLNIE DLA DZIEDZICTWA” W UJĘCIU TERYTORIALNYM

Program WDD adresowany jest do organizacji pozarządowych będących podmiotami prawa polskiego, posiadających siedzibę na terenie Polski i realizujących projekty na obszarze Polski. Dla potrzeb tego artykułu brane są pod uwagę dane dotyczące dwóch edycji programu – z lat 2021 i 2022. Potwierdzają one, że program realizowany jest nie tylko w dużych miastach, lecz także na obszarach pozametropolitalnych, w mniejszych miastach i na wsiach. W ramach programu WDD w 2021 r. dofinansowanie otrzymały 42 projekty na kwotę 1,5 mln zł³. W 2022 r. kwota dofinansowania była znacznie wyższa – 2,3 mln zł przyznano 60 projektom⁴.

Dwie pierwsze mapy (na s. 159 i 160) prezentują zróżnicowanie beneficjentów pod względem siedziby w edycjach programu 2021 i 2022. Organizacje pozarządowe aplikujące o dofinansowanie do NID realizują swoją działalność statutową zarówno w dużych miastach, jak i na terenach oddalonych od dużych ośrodków miejskich. W 2021 r. o dofinansowanie nie ubiegały się organizacje pozarządowe posiadające siedzibę w województwach: kujawsko-pomorskim, lubuskim, opolskim, podlaskim, świętokrzyskim i zachodniopomorskim. Natomiast w tegorocznej edycji nie ma reprezentacji z województw podlaskiego i świętokrzyskiego.

- 3 *Sprawozdanie z działalności Narodowego Instytutu Dziedzictwa w 2021 r.*, <https://nid.pl/wp-content/uploads/2022/02/Sprawozdanie-z-dzialalnosci-NID-w-2021-r..pdf> [dostęp: 8.08.2022], s. 43.
- 4 Dane własne Narodowego Instytutu Dziedzictwa, zob. *Ogłoszenie wyników naboru w programie „Wspólnie dla dziedzictwa”*, 7.07.2022, <https://nid.pl/2022/07/07/ogloszenie-wynikow-naboru-w-programie-wspolnie-dla-dziedzictwa-w-2022-r/> [dostęp: 8.08.2022].

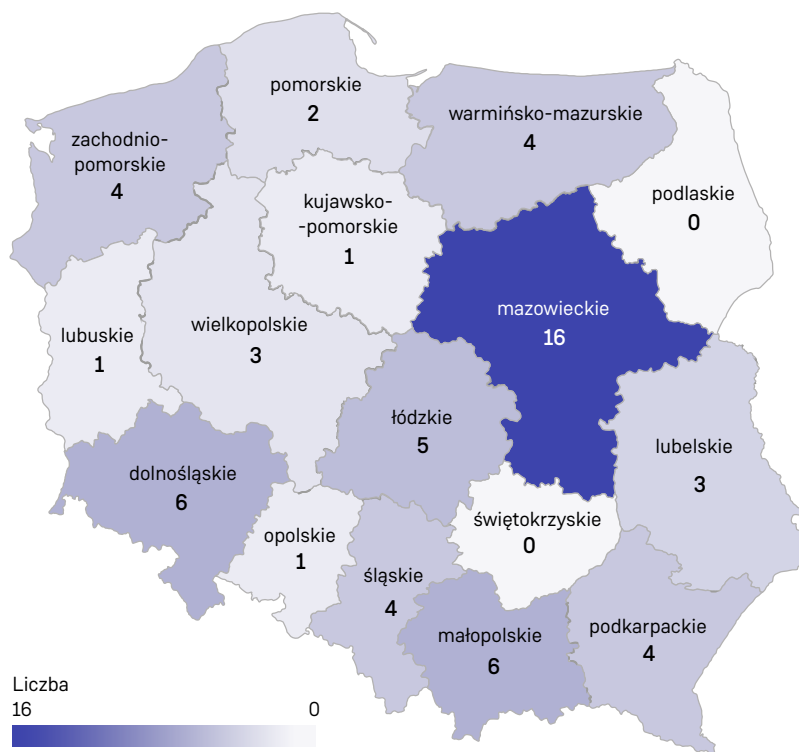
SIEDZIBY 42 BENEFICJENTÓW PROGRAMU „WSPÓLNIE DLA DZIEDZICTWA” 2021 W PODZIALE NA WOJEWÓDZTWA*

* Województwo dolnośląskie (6 beneficjentów) – Kłodzko (2), Siedlęcín, Wrocław (2), Żarów; województwo lubelskie (3) – Bełżyce, Lublin (2); województwo łódzkie (2) – Łódź (2); województwo małopolskie (8) – Brzeszcze, Gorlice (2), Grudna Kępska, Hucisko, Kraków, Nowa Góra, Tarnów; województwo mazowieckie (9) – Czerwińsk nad Wisłą, Płock, Rzuców, Warszawa (5), Żyrardów; województwo podkarpackie (4) – Horyniec-Zdrój, Lubaczów, Sanok, Ustrzyki Dolne; województwo pomorskie (2) – Gdańsk (2); województwo śląskie (2) – Gliwice (2); województwo warmińsko-mazurskie (5) – Elbląg, Kurzętnik, Olsztyn, Szymbark, Zabrost Wielki; województwo wielkopolskie (1) – Krotoszyn.

Źródło: NID, na podstawie danych sprawozdawczych

SIEDZIBY 60 BENEFICJENTÓW PROGRAMU „WSPÓLNIE DLA DZIEDZICTWA” 2022 W PODZIALE NA WOJEWÓDZTWA*

* Województwo dolnośląskie (6 beneficjentów) – Kłodzko (2), Siedlęcín (2), Wrocław (2); województwo kujawsko-pomorskie (1) – Bydgoszcz; województwo lubelskie (3) – Bełzec, Ulhówek Zakłodzie; województwo lubuskie (1) – Zielona Góra; województwo łódzkie (5) – Celestynów, Łódź (3), Wolbórz; województwo małopolskie (6) – Brzeszcze, Gorlice, Hucisko, Kraków (2), Mszana Dolna; województwo mazowieckie (16) – Białobrzegi, Czerwińsk nad Wisłą, Grodzisk Mazowiecki, Nowe Kościeliska, Ostrołęka, Płock, Rzuców, Utniki, Warszawa (8); województwo opolskie (1) – Opole; województwo podkarpackie (4) – Rzeszów, Tarnobrzeg, Ustrzyki Dolne, Żołynia; województwo pomorskie (2) – Chwaszczyno, Gdańsk; województwo śląskie (4) – Częstochowa, Katowice, Wilamowice, Zabrze; województwo warmińsko-mazurskie (4) – Kurzętnik, Olsztyn (2), Wardęgowo; województwo wielkopolskie (3) – Kalisz, Krotoszyn (2); województwo zachodniopomorskie (4) – Karlino, Szczecin (2), Żerdno.

Źródło: NID, założenia określone we wnioskach o dofinansowanie

Należy odróżnić lokalizacje siedzib beneficjentów programu od miejsc realizacji dofinansowanych projektów. Nie są one tożsame w każdym przypadku. Zdecydowana większość projektów realizowana jest w miejscowościach spoza wielkich miast, co potwierdzają wymienione poniżej lokalizacje w podziale na województwa. Miejscowości te są miejscami organizacji projektów. Przykładowo w 2021 r.⁵ w województwie pomorskim (4) projekty realizowano w Gdańsku (Oliwie), Gdyni, Pucku, Żuławkach. W województwie lubelskim spośród 17 lokalizacji projektów dwie dotyczyły Lublina, a pozostałe mniejszych miejscowości, jak: Bełżyce, Bogucice, Chyżowice, Czerniczyń, Dobromierzyce, Gozdów, Horodło, Hrubieszów, Husynne, Matcze, Mieniany, Mołodiatycze, Nieledeń, Turkowice i Werbkowice. Podobnie było w województwie małopolskim (8), gdzie projekty w większości zostały zrealizowane poza większymi ośrodkami: w Krakowie i Tarnowie, a pozostałe w Brzezince, Gorlicach (2), Grudnie Kępskiej, Hucisku i Nowej Górze. Miejsca realizacji projektów w ramach WDD w 2022 r. koncentrują się w większości na obszarze południowej Polski: w województwie podkarpackim (29)⁶,

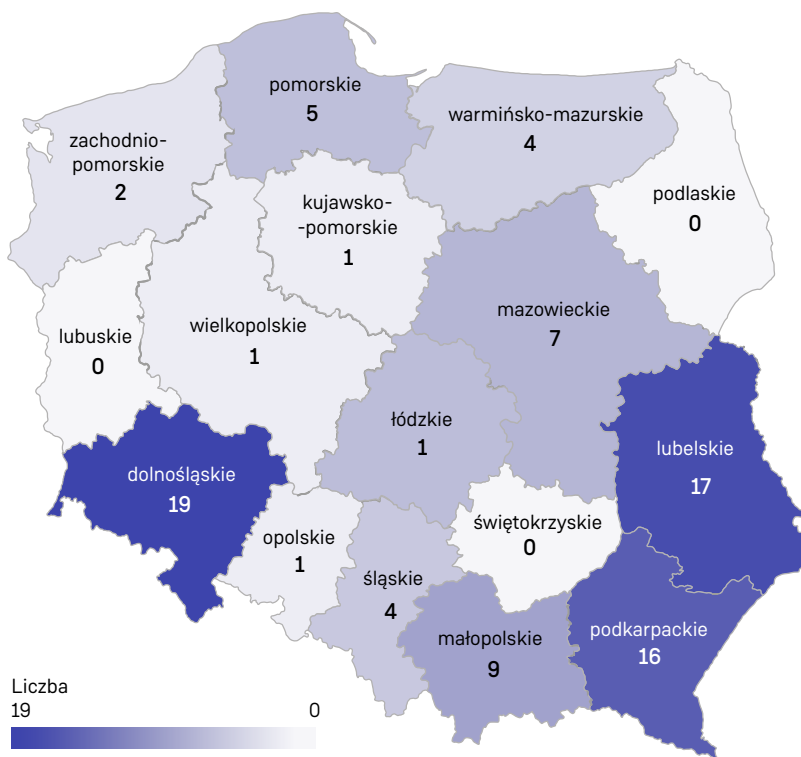
- 5 W ramach programu WDD w 2021 r. pozostałe lokalizacje według województw w podziale na miejscowości były następujące: w województwie dolnośląskim (19) – Duszniki-Zdrój, Kłodzko (2), Krosnowice, Lądek-Zdrój, Lewin Kłodzki, Łupki/Siedlęcín, Międzyziesie, Piszkwice, Polanica-Zdrój, Radków, Stary Wielisław, Szalejów Dolny, Szalejów Górny, Wojbórz, Wrocław (2), Żarów, Żelazno; w województwie kujawsko-pomorskim (2) – Bydgoszcz, Nieszawa; w województwie łódzkim (2) – Łódź, Skierniewice; w województwie mazowieckim (5) – Czerwińsk nad Wisłą, Płock, Rzuców, Warszawa, Żyrardów; w województwie podkarpackim (5) – Horyniec-Zdrój, Miejsce Piastowe, Nowe Brusno, Radomyśl Wielki, Ustrzyki Dolne; w województwie podlaskim (12) – Bubele, Buda Zawidugierska, Gawiniańce, Jodeliszki, Krejwiany, Puńsk, Sejny, Smolany, Widugiery, Wojtokiemie, Wołyńce, Zelwa; w województwie pomorskim (4) – Gdańsk (Oliwa), Gdynia, Puck, Żuławki; w województwie śląskim (2) – Dąbrowa Górnicza, Gliwice; w województwie warmińsko-mazurskim (4) – Dąbrówka, Olsztyn, Słupnica, Szymbark; w województwie wielkopolskim (1) – Koźmin Wielkopolski; w województwie zachodniopomorskim (2) – Jankowo, Żerdno.
- 6 Miejscowości z województwa podkarpackiego: Arłamów, Chyrowa, Jaśliska, Kalników, Kłokowice, Kolbuszowa, Komańcza (2), Kotań, Krempna, Krościenko, Lubaczów, Morochów, Nowe Brusno, Olchowiec, Pielgrzymka, Przemyśl, Rzepedź, Serednica, Smolarzyny, Szczawne (2), Świątkowa Mała, Świątkowa Wielka, Tarnobrzeg, Turzańsk, Ustrzyki Dolne, Wistok Wielki, Żołyńia.

w województwie dolnośląskim (15)⁷, w województwie małopolskim (16)⁸, i w województwie mazowieckim (21), m.in. w: Białobrzegach, Grodzisku Mazowieckim, Maciejowicach, Ostrołęce, Płocku, Stanisławowie, Warszawie. Spośród pozostałych województw większość projektów realizowanych jest w mniejszych ośrodkach i na wsiach, co ilustrują poniższe dane. Przedstawiają one liczby i nazwy miejscowości, w których prowadzone są projekty: w województwie lubuskim (1) – w Jasienicy; opolskim (3) – w Opolu (2), Wołczynie; podlaskim (3) – w miejscowościach Bohoniki, Kruszyniany, Studziany Las; wielkopolskim (3) – w Kaliszu, Koźminie Wielkopolskim, Krotoszynie. W województwie łódzkim⁹ i zachodniopomorskim¹⁰ realizacja projektów odbywa się w 6 miejscowościach, w śląskim – 7¹¹, pomorskim – 9¹², w warmińsko-mazurskim – 9¹³, w kujawsko-pomorskim – 13¹⁴. W województwie lubelskim (20) są to miejscowości: Aleksandria Krzywowska, Bełzec, Biłgoraj, Budynin, Dęblin, Goraj, Horodło, Hrubieszów, Lublin, Matcze, Nowosiółki Przednie, Podlódów, Tarnoszyn, Tomaszów Lubelski, Ułhówek, Zaburze, Zakłodzie, Zakrzew, Zamość, Zdziłowice.

Mapy na s. 163 i 164 przedstawiają liczbę miejscowości w danym województwie, w których realizowano projekty.

7	Miejscowości z województwa dolnośląskiego – Duszniki-Zdrój, Jedlina-Zdrój, Kamieniec Żąbkowicki, Kłodzko (2), Łupki, Siedlęcín, Stary Wielisław, Świdnica, Walim, Wałbrzych, Wrocław (2), Zagórze Śląskie, Zielone Ludowe.
8	Miejscowości z województwa małopolskiego – Blechnarka, Brzezinka, Gładyszów, Gorlice, Hańczowa, Hucisko, Konieczna, Kraków, Krynica-Zdrój, Kunkowa, Leszczyny, Mszana Dolna, Rozdziele, Wołowiec, Wysowa-Zdrój, Zdynia.
9	Łódź (3), Małecz, Pabianice i Wolbórz.
10	Barlinek, Grzybnica, Karlino, Szczecin, Wolin, Żerdno.
11	Bytom (2), Chorzów, Katowice, Myszków, Tarnowskie Góry, Wilamowice.
12	Bytów, Chwaszczyno/Wejherowo, Człuchów, Gdańsk (Orunia), Gniew, Kwidzyn, Lębork, Malbork, Sztum.
13	Biskupiec, Działdowo, Kętrzyn, Kurzętnik, Lidzbark Warmiński, Nidzica, Olsztyn, Ostróda, Sząbruk.
14	Chodorążek, Chrostkowo, Czernikowo, Grodzeń, Kikół, Kowal, Liciszewy, Lubin, Makówiec-Rumunki, Nowe, Redecz Krukowy, Skępe, Teodorowo.

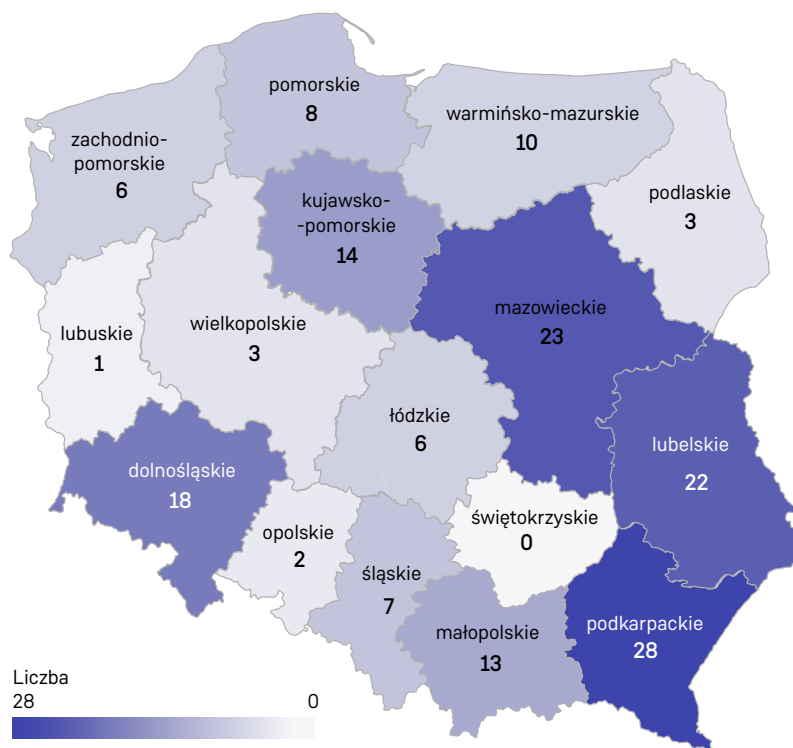
MIEJSCA REALIZACJI PROJEKTÓW W RAMACH PROGRAMU „WSPÓLNIE DLA DZIEDZICTWA” W 2021 R. W PODZIALE NA WOJEWÓDZTWA (DANE W LICZBACH)

Źródło: NID, na podstawie danych sprawozdawczych

Program WDD zapewnia dostępność do kultury w mniejszych miejscowościach. Były i są to miejsca, w których wokół wydarzeń o charakterze kulturowym dotyczących tematyki dziedzictwa kulturowego koncentrują się przedstawiciele lokalnych społeczności, będący także inicjatorami, ekspertami i organizatorami tych działań. Wolontariusze – stanowiący filar programu – to bardzo często mieszkańcy tych terenów, uczniowie miejscowych szkół, aktywiści i eksperci pochłonięci tematem dziedzictwa materialnego czy niematerialnego.

MIEJSCE REALIZACJI PROJEKTÓW W RAMACH PROGRAMU „WSPÓLNIE DLA DZIEDZICTWA” W 2022 R. – W PODZIALE NA WOJEWÓDZTWA (DANE W LICZBACH)

Źródło: NID, założenia określone we wnioskach o dofinansowanie

Szczególną wartością takich projektów są niewątpliwie udział i zaangażowanie społeczności lokalnych, włączających się w realizację prac, uczestniczących w wydarzeniach i przedsięwzięciach na rzecz dziedzictwa kulturowego na terenach ich zamieszkania. Dla budowania więzi kulturowej szczególnie ważne jest osobiste uczestnictwo w tego typu wydarzeniach w przestrzeni lokalnej, identyfikacja z miejscem zamieszkania i zasobami kultury na nim występującymi.

DOSTĘPNOŚĆ UCZESTNICTWA W KULTURZE DZIĘKI PROGRAMOWI „WSPÓLNIE DLA DZIEDZICTWA” – DEFINICJA KULTURY A RÓŻNORODNOŚĆ DZIAŁAŃ I FORM UCZESTNICTWA W KULTURZE

Różnorodne możliwości rozumienia kultury oraz wytwarzanie w jej ramach niematerialnych wartości sprawiają, że jednoznaczne i uniwersalne określenie ram tego terminu jest praktycznie niemożliwe¹⁵. W tradycyjnym ujęciu kulturę można rozumieć jako materialny i niematerialny dorobek społeczeństwa, pielęgnowany i utrzymywany dla przyszłych pokoleń. Etymologia słowa „kultura” wywodzi je z łacińskiego słowa *colere*, które oznacza ‘zamieszkiwanie’, ‘kultywowanie’ lub ‘honorowanie’. Termin ten na ogół odnosi się do wzorców działalności ludzkiej i symbolicznych struktur, które nadają tej działalności wspólne znaczenie¹⁶. W zakresie definicji kultury mieszczą się zatem różne jej interpretacje, praktyki i formy aktywności.

Dane własne NID, zgromadzone na podstawie dwóch omawianych edycji programu WDD, podają określoną liczbę narzędzi i form aktywności w zakresie opieki nad dobrami kultury i w obszarze upowszechniania wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego. Prowadząc zróżnicowane praktyki i posługując się różnymi narzędziami nakierowanymi na opiekę nad dziedzictwem kulturowym oraz angażując wolontariuszy i innych uczestników/ochotników, organizacje pozarządowe zapewniły wyjątkową ofertę kulturową w miejscach realizacji projektów. Na specyfikę tej oferty wskazują dane 42 raportów z wykonania zadania złożonych w 2021 r.¹⁷

15 *Znaczenie gospodarcze sektora kultury. Wstęp do analizy problemu. Raport końcowy*, Warszawa 2010, s. 8.

16 *Definicje kultury i tożsamości kulturowej UNESCO*, <https://cit4vet.erasmus.site/pl/module-1-the-concept-of-culture/5/> [dostęp: 5.08.2022].

17 Raporty z wykonania zadania złożone przez beneficjentów w terminie 30 dni po zakończeniu realizacji projektów w 2021 r. Źródło: NID.

oraz 60 wniosków o dofinansowanie zadania¹⁸ z tegorocznej edycji programu. Ofertę stanowią wydarzenia i przedsięwzięcia prowadzone cyklicznie i ściśle związane z terminem realizacji poszczególnych edycji programu. W 2021 r. realizacja WDD przebiegała w zależności od terminów wskazanych we wnioskach beneficjentów od 20 maja do 31 października, a w 2022 r. – od 13 kwietnia do końca października.

Charakterystycznym, wybieranym przez wnioskodawców programu rodzajem działań są prace porządkowe i zabezpieczające przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków bądź włączonych do gminnej lub wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz w ich otoczeniu, które prowadzą do zabezpieczenia oraz zachowania substancji i wartości zabytku – takie jak prace porządkowe na zabytkowych cmentarzach, w zabytkach fortyfikacyjnych i otoczeniu zabytków. Ponadto działania podejmowane przez beneficjentów polegają na identyfikowaniu, inwentaryzowaniu i dokumentowaniu dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego), np. detali architektonicznych, cerkwi czy kapliczek przydrożnych.

Inną kategorią zadań chętnie podejmowanych przez organizacje pozarządowe są różnorodne działania edukacyjne oraz popularyzujące lokalne dziedzictwo kulturowe (materialne i niematerialne), prowadzące do zwiększenia świadomości społecznej wartości dziedzictwa, np. szkolenia z interpretacji dziedzictwa, wykłady i szkolenia na temat kultury, dziedzictwa kulturowego czy historii lokalnych zabytków. Wśród najczęściej występujących przedsięwzięć i wydarzeń należy także wymienić m.in. warsztaty rzemiosła tradycyjnego, zajęcia animacyjno-edukacyjne dla dzieci i młodzieży, obozy dla wolontariuszy, wystawy prezentujące efekty projektów, festyny, festiwale, spacer tematyczne wokół zabytków, konkursy plastyczne, gry terenowe i edukacyjne, dokumentowanie (nagrywanie) pieśni i gwary.

18 Wnioski o dofinansowanie zadania realizowanego ze środków pozostających w dyspozycji Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Program „Wspólnie dla dziedzictwa” w 2022 r. złożone przez wnioskodawców od 13 kwietnia do 13 maja 2022 r. Wyniki programu zostały opublikowane na stronach internetowych NID 7 lipca 2022 r., zob. <https://nid.pl/2022/07/07/ogloszenie-wynikow-naboru-w-programie-wspolnie-dla-dziedzictwa-w-2022-r/> [dostęp: 8.08.2022].

Wprowadzenie w 2020 r. stanu pandemii i wielu ograniczeń, w tym w organizacji wydarzeń i bezpośrednim kontaktowaniu się, doprowadziło do zmian w formach działania i narzędzi komunikacyjnych oraz aktywności w sektorze kultury i spowodowało wzrost realizacji działań w internecie związanych z technologiami cyfrowymi. Beneficjenci programu WDD w 2021 r. przeprowadzali działania w sieci (np. webinary, spotkania, warsztaty, promocje wydarzeń na Facebooku i Instagramie, publikacje filmów na temat wydarzeń projektowych na YouTube). Chętniej udostępniali na stronach internetowych efekty swoich prac w postaci np. filmów, publikacji, prezentacji ścieżek edukacyjnych, baz zinventoryzowanych zjawisk czy fotorelacji z wystaw, wycieczek, spacerów i prac porządkowych.

Tabele na s. 168-169 pokazują dane ilościowe dotyczące zrealizowanych działań, co pozwala poznać ich skalę i specyfikę. Do najpopularniejszych należą przedsięwzięcia dotyczące bezpośrednio zabytków (w 2021 r. wykonano prace przy 278 zabytkach w różnych regionach Polski) oraz wydarzenia mające na celu popularyzację i promocję wiedzy o dziedzictwie (253 wydarzenia zrealizowane w 2021 r., 479 wydarzeń zaplanowanych w 2022 r.). W ramach edycji 2021 przygotowano 6417 publikacji związanych z tematyką dziedzictwa kulturowego, w 2022 r. zaplanowano ich 4987 (dostępnych w formie drukowanej oraz elektronicznej).

Z raportów beneficjentów wynika, że odbiorcami bezpośrednimi projektu (aktywnymi uczestnikami) byli wolontariusze oraz mieszkańcy lokalnych miejscowości, a także osoby przyjeżdżające specjalnie, aby wziąć udział w danym wydarzeniu. NID nie dysponuje jednak szczegółowymi danymi dotyczącymi miejsca zamieszkania odbiorców bezpośrednich projektu (aktywnych uczestników). Dzięki zrealizowanym projektom mieszkańcy mniejszych miejscowości i wsi oddalonych od instytucji centralnych działających w obszarze kultury mogli aktywnie uczestniczyć w kulturze. Jednocześnie autorzy projektów osiągnęli zamierzone cele programu dotyczące: upowszechniania i popularyzacji dziedzictwa materialnego i niematerialnego, popularyzacji praktyk w zakresie rzemiosła tradycyjnego, technik rzemieślniczych, zanikających zawodów tradycyjnych oraz promocji działań i wiedzy z zakresu właściwej opieki nad zabytkiem i jego otoczeniem.

DANE DOTYCZĄCE LICZBY ZREALIZOWANYCH DZIAŁAŃ I UCZESTNIKÓW WYDARZEŃ W RAMACH PROGRAMU „WSPÓLNIE DLA DZIEDZICTWA” W 2021 R.

RODZAJ DZIAŁAŃ/DOKUMENTACJI/UCZESTNIKÓW	LICZBA
Wolontariusze biorący udział w zadaniu	475
Aktywni uczestnicy wydarzeń	11 021
Bierni odbiorcy projektu*	306 900
Zorganizowane wydarzenia mające na celu promocję i popularyzację wiedzy o dziedzictwie lub utrzymanie i dokumentację dziedzictwa	253
Zabytki, przy których były prowadzone działania	278
Szkolenia/warsztaty	161
Publikacje (w tym foldery)	6 417
Bazy danych	28
Ścieżki edukacyjne	12
Opracowania dokumentujące dziedzictwo	545
Karty ewidencyjne	135

* Bierna grupa odbiorców to uczestnicy niebezpośredni, którzy zetkną się z projektem i jego efektami. W zależności od założeń projektu są to np. osoby śledzące profil projektu, uczestniczące w wydarzeniach projektu, zainteresowani zagadnieniem mieszkańcy miejscowości, osoby odwiedzające miejscowość, w której realizowany był projekt.

Źródło: NID, na podstawie danych sprawozdawczych

DANE DOTYCZĄCE LICZBY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ I UCZESTNIKÓW WYDARZEŃ W RAMACH PROGRAMU „WSPÓLNIE DLA DZIEDZICTWA” W 2022 R.

RODZAJ DZIAŁAŃ/DOKUMENTACJI/UCZESTNIKÓW	LICZBA
Wolontariusze biorący udział w zadaniu	1 524
Aktywni uczestnicy wydarzeń	41 057
Bierni odbiorcy projektu	508 287
Zorganizowane wydarzenia mające na celu promocję i popularyzację wiedzy o dziedzictwie lub utrzymanie i dokumentację dziedzictwa	479
Zabytki, przy których były prowadzone działania	1 642
Szkolenia/warsztaty	286
Publikacje (w tym foldery)	4 987
Bazy danych	24

CD. DANE DOTYCZĄCE LICZBY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ I UCZESTNIKÓW WYDARZEŃ W RAMACH PROGRAMU „WSPÓLNIE DLA DZIEDZICTWA” W 2022 R.

RODZAJ DZIAŁAŃ/DOKUMENTACJI/UCZESTNIKÓW	LICZBA
Ścieżki edukacyjne	42
Opracowania dokumentujące dziedzictwo	428
Karty ewidencyjne	327

Źródło: NID, założenia określone we wnioskach o dofinansowanie

PODSUMOWANIE

Od 2016 r. każda edycja programu pozostawia trwały efekt w postaci wykonanych prac porządkowych czy zabezpieczających przy zabytkach i w ich otoczeniu, przy identyfikowaniu, inwentaryzowaniu i dokumentowaniu dziedzictwa kulturowego czy przygotowaniu tablic i ścieżek edukacyjnych badanych zjawisk oraz nagranych filmów, umożliwiając ciągły dostęp do kultury. Niezależnie od ograniczeń spowodowanych przez epidemię COVID-19 zainteresowanie programem „Wspólnie dla dziedzictwa” się nie zmienia. Potwierdzają to dane dotyczące liczby składanych wniosków: w 2020 r. – 215, w 2021 r. – 193, w 2022 r. – 223 (najwięcej z dotychczasowych edycji programu), a także zwiększający się budżet programu (w 2020 r. – 700 tys. zł, w 2021 r. – 1,5 mln zł, w 2022 r. – 2,3 mln zł)¹⁹. Program znalazł swoich stałych zwolenników. Wiele organizacji pozarządowych corocznie ubiega się o dofinansowanie w NID, aby kontynuować rozpoczęte inicjatywy i prace. Zgłaszają się także nowe organizacje, w tym np. koła gospodyń wiejskich. Program NID wnosi i upowszechnia pozytywne wzorce opieki nad dziedzictwem kulturowym w środowiskach lokalnych. W zwiększaniu dostępności uczestnictwa w kulturze odgrywa ważną rolę nie tylko w znanych z oferty kulturowej dużych miastach, ale też w mniejszych i mniej znanych miejscowościach. W kolejnych edycjach programu Narodowy Instytut Dziedzictwa będzie nadal prowadził analizę dokonań organizacji pozarządowych, odnotowując ich znaczenie w zwiększaniu dostępu do uczestnictwa w kulturze i korzystania z jej dóbr.

19 Opracowanie na podstawie danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017* (Uchwała nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r.), https://bip.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/20140818Krajowy_Program_Ochrony_Zabytkow_i_Opieki_nad_Zaby.pdf [dostęp: 4.08.2022].
- *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022* (M.P. z 2019 r. poz. 808), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20190000808/O/M20190808.pdf> [dostęp: 4.08.2022].
- Regulamin programu „Wspólnie dla dziedzictwa” 2022, <https://nid.pl/wp-content/uploads/2022/04/Regulamin-Programu-Wspolnie-dla-dziedzictwa-2022.pdf> [dostęp: 5.08.2022].
- *Sprawozdanie z działalności Narodowego Instytutu Dziedzictwa w 2021 r.*, <https://nid.pl/wp-content/uploads/2022/02/Sprawozdanie-z-dzialalnosci-NID-w-2021-r..pdf> [dostęp: 8.08.2022].
- *Znaczenie gospodarcze sektora kultury. Wstęp do analizy problemu. Raport końcowy*, Warszawa 2010, https://ibs.org.pl/app/uploads/2016/07/IBS_Report_08_2010_pl.pdf [dostęp: 5.08.2022].

Opracowanie:

Renata Olech,

koordynator programu „Wspólnie dla dziedzictwa”,

Zespół ds. Koordynacji i Rozliczania Programów,

Narodowy Instytut Dziedzictwa,

rolech@nid.pl

ZNACZENIE KÓŁ GOSPODYŃ WIEJSKICH DLA KULTURY LOKALNEJ A OTRZYMYWANA POMOC FINANSOWA Z BUDŻETU PAŃSTWA

Departament Oświaty i Polityki Społecznej
Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

WSTĘP

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi jest urzędem administracji rządowej. Zapewnia obsługę Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, który kieruje następującymi działami administracji rządowej: rolnictwo, rozwój wsi, rynki rolne i rybołówstwo¹. Misją Ministerstwa jest zapewnienie optymalnych warunków umożliwiających zrównoważony rozwój polskiej wsi, rolnictwa i rybactwa oraz zagwarantowanie bezpieczeństwa żywności i wysokiej jakości usług publicznych².

Koła gospodyń wiejskich w polskiej kulturze i tradycji mają bardzo silne korzenie. Pierwsza organizacja kobiet wiejskich pod tą nazwą powstała w miejscowości Janisławice koło Skierniewic w roku 1877³. Rola kół zmieniała się w ciągu lat. Początkowo były zaangażowane przede wszystkim w pomoc w gospodarstwach domowych. Obecnie ich aktywność jest

- 1 Par. 1 ust. 2 Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 27 października 2021 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi (Dz.U. 2021 poz. 1950).
- 2 Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju, *Podstawowe informacje*, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/podstawowe-informacje> [dostęp: 21.07.2022].
- 3 J. Poszepczyński, *Historia kółek rolniczych, kół gospodyń wiejskich na ziemiach polskich 1982–2012*, Warszawa 2012, s. 67.

widoczna na wielu różnych płaszczyznach życia wiejskiego. Działają na rzecz poprawy sytuacji społeczno-zawodowej kobiet i ich rodzin, wspierają wszechstronny rozwój terenów wiejskich oraz integrują społeczności lokalne. Działania kół gospodyń wiejskich, także te związane z rozwijaniem kultury ludowej, w tym w szczególności kultury lokalnej oraz regionalnej, wspierane są poprzez przekazywaną od 2018 r. pomoc finansową z budżetu państwa na realizację celów statutowych.

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja danych dotyczących pomocy finansowej z budżetu państwa przekazywanej kołom gospodyń wiejskich na realizację ich zadań statutowych, a także ukazanie znaczenia kół gospodyń wiejskich dla kultury lokalnej poprzez zaprezentowanie sposobu wydatkowania tej pomocy na poszczególne cele, w tym rozwój kultury ludowej, a w szczególności kultury lokalnej oraz regionalnej.

DZIAŁALNOŚĆ KÓŁ GOSPODYŃ WIEJSKICH PO 2018 R.

Koła gospodyń wiejskich do 2018 r. mogły działać na podstawie: Ustawy z dnia 8 października 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników, w ramach Krajowego Związku Rolników, Kółek i Organizacji Rolniczych, działając jako samodzielne kółko rolnicze lub w zakresie jego struktur⁴, Ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach⁵, działając jako stowarzyszenia oraz jako koła niezarejestrowane, tj. grupy nieformalne. Od 2018 r. mogą działać także na podstawie Ustawy z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich⁶ (dalej także jako: ustawa o kgw), która określa formy i zasady dobrowolnego zrzeszania się w kołach gospodyń wiejskich, tryb ich zakładania oraz organizację kół gospodyń wiejskich działających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej⁷.

Ustawa weszła w życie 29 listopada 2018 r., dając kołom wiele możliwości, ułatwień, a także korzyści, wśród których wymienić można:

- uzyskanie osobowości prawnej;
- możliwość otrzymania pomocy finansowej raz w roku;
- możliwość prowadzenia uproszczonej ewidencji przychodów i kosztów;

4 Dz.U. z 1982 r. Nr 32, poz. 217.

5 T.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 2261.

6 Dz.U. z 2018 r. poz. 2212 z późn. zm.

7 Art. 1 ustawy o kgw.

- pomoc i nadzór pełnomocnika rządu do spraw lokalnych inicjatyw społecznych nad działalnością kół gospodyń wiejskich we współpracy z prezesem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR);
- opiekę pełnomocnika do spraw kół gospodyń wiejskich w każdym biurze powiatowym ARiMR.

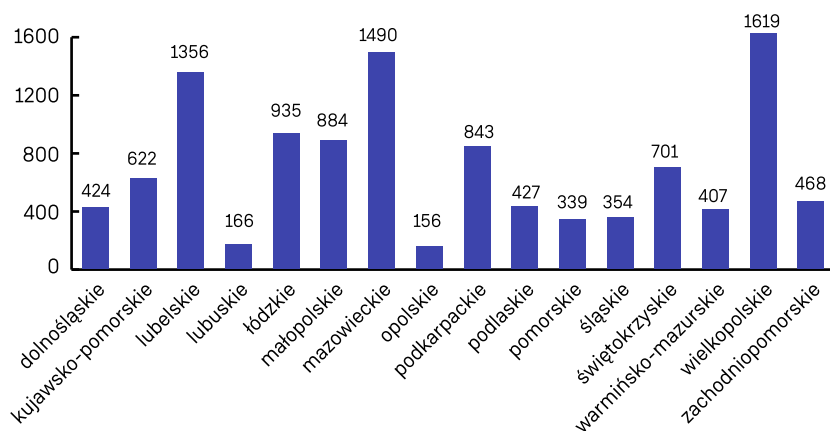
Liczba kół gospodyń wiejskich zarejestrowanych w Krajowym Rejestrze Kół Gospodyń Wiejskich (KRKGW) prowadzonym przez ARiMR wzrasta sukcesywnie od momentu wejścia w życie ustawy (tym samym wzrasta liczba ich członków), co prezentuje tabela poniżej.

LICZBA KÓŁ GOSPODYŃ WIEJSKICH ORAZ LICZBA ICH CZŁONKÓW W LATACH 2018-2021

BADANY PARAMETR	2018	2019	2020	2021
Liczba kół	5 048	8 835	9 732	10 689
Liczba członków	129 692	236 773	260 911	287 579

Źródło: dane ARiMR

LICZBA KÓŁ GOSPODYŃ WIEJSKICH W PODZIALE NA WOJEWÓDZTWA (WG STANU NA 30 CZERWCA 2022 R.)

Źródło: dane KRKGW

W 2018 r. (według stanu na 31 grudnia 2018 r.) w KRKGW znajdowało się 5048 kół gospodyń wiejskich, które zrzeszały ponad 129 tys. członków. W latach 2019, 2020 oraz 2021 liczba zarejestrowanych kół gospodyń wiejskich wynosiła odpowiednio: 8835 (wzrost o 75% w stosunku do 2018 r.),

9732 (wzrost o 10,15% w stosunku do 2019 r.), 10 689 (wzrost o 9,83% w stosunku do 2020 r.). Liczba członków kół gospodyń wiejskich w latach 2019, 2020 oraz 2021 kształtowała się następująco: 236 773, 260 911 oraz 287 579 osób.

Aktualnie w KRKGW znajduje się 11 191 kół gospodyń wiejskich (według stanu na 30 czerwca 2022 r.), które zrzeszają 306 621 członków. Liczbę kół prezentuje wykres na s. 173.

Najwięcej kół gospodyń wiejskich zarejestrowano w województwach wielkopolskim, mazowieckim oraz lubelskim, a ich liczba wynosi odpowiednio: 1619, 1490 oraz 1356, najmniej zaś – w województwach lubuskim oraz opolskim odpowiednio: 166 oraz 156.

DANE DOTYCZĄCE POMOCY FINANSOWEJ Z BUDŻETU PAŃSTWA NA REALIZACJĘ CELÓW STATUTOWYCH KÓŁ GOSPODYŃ WIEJSKICH

Koła gospodyń wiejskich od 2018 r. otrzymują raz w roku pomoc finansową z budżetu państwa, przeznaczoną na realizację celów statutowych⁸. Cele statutowe zostały określone w ustawie o kgw i są to przede wszystkim⁹:

- prowadzenie działalności społeczno-wychowawczej i oświatowo-kulturalnej na terenach wiejskich;
- prowadzenie działalności na rzecz wszechstronnego rozwoju obszarów wiejskich;
- wspieranie rozwoju przedsiębiorczości kobiet;
- inicjowanie i prowadzenie działań na rzecz poprawy warunków życia i pracy kobiet na wsi;
- upowszechnianie i rozwijanie form współdziałania, gospodarowania i racjonalnych metod prowadzenia gospodarstw domowych;
- reprezentowanie interesów środowiska kobiet wiejskich wobec organów administracji publicznej;
- rozwijanie kultury ludowej, w tym w szczególności kultury lokalnej i regionalnej.

8 Art. 23a ust. 1 ustawy o kgw.

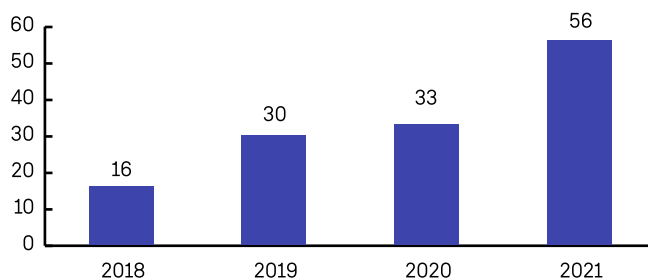
9 Art. 2 ust. 3 ustawy o kgw.

Pomoc finansową z budżetu państwa mogą otrzymać koła gospodyń wiejskich, które są wpisane do KRKGW prowadzonego przez ARiMR¹⁰. Wysokość przekazanego wsparcia jest zależna od liczby członków koła. W 2021 r. kwoty pomocy finansowej wzrosły odpowiednio¹¹:

- z 3 na 5 tys. zł dla kół gospodyń wiejskich liczących do 30 członków;
- z 4 na 6 tys. zł dla kół gospodyń wiejskich liczących od 31 do 75 członków;
- z 5 na 7 tys. zł dla kół gospodyń wiejskich liczących ponad 75 członków.

Wartość wsparcia przekazanego przez państwo do 2021 r. została zaprezentowana na wykresie poniżej. Obrazuje on sukcesywnie wzrastające zainteresowanie mieszkańców wsi tworzących lokalne organizacje społeczne możliwością uzyskania pomocy finansowej z budżetu państwa.

WARTOŚĆ PRYZNANEJ POMOCY FINANSOWEJ DLA KÓŁ GOSPODYŃ WIEJSKICH W LATACH 2018-2021 (W MLN ZŁ)

Źródło: dane ARiMR

W 2018 r. koła gospodyń wiejskich otrzymały pomoc finansową z budżetu państwa na łączną kwotę 16 295 200 zł, a w roku 2019 – na kwotę 29 697 000 zł, co oznacza wzrost aż o 82% w porównaniu z rokiem poprzednim. W 2020 r. przyznano pomoc finansową z budżetu państwa na kwotę 32 871 000 zł, co stanowi wzrost o 10,7% w stosunku do roku 2019. W 2021 r. przyznano pomoc finansową na kwotę 55 870 000 zł, co stanowi znaczący wzrost (o 70%) w stosunku do roku poprzedniego, jednakże należy zaznaczyć, że pozwoliło na to zwiększenie stawek pomocy finansowej z budżetu państwa dla kół gospodyń wiejskich o 2 tys. zł.

10 Par. 2 Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 sierpnia 2021 r. w sprawie pomocy finansowej z budżetu państwa dla kół gospodyń wiejskich (Dz.U. 2021 r. poz. 1438).

11 Tamże, par. 5.

Szczegółowe zestawienie kwot pomocy finansowej z budżetu państwa przekazanych do kół gospodyń wiejskich w 2021 r. przedstawiono w tabeli poniżej. Zobrazowano w niej wartość udzielonej pomocy w podziale na województwa.

PRYZNANA POMOC FINANSOWA W 2021 R. W PODZIALE
NA WOJEWÓDZTWA

WOJEWÓDZTWO	LICZBA ZŁOŻONYCH WNIOSKÓW	KWOTA PRYZNANEJ POMOCY FINANSOWEJ (W ZŁ)
dolnośląskie	361	1 918 000
kujawsko-pomorskie	548	2 942 000
lubelskie	1 282	7 008 000
lubuskie	140	771 000
łódzkie	854	4 783 000
małopolskie	831	4 527 000
mazowieckie	1 318	7 384 000
opolskie	130	709 000
podkarpackie	788	4 278 000
podlaskie	382	2 093 000
pomorskie	308	1 617 000
śląskie	319	1 735 000
świętokrzyskie	652	3 536 000
warmińsko-mazurskie	347	1 824 000
wielkopolskie	1 505	8 660 000
zachodniopomorskie	394	2 085 000
Razem	10 159	55 870 000

Źródło: dane ARIMR

Najwięcej wniosków w sprawie przyznania pomocy finansowej w 2021 r. złożono w województwach: wielkopolskim (1505), mazowieckim (1318) oraz lubelskim (1282). Wartość przyznanej pomocy finansowej dla wymienionych województw kształtowała się odpowiednio na poziomie: 8 665 000 zł, 7 389 000 zł oraz 7 008 000 zł. Najmniej wniosków w sprawie przyznania pomocy finansowej w 2021 r. zostało złożonych w województwach opolskim (130), lubuskim (140) oraz pomorskim (308). Dla tych województw kwoty przekazanej pomocy wynosiły 709 000 zł, 771 000 zł oraz 1 617 000 zł.

W 2022 r. nabór wniosków o przyznanie pomocy finansowej z budżetu państwa dla kół gospodyń wiejskich zakończy się 30 września 2022 r.¹² Na dzień 21 lipca 2022 r. wsparcie dla kół gospodyń wiejskich zostało przyznane na łączną kwotę 53 118 000 zł. Szczegółowe dane z podziałem na województwa zaprezentowano w tabeli poniżej.

POMOC FINANSOWA PRYZNANA DO 21 LIPCA 2022 R. W PODZIALE NA WOJEWÓDZTWA

WOJEWÓDZTWO	LICZBA ZŁOŻONYCH WNIOSKÓW	KWOTA PRYZNANEJ POMOCY FINANSOWEJ (W ZŁ)
dolnośląskie	340	1 791 000
kujawsko-pomorskie	564	3 025 000
lubelskie	1 200	6 457 000
lubuskie	132	708 000
łódzkie	836	4 654 000
małopolskie	769	4 144 000
mazowieckie	1 259	6 956 000
opolskie	134	720 000
podkarpackie	762	4 117 000
podlaskie	373	2 040 000
pomorskie	293	1 521 000
śląskie	337	1 821 000
świętokrzyskie	621	3 298 000
warmińsko-mazurskie	337	1 685 000
wielkopolskie	1 476	8 384 000
zachodniopomorskie	348	1 797 000
Razem	9 781	53 118 000

Źródło: dane ARiMR

Podobnie jak w roku 2021 najwięcej środków trafiło do województw: wielkopolskiego, mazowieckiego oraz lubelskiego, były to kwoty: 8 382 000 zł, 6 956 000 zł oraz 6 457 000 zł. Wysoka wartość wsparcia dla tych regionów wynika przede wszystkim z liczby zarejestrowanych tam

12 Par. 3 ust. 3 Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 sierpnia 2021 r. w sprawie pomocy finansowej z budżetu państwa dla kół gospodyń wiejskich (Dz.U. 2021 poz. 1438).

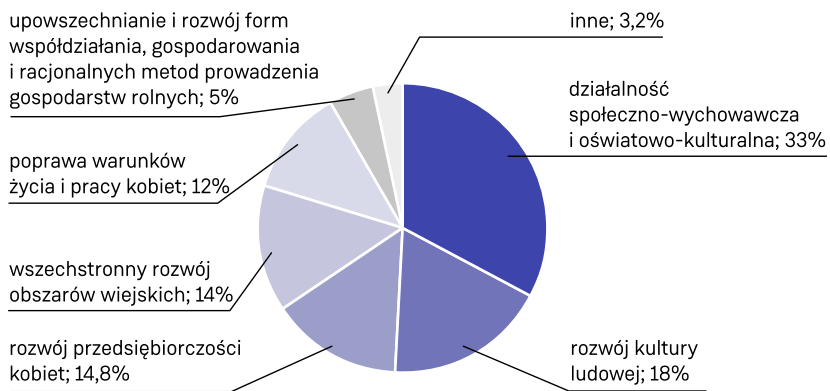
kół gospodyń wiejskich. Aktualnie najmniejsza pomoc finansowa trafiła do województw opolskiego i lubuskiego, odpowiednio na kwoty 720 000 zł oraz 708 000 zł.

WYDATKOWANIE POMOCY FINANSOWEJ Z BUDŻETU PAŃSTWA NA REALIZACJĘ CELÓW STATUTOWYCH KÓŁ GOSPODYŃ WIEJSKICH W 2021 R.

Środki pochodzące z budżetu państwa są wykorzystywane przez koła gospodyń wiejskich na poszczególne cele statutowe wskazane w ustawie o kgw. Monitoring wykorzystania pomocy finansowej jest prowadzony przez ARiMR, który agreguje także dane statystyczne w podziale na poszczególne cele. Z danych za rok 2021 wynika, że rozwój kultury ludowej, w tym w szczególności kultury lokalnej oraz regionalnej, jest drugim w kolejności celem, na który koła przeznaczają najwięcej środków ze wsparcia finansowego, co prezentuje wykres poniżej.

W roku 2021 koła gospodyń wiejskich środki z otrzymanego wsparcia przekazywanego przez ARiMR wydatkowały w następujący sposób.

PRZEZNACZENIE ŚRODKÓW Z BUDŻETU PAŃSTWA NA REALIZACJĘ POSZCZEGÓLNYCH CELÓW STATUTOWYCH KÓŁ GOSPODYŃ WIEJSKICH W 2021 R.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z ARiMR

- Ponad 33% środków przeznaczano na realizację zadań związanych z **działalnością społeczno-wychowawczą i oświatowo-kulturalną** w środowiskach

wiejskich. Najczęściej wydatkowano je na zakup: strojów ludowych, strojów z logo koła, biletów do teatru, namiotów wystawowych, nagłośnienia oraz różnego rodzaju akcesoriów (np. do prac plastycznych). Na ten cel przeznaczonych zostało ponad 19 mln zł.

- Ponad 18% środków przeznaczono na realizację zadań związanych z **rozwojem kultury ludowej, w tym w szczególności kultury lokalnej i regionalnej**. Środki wydatkowane w ramach tego celu najczęściej wydawano na zakup: strojów ludowych, artykułów florystycznych, papierniczych oraz pasmanteryjnych, namiotów imprezowych, lodówek turystycznych, kuchenek turystycznych oraz artykułów gospodarstwa domowego. W ramach tego celu wydatkowano ponad 10 mln zł.
- Ponad 14,8% środków zostało przeznaczonych na realizację zadań związanych ze wsparciem **rozwoju przedsiębiorczości kobiet**. W ramach tego celu środki najczęściej były wydatkowane m.in. na opłacenie warsztatów (rękodzieła, florystycznych, komputerowych, haftu kaszubskiego, filcowania, cukierniczych), a także zakup: stołów gastronomicznych, artykułów spożywczych, artykułów papierniczych, banerów reklamowych. W ramach tego celu wydatkowano ponad 8,4 mln zł.
- Ponad 14% środków przeznaczono na realizację zadań związanych z **działalnością na rzecz wszechstronnego rozwoju obszarów wiejskich**. W ramach tego celu środki najczęściej wydatkowano na zakup m.in.: biletów wstępu na wydarzenia kulturalne, artykułów kuchennych, dekoracyjnych i przemysłowych, sprzętu nagłośnieniowego, pawilonów wystawowych. W ramach tego celu wydatkowano ponad 8,1 mln zł.
- Ponad 12% środków z udzielonej pomocy skierowano na realizację zadań związanych z **inicjowaniem i prowadzeniem działań na rzecz poprawy warunków życia i pracy kobiet na wsi**. W ramach tego celu środki najczęściej przeznaczano na zakup m.in.: biletów wstępu do muzeów, teatrów, wyposażenia kuchni (w tym sprzętu AGD), artykułów dekoracyjnych, sprzętu niezbędnego do doposażenia świetlic (w tym np. drukarek). W ramach tego celu wydatkowano ponad 7 mln zł.
- Ponad 5% środków z udzielonej pomocy skierowano na realizację zadań dotyczących **inicjowania i prowadzenia działań związanych z upowszechnianiem i rozwojem form współdziałania, gospodarowania i racjonalnych metod prowadzenia gospodarstw rolnych**. Najczęściej środki te przeznaczano na zakup m.in.: różnego rodzaju sprzętów kuchennych (w tym zamrażarek, zestawów garnków, zestawów do lepienia pierogów, termosów gastronomicznych i innych sprzętów kuchennych) oraz namiotów plenerowych. W ramach tego celu wydatkowano ponad 3 mln zł.

- Pozostałe środki z udzielonej pomocy przeznaczone zostały na realizację zadań związanych z **reprezentacją interesów środowiska kobiet wiejskich wobec organów administracji publicznej**. W ramach tego celu środki najczęściej przeznaczano m.in. na zakup: strojów ludowych, strojów z logo koła, namiotów wystawowych, banerów reklamowych, paliwa, pieczętek, artykułów biurowych oraz dekoracyjnych.

ZAKOŃCZENIE

Koła gospodyń wiejskich pełnią ważną funkcję w środowisku wiejskim. Wspierają integrację lokalnych społeczności, pielęgnują lokalne i regionalne zwyczaje, rozwijają przedsiębiorczość kobiet na terenach wiejskich, łącząc przy tym tradycję z nowoczesnością. Koła gospodyń wiejskich podejmują szeroki zakres działań opartych na wiejskiej kulturze i tradycji. Należy podkreślić, że przedsięwzięte przez nie działania wynikają z ich wewnętrznych motywacji. Członkinie kół pozostają liderkami w organizowaniu najważniejszych wydarzeń w życiu polskiej wsi, takich jak np. dożynki. Przygotowują też wiele zajęć edukacyjnych, warsztatów kulinarnych, prowadzą różnego rodzaju akcje społeczne, popularyzują aktywność fizyczną, a także wspierają działania mające na celu zapewnienie zrównoważonego rozwoju lokalnych społeczności.

Z roku na rok rośnie liczba kół zarejestrowanych w KRKGW, a tym samym liczba kół wnioskujących o możliwe do uzyskania wsparcie finansowe. Otrzymywana przez nie pomoc z budżetu państwa jest obecnie jednym z kluczowych czynników przyczyniających się do realizacji ich celów statutowych, w szczególności do rozwoju kultury ludowej, w tym kultury lokalnej i regionalnej. Wydatkowanie otrzymanego na ten cel wsparcia świadczy o tym, że dla kół gospodyń wiejskich kultywowanie polskich zwyczajów, tradycji, integracja społeczna, a także promocja dziedzictwa kulinarnego to zasadnicze wartości. Społeczna aktywność kół gospodyń wiejskich pozostaje jednym z najważniejszych elementów wspierania polskiej kultury oraz wzmocnienia narodowych wartości zakorzenionych w wiejskich tradycjach.

Opracowanie:

Zespół Inicjatyw Społecznych,
Departament Oświaty i Polityki Społecznej,
Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

5.

**BUDOWANIE OFERTY
NA OBSZARACH
POZA-
METROPOLITALNYCH**

DOSTĘPNOŚĆ OFERTY KULTURALNEJ NA TERENACH POZAMETROPOLITALNYCH – BUDOWANIE OFERTY I REALIZACJA POLITYK PUBLICZNYCH

Narodowe Centrum Kultury

Narodowe Centrum Kultury (NCK) jest instytucją zajmującą się m.in. profesjonalizacją kadr kultury, a także – w ramach programów dotacyjnych, wspólnie realizowanych projektów kulturalnych i projektów szkoleniowych – stale współpracującą z samorządowymi instytucjami kultury. Ma zatem stosunkowo szerokie możliwości zaobserwowania, jak faktycznie wygląda dostępność oferty kulturalnej i realizacja przynajmniej niektórych aspektów polityk publicznych zmierzających do zniwelowania barier przestrzennych i wyrównania szans w dostępie do kultury. W artykule proponujemy przegląd tego aspektu dostępności z perspektywy lokalnych instytucji kultury – beneficjentów programów dotacyjnych lub projektów profesjonalizacyjnych NCK. Prezentowany przegląd nie ma charakteru zamkniętej, zbadanej całości. Oparliśmy go na studiach przypadków i opiniach uczestników naszych działań; nie rości on sobie praw do bycia obiektywnym i całościowym opisem rzeczywistości. Warto jednak przyrzeć się owym wycinkom – dają bowiem obraz podejmowanych działań, lokalnych wyzwań i sposobów radzenia sobie z nimi.

W artykule omówione zostaną kontekst pozametropolitalny w programach dotacyjnych realizowanych przez NCK – efekt naszych działań zmierzających do zwiększenia synergii małych instytucji kultury – i korzyści z sieciowania instytucji. Spróbujemy również odpowiedzieć na pytanie, czy cyfryzacja instytucji jest dobrym narzędziem włączania społeczności w działania instytucji kultury.

PROGRAMY DOTACYJNE NCK A DOSTĘPNOŚĆ OFERTY KULTURALNEJ NA TERENACH POZAMETROPOLITALNYCH

Od wielu lat programy dotacyjne prowadzone przez Narodowe Centrum Kultury stanowią narzędzie realizacji zawartych w dokumentach strategicznych postulatów dotyczących budowania kapitału społecznego¹ istotnego dla możliwości rozwojowych regionów, w tym społeczno-gospodarczych. Wśród programów, które wpisują się w realizację założeń zrównoważonego rozwoju na obszarach pozametropolitalnych, należy szczególnie wyróżnić: programy własne NCK – Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne oraz EtnoPolska, rządowe programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Kultura Dostępna i Kierunek interwencji 4.1. Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa – BLISKO. Poniżej zamieszczono ich krótką charakterystykę.

PROGRAMY DOTACYJNE JAKO NARZĘDZIA DLA INSTYTUCJI I SAMORZĄDÓW

Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne to jeden z najstarszych programów NCK na rzecz lokalności, realizowany od 2013 r. Jego budżet w 2022 r. wyniósł 2 mln zł. Łączna liczba beneficjentów wszystkich edycji do roku 2022 włącznie to 500 podmiotów. Program adresowany jest do domów kultury² i stanowi narzędzie budowania społecznościowego modelu instytucji.

Celem strategicznym programu Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne jest inicjowanie działań służących wzmocnieniu zaangażowania domów kultury w życie społeczności lokalnej, odkrywaniu oraz rozwijaniu potencjału

- 1 *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*, Warszawa 2013; *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Warszawa 2017; *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030. Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony*, Warszawa 2019; *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030*, Warszawa 2020.
- 2 Według regulaminu programu do wzięcia w nim udziału uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury oraz biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki.

i kapitału kulturowego jej członków, a także kulturotwórczych zasobów społeczności. Działania podejmowane przy realizacji zadań mają służyć przede wszystkim: inicjowaniu nowych praktyk w zarządzaniu instytucją kultury, odkrywaniu i pobudzaniu aktywności społecznej, wspomaganie rozwoju kapitału społecznego i kulturowego, a także poznawaniu nowych możliwości współpracy z mieszkańcami. Jednym z kluczowych efektów programu jest wzmocnienie roli domu kultury jako miejsca otwartego, wspólnego dla wszystkich mieszkańców.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie realizacji zadania składającego się z dwóch części. Pierwsza część obejmuje przeprowadzenie diagnozy identyfikującej zasoby i potencjał kulturowy³ danej społeczności lokalnej. Kolejnym krokiem jest ogłoszenie konkursu na zgłaszanie inicjatyw oddolnych. Wybór od trzech do siedmiu różnorodnych inicjatyw powinien być podany do publicznej wiadomości. Po podjęciu decyzji dom kultury opracowuje wraz z autorami plan wspólnej realizacji inicjatyw obejmujący: opisy, harmonogram działań, preliminarz wydatków, wskaźniki rezultatu. Jednocześnie beneficjent przeprowadza ewaluację pierwszej części zadania. Druga część obejmuje realizację wspólnie z autorami od trzech do siedmiu inicjatyw oraz ewaluację zadania uwzględniającą wszystkie przeprowadzone w jego ramach inicjatywy. Istotne jest, że w trakcie realizacji projektu beneficjent otrzymuje wsparcie ze strony NCK w postaci szkoleń oraz pomocy doświadczonych animatorów w budowaniu relacji w zespole, prowadzeniu diagnozy partycypacyjnej, transparentnym i otwartym wyborze inicjatyw oraz w ewaluacji.

Zgodnie z założeniami programu modelowy dom kultury powinien m.in.:

- umieć przeprowadzić diagnozę partycypacyjną społeczności lokalnej,
- być aktywnym uczestnikiem życia społecznego w danej gminie,
- kształcić postawy aktywnego uczestnictwa w kulturze,
- integrować społeczności lokalne za pomocą działań kulturalnych,

3 „Potencjał kulturowy społeczeństwa jest wielowymiarowym zasobem obejmującym elementy materialne i niematerialne, m.in. zakorzenienie w kulturze i związane z nim orientacje mentalne, gotowość uczestnictwa w kulturze, łączące się z tym potrzeby i kompetencje, aktywność w różnych dziedzinach życia, wartości prorozwojowe”. Za: A. Karwińska, *Potencjał kulturowy społeczeństwa jako zasób rozwojowy*, „Zarządzanie Publiczne” 2014, nr 1(27), s. 5.

- przeciwdziałać wykluczeniu społecznemu i jego skutkom,
- przyczyniać się do rozwoju gminy,
- być moderatorem dialogu w społeczności lokalnej⁴.

Założenia merytoryczne programu powstały przy udziale tzw. organizacji parasolowych działających w sektorze kultury. Ewaluacja pierwszych pięciu edycji programu wskazała, że modelowe cechy społecznego domu kultury są przyjmowane jako pożądane również przez instytucje, które w czasie opracowywania raportu ewaluacyjnego nie brały udziału w programie. Stają się tym samym punktem odniesienia dla całego sektora⁵.

EtnoPolska jest realizowanym od 2018 r. programem, który powstał jako efekt strategicznego założenia o konieczności wzmocnienia działań na rzecz dziedzictwa kulturowego prowadzonych w środowiskach lokalnych. Budżet programu, począwszy od 2019 r., to 10 mln zł rocznie. Beneficjentami wszystkich edycji do roku 2022 włącznie były 1383 podmioty.

Celem programu jest tworzenie warunków dla wzmocnienia lokalnej tożsamości kulturowej oraz uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym i regionalnym poprzez działania na rzecz trwałości tradycji, w tym twórcze jej wykorzystanie. W ramach programu dofinansowywane są przedsięwzięcia popularyzujące dziedzictwo kulturowe, ze szczególnym uwzględnieniem miejscowości liczących nie więcej niż 50 tys. mieszkańców.

W odróżnieniu od programu Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne EtnoPolska adresowana jest do szerokiej grupy możliwych wnioskodawców⁶; ma też elastyczną strukturę merytoryczną.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie w kwocie od 10 tys. do 150 tys. zł na jedno z czterech rodzajów zadań:

- działania popularyzujące żywe i zanikające zjawiska kultury ludowej, takie jak: wystawy, konkursy, przeglądy, festiwale, koncerty, również online;

4 Zob. R. Wiśniewski i in., *Oswajając zmienność. Kultura lokalna z perspektywy domów kultury*, Warszawa 2021, s. 67-68; *Badanie ewaluacyjne programu Dom Kultury+: Dom Kultury+ 2010-2011 oraz Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne 2013, 2014, 2015, 2016. Raport końcowy*, Warszawa 2017, s. 51.

5 *Badanie ewaluacyjne...*, dz. cyt., s. 73.

6 Wnioskodawcami w programie są samorządowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, koła gospodyń wiejskich, Kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą wpisane do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej lub do Krajowego Rejestru Sądowego.

- inicjatywy edukacyjno-animacyjne wspomagające lokalne społeczności w działaniach twórczych na rzecz zachowania, przekazu i kontynuacji tradycji regionalnych oraz inspirowanych lokalnym dziedzictwem kulturowym i/lub nawiązujących do niego, takie jak warsztaty, kursy, również online;
- organizacja szkoleń, konferencji, w tym dokumentacja unikalnych zjawisk kultury ludowej oraz tworzenie archiwów/zapisów cyfrowych folkloru, również online;
- renowacja i zakup strojów ludowych oraz rekwizytów obrzędowych dla zespołów regionalnych kultuwujących i popularyzujących lokalne tradycje w dziedzinie folkloru: muzyki, tańca, śpiewu i obrzędowości⁷.

Kultura Dostępna to realizowany od 2015 r. program skierowany do osób mających (z różnych przyczyn, w tym geograficznych) utrudniony dostęp do kultury. W 2022 r. budżet programu wyniósł 6,741 mln zł. Beneficjentami wszystkich edycji do roku 2022 łącznie było 1328 podmiotów.

Strategicznym celem programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji społecznej. Działania te powinny służyć osiągnięciu realnych, systemowych i – co istotne – długofalowych efektów w niwelowaniu barier w dostępie do kultury w wymiarach: przestrzennym, ekonomicznym, społeczno-mentalnym i kompetencyjnym, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób z miejscowości pozbawionych bezpośredniego dostępu do narodowych zasobów dóbr kultury, instytucji kultury oraz instytucji artystycznych. Program wspiera działania o charakterze niekomercyjnym, które zapewniają odbiorcom całkowicie bezpłatny dostęp do oferty kulturalnej.

Ważnym aspektem jest uwzględnienie potrzeb osób mających utrudniony dostęp do kultury i niezaangażowanych na co dzień w życie kulturalne. Podejmowane działania powinny stwarzać warunki do włączania przedstawicieli różnych grup społecznych w życie kulturalne i ich współdziałania. Zasadniczymi elementami programu są też zdobywanie pozytywnych doświadczeń w kontakcie z kulturą oraz budowanie kompetencji odbiorców kultury. Założenia programu obejmują ułatwianie uczestnictwa w kulturze oraz integrację społeczną przedstawicieli różnych grup społecznych, m.in. dzieci i młodzieży szkolnej czy osób starszych. Istotne jest także wsparcie

7 Regulamin Programu Narodowego Centrum Kultury „EtnoPolska. Edycja 2022”.

dla działań zapewniających dostępność do efektów realizowanych zadań osobom ze szczególnymi potrzebami⁸, w tym z niepełnosprawnościami.

Ważnym elementem powinno być nawiązywanie współpracy z innymi podmiotami – placówkami opiekuńczymi, szkołami, organizacjami pozarządowymi czy instytucjami kultury – której efektem będzie stworzenie spójnej oferty edukacyjno-kulturalnej, przyczyniającej się do rewitalizacji społecznej i rozwoju kapitału społecznego.

Kultura Dostępna, podobnie jak EtnoPolska, adresowana jest do szerokiego grona podmiotów⁹. W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie w kwocie od 5 tys. do 150 tys. zł na jedno z trzech rodzajów zadań:

- dostosowanie merytoryczne oferty kulturalnej i/lub oferty edukacji kulturalnej do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, w tym osób z niepełnosprawnościami, zawierające komponent działań z odbiorcami, także w formie online;
- działania uwzględniające mobilność i/lub możliwość zdalnej prezentacji oferty kulturalnej i/lub oferty edukacji kulturalnej: przeniesienie oferty beneficjenta do miejsc i miejscowości pozbawionych bezpośredniego dostępu do narodowych zasobów dóbr kultury i instytucji kultury lub pozyskanie przez beneficjenta wskazanej oferty na rzecz takich miejsc i miejscowości;
- organizacja wyjazdów tematycznych mających na celu skorzystanie z oferty kulturalnej i/lub oferty edukacji kulturalnej, w tym oferty instytucji kultury (takich jak: teatry, muzea, kina, biblioteki, filharmonie, miejsca ważne dla

8 O których mowa w art. 2 pkt 3 Ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

9 Podmiotami uprawnionymi do składania wniosków w tym programie są: państwowe i samorządowe instytucje kultury, uczelnie artystyczne, publiczne i niepubliczne szkoły artystyczne prowadzące samodzielną księgowość, jednostki samorządu terytorialnego wyłącznie jako organy prowadzące publiczne szkoły artystyczne (w przypadku szkół nieprowadzących samodzielnej księgowości), podmioty będące organami prowadzącymi niepubliczne szkoły artystyczne (w przypadku szkół nieprowadzących samodzielnej księgowości), organizacje pozarządowe, Kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą wpisane do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej lub do Krajowego Rejestru Sądowego.

kultury narodowej) i/lub działania multimedialne/online służące popularyzacji i udostępnianiu społecznościom lokalnym zasobów dóbr kultury¹⁰.

BLISKO – Biblioteka | Lokalność | Inicjatywy | Społeczność | Kooperacja | Oddolność – konkurs w ramach Kierunku interwencji 4.1. Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0. (NPRCz 2.0) na lata 2021–2025¹¹, realizowany od 2021 r. Jego budżet wynosi do 5,5 mln zł rocznie. Beneficjentami dwóch do tej pory edycji było 95 podmiotów, przy czym należy wspomnieć, że BLISKO adresowane jest do bibliotek publicznych¹².

Działania Kierunku interwencji 4.1. zaprojektowano z myślą o jak najlepszym wykorzystaniu funkcji, jakie biblioteki mogą pełnić w życiu społeczności lokalnych. Celem jest wzmacnianie roli bibliotek jako „trzeciego miejsca”, jednoczącego społeczność lokalną za pomocą działań kulturalnych, przyczyniającego się do rozwoju aktywnego czytelnictwa i uczestnictwa w kulturze.

Mechanika BLISKO oparta jest do pewnego stopnia na koncepcjach wypracowanych w ramach programu Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne; podobnie jak w DK+ beneficjenci biorą udział w usystematyzowanym projekcie, którego osią są budowanie partnerstw oraz (znów analogia do DK+) wyszukiwanie i realizacja inicjatyw oddolnych. Działania projektowe przyczynić się mają do budowania zaangażowanych społeczności skupionych wokół działań biblioteki. Beneficjenci BLISKO zobowiązani są do prowadzenia działalności informacyjnej oraz szkoleniowej, poszerzającej zakres współpracy i przygotowującej do realizacji oddolnych projektów edukacyjno-animacyjnych przez partnerów i przedstawicieli społeczności lokalnych. Projekty te, wyłaniane w wyniku transparentnej procedury konkursowej, stanowią nie tylko zwieńczenie podejmo-

- 10 Załącznik nr 4.12. do „Ogłoszenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie naboru do programów rządowych z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego na rok 2022, realizowanego w terminie do 30 listopada 2021 r.: Program rządowy Kultura dostępna. Specyfikacja”.
- 11 Operatorem Priorytetu 4 NPRCz jest Narodowe Centrum Kultury.
- 12 O dofinansowanie mogą ubiegać się biblioteki publiczne będące samodzielnie samorządowymi instytucjami kultury oraz samorządowe instytucje kultury, w skład których wchodzi wyodrębnione organizacyjnie biblioteki publiczne, dla których organem założycielskim są odpowiednio: gmina wiejska i gmina miejsko-wiejska bez ograniczenia liczby mieszkańców oraz gmina miejska lub miasto na prawach powiatu do 100 tys. mieszkańców.

wanej w programie pracy, ale też inspirację do dalszych, samodzielnych działań i ich zaczątek.

Podobnie jak w programie Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne, tak i w BLISKO Narodowe Centrum Kultury jest do pewnego stopnia uczestnikiem działań projektowych, oferując wsparcie kompetencyjne i szkoleniowe oraz tutoring.

Zadania realizowane w ramach konkursu mają służyć rozwijaniu kompetencji pracowników bibliotek, które są szczególnie pomocne w procesie poznawania potrzeb i potencjału kulturowego członków lokalnych społeczności, a w konsekwencji wpływają na efektywną z nimi współpracę i inicjowanie działań kulturalnych wokół bibliotek. Włączenie nowych środowisk i aktywizacja społeczności lokalnych, szczególnie w zakresie czytelnictwa, jest kluczowym elementem Kierunku interwencji 4.1. NPRCz 2.0.

Zadania w ramach BLISKO mają charakter dwuletni; na ich realizację przyznawane są dofinansowania w wysokości od 50 do 70 tys. zł rocznie¹³.

Wszystkie opisane programy i działania są ofertą wsparcia dla lokalnych decydentów oraz samych instytucji, pozwalającą na zindywidualizowanie pomocy w zależności od lokalnych potrzeb i kontekstów. Niezależnie od tego, czy lokalna instytucja weźmie udział w programach projektowych (jak EtnoPolska, Kultura Dostępna), gdzie przedmiotem wniosku jest indywidualny pomysł na działanie kulturalne, animacyjne lub edukacyjne, czy też systemowych (Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne, BLISKO), których istotą jest przeprowadzona w usystematyzowany sposób zmiana sposobu funkcjonowania jednostki, w szczególności w obszarze jej relacji ze społecznością lokalną – sam udział w naborze do programu jest pewną decyzją doboru narzędzia niezbędnego/użytecznego w dalszej pracy danej jednostki. Dlatego też warto przyrzeć się, jak owe narzędzia wpływają na społeczności lokalne i na same instytucje – beneficjentów programów dotacyjnych, dla których instytucją zarządzającą jest NCK.

13 Regulamin Konkursu w ramach Kierunku interwencji 4.1. BLISKO – Biblioteka | Lokalność | Inicjatywy | Społeczność | Kooperacja | Oddolność. Priorytet 4 Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0. na lata 2021–2025. Operator Priorytetu – Narodowe Centrum Kultury.

PROGRAMY DOTACYJNE WPISUJĄCE SIĘ W REALIZACJĘ ZAŁOŻEŃ
ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W LICZBACH

NAZWA PROGRAMU	ROK	KWOTA UDZIELONYCH DOFINANSOWAŃ (W ZŁ)		ŁĄCZNA LICZBA WYŁONIONYCH BENEFICJENTÓW	
		OGÓŁEM	W TYM DLA INSTYTUCJI KULTURY	OGÓŁEM	W TYM DLA INSTYTUCJI KULTURY
Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne (program własny NCK)	2013	1 500 000	1 500 000	50	50
	2014	1 500 000	1 500 000	50	50
	2015	1 500 000	1 500 000	50	50
	2016	1 500 000	1 500 000	50	50
	2017	1 500 000	1 500 000	50	50
	2018	1 500 000	1 500 000	50	50
	2019	1 500 000	1 500 000	50	50
	2020	1 500 000	1 500 000	50	50
	2021	1 500 000	1 500 000	50	50
	2022	2 000 000	2 000 000	50	50
Razem		15 500 000	15 500 000	500	500
EtnoPolska (program własny NCK)	2018	6 900 000	2 539 100	231	102
	2019	10 000 000	4 523 000	251	132
	2020	10 000 000	4 485 000	293	141
	2021	10 000 000	4 448 000	308	146
	2022	10 000 000	4 332 000	300	143
Razem		46 900 000	20 327 100	1 383	664
Kultura Dostępna (program rządowy ze środków MKiDN)	2015	5 822 000	2 148 000	197	85
	2016	5 721 000	2 450 500	173	85
	2017	5 750 000	2 168 000	161	72
	2018	6 288 000	1 938 000	175	66
	2019	5 814 000	2 769 000	164	83
	2020	6 141 620	2 253 120	145	61
	2021	6 737 000	2 826 000	154	70
	2022	6 741 000	2 442 000	159	67
Razem		49 014 620	18 994 620	1 328	589

CD. PROGRAMY DOTACYJNE WPISUJĄCE SIĘ W REALIZACJĘ ZAŁOŻEŃ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W LICZBACH

NAZWA PROGRAMU	ROK	KWOTA UDZIELONYCH DOFINANSOWAŃ (W ZŁ)		ŁĄCZNA LICZBA WYŁONIONYCH BENEFICJENTÓW	
		OGÓŁEM	W TYM DLA INSTYTUCJI KULTURY	OGÓŁEM	W TYM DLA INSTYTUCJI KULTURY
BLISKO (konkurs w ramach Kierunku interwencji 4.1. NPRCz 2.0)	2021	5 393 300	5 393 300	49	49
	2022	5 498 600	5 498 600	46	46
Razem		10 891 900	10 891 900	95	95
Suma		122 306 520	65 713 620	3 306	1 848

N=3306

Źródło: Systemy obsługi programów dotacyjnych i stypendialnych Narodowego Centrum Kultury, 2013-2022

WYKORZYSTANIE NARZĘDZI (STUDIUM PRZYPADKU)

Uczestnictwo w programach dotacyjnych pomaga likwidować bariery i niwelować wykluczenie mieszkańców wynikające z położenia geograficznego. Doskonałymi przykładami wykorzystania uzyskanego dofinansowania są zadania realizowane przez Pińczowskie Samorządowe Centrum Kultury i Gminny Ośrodek Kultury w Górznie¹⁴.

Wybór tych instytucji do studium przypadku podyktowany jest dużą (i skuteczną) aktywnością w pozyskiwaniu środków publicznych na projekty kulturalne. Ich realizacja w ramach programów dotacyjnych oraz

- 14 Dyrektorom obu instytucji (pani Iwonie Senderowskiej i panu Krzysztofowi Magdziakowi) oraz przedstawicielom/pracownikom ich organizatorów (szczególnie paniom Ewie Bawor i Agnieszce Nadolskiej) bardzo dziękujemy za przygotowanie i przesłanie materiałów. Tę część artykułu oparto na ich podstawie. Przytaczane w tekście cytaty pochodzą z przesłanych do NCK materiałów. Obie instytucje leżą na terenach pozametropolitalnych i korzystają z dofinansowań pozyskiwanych nie tylko w ramach programów zarządzanych przez NCK, ale też innych.

wpływ na społeczność ukazują perspektywę lokalną. Należy podkreślić, że wsparcie organizatora instytucji ma ogromne znaczenie w skutecznym realizowaniu projektów ze środków publicznych.

PIŃCZOWSKIE SAMORZĄDOWE CENTRUM KULTURY

Pińczowskie Samorządowe Centrum Kultury (PSCK) jest w gronie beneficjentów programów dotacyjnych zarządzanych przez NCK od roku 2016. Od tego czasu zrealizowało ok. 20 projektów w ramach różnych programów dotacyjnych pochodzących zarówno ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jak i europejskich. W ocenie PSCK jednym z najważniejszych projektów, który realnie zapoczątkował korzystanie przez Centrum ze ścieżki projektowej, był „JA w kulTURze”, zrealizowany w 2017 r. w ramach programu NCK Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne. Jak podkreśla dyrektor PSCK: „Program był całkowitą zmianą myślenia o możliwości rozwoju instytucji, przy wsparciu dotacyjnym, pisząc całkiem nową ścieżkę rozwoju dla PSCK, jego zaplecza, a nade wszystko rozwoju oferty”¹⁵.

Biorąc pod uwagę, że gmina Pińczów nie posiada sformalizowanego dokumentu będącego strategią kulturalną gminy, realizacja tego zadania wydaje się szczególnie istotna dla działalności PSCK. Mimo że diagnoza potrzeb nie zastąpi działań strategicznych rozpisanych na lata, jest ważnym zaczątkiem strategii i nowego spojrzenia na kierowanie rozwojem oraz promocją kultury w gminie.

Obecnie realizowane przez PSCK projekty wynikają z dialogu z mieszkańcami (na temat ich potrzeb, pasji) oraz intuicji pracowników. Układają się one w trzy ścieżki działalności Centrum, które z siebie wynikają oraz wzajemnie się przeplatają.

Ścieżka pierwsza to projekty związane z rozwojem infrastrukturalnym, a więc podstawowego zaplecza, które przekłada się na rozwój oferty kulturalnej. PSCK trzykrotnie korzystało w tym zakresie z programu MKiDN Infrastruktura Domów Kultury. W ramach pozyskanych środków zakupiono światła sceniczne wraz z mikserem do świateł pełniące funkcję riderów technicznych, dziewięćosobowy bus wraz z przyczepką, pozwalający zwiększyć mobilność i możliwość dojazdu z zajęciami i ofertą do miejscowości oddalonych od PSCK (w tym świetlic wiejskich). Kolejnym nabytkiem był fortepian niezbędny do realizacji priorytetowego wydarzenia z wieloletnią tradycją – Zaduszek Jazzowych.

Drugą ścieżkę tworzą projekty związane z realizacją i rozwojem oferty

15 Fragment materiału przesłanego przez PSCK. Zapis w posiadaniu NCK.

kulturalnej oraz zwiększaniem dostępu do kultury. Kwestia dostępności stanowi ważny element w projektach PSCK, podobnie jak lokalność. Centrum dba, by jego działania odnosiły się do pochodzących z Pińczowa i regionu osobowości kultury, np. reżyser Andrzej Barański stał się inspiracją do pokazania mieszkańcom świata kinematografii. Nie tylko poznali oni twórczość i osiągnięcia pińczowianina czy proces tworzenia filmów, ale też uczestniczyli w rozmowach z aktorami oraz w warsztatach animacji poklatkowej, operatorskich, tworzenia plakatu filmowego. Kolejny przykład to Artur Dutkiewicz, wybitny pianista pochodzący z Pińczowa, który stał się inspiracją do zainicjowania pińczowskich Zaduszek Jazzowych. Programy Kultura – Interwencje, Muzyka oraz „Kultura w sieci” pozwoliły PSCK zrealizować wiele działań kulturalnych związanych z muzyką jazzową i jej wpływem na inne formy sztuki. Warsztaty wokalne i gitarowe z wysokiej klasy artystami, spotkania z cenionymi muzykami jazzowymi, otwarcie sceny festiwalowej na młodych muzyków, pokazanie odniesień sztuki plastycznej i jazzu (konkursy na logo festiwalu i na plakat z udziałem Andrzeja Pągowskiego) – to tylko niektóre z ważnych dla Pińczowa działań, których inspiracją była muzyka jazzowa. Są one także przykładem tego, w jaki sposób systematycznie i rozszerzając zasięg odbiorców, Centrum buduje lokalną tożsamość kulturalną z tego, co Pińczów wyróżnia i z czego mieszkańcy Pińczowa są dumni.

Ostatnią ścieżką rozwoju, która znajduje odzwierciedlenie w projektach PSCK, jest wciąż budowana ścieżka kultury dostępnej online. Proces cyfryzacji domów kultury, a więc wdrażania działań online, jest nie tylko potrzebą czasów, lecz także budującym się, odrębnym kanałem tworzenia i odbioru kultury, dlatego Centrum podejmuje się również realizacji grantów w ramach programów europejskich (Konwersja Cyfrowa Domów Kultury).

Zgodnie z opinią dyrektor PSCK przemyślany proces rozwoju przy udziale środków zewnętrznych aktywizuje odbiorców. Ich poszukiwania stają się swego rodzaju motorem napędowym działalności Centrum, a rozwijana i dostarczana dzięki takim projektom oferta jest ważnym uzupełnieniem luki edukacji artystycznej. To zaś wpływa na pracowników, którzy zdobywają nowe kompetencje i wykorzystują je w bieżącej pracy domu kultury.

Z roku na rok oferta budowana dzięki działaniom podejmowanym w ramach projektów stanowi coraz większą część realizowanego przez PSCK programu. Centrum dba, by były one postrzegane jako dodatkowe, nadprogramowe i aby mieszkańcy mieli świadomość, dlaczego i po co są prowadzone. Przeważająca większość działań (90%) jest ogólnodostępna i bezpłatna. Dzięki temu odbiorcy się w nie angażują. Ponadto w związku

z coraz bardziej zróżnicowaną ofertą PSCK odbiorca kultury staje się gotowy do świadomego w niej uczestnictwa, dokonywania wyborów i krytycznej oceny. W ten sposób oferta projektowa uzupełnia niejako ofertę stałą, a za ich pomocą PSCK stale rozbudowuje publiczność wydarzeń i zwiększa zasięg działań. Dobrym przykładem są projekty realizowane wokół Zadaszek Jazzowych: stworzono nową część festiwalu (scena młodych artystów), a pińczowska publiczność otworzyła się na jazz.

Programy ministerialne są ważnym elementem przygotowania mieszkańców do aktywnego uczestnictwa w kulturze. Każdy kolejny projekt w swoich celach i priorytetach ma objęcie działaniami różnych grup wiekowych. Tych młodszych – do podjęcia udziału w życiu kulturalnym (warsztaty z różnych technik plastycznych, muzyczne, teatralne, scenograficzne), tych starszych – dorosłych i seniorów – do wykształcenia umiejętności świadomego uczestnictwa w kulturze. Wyboru oferty, także instytucji znajdujących się poza Pińczowem (Kultura Dostępna), uczestnictwa w kulturze wysokiej – bezpłatna oferta wydarzeń, która zazwyczaj połączona jest z działaniami scalającymi mieszkańców z domem kultury (kluby dyskusyjne, grupy nieformalne). [...]

Niezwykle ważne, o ile nie najważniejsze, są jednak działania, które dzieją się przy bardzo ścisłej współpracy z lokalną społecznością. Dwukrotnie uczestnictwo w programie Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne to najcenniejsze doświadczenia i faktyczny dialog z mieszkańcami, który prowadzi do wyznaczania kamieni milowych dla rozwoju kultury w Pińczowie. Nie wysokość pozyskanych środków, ale fakt tworzenia kultury razem z mieszkańcami jest tu najważniejszym wyznacznikiem sukcesu.

Dyrektor PSCK

Zdaniem organizatora instytucji – Miasta i Gminy Pińczów:

PSCK to niezwykle prężnie działająca instytucja kultury¹⁶. Reaguje na zapotrzebowania społeczności lokalnej. Bogata oferta placówki, jej różno-

16 Według informacji pozyskanych w trakcie przygotowywania artykułu w 2021 r., pomimo wielu ograniczeń wynikających z obostrzeń pandemii COVID-19, PSCK zorganizowało 145 zadań z zakresu upowszechniania kultury i edukacji kulturalnej, zarówno w formie stacjonarnej, jak i w formule online (25 wydarzeń).

rodność, realizacja corocznie nowych projektów skierowanych do różnych grup wiekowych sprawia, że każdy może tu rozwijać swoje zainteresowania, „zarazić” się jakąś pasją. PSCK w dużej mierze organizuje życie kulturalne w naszym mieście. Ciągle zaskakuje odbiorców nowymi ofertami (koncerty, wystawy, warsztaty, turnieje tańca, spotkania autorskie itp.). Pobudza mieszkańców do kreatywności i uczestniczenia w tworzeniu kultury. W celu zrealizowania swoich pomysłów i wzbogacenia oferty PSCK stale sięga po środki zewnętrzne, przystępując do ogłaszanych konkursów i projektów skierowanych do instytucji kultury¹⁷.

GMINNY OŚRODEK KULTURY W GÓRZNIE

Gminny Ośrodek Kultury (GOK) w Górznie od blisko 10 lat aplikuje do różnych programów dotacyjnych, m.in. Narodowego Centrum Kultury oraz Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Zgodnie z Gminnym Programem Rewitalizacji Miasta i Gminy Górzno na lata 2016–2023 oraz Strategią Rozwoju Miasta i Gminy Górzno na lata 2016–2022 GOK jest głównym podmiotem aktywizacji społecznej, mającym zapewnić szeroki wachlarz zajęć, wydarzeń kulturalnych oraz edukacyjnych. Realizowane w ramach uzyskanych dofinansowań przez GOK projekty ze względu na rodzaj odbiorców można podzielić na cztery grupy:

● **Realizacje skierowane do mieszkańców miasta**

Gminny Ośrodek Kultury w Górznie dwukrotnie (w 2014 i 2020 r.) uczestniczył w programie Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne, dwukrotnie przeprowadził diagnozę potrzeb kulturalnych mieszkańców miasta i gminy Górzno. Pierwsze badanie potrzeb pozwoliło GOK dotrzeć do mieszkańców, którzy nie byli wcześniej odbiorcami kultury lub podmiotami aktywnie działającymi w obszarze kultury. Druga edycja okazała się dla instytucji bardziej wymagająca, ponieważ przypadła na czas pandemii. Ośrodek miał w tym czasie ograniczony dostęp do swoich stałych odbiorców, a pracownikom zależało na dotarciu do grup dotychczas nieobecnych w działaniach kulturalnych. Inicjatywy, które zrealizowano w programie Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne, weszły do stałej oferty.

Przez ostatnie 10 lat GOK w Górznie rozwinął się nie tylko jako miejsce kultury wrażliwe na potrzeby mieszkańców i proponujące udział społeczności lokalnej w wartościowych programach. Biorąc udział w programie

17 Fragment materiału przesłanego przez Urząd Miasta i Gminy Pińczów. Zapis w posiadaniu NCK.

Infrastruktura Domów Kultury, zmienił się także od strony infrastruktury. W 2015 r. zakupił sprzęt oświetleniowy i nagłaśniający, a w 2019 r. uzyskał dofinansowanie na stworzenie dokumentacji niezbędnej do przeprowadzenia rewitalizacji budynku. Od 2021 r. budynek GOK jest wyremontowany, doposażony i dostosowany do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Również w roku 2021 uczestnictwo w konkursie grantowym Konwersja Cyfrowa Domów Kultury pozwoliło na doposażanie GOK w nowoczesny sprzęt cyfrowy, umożliwiający mierzenie się z wyzwaniami, jakie niosą działania online w kulturze.

● **Realizacje skierowane do dzieci i młodzieży**

Od 2016 r. GOK realizuje zadania w ramach programu Instytutu Teatralnego im. Zbigniewa Raszewskiego w Warszawie „Lato w teatrze”. Każdego lata przez dwa tygodnie w Górninie odbywają się warsztaty artystyczne, których podsumowaniem są przedstawienia prezentowane szerszej publiczności na zakończenie projektu. Dorośli artyści pomagają młodym adeptom sztuki stworzyć własne wypowiedzi artystyczne. „Lato w teatrze” jest przygodą, która zmienia Gminny Ośrodek Kultury w Górninie w miejsce tętniące pomysłami, a niektóre z nich są realizowane jeszcze długo po zakończeniu projektu.

Po trzech samodzielnych realizacjach „Lata w teatrze” beneficjent wchodzi na poziom ekspercki i może uczestniczyć w programie już tylko w formule „Lato w teatrze+”¹⁸. GOK organizował również wizyty studyjne, podczas których pracownicy dzielili się doświadczeniem z zainteresowanymi osobami.

„Lato w teatrze” ma duży wpływ na uczestników. Dzięki tego typu działaniom stają się oni coraz bardziej samodzielnymi, odważnymi, twórczymi oraz krytycznymi odbiorcami kultury. Wielu młodych uczestników programu „Lato w teatrze” bierze udział w aktywnościach kulturalnych na poziomie powiatowym (szkoła muzyczna, warsztaty teatralne), inni podejmują dalszą edukację artystyczną w szkołach średnich i wyższych.

18 Fragment materiału przesłanego przez GOK. Zapis w posiadaniu NCK. Formuła „Lato w teatrze+” polega na realizacji projektu wraz z partnerem, którym może być inny ośrodek kultury, fundacja, stowarzyszenie. Zadaniem lidera projektu jest wprowadzenie partnera w cały proces tworzenia: od pomysłu poprzez napisanie wniosku, aktualizacje, realizację do rozliczenia i ewaluacji. Jak podkreślają pracownicy GOK: „Jest to o tyle ważny proces, że «Lata w teatrze» nie da się opowiedzieć, lecz trzeba je przeżyć”.

- **Realizacje skierowane do kobiet**

W ostatnich latach w mieście i gminie Górzno powstało pięć kół gospodyń wiejskich (KGW). Ośrodkowi zależało na kooperacji z nimi oraz na zbudowaniu dobrej atmosfery wspierającej działania oddolne, oparte na współpracy, a nie na rywalizacji.

Projekty dla kobiet powstawały w ścisłej współpracy z KGW i wynikały z potrzeby odkrywania danego obszaru przez uczestniczki. Po projektach, w których panie uczyły się nowych umiejętności lub szukały przestrzeni do eksploracji w lokalnym dziedzictwie kulinarnym i rękodzielniczym (Etno-Polska – Etnokuchnia/Poszukiwania i Etnospotkania), kolejnym krokiem była wymiana ponadregionalna i spotkania z innymi grupami kobiet zaangażowanych w życie swoich gmin. Z tej potrzeby zrodził się projekt „A dokąd to?”, zrealizowany w 2021 r. w ramach programu Kultura – Interwencje, który zakładał wymianę kulturalną pomiędzy grupami z różnych regionów Polski.

Dzięki tego typu działaniom kobiety coraz odważniej komunikują swoje potrzeby kulturalne oraz aktywnie uczestniczą w innych działaniach ośrodka kultury.

- **Realizacje skierowane do kadr kultury w regionie**

Od 2015 r. Gminny Ośrodek Kultury w Górznie jako instytucja rozpoczęła sieciowanie i wymianę doświadczeń pomiędzy różnymi podmiotami kultury w regionie, takimi jak: ośrodki kultury, biblioteki, muzea, stowarzyszenia oraz animatorzy (zadanie „Zarzucajmy sieci” w ramach programu Kultura – Interwencje oraz projekt „Zaproś nas do siebie”). W wyniku tego typu działań udało się stworzyć dynamiczną sieć współpracy i wsparcia w sektorze kultury.

Dzięki realizacji programów dotacyjnych oferta Gminnego Ośrodka Kultury w Górznie jest coraz bardziej różnorodna i bogata. Dofinansowania stanowią dużą część działań i pomagają zrealizować ambitne inicjatywy, na które w rocznym budżecie zwykle nie ma funduszy.

Podsumowując działania Ośrodka, dyrektor GOK stwierdził:

[G]mina Górzno należy do terenów zagrożonych wykluczeniem kulturalnym z powodu położenia na terenach pozametropolitalnych. Potrzeba nam programów dotacyjnych, dzięki którym możemy realizować wydarzenia kulturalne w Górznie oraz zapraszać naszych mieszkańców do odwiedzania miejsc kultury w innych regionach podczas wyjazdów, wizyt studyjnych, wymian kulturalnych. Udało nam się dotrzeć do wielu grup, ale zależy nam szczególnie na dotarciu do mężczyzn, gdyż, niezależnie od wieku, są

najbardziej nieobecną grupą w działaniach kulturalnych – często wspierają kobiety, ale rzadko są grupą aktywną, zainteresowaną jakimiś działaniami czy choćby komunikacją o swoich potrzebach.

[...]

GOK w całej swojej działalności opiera się na trzech filarach: JESTEM TUSTAJ – wychodzenie naprzeciw potrzebom mieszkańców, realizowanie ich aspiracji twórczych, WSPÓŁPRACUJĘ I WSPÓŁTWORZĘ – mieszkańcy mogą przyjść ze swoim pomysłem i go zrealizować, BUDUJĘ – szukanie nowych form wyrazu, opowiadania, przekazywania historii. Ta interaktywna forma działania GOK pozwala na czerpanie z różnych zasobów środowiska lokalnego.

[...]

Naszą misją jest rozwój kultury, przekazywanie wartości i umiejętności oraz zachowanie wielokulturowego dziedzictwa i tradycji. Istniejemy po to, aby pobudzać w ludziach chęć do działania i obcowania z kulturą. Mieszkańcy są naszym potencjałem, a ich pomysły naszym mechanizmem napędowym. Chcemy sprzyjać ich rozwojowi osobistemu i tworzyć warunki do integracji.

Działania GOK wspiera jego organizator – Miasto i Gmina Górzno – który nie tylko zaplanował, ale też zrealizował projekt „Rewitalizacja Gminnego Ośrodka Kultury wraz z zagospodarowaniem przestrzeni publicznej rynku w Górznie”. Mimo dobrego stanu budynku obiekt wymagał remontu, by móc w większym zakresie realizować swoje funkcje statutowe.

W opinii organizatora dzięki pozyskanym środkom zewnętrznym GOK ma możliwość realizacji szerokiej oferty kulturalnej dla mieszkańców miasta i gminy Górzno oraz turystów. Realizowane projekty przyczyniają się do zaangażowania mieszkańców w życie lokalnej społeczności oraz do aktywności społecznej. Osoby i grupy zagrożone wykluczeniem społecznym – m.in. seniorzy, bezrobotni, korzystający z różnych powodów z pomocy społecznej – zostają objęci wsparciem poprzez różnorakie działania aktywizacyjne. Dzieci i młodzież otrzymują atrakcyjne oferty spędzenia czasu wolnego w miejscu zamieszkania, co wpływa pozytywnie również na poziom kompetencji i jakość edukacji¹⁹.

19 Na podstawie materiału przesłanego przez Urząd Miasta i Gminy Górzno. Zapis w posiadaniu NCK.

Obecnie jedynym miejscem aktywizacji społecznej w Górznie pozostaje GOK, co oznacza, że w gminie wciąż brakuje swoistego centrum aktywizacji mieszkańców, umożliwiającego realizację działań kreatywnych. Nie ma miejsca, które zapewniłoby zaplecze lokalowe dla koła gospodyń wiejskich, klubu seniora, organizacji pozarządowych i innych grup nieformalnych działających na rzecz aktywizacji społeczności. Miasto i gmina Górzno, zauważając ten problem, zaplanowały adaptację części budynku Ochotniczej Straży Pożarnej w Górznie na ten cel.

Przedstawione przykłady wykorzystania dofinansowania ze środków publicznych (ministerialnych, marszałkowskich, europejskich itp.) pozwalają stwierdzić, że aktywność instytucji w tym obszarze przekłada się na profesjonalizację sektora kultury. Umożliwia stosowanie innowacyjnych rozwiązań, które w ramach bieżącej działalności i budżetu domów kultury byłyby niemożliwe. Taka aktywność przyczynia się do realizowania w praktyce założeń strategii zrównoważonego rozwoju i niwelowania ograniczeń wynikających z położenia geograficznego. Potwierdzają to słowa beneficjentów programów dotacyjnych, dla których instytucją zarządzającą jest Narodowe Centrum Kultury.

Wgląd w programy dotacyjne pokazuje również ograniczenia systemowe po stronie zarówno jednostek samorządu, jak i samych instytucji: wielu beneficjentów programów dotacyjnych, szczególnie działających w mniejszych miejscowościach, zauważa, że istotnym czynnikiem wpływającym na wykluczenie z perspektywy przestrzennej są ograniczone możliwości rozwoju infrastrukturalnego (np. stare budynki albo nieprzystosowane do prowadzenia działalności kulturalnej). Nie mniej ważna jest niedostępność wykwalifikowanych instruktorów zajęć stałych, które pozwalają na edukację kulturalną od najmłodszych lat i są kluczowe do tego, aby wykształcić przyszłych świadomych odbiorców. W odczuciu pracowników instytucji kultury działających na terenach pozametropolitalnych czynniki te mają duży wpływ na „spłaszczanie” oferty lub jej nieatrakcyjność dla odbiorców. Taki stan rzeczy powoduje wykluczenie już na wczesnym etapie korzystania z kultury i uświadamia, że programy dotacyjne na poziomie ogólnokrajowym odgrywają jednak – zgodnie z zasadą subsydiarności – jedynie rolę uzupełniającą w stosunku do środków samorządów i świadomej polityki decydentów lokalnych.

PROFESJONALIZACJA I SIECIOWANIE – OTWARCIE INSTYTUCJI NA SPOŁECZNOŚĆ, BUDOWANIE SIECI NA RZECZ LOKALNOŚCI

Do istotnych statutowych zobowiązań Narodowego Centrum Kultury należy prowadzenie programów profesjonalizacyjnych dla pracowników sektora kultury w Polsce. Zadanie to od lat realizowane jest przez organizację szkoleń, konferencji, rocznych projektów rozwojowych, praktyk. Ogólnopolski wymiar wydarzeń zobowiązuje NCK do proponowania możliwie uniwersalnej i dostępnej (także pod kątem dostępności przestrzennej) oferty. O uniwersalność NCK stara się dbać głównie pod kątem merytorycznym – programy szkoleń i konferencji opracowywane są zgodnie z realiami organizacyjnymi i prawnymi, w których funkcjonują instytucje kultury w Polsce, a także na podstawie ogólnopolskich danych, badań prowadzonych przez ośrodki akademickie, a także badań własnych. Każde z działań jest jednak co do zasady opatrywane komentarzem, że prezentowane rozwiązania nie mogą być użyte bez wcześniejszej diagnozy, lokalnej oceny sytuacji i uwzględnienia kontekstu działań w konkretnych instytucjach kultury.

NCK świadomie podejmuje również działania poza Warszawą, tworząc projekty w partnerstwie z regionalnymi i lokalnymi instytucjami kultury (taką formułą mają od lat Ogólnopolska Giełda Projektów oraz Forum „Pracuj w kulturze”) w różnych miastach Polski lub też organizując część aktywności w małych miejscowościach.

Jednym z narzędzi, często stosowanych w programach i projektach profesjonalizacyjnych Narodowego Centrum Kultury, jest wizyta studyjna, która faktycznie umożliwia wydobycie lokalności z dobrych praktyk animacji kultury. W ramach projektu „Zaproś nas do siebie”²⁰ organizowane są wizyty studyjne w instytucjach absolwenckich, które wyróżniają się na tle innych np. innowacyjnymi rozwiązaniami czy metodami pracy, a także poruszaną

20 „Zaproś nas do siebie” to całoroczny projekt profesjonalizacyjny dla domów, centrów lub ośrodków kultury w Polsce wyłonionych w otwartym naborze. W ostatnich latach rokrocznie uczestniczy w nim 14 instytucji z całej Polski. Główne elementy projektu to: wzajemne wizyty studyjne pracowników, szkolenia dla zespołów instytucji, udział w konferencjach profesjonalizacyjnych NCK, wsparcie tutorskie dla kadry zarządzającej. Istotnym efektem projektu jest sieciowanie instytucji kultury.

tematyką. Powodami szczególnie motywującymi do ich organizacji w miejscach z utrudnionym dostępem – np. takich, do których nie ma bezpośrednich połączeń komunikacyjnych z obszarów metropolitalnych – są korzyści zarówno dla osób uczestniczących w takiej wizycie, jak i odpowiadających za jej organizację w danej instytucji w regionie. Osoby uczestniczące w wizytach mają możliwość nie tylko posłuchania o dobrych praktykach, lecz także ich doświadczenia przez uczestnictwo m.in. w warsztatach, spektaklach czy obserwację specjalistów w ich miejscu pracy, jakim jest np. średniowieczny zamek, budynek świątyni wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO czy świetlica na terenie wiejskim. Inspiracje, które rodzą się podczas takiego spotkania w terenie, są nie do przecenienia i – według informacji przekazywanych corocznie przez uczestników w ewaluacji projektu – wymieniane jako element, który najbardziej wpływa na nowe rozwiązania wdrażane później do codziennej pracy. Nie stoi to oczywiście w opozycji do działań takich jak konferencje, ale stanowi ich dopełnienie i dowodzi, jak ważną funkcję pełnią relacje i osobiste doświadczenie.

Jednym z założeń działań na rzecz profesjonalizacji sektora kultury jest decentralizacja (lub idąc dalej: regionalizacja) inicjatyw na rzecz kultury, a także tworzenie wspólnot regionalnych oraz w obszarach pozaregionalnych, np. ze względu na wspólne wartości, tematykę podejmowanych działań czy grupę odbiorców. Tworzenie owych wspólnot odbywa się m.in. poprzez sieciowanie instytucji kultury i przejawia się w takich projektach i programach, jak: „Zaproś nas do siebie”, Ogólnopolska Giełda Projektów, „Praktykuj w kulturze”, w pakietach szkoleniowych w ramach BLISKO czy Konwersji Cyfrowej Domów Kultury, oraz za pomocą takich narzędzi, jak wspomniane wcześniej wizyty studyjne, wspólne uczestnictwo w szkoleniach, panele sieciujące i aktywności na konferencjach czy prowadzenie profili w mediach społecznościowych, które sprzyjają nawiązywaniu ponadlokalnych internetowych relacji.

O perspektywę organizatorów wizyt zapytano osoby pracujące w instytucjach goszczących uczestników projektu „Zaproś nas do siebie”, realizowanego w roku 2022²¹. Wywiady, przeprowadzone w lipcu 2022 r., miały do pewnego stopnia charakter ewaluacyjny i pozwoliły

21 Rozmowy przeprowadzono z Izabelą Treutle z Lidzbarskiego Domu Kultury, Angeliką Stawisińską z Gminnego Ośrodka Kultury w Dywitach oraz Anną Rudnicką i Bożeną Kuźmą ze Świdnickiego Ośrodka Kultury. Autorzy artykułu dziękują uczestniczkom działań NCK za chęć podzielenia się informacjami.

na zebranie opinii na temat samej struktury wizyt studyjnych i działań sieciujących.

Nieoczywistą korzyścią płynącą z takiego przedsięwzięcia, na którą zwróciły uwagę wszystkie organizatorki, jest pobudzenie i zwiększenie zaangażowania wśród przedstawicieli społeczności lokalnej, którzy poinformowani o wizycie gości z innych regionów Polski mobilizują się podczas przygotowań, zaczynają postrzegać instytucję kultury tworzącą dla nich ofertę jako wartość miejscowości, którą warto docenić i zaprezentować ponadlokalnemu gremium. Dla lokalnej instytucji kultury to właśnie miejscowa społeczność jest najważniejsza. Praca z nią, co wynika również ze społecznościowego modelu domu kultury, jaki wyłonił się z doświadczeń programu Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne, jest istotnym wyróżnikiem tożsamości domów kultury jako instytucji. Poczucie wspólnoty można budować nie tylko poprzez rozwijanie relacji, ale też lokalne dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze, którego znajomość wpływa na tożsamość wspólnoty lokalnej.

Nasza Instytucja opiera swoją działalność na współpracy ze środowiskiem lokalnym, wspólnie budując ofertę kulturalną. Chcieliśmy pokazać, że warto słuchać mieszkańców i wspólnie z nimi organizować wydarzenia, tworzyć propozycje warsztatów i zajęć. Dzięki takiej współpracy mamy pełne grupy na zajęciach i dużą publiczność na imprezach. Tworzymy z mieszkańcami, dla mieszkańców. Buduje to wspólnotę, w której każdy może powiedzieć o swoich potrzebach i w której może zrealizować swój mały projekt.

Angelika Stawisińska, GOK w Dywitach

Szczególnie zależało nam na zwróceniu uwagi na dziedzictwo niematerialne. Jest ono niezmiernie istotne w procesie kształtowania tożsamości każdej grupy społecznej i jednostki. Jego przetrwanie jest warunkiem utrzymania różnorodności kulturowej, która stanowi piękno i bogactwo świata. W instytucji prowadzimy między innymi warsztaty tworzenia tradycyjnego czepca warmińskiego, zajęcia wielopokoleniowego ZTL Perła Warmii, który pielęgnuje tradycje muzyczne i taneczne regionu. Korzystamy także z niezwykłości postaci i dorobku literackiego bp. Ignacego Krasińskiego, znanego w kraju jako największy poeta epoki oświecenia.

Izabela Treutle, Lidzbarski DK

Należy też zwrócić uwagę na wartość organizacji wizyt studyjnych dla samych pracowników instytucji kultury. W „Zaprosz nas do siebie” szcze-

gólny nacisk położony jest na włączenie w proces przygotowawczy wizyt – od powstawania koncepcji do jej realizacji – całych zespołów pracowników instytucji.

Dla goszczących, czyli nas, to też było ożywcze spotkanie. My, będąc cały czas w śródku, też przyzwyczajamy się do myśli, że robimy coś zwyczajnego, tak jak wszyscy i wszędzie. Docenienie z zewnątrz, że robimy ciekawe rzeczy, bardzo podnosi na duchu i dodaje wiatru w żagle.

Anna Rudnicka i Bożena Kuźma, Świdnicki DK

Z doświadczeń NCK wyniesionych z „Zaproś nas do siebie” i innych projektów szkoleniowych wynika, że wizyty studyjne mogą być dobrym punktem wyjścia i są często początkiem lokalnej współpracy pomiędzy instytucjami z sąsiednich miejscowości. To ważne w kontekście zarówno budowania ponadlokalnych wspólnot uczestników i odbiorców działań instytucji kultury, jak i samych instytucji – współpraca taka umożliwia bowiem budowanie profesjonalnych zespołów i weryfikowanie atrakcyjności oferty. Przykładem mogą być Dywity i Lidzbark Warmiński.

Pomysł zsięciowania jako organizatorów wizyty studyjnej naszych instytucji kultury z Warmii wyszedł od [...]22, a nasz zespół przyjął to z radością. Widzielśmy w tym spójność w działalności naszych instytucji, a tym samym szansę na współpracę i poznanie siebie nawzajem. Bardzo szybko okazało się, że mamy wiele podobnych działań i że nasze drogi ukierunkowane są na dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze w różnym wydaniu: miejskim i wiejskim. Szczegółowy plan powstał bardzo szybko.

Angelika Stawisińska, GOK w Dywitach

KONWERSJA CYFROWA – NARZĘDZIE DO BUDOWANIA RELACJI ZE SPOŁECZNOŚCIĄ?

Według badań NCK²³ tuż przed pandemią dostęp do szerokopasmowego internetu deklarowało 73% domów kultury (70% w przypadku podmiotów

22 Wykropkowano imię i nazwisko pracownika NCK.

23 R. Wiśniewski i in., *Oswajając zmienność. Kultura lokalna...*, dz. cyt., s. 309.

ulokowanych na wsi). Wyodrębnioną salą komputerową dysponowało 35% podmiotów, przy czym był to jedyny wskaźnik, w którym wiejskie instytucje górowały nad miejskimi, co wynikać może z dofinansowań świetlic wiejskich – wśród instytucji wiejskich posiadanie takiej sali deklarowało 42%, podczas gdy w miastach wskaźnik ten wahał się od 25 do 33%, w zależności od wielkości ośrodka. Gdy wiosną 2020 r. pojawiła się decyzja o pierwszym lockdownie, istniał zatem pewien potencjał do uruchomienia na szerszą skalę działań animacyjnych i edukacji kulturalnej w sieci. Na podstawie doświadczeń z realizacji programów dotacyjnych NCK w 2020 r. (w szczególności „Kultura w sieci”) można przyjąć, że domy kultury zachowały się wobec kryzysu trojako: albo ograniczając działania na kilka pierwszych miesięcy, albo mechanicznie przenosząc działania standardowe do sieci za pomocą dostępnych narzędzi (streamingi, warsztaty przez Zoom), albo tworząc niejako ofertę kulturalną od nowa przy uwzględnieniu konieczności jej prezentacji online. To ostatnie, najbardziej ambitne działanie niesie ze sobą wyzwania – od zredefiniowania grupy odbiorców do przemyślenia efektywnych narzędzi. W 2020 r. w działaniach beneficjentów NCK łatwo było dostrzec braki kompetencyjne i sprzętowe. NCK dysponowało wiedzą incydentalną, wynikającą z analizy poszczególnych przypadków, obserwacji dofinansowanych przedsięwzięć kulturalnych itp. Dostrzegano jednak wyzwanie, jakim dla instytucji kultury są deficyt sprzętowy oraz brak wiedzy, w jaki sposób narzędzia online mogą w sposób wartościowy wspomóc edukację kulturalną czy jak zredefiniować grono odbiorców i nie stracić lokalności.

Można powiedzieć, że pandemia przyspieszyła fundamentalną zmianę w działaniu instytucji kultury: od bliskiego kontaktu do kamery i mikrofonu oraz od społeczności lokalnej do sieci społecznościowej.

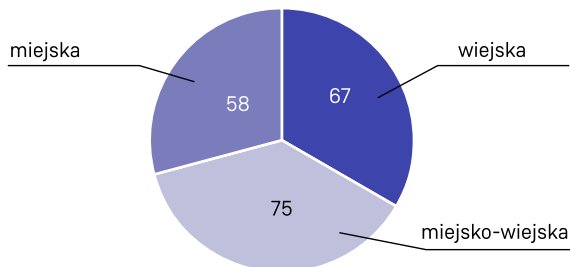
Doświadczenie pierwszego etapu pandemii pokazało, że konieczna jest interwencja publiczna w postaci w miarę kompleksowego wsparcia, które zainicjuje kierunki pożądanых zmian w funkcjonowaniu domów kultury. Reakcją na ten stan rzeczy było uruchomienie przez NCK wiosną 2021 r. projektu Konwersja Cyfrowa Domów Kultury (KCDK). To projekt systemowy, realizowany w ramach III osi priorytetowej programu operacyjnego „Polska Cyfrowa 2014–2020” i adresowany do domów kultury²⁴. Z jednej strony obliczony jest na doposażenie w infrastrukturę cyfrową dużej grupy domów

24 Potencjalni grantobiorcy zdefiniowani są identycznie jak w programie Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne.

kultury – w założeniu 250 instytucji (w I konkursie grantowym, uruchomionym w 2021 r., udzielono 200 grantów). Z drugiej zaś zawiera również pakiet szkoleń i tutoringu, co wynika z inspiracji opisanymi wyżej działaniami typu Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne i BLISKO. W ramach realizowanych grantów instytucje kultury mają dokonać autodiagnozy podejmowanych działań, przyrzeć się narzędziom i grupom docelowym swojej aktywności oraz przemyśleć swoje działania w tym zakresie, wypracowując ramy strategiczne cyfryzacji jednostki. Oprócz prostego wyposażenia w sprzęt cyfrowy muszą zatem zdefiniować własne miejsce w społeczności oraz zmodyfikować i zo-peracjonalizować kierunki dalszych działań instytucji.

W pierwszym naborze do projektu KCDK wnioski złożyło 1221 instytucji z całej Polski. Po dokonaniu oceny formalnej wyłoniono 200²⁵, które otrzymały dofinansowanie na łączną kwotę 26 430 500 zł. Średnia kwota dofinansowania placówki kultury w projekcie wyniosła 131 508 zł. Z uczestniczących w projekcie placówek 67 jest położonych w gminach wiejskich, 75 – w gminach miejsko-wiejskich, a 58 – w gminach miejskich. Średnia kwota dofinansowania instytucji kultury zlokalizowanych na terenach wiejskich wyniosła 131 005,21 zł, na terenach miejsko-wiejskich – 131 507,50 zł, a na terenach miejskich – 131 360,94 zł.

INSTYTUCJE KULTURY BIORĄCE UDZIAŁ W KCDK W PODZIALE NA TYP GMINY (W LICZBACH), N=200

Źródło: system obsługi programów dotacyjnych i stypendialnych Narodowego Centrum Kultury, 2021

25 Na etapie składania drugich sprawozdań uproszczonych z udziału w projekcie KCDK zrezygnowała jedna instytucja kultury. Udział procentowy obejmuje więc 200 instytucji kultury.

Pierwszym etapem aktywnego uczestnictwa domów kultury w projekcie KCDK – poprzedzającym udział w szkoleniach, tutoring cyfrowy i zakup sprzętu – było skorzystanie z narzędzia do autodiagnozy²⁶, która miała za zadanie dostarczyć tutorom ogólnej informacji na temat poziomu gotowości cyfrowej ośrodków, w których poprowadzą szkolenia. Narzędzie wspierające autodiagnozę podzielono na części dotyczące: oceny gotowości cyfrowej (rozumianej jako wykorzystywanie narzędzi cyfrowych w codziennym działaniu oraz realizacji wydarzeń online), wypracowanej w instytucji strategii (na podstawie której organizuje się pracę placówki), kompetencji oraz zasobów kadrowych instytucji, dostępności działań i publiczności, a także zasobów otoczenia. Z danych autodiagnozy wynika, że 63% instytucji kultury biorących udział w projekcie KCDK posiada strategię rozwoju instytucji, stanowiącą narzędzie pomocne przy zarządzaniu placówką, a także planowaniu organizacji wydarzeń na przestrzeni czasu. Nieco ponad dwie trzecie ośrodków kultury zlokalizowanych zarówno w gminach miejskich, jak i wiejsko-miejskich organizuje swoją pracę na podstawie wypracowanego dokumentu. W gminach wiejskich pracę na podstawie strategii zadeklarowała prawie połowa placówek.

Niewątpliwie w ostatnich dwóch latach czynnikiem wpływającym na pracę domów kultury i wypracowane strategie działań była pandemia koronawirusa, która zmusiła je do przededefiniowania dotychczasowej aktywności: określenia na nowo zarówno potrzeb odbiorców, jak i sposobów dotarcia do nich. Projekt dobrze odpowiadał na to zapotrzebowanie.

Pandemia i sytuacja niepewności, przed którą wszyscy stanęliśmy, zmusiła nas do przededefiniowania i reorganizacji pracy oraz zbudowania nowej obecności w świadomości lokalnej społeczności Gminnego Ośrodka Kultury. Udział w projekcie jest dla nas pierwszym świadomie postawionym krokiem ku cyfryzacji i działaniom w strefie online, bowiem wcześniej opieraliśmy się na intuicji i spontanicznych działaniach opartych na zdobytej wiedzy oraz pożyczonym sprzęcie. Zależy nam, by więcej treści ze stacjonarnej działalności mogło znaleźć się w sieci, ale także by budować

26 Wszystkie instytucje kultury biorące udział w projekcie KCDK przed uczestnictwem w dwudniowym szkoleniu z projektowania oferty kulturowej online w siedzibie grantobiorcy były zobligowane do wykonania autodiagnozy. Po między IV kwartałem 2021 r. i I kwartałem 2022 r. dokonało jej 200 instytucji.

treści dla odbiorców (szkolenia, działania, spotkania, wystawy), które będą funkcjonować w sieci.

Fragment wniosku złożonego w konkursie grantowym
w ramach projektu KCDK

Ponadto domy kultury w złożonych wnioskach w I konkursie grantowym podkreślały znaczenie uczestnictwa w projekcie i płynące z tego korzyści dla instytucji. Udział w KCDK traktowały m.in. jako możliwość sieciowania, wymiany doświadczeń i rozwoju instytucji, szczególnie w wymiarze cyfrowym.

Udział w projekcie pozwoli nam stworzyć bazę do współpracy dla osób, które dużo sprawniej poruszają się w cyfrowym uniwersum, i dzięki temu rozwinie my nowe pola działania. Dlatego też interesują nas szczególnie szkolenia dotyczące zarówno diagnozy zasobów, generowania i projektowania nowych działań, podstaw budowania publiczności, aktualnych trendów w ofercie, narzędzi online i ich wykorzystanie w wirtualnej ofercie oraz dostępności oferty. Jest to dla nas nowa ścieżka do odkrycia.

Fragment wniosku złożonego w konkursie grantowym
w ramach projektu KCDK

Ze względu na pandemię koronawirusa i postępującą cyfryzację jednym z istotnych aspektów działalności domów kultury w ostatnich latach jest umiejętność posługiwania się narzędziami cyfrowymi przez pracowników, a także tworzenie oraz udostępnianie wirtualnych treści na stronach internetowych czy w mediach społecznościowych instytucji. Większość domów kultury biorących udział w projekcie korzysta w swojej codziennej pracy z różnych narzędzi cyfrowych, a pracownicy mają podstawową wiedzę z zakresu programów i aplikacji wykorzystywanych w placówkach (65%). Jednak niemal jedna czwarta ośrodków przyznała, że nie wszystkie osoby zatrudnione w instytucji wykorzystują narzędzia cyfrowe; programy oraz aplikacje są stosowane jedynie w ostateczności, a większość organizowanych działań odbywa się w tradycyjnej formie, bez wykorzystywania narzędzi cyfrowych. Odpowiedź ta była wskazywana najczęściej przez domy kultury położone w gminach wiejskich (27%). Co istotne, w żadnym domu kultury biorącym udział w projekcie KCDK – niezależnie od typu gminy – pracownicy nie tworzą nowych, innowacyjnych narzędzi cyfrowych,

które byłyby później wykorzystywane do realizacji inicjatyw czy przeznaczone dla lokalnej społeczności lub innych instytucji współpracujących z ośrodkiem kultury.

Według złożonych deklaracji prawie wszystkie domy kultury biorące udział w projekcie KCDK mają regulaminy, statuty, plakaty informacyjne, filmy, zdjęcia i publikacje w wersji cyfrowej, czyniąc je tym samym bardziej dostępnymi dla odbiorców, niż gdyby oferowano je w tradycyjnej, papierowej wersji. Dodatkowo 86% placówek posiada na bieżąco aktualizowaną stronę internetową, na której umieszcza najnowsze oraz niezbędne informacje dla odbiorców oferty. Z podziału na trzy rodzaje gmin wyłania się niewielka różnica pomiędzy obszarami zurbanizowanymi i wiejskimi. Swoją stronę internetową na bieżąco aktualizuje 90,7% instytucji kultury z projektu KCDK położonych w gminach miejsko-wiejskich, 89,7% placówek z gmin miejskich i 77,6% ośrodków zlokalizowanych na terenach wiejskich.

OCENA UŻYWANIA NARZĘDZI CYFROWYCH W INSTYTUCJI W PODZIALE NA TYP GMINY (W %)

DEKLARACJA PRACOWNIKÓW DOTYCZĄCA ZAKRESU KORZYSTANIA Z NARZĘDZI CYFROWYCH	GMINA WIEJSKA	GMINA MIEJSKO-WIEJSKA	GMINA MIEJSKA
Nie wszyscy pracownicy instytucji korzystają z narzędzi cyfrowych, używamy programów i aplikacji jedynie w ostateczności, większość z naszych działań odbywa się bez użycia narzędzi cyfrowych.	27	21	16
Korzystamy z różnych narzędzi cyfrowych w codziennej pracy, większość z pracowników instytucji ma podstawową wiedzę w zakresie programów i aplikacji wykorzystywanych w instytucji.	61	72	60
Większość naszych działań jest realizowana z użyciem narzędzi cyfrowych, korzystamy z programów o zaawansowanych możliwościach, poszukujemy nowych rozwiązań.	9	4	19
Większość pracowników instytucji tworzy nowe narzędzia cyfrowe wykorzystywane do realizacji działań instytucji, a także dla lokalnej społeczności lub organizacji, z którymi współpracuje.	0	0	0

N=67 (gmina wiejska), N=75 (gmina miejsko-wiejska), N=58 (gmina miejska)

Treść pytania: „Jak oceniają Państwo swoją instytucję w zakresie używania narzędzi cyfrowych?”

Źródło: autodiagnozy grantobiorców projektu KCDK, Narodowe Centrum Kultury, 2021-2022

Istotnym aspektem zapewnienia powszechnego dostępu do kultury jest podejmowanie przez domy kultury działań mających na celu zwiększenie stałej publiczności, a także niwelowanie barier uniemożliwiających lub utrudniających uczestnictwo w organizowanych przedsięwzięciach poszczególnych jednostek. Aby dowiedzieć się, czy ośrodki kultury biorące udział w projekcie wdrażają takie działania, w autodiagnozie postawiono pytania: „Czy w instytucji podejmowane są systematyczne działania w celu zwiększenia stałej publiczności?” oraz „Jakie działania włączające stosowane są w Państwie instytucji?”. Z danych wynika, że niemal wszystkie instytucje (92,5%) biorące udział w projekcie podejmują systematyczne działania w celu zwiększenia stałej publiczności. Co więcej, wdrażają wiele przedsięwzięć mających na celu włączenie w swoje inicjatywy osoby zagrożone wykluczeniem społecznym. Ponad połowa z nich podejmuje czynności związane z dostosowaniem infrastruktury (58%) i swoich działań (56%) do potrzeb osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Niemal połowa placówek (47%) przyznaje również, że takie osoby biorą czynny udział w działaniach instytucji. Z kolei 37,5% ośrodków prowadzi badania potrzeb publiczności, aby dowiedzieć się, jakie oczekiwania mają ich odbiorcy. Nieco ponad jedna czwarta przygotowuje materiały dostosowane do potrzeb publiczności, uwzględniające wymogi WCAG 2.1²⁷ (28,5%), i podejmuje działania edukacyjno-informacyjne wśród społeczności lokalnej poruszające temat grup zagrożonych wykluczeniem społecznym (26%). Z kolei 21% zatrudnia w placówkach osoby z grupy zagrożonej wykluczeniem, a 20,5% podnosi kompetencje pracowników w zakresie pracy z taką grupą. Natomiast 12,5% ośrodków kultury przyznaje, że podejmuje działania włączające, które nie zostały wymienione w zaproponowanej kafeterii odpowiedzi – jak współpraca z innymi instytucjami i organizacjami działającymi na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i realizacja inicjatyw edukacyjnych oraz artystycznych dla grup defaworyzowanych. Jedna z instytucji zlokalizowanych w gminie miejskiej angażuje się w bezpłatną pomoc przy organizacji koncertów, wydarzeń charytatywnych czy zbiórek.

27 WCAG 2.1 (Web Content Accessibility Guidelines 2.1) – wytyczne dla dostępności treści internetowych 2.1, <https://www.w3.org/Translations/WCAG21-pl/> [dostęp: 22.08.2022].

[P]aradoksalnie to pandemia ukazała nam także kilka ważnych aspektów, które mogą stanowić dobry punkt odniesienia do działalności kulturalnej na przyszłość. Uwidoczniła potrzebę dwukierunkowego rozwoju naszej instytucji, potrzebę elastyczności, cyfrowego sieciowania działań. Dobra merytorycznie i technicznie oferta w sieci daje szansę małym, jak nasz, ośrodkom na prezentację części swojej oferty szerszej niż dotąd grupie odbiorców. 2020 – dziwny i trudny rok – nadał także niesamowitą rolę małym przestrzeniom wspólnym, sąsiedzkim do prezentacji działań kulturalnych oraz wzrastania i umacniania kultury na poziomie mikrospołecznym.

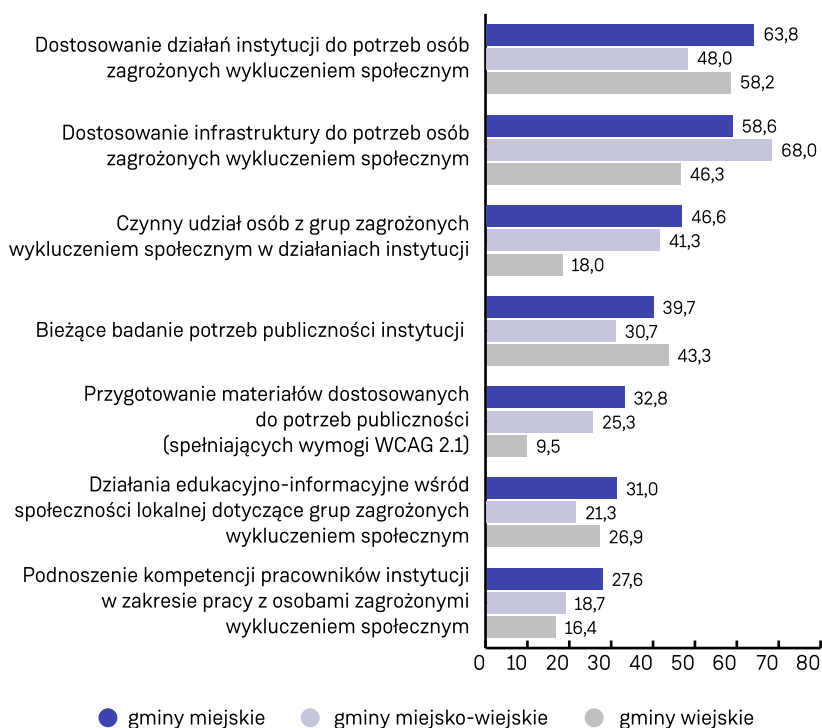
Potrzeba realizacji projektu wynika z głębokiego „załamania” kultury przez pandemię, ale i z obserwowanych przez nas, a teraz jeszcze bardziej pogłębianych dylematów, jakie w kontekście uczestnictwa w kulturze spowodowały media elektroniczne i technologia. Na potrzeby projektu wykonaliśmy research lokalnych mediów elektronicznych oraz wykonaliśmy sondowanie, z jakich udogodnień technicznych korzystają dotychczasowi odbiorcy naszych działań. Mieszkańcy coraz częściej sięgają do mediów cyfrowych, szukają informacji dostępnych online, sięgają po kulturę w dowolnym dla nich czasie. Coraz powszechniejsze stają się zasoby cyfrowe (np. podcasty, które można odsłuchiwać w drodze do pracy, szkoły, w wolnym czasie). To wciąż duża nisza w naszej działalności, związana z barierą technologiczną (brak sprzętu i brak umiejętności tworzenia oferty pod odbiorcę online). Widzimy tu olbrzymi potencjał dla rozwoju naszej instytucji na kolejne lata i konieczność zrobienia cyfrowego kroku, który pozwoli nam pozyskać nowego odbiorcę i pozwoli na realizację naszej misji (szczególnie w dobie kryzysu spowodowanego pandemią). Jesteśmy przekonani, że zastosowanie innowacyjności technologicznej pozwoli skutecznie przemodelować działalność naszej instytucji, nastawiając ją na nowe tory, z zachowaniem dobrych, wypracowanych praktyk.

Fragment wniosku złożonego w konkursie grantowym
w ramach projektu KCDK

W celu weryfikacji różnic dotyczących wspomnianych działań włączających podejmowanych przez domy kultury biorące udział w projekcie w bazie wprowadzono dodatkową zmienną: rodzaj gminy. Po analizie uwidoczniły się różnice w podchodzeniu przez instytucje kultury z poszczególnych typów obszarów do wybranych działań włączających. Największa różnica pomiędzy domami kultury z obszarów miejskich i wiejskich dotyczyła zaangażowania osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym w działania prowadzone

w instytucji. Podejmowanie ich deklarowało 46,6% domów kultury zlokalizowanych na terenach miejskich i tylko 18% ośrodków położonych na terenach wiejskich. Również w przypadku przygotowywania materiałów przystosowanych do potrzeb publiczności spełniających wymogi WCAG 2.1 można zauważyć znaczącą różnicę pomiędzy terenami zurbanizowanymi a wiejskimi. Tworzenie takich materiałów zadeklarowało 32,8% instytucji kultury z gmin miejskich i jedynie 9,5% domów kultury położonych na obszarach wiejskich. Z kolei placówki kultury usytuowane w gminach wiejskich częściej niż te zlokalizowane w gminach miejsko-wiejskich i miejskich przeprowadzają badanie potrzeb publiczności, aby w jak najszerszym stopniu poznać oczekiwania swoich odbiorców względem tworzonej oferty.

DZIAŁANIA WŁĄCZAJĄCE STOSOWANE W INSTYTUCJACH UCZESTNICZĄCYCH W PROJEKCIE (W %)

N=67 (gmina wiejska), N=75 (gmina miejsko-wiejska), N=58 (gmina miejska)

Treść pytania: „Jakie działania włączające stosowane są w Państwa instytucji?”

Źródło: Narodowe Centrum Kultury, 2022

Zgodnie z założonymi celami w projekcie KCDK oddelegowani pracownicy z wszystkich instytucji kultury byli zobowiązani m.in. do udziału w dwudniowych szkoleniach stacjonarnych z projektowania oferty kulturowej online, spotkaniach z tutorem cyfrowym oraz minimum dwóch wybranych szkoleniach specjalizacyjnych. Z przeprowadzonych ankiet oceniających dwudniowe szkolenia²⁸ wynika, że zdaniem 96% uczestników zwiększyło ono ich wiedzę, a zdaniem 89,8% – umiejętności. Z kolei 93,9% badanych zadeklarowało, że zorganizowane warsztaty będą miały wpływ na zaproponowanie przez nich nowych działań i rozwiązań w miejscu pracy.

Usystematyzowany program szkoleń wynikał z przekonania, że niezależnie od sporego zróżnicowania instytucji, które zostały objęte konkursem grantowym, wyzwania i problemy, z jakimi się borykają, są podobne. Założenie to znalazło potwierdzenie w trakcie realizacji projektu.

W programie Konwersja Cyfrowa Domów Kultury pracowałem jako trener z siedmioma domami kultury. Były to bardzo różne instytucje z czterech województw. Odwiedziłem małe gminne ośrodki, będące często jedynymi instytucjami kultury w okolicy, duże centrum kultury po kapitalnym remoncie z ogromną salą i świetnym wyposażeniem oraz regionalny ośrodek sieciujący i wspierający sektor kultury w całym województwie. [...] szybko okazało się, że wyzwania, problemy i potrzeby w sektorze kultury, animacji, edukacji i upowszechniania są podobne, niezależnie od zasobów instytucji, liczebności kadry etc. Wspólnym mianownikiem okazały się tematy dotyczące kryzysu zdrowia psychicznego, zmieniających się praktyk uczestnictwa w kulturze, prób odpowiadania na realne potrzeby odbiorców czy konieczność projektowania oferty domów kultury z uwzględnieniem wielozmysłowości, różnorodności ścieżek doświadczenia, różnych sposobów korzystania z instytucji.

Trener – tutor cyfrowy w projekcie KCDK

28 Badanie zrealizowano techniką CAWI w okresie od 16 listopada 2021 do 10 lutego 2022 r. Ankietę wysyłało uczestnikom każdorazowo po zakończeniu szkolenia. Kwestionariusz ankiety wypełniło 982 spośród 1637 uczestników. Ze względu na przyjęty poziom wypełnienia analizie poddano 812 ankiet.

Sieciowanie, rozumiane jako wymiana doświadczeń i nawiązanie relacji przez pracowników instytucji kultury w Polsce (o którym szerzej była mowa w części dotyczącej działań szkoleniowych NCK), stało się również istotnym, nieformalnym elementem projektu KCDK²⁹. Jednym z efektów szkoleń w ramach programu była wspólna inicjatywa jednego z trenerów i domu kultury, z którym pracował.

Postanowiliśmy dołożyć dodatkowy komponent do rozbudowanego programu szkoleń [...] i połączyć instytucje, dając przestrzeń do wymiany doświadczeń, refleksji, ale także przydatnych informacji. I tak pracowniczka jednego domu kultury podzieliła się doświadczeniem w realizacji pierwszej w historii instytucji przetargu, ktoś wskazał, gdzie najlepiej skonsultować zakup sprzętu potrzebnego do zorganizowania studia dźwiękowego, a kolejna osoba opowiedziała o zasadach dotyczących latania dronem. Pomyśleliśmy również o czymś nieszablonym. Jeden z domów kultury projektuje z mieszkańcami i mieszkankami gry, wykorzystując do tego nowe oprogramowanie. Skoro pewna grupa użytkowników i użytkowniczek domów kultury gra w gry (nie da się ukryć, że pewnie jest to element odciążający i konkurencyjny w stosunku do tradycyjnych programów i ofert instytucji), powinniśmy sami jako osoby odpowiedzialne za tworzenie programów i ofert zagrać w gry, łącząc się sieciowo ze sobą, a tym samym poznać medium, z którego korzystają osoby, do których chcemy dotrzeć. Poznać, zrozumieć, przeżyć i może skorzystać w myśleniu o programowaniu i komunikowaniu. Jak widać, sieciowanie i wymiana doświadczeń nie zawsze muszą być spotkaniem polegającym na rundce pytań i odpowiedzi.

Trener – tutor cyfrowy w projekcie KCDK
oraz pomysłodawca i współkoordynator sieci

- 29 Po doświadczeniach I konkursu grantowego działania sieciujące wprowadzono jako element wsparcia ze strony NCK dla grantobiorców II konkursu, przy czym przyjęto założenie, że w wymianie doświadczeń i sieciowaniu uczestniczyć będą domy kultury biorące udział w obu konkursach – zatem sieć obejmie instytucje o różnym poziomie doświadczenia (te, które zastanawiają się nad cyfryzacją, i te, które po zakończeniu projektu realizują konkretne projekty animacyjne i edukacyjne za pomocą narzędzi cyfrowych).

Projekt KCDK stanowi pomoc zwłaszcza dla instytucji kultury położonych w gminach wiejskich, gdzie niewielkie zagęszczenie ludności, znacząca odległość od domu kultury lub ograniczenia finansowe nie sprzyjają organizacji wydarzeń i dużej frekwencji publiczności podczas organizowanych wydarzeń kulturalnych oraz animacyjnych. Dodatkowo nabycie kompetencji cyfrowych przez pracowników, a także zakup odpowiedniego sprzętu stwarzają szansę na sprawne przygotowywanie ciekawej i angażującej oferty w formule online. Jak wynika z przytoczonych doświadczeń z udziału w projekcie, ma on charakter rozwojowy i autorefleksyjny. Warto zatem obserwować losy tego przedsięwzięcia. Jego znaczenie dalece wykracza bowiem poza czas pandemii; projekt ma potencjał rozwoju domów kultury i skupionych wokół nich społeczności lokalnych na miarę potrzeb i wyzwań XXI w.

Opracowanie:
Anna Jermacz,
Paulina Kobza,
Martyna Rutka,
Michał Rydzewski

OFERTA KULTURALNA W WYBRANYCH PAŃSTWOWYCH INSTYTUCJACH KULTURY NA OBSZARACH POZAMETROPOLITALNYCH

Departament Narodowych Instytucji Kultury
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zagadnienie dostępności w kulturze jest najczęściej postrzegane przez pryzmat dostosowania infrastrukturalnego budynków do osób ze specjalnymi potrzebami czy też poprzez działania w obszarze dostępności cyfrowej. Nie należy jednak lekceważyć zagrożenia wykluczeniem z kultury ze względu na miejsce zamieszkania. Dlatego też w tym kontekście niezwykle ważne jest zapewnienie oferty kulturalnej przez ośrodki znajdujące się z dala od większych aglomeracji miejskich.

W niniejszym artykule zostaną przedstawione działania dwóch państwowych instytucji kultury, realizowane w obszarach pozametropolitalnych i skierowane m.in. do mieszkańców mniejszych miejscowości, tj. Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku oraz Europejskiego Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego w Lusławicach. Obie instytucje za jeden z ważniejszych elementów swojej działalności uznają dostępność przestrzenną. Pomimo swojego pozametropolitalnego położenia są w stanie przyciągnąć międzynarodową publikę, kierując jednocześnie swoją ofertę do lokalnej społeczności. Ich mocnym punktem są działania edukacyjne skierowane do różnych grup odbiorców po to, aby zapobiec wykluczeniu społecznemu. Dodatkowo atrakcyjność instytucji wzmacniają tożsamość regionalna oraz usytuowanie blisko natury. Zarówno Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku, jak i Europejskie Centrum Muzyki są bardzo dobrym

przykładem dla innych instytucji w wymiarze rozwoju dostępności przestrzennej. Udowadniają także, że nawet w mniejszych ośrodkach kultura potrafi mieć dużą siłę przyciągania, jednocześnie otwierając się na nowe grupy odbiorców.

OROŃSKO NA WYCIĄgniĘCIE RĘKI. DOSTĘPNOŚĆ CENTRUM RZEŻBY POLSKIEJ I JEGO OFERTY

Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku to jedyny w Polsce ośrodek rzeźbiarski, narodowa instytucja kultury prowadzona przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Znajduje się w miejscowości Orońsko (1703 mieszkańców¹), w powiecie szydłowieckim, przy granicy województw mazowieckiego i świętokrzyskiego. Od najbliższego miasta, Radomia, dzieli Orońsko 17 km w kierunku południowym, nieopodal przebiega trasa krajowa S7, co daje możliwość szybkiego i nieskomplikowanego dojazdu m.in. z Warszawy, Krakowa czy Kielc.

Centrum Rzeźby Polskiej jest instytucją ulokowaną w zabytkowym zespole pałacowo-parkowym – dawnym majątku Franciszka Ksawerego Christianiego, a następnie wybitnego polskiego malarza Józefa Brandta (1841–1915)². Historia Centrum wiąże się z tradycją plenerów rzeźbiarskich organizowanych w Orońsku od lat 60. XX w. Inicjatywa ta szybko wpisała się w krajobraz ogólnopolskich imprez rzeźbiarskich, co zaowocowało powołaniem w 1981 r. państwowej instytucji kultury, adresowanej właśnie do tego środowiska.

Na obszarze 13 ha, w historycznym założeniu parkowym, znajdują się zaadaptowane do dzisiejszych potrzeb zabudowania dawnego folwarku: pałac z oficyną, budynek oranżerii, kaplica, wozownia, spichlerz i stajnie, w których mieszczą się m.in. przestrzenie wystawiennicze, specjalistyczne warsztaty (stolarnia, odlewnia, kuźnia i pracownia ceramiczna),

1. Zob. *Raport o stanie Gminy Orońsko za 2021 rok*, Orońsko, maj 2022, http://oronsko.biuletyn.net/fls/bip_pliki/2022_06/BIPF5E293DA239EEFZ/Raport_o_stanie_Gminy_Oronsko_za_rok_2021.pdf [dostęp: 22.07.2022].
2. Zob. M. Świątkowski, *Orońsko. In horto artis. W ogrodzie sztuki*, Orońsko 2021; *Józef Brandt (1841–1915). Między Monachium a Orońskiem*, red. M. Bartoszek, Orońsko 2015.

pracownie rzeźbiarskie, a także obiekt świadczący usługi noclegowo-gastronomiczne (Dom Rzeźbiarza)³. Całości dopełnia powstały przed 30 laty budynek Muzeum Rzeźby Współczesnej z reprezentacyjną przestrzenią wystawienniczą o powierzchni ok. 600 m² i magazynem mieszczącym kolekcję rzeźby, liczącą dziś ponad 2 tys. obiektów autorstwa najwybitniejszych twórców, m.in. Magdaleny Abakanowicz, Xawerego Dunikowskiego, Wojciecha Fangora, Władysława Hasiora, Katarzyny Kobro i wielu innych⁴.

Misją Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku jest: tworzenie warunków do uprawiania twórczości i badań nad sztuką, upowszechnianie sztuki współczesnej ze szczególnym naciskiem na twórczość rzeźbiarską, prowadzenie międzynarodowej wymiany artystycznej, edukacja artystyczna i kulturalna, a także opieka nad zabytkowym zespołem pałacowo-parkowym i jego ochrona oraz popularyzacja dziedzictwa historycznego i tradycji artystycznych Orońska.

MYŚLAĆ WIELOPOZIOMOWO

W odniesieniu do zagadnienia dostępności terytorialnej Centrum Rzeźby Polskiej stanowi przypadek instytucji działającej na kilku poziomach w relacji do grup odbiorców o różnej liczebności. Działania Centrum kierowane są w równej mierze do środowiska artystycznego – rzeźbiarzy, kuratorów, krytyków i historyków sztuki, jak i do uczestników życia kulturalnego nieposiadających fachowego przygotowania w zakresie sztuki współczesnej, a ponadto turystów i okolicznych mieszkańców. Wystawy polskich i zagranicznych artystów organizowane są z myślą o zasięgu ogólnopolskim (zwłaszcza w przypadku uznanych twórców, jak Henry Moore, Ursula von Rydingsvard czy Anish Kapoor). Prezentacja prac klasyków rzeźby i najważniejszych twórców sztuki współczesnej przyciąga odbiorców z całej Polski, podobnie jak plenery rzeźbiarskie – grupy studenckie z wszystkich uczelni artystycznych w kraju, a także artystów mieszkających i działających na co dzień w różnych rejonach kraju.

3 Zob. Informacje praktyczne na stronie internetowej instytucji: <https://rzezba-oronsko.pl/miejsce/#historia> [dostęp: 22.07.2022], <https://rzezba-oronsko.pl/wizyta/> [dostęp: 22.07.2022].

4 Zob. M. Bartoszek, *Orońskie ścieżki. Przewodnik*, Orońsko 2015.

LICZBA UCZESTNIKÓW PODCZAS POBYTÓW GRUPOWYCH W OROŃSKU W LATACH 2019–2022

BADANA ZMIENNA	2019	2020	2021	2022 (I–VI)
Pobyty grupowe (m.in. plenery rzeźbiarskie: kamień, metal, ceramika, batik), Międzynarodowa Platforma Współpracy Akademickiej, Symposium Rzeźby Współczesnej, Międzynarodowy Plener Ceramiczny Lab Oro	117	88	124	17
Pobyty w pracowniach rzeźbiarskich	166	168	201	61

Źródło: opracowanie własne

Malownicze położenie Orońska i jego historia stanowią o atrakcyjności tego miejsca dla najliczniejszej grupy odbiorców, czyli turystów. Doświadczenie pandemii wirusa COVID-19 wymusiło przeorientowanie turystyki na rynek wewnętrzny, a okresy lockdownu wzmogły ruch na kierunkach krajowych i tendencję do odwiedzania mniej znanych atrakcji turystycznych. Centrum Rzeźby Polskiej odnotowało w tym czasie wzrost frekwencji, zwłaszcza jeśli chodzi o wejścia niebiletowane, czyli wizyty w parku rzeźby. O wzroście popularności Centrum w grupie turystów indywidualnych zdecydowały dogodność dojazdu samochodem, malownicze położenie, ciekawa historia i unikatowy charakter placówki.

LICZBA ZWIEDZAJĄCYCH CENTRUM W OROŃSKU Z BILETAMI I BEZ BILETÓW W LATACH 2019–2022

BADANA ZMIENNA	2019	2020	2021	2022 (I–VI)
Liczba zwiedzających – wejścia biletowane	7 817	3 171	5 375	1 752
Liczba zwiedzających – wejścia niebiletowane	19 544	7 950	12 769	5 171

Źródło: opracowanie własne

Oferta instytucji pozametropolitalnej wymaga w większym stopniu niż w przypadku instytucji miejskich uwzględnienia dostępności komunikacyjnej. Do Centrum Rzeźby Polskiej w dogodny sposób można dojechać prywatnym samochodem, jednak osobom niezmotoryzowanym odwiedzić następczą już pewne trudności. Do Orońska nie dociera transport publiczny; pomiędzy Radomiem a Szydłowcem funkcjonują tylko prywatne linie obsługiwane przez busy. Lokalizacja przystanków w Radomiu, usytuowanych na granicy miasta, nie sprzyja swobodnemu przemieszczaniu się. Ten

aspekt nie pozostaje bez wpływu na kształt oferty programowej Centrum adresowanej do lokalnej społeczności i odbiorców o mniejszym stopniu profesjonalizacji w odbiorze sztuki współczesnej. Wysoce pożądane są więc działania wzmacniające relacje z najbliższym otoczeniem – imprezy o charakterze masowym (festyny, pikniki rodzinne), bardzo potrzebne w dialogu ze społecznością lokalną, nastawione w głównej mierze na upowszechnianie sztuki poprzez rozrywkę.

Z uwagi na dostępność komunikacyjną ważnym zagadnieniem w budowaniu oferty jest planowanie imprez w czasie, w tym zapewnienie odbiorcom możliwości powrotu do miasta. Sposobem wyjścia naprzeciw oczekiwaniom gości jest stosowana w Centrum od lat praktyka organizowania przejazdów autobusowych z Radomia i Warszawy, pozwalających niezmotoryzowanym na udział w wydarzeniach. W ostatnich latach popularność tej formy jednak znacząco spadła – jednym z powodów było doświadczenie pandemii i płynące z niego konsekwencje w postaci zmian postaw i nawyków, także w zakresie podróżowania.

Mając to na uwadze, Centrum Rzeźby Polskiej utrzymało w ofercie wypracowane w okresie pandemii działania edukacyjne realizowane w formule online (głównie lekcje muzealne). Powiększa też sukcesywnie pulę dostępnych zasobów cyfrowych. Dzięki dofinansowaniu z programu Kultura Dostępna materiały filmowe z audiodeskrypcją i tłumaczeniem na język migowy umieszczone są na profilu instytucji w serwisie YouTube⁵. Ponadto od 2021 r. nowa strona internetowa umożliwia obcowanie z kolekcją Centrum w formie cyfrowej; zbiory zostały zdigitalizowane i udostępnione na stronie internetowej także w postaci skanów 3D, dających możliwość odbioru dzieł rzeźbiarskich w ich aspekcie przestrzennym⁶.

WYZWANIA DOSTĘPNOŚCI

W instytucjach leżących poza ośrodkami miejskimi szczególnie ważne pozostają kwestie dostępności dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym – zwłaszcza o niskim statusie materialnym, starszych i z niepeł-

5 Zob. filmy z playlisty *Wolna Akademia Orońska*, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=2mXWHBZE1Rc&list=PLDLHmkITAFHoti9I9CbFK12FBHuHn-V84> [dostęp: 22.07.2022].

6 Zob. M. Abakanowicz, *Tur*, kolekcja CRP, widok 3D, Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku, <https://rzezba-oronsko.pl/dziela-z-kolekcji/tur/> [dostęp: 26.07.2022].

nosprawnościami. W odniesieniu do instytucji kultury ma to znaczenie w kontekście możliwości uczestnictwa mieszkańców w kulturze, a dokładniej – wrażliwego i zbalansowanego planowania oferty wydarzeń płatnych i bezpłatnych.

Zagadnieniem, z którym coraz lepiej radzą sobie instytucje pozametropolitalne, jest dostępność oferty dla osób starszych. Na tym polu Centrum Rzeźby Polskiej radzi sobie znakomicie, a to ze względu na wieloletnią prężną współpracę z lokalnym Klubem Seniora Plus. Seniorzy odwiedzają wystawy, biorą udział w warsztatach artystycznych (największą popularnością cieszy się ceramika), chętnie przychodzą także na pikniki i imprezy masowe, w których uczestniczą wraz z całym rodzinami. To sprawia, że uczestnictwo w ofercie Centrum rozszerza się na młodsze pokolenia, a związek okolicznych mieszkańców z instytucją się zacieśnia. Spośród wszystkich grup społecznych seniorzy stanowią najbardziej prężną grupę odbiorców, niezwykle aktywną i pozytywnie nastawioną do wszelkich nowości.

LICZBA ZORGANIZOWANYCH WARSZTATÓW DLA SENIORÓW I ICH UCZESTNIKÓW W CENTRUM RZEŻBY POLSKIEJ W LATACH 2019-2022

BADANA ZMIENNA	2019	2020	2021	2022 (I-VI)
Liczba warsztatów edukacyjnych zorganizowanych dla seniorów	8	2	16	16
Liczba uczestników – seniorów	120	30	240	240

Źródło: opracowanie własne

Największym wyzwaniem w instytucjach leżących za miastem pozostaje dostępność oferty dla osób z niepełnosprawnościami. Na tym polu dochodzi jednak do zauważalnych zmian, zwłaszcza dzięki działaniom legislacyjnym, w tym ustawie z 2019 r. Centrum Rzeźby Polskiej należy do unikatowych instytucji, które pracę z osobami o szczególnych potrzebach realizują już od wielu lat. Na co dzień placówka współpracuje ze szkołami i ośrodkami szkolno-wychowawczymi z różnych regionów Polski, organizując pobyty, warsztaty i oprowadzania dla grup osób z niepełnosprawnościami. Jednak największą zdobyczą na polu działań kierowanych do takich grup odbiorców są plenery osób głuchoniewidomych. To unikatowe wydarzenie na szeroką skalę, dające osobom z dysfunkcjami wzroku i słuchu wyjątkową możliwość kontaktu ze sztuką i ekspresji twórczej pod

kierunkiem wykwalifikowanych instruktorów – artystów i arteterapeutów: „Z trudem odrywali się od pracy. Na posiłki przychodzili spóźnieni, bo każdy jeszcze musiał coś dokończyć. Widziałam, jak głuchoniewidomi uczestnicy pleneru zapominali o lęku przestrzeni. Po paru dniach pobytu ci, którzy wcześniej samodzielnie bali się zrobić kilka kroków, rzeźbili, wspinając się na krzesła i stoły”⁷. Plenery głuchoniewidomych organizowane są w Orońsku od lat 80. XX w. Po kilku latach przerwy, dzięki dofinansowaniu z programu PFRON „Kultura bez barier”, w 2023 r. plener wróci na stałe do oferty Centrum Rzeźby Polskiej.

Zagadnienie dostępności instytucji kultury w odniesieniu do placówek położonych poza miastem realizuje się w kilku wymiarach. Dostępność w wymiarze przestrzennym (terytorialna, architektoniczna) splota się z dostępnością oferty dla osób z różnymi potrzebami. Dziś koniecznością wydaje się przeorientowanie własnych wizji instytucji i ich stała gotowość do elastyczności w postrzeganiu samych siebie. W czasie zmieniają się bowiem zarówno potrzeby odbiorców, jak i oni sami. Przemiany generacyjne, tendencje migracyjne („ucieczki” z miasta na wieś), zmiany postaw konsumenckich także w zakresie uczestnictwa w kulturze – to zagadnienia odskakujące piętno na dzisiejszej działalności instytucji pozametropolitalnych. Centrum Rzeźby Polskiej wychodzi naprzeciw tym zmianom i w ramach planowanej na 2023 r. rozbudowy budynku Muzeum Rzeźby Współczesnej uruchomi tzw. przestrzeń pobytową, oferującą gościom możliwość dłuższego spędzenia czasu niż tylko podczas zwiedzania wystaw. W ramach jednej przestrzeni będzie można skorzystać z kawiarni, księgarni artystycznej wraz z czytelnią, mediateki, strefy kreatywnej dla najmłodszych i wygodnego lobby pozwalającego na pracę zdalną.

KULTURA Z NATURĄ – EUROPEJSKIE CENTRUM MUZYKI KRZYSZTOFA PENDERECKIEGO W LUSŁAWICACH

Europejskie Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego to narodowa instytucja kultury w województwie małopolskim oraz miejsce spotkań utalentowanych młodych muzyków z wybitnymi przedstawicielami krajowego

7 E. Grabias, *Plenery rzeźbiarskie dla głuchoniewidomych*, „Audiofonologia” 1996, t. 9, s. 158.

i międzynarodowego środowiska muzycznego. Centrum realizuje festiwale, koncerty, wystawy, spotkania, wykłady, warsztaty, mistrzowskie kursy solowe, kameralne i orkiestrowe. Działalność Europejskiego Centrum Muzyki ukierunkowana jest również na aktywizację lokalnych środowisk poprzez współpracę ze szkołami i ośrodkami kultury, organizację koncertów szkół muzycznych, wizyty lokalnych organizacji i stowarzyszeń. Szczególnie ważnym aspektem działalności stała się dostępność oferty dla osób starszych. Prężna współpraca z klubami seniora pozwala zorganizować spacer po arboretum w ramach zwiedzania ekspozycji multimedialnej średnio dla 600 osób w kwartale⁸. Europejskie Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego to miejsce wyjątkowych inicjatyw edukacyjnych, w związku z czym udział w projektach bierze również najmłodsze pokolenie. Od października 2020 r. z myślą o kształceniu przyszłych odbiorców realizowany jest program edukacyjnych warsztatów dla najmłodszych. Kontakt z muzyką nie tylko uwarściwia, ubogaca i wpływa na dojrzewanie emocjonalne, lecz także rozwija aktywność twórczą, zwłaszcza u dzieci. W specjalnej propozycji niekonwencjonalnych zajęć z elementami zabawy i warsztatów interaktywnych wspierających kreatywność najmłodszych słuchaczy uczestniczy rocznie średnio 500 dzieci z okolicznych przedszkoli i szkół⁹.

IDEE I KONTEKSTY – LUSŁAWICE JAKO SPUŚCIZNA PRZESZŁOŚCI

Tożsamość regionalna jako jedna z form tożsamości zbiorowej powstaje na bazie tożsamości indywidualnych, które budowane są w ciągłym dialogu ze społeczeństwem i z wartościami kultury¹⁰. Lusławice to niewielka miejscowość o wielkiej historii. W XVI i XVII w. mieszkali w niej bracia polscy, a w dwudziestoleciu międzywojennym z Lusławicami związał się wybitny malarz Jacek Malczewski. Od 1975 r. w dzieje miejscowości trwale wpisał się Krzysztof Penderecki. W kontekście tego miejsca tradycję należy potraktować nie tylko jako odbicie tożsamości zbiorowej, ale też

8 Dane na podstawie opracowania własnego Europejskiego Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego w Lusławicach.

9 Tamże.

10 M. Wieruszewska, *Tożsamość kulturowa jako wartość i czynnik konstytutywny społeczności lokalnej*, [w:] *Społeczności lokalne: teraźniejszość i przyszłość*, red. B. Jałowiecki, K.Z. Sowa, P. Dutkiewicz, Warszawa 1989, s. 314.

jako narzędzie jej kształtowania¹¹. Podobną rolę odgrywa dziedzictwo pojmowane jako względnie stabilny i trwały zasób kulturowy – spuścizna przeszłości. Choć tradycja lokalna bywa czasami traktowana jako swoisty balast i ograniczenie (jest marginalizowana pod wpływem historii ogólnonarodowej), to jednak zasadniczo decyduje o terytorialnych tożsamościach, służy jako narzędzie doraźnych działań w sferze publicznej i mechanizm społecznej mobilizacji.

Znaczącymi datami dla Centrum były listopad 2012 r., kiedy ukończono budowę kampusu, a także listopad 2021 r., kiedy nastąpiło objęcie 16-hektarowego parku oraz arboretum z zabytkowym XIX-wiecznym dworem Elżbiety i Krzysztofa Pendereckich i przylegającym do niego XVI-wiecznym lamusem opieką państwa polskiego. Od tego momentu nowoczesny obiekt edukacyjno-koncertowy i zabytkowe założenie dworsko-parkowe tworzą jedną instytucję – Europejskie Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego, silnie naznaczone dziedzictwem minionych epok i historii. Jedną z misji Centrum jest kultywowanie dziedzictwa Krzysztofa Pendereckiego oraz pielęgnacja idei miejsca zbudowanego na wzór antycznych akademii dla przyszłych pokoleń młodych, utalentowanych artystów. Nowoczesny budynek stanowi przykład realizacji dużego założenia i oszczędnego posługiwania się środkami wyrazu. Prosta forma obiektu nie konkuruje z krajobrazowym otoczeniem, a raczej wzbogaca go i uzupełnia. Sercem części koncertowej jest sala dla 650 widzów, z estradą o powierzchni 200 m², ruchomym orkiestronem i zapleczem studyjnym. Luśławice są miejsce historycznym, a siła ich oddziaływania zawsze była znacząca. Malownicze położenie w dolinie Dunajca, a także oryginalna architektura tego miejsca niewątpliwie miały wpływ na osoby, które się tutaj pojawiały. To właśnie w Luśławicach powstawały traktaty filozoficzne Fausta Socyna, których oryginalne wydruki po dziś dzień znajdują się w Ameryce, a oświeceniowa myśl arian pośrednio wpłynęła na treść późniejszej Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki. Również tutaj powstały pejzaże Jacka Malczewskiego, które do dziś cieszą się uznaniem i są obiektem zainteresowania nie tylko koneserów sztuki. Tu rodziły się także jedyne w swoim rodzaju kompozycje Krzysztofa Pendereckiego, które odbiły się szerokim echem

11 M. Lubaś, *Tradycjonalizacje kultury. O zaletach i ograniczeniach koncepcji „tradycji wymyślonych”*, [w:] *Tworzenie i odtwarzanie kultury*, red. G. Kubica, M. Lubaś, Kraków 2008, s. 33–69.

w Europie i na świecie, rozślawiając Lusławice jako dom twórczości artysty. Dziedzictwo tego miejsca przyciągało i nadal przyciąga wiele osób. Jego ważną częścią jest Europejskie Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego.

EDUKACJA – EUROPEJSKIE CENTRUM MUZYKI KRZYSZTOFA PENDERECKIEGO JAKO MIEJSCE WYJĄTKOWYCH INICJATYW

W działalności instytucji silnie akcentowana jest sfera edukacyjna, w której kształcenie odbywa się na bazie tradycji szkolnictwa artystycznego, z uwzględnieniem roli pedagoga jako mentora w relacji mistrz – uczeń. Tuż po zakończeniu budowy Centrum, w marcu 2013 r., odbyła się pierwsza edycja Lusławickiej Orkiestry Talentów – jednego z kluczowych przedsięwzięć kierowanych do najmłodszych adeptów sztuki muzycznej, laureatów ogólnopolskich i międzynarodowych konkursów. Rok później zainaugurowano dwa większe, cykliczne programy edukacyjne: Zimową Akademię Muzyki dla uczniów szkół muzycznych I oraz II stopnia oraz Letnią Akademię Muzyki – prestiżowy projekt obejmujący mistrzowskie kursy kameralne kierowane do studentów polskich uczelni artystycznych. W ramach projektów edukacyjnych nawiązano współpracę z wirtuozami Scharoun Ensemble – zespołu kameralnego utworzonego w ramach Filharmonii Berlińskiej, a Lusławice stały się dla młodych muzyków miejscem spotkań z mistrzami, którzy pomagają im rozwijać umiejętności i talent. W ostatnich latach zainicjowano także projekt oparty na prezentacjach i webinarium online Wiosenna Akademia Muzyki. Kursy, warsztaty, spotkania i seminaria stanowią szczególnie ważny rys działalności instytucji. Rokrocznie blisko 1500 młodych muzyków korzysta z oferty programów edukacyjnych. Z myślą o kształceniu przyszłych odbiorców Centrum realizuje także program edukacyjnych warsztatów dla najmłodszych. Kontakt z muzyką rozwija aktywność twórczą, zwłaszcza u dzieci. W specjalnej propozycji niekonwencjonalnych zajęć z elementami zabawy i działań interaktywnych wspierających kreatywność najmłodszych słuchaczy znajdują się warsztaty „Penderecki przez dziurkę od klucza” oraz „Alfabet Pendereckiego”. Przedsięwzięcia w obszarze działań edukacyjnych Centrum są więc jednym z filarów funkcjonowania instytucji. W samym 2021 r. zorganizowano 116 tego typu wydarzeń, skierowanych do 13 011 odbiorców¹².

12 Dane na podstawie opracowania własnego Europejskiego Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego.

KONCERTY – ARTYSTYCZNA WIZYTÓWKA CENTRUM

Artystyczną wizytówką instytucji są koncerty w ramach festiwalu EMANACJE – największe w regionie i jedno z największych w Polsce wydarzeń artystycznych, przez całe lato ożywiający Małopolskę. Festiwal już podczas edycji w 2013 r. zgromadził blisko 30 tys. słuchaczy. Repertuar koncertów obejmuje recitale solowe, koncerty kameralne, jak również muzykę symfoniczną i jazz. Wykonawcami są znakomite zespoły orkiestrowe i chóralskie, soliści i kameraliści oraz utalentowani artyści młodego pokolenia. Centrum od lat z zaangażowaniem wspiera i inspiruje obiecujących muzyków w ich artystycznym rozwoju. Dla młodych, zdolnych artystów u progu kariery estradowej stworzono program Prezentacje. Cykl koncertów jest formą promocji młodych muzyków, uzupełnianą przygotowaniem muzycznego portfolio z profesjonalnym nagraniem audio-wideo w lusławickiej sali koncertowej i sesji fotograficznej, dostępnymi na stronie internetowej Centrum w postaci „wizytówek muzycznych”. Ogółem w 2021 r. koncerty te zgromadziły 7245 słuchaczy, a statystyka wyświetleń transmisji online wskazuje 5226 odbiorców¹³.

EKSPOZYCJA MULTIMEDIALNA – ODKRYWANIE DZIEDZICTWA

Powstała w 2019 r. ekspozycja multimedialna zatytułowana „Krzysztof Penderecki – dziedzictwo polskiej muzyki XX i XXI wieku” jest unikatowym w skali europejskiej projektem prezentującym dorobek polskiej muzyki najnowszej. To opowieść o współczesnej muzyce, przez którą prowadzą odbiorców nowoczesne technologie audiowizualne i multimedialne, zainstalowane we wnętrzach nowoczesnego obiektu w Lusławicach. Projekt ten wpłynął na poszerzenie wśród lokalnej społeczności świadomości historycznej miejsca, pozwolił też na odkrywanie regionu i niedostępnych dotychczas miejsc. W ofercie zwiedzania w miesiącach wiosenno-letnich uczestniczy średnio ponad 3 tys. gości¹⁴. Taka forma zwiedzania stwarza możliwość odkrywania dziedzictwa muzycznego przy jednoczesnym obcowaniu z naturą. Dla środowisk lokalnych, często niezwiązanych ze światem muzyki, jest to jedyna okazja do poznania polskiej kultury muzycznej. Wystawa ma również ważny wpływ na budowanie potencjału

13 Tamże.

14 Dane za miesiące: maj, czerwiec, lipiec na podstawie opracowania własnego Europejskiego Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego w Lusławicach.

społecznego w środowisku lokalnym. Identyfikacja z miejscem zwiększa poczucie przynależności do regionu i świadomość lokalnego dziedzictwa, a kreowanie powszechnie dostępnej oferty kulturalnej przyczynia się do wzrostu aktywności kulturalnej społeczeństwa. W 2021 r. w zwiedzaniu zorganizowanym udział wzięło 3064 gości, a warsztaty edukacyjne dla najmłodszych, realizowane w ramach zwiedzania ekspozycji, zgromadziły 1277 dzieci¹⁵.

W ramach ekspozycji multimedialnej realizowany jest projekt „Perły Lusławic – muzyczne arboretum”. Jest to seria filmów, z których każdy przedstawia krótką historię wybranego gatunku drzewa powiązaną z informacjami dotyczącymi nasadzeń w Lusławicach i ciekawostkami dendrologicznymi. Całość osadzona jest w kontekście twórczości muzycznej i silnie łączy się z konkretnym okresem twórczości Krzysztofa Pendereckiego¹⁶. Takie połączenie fotografii drzew z muzyką Mistrza jest też nową formą komunikacji z publicznością Europejskiego Centrum Muzyki. W 2021 r. cykl miał 7648 wyświetleń, w tym 1470 na portalu YouTube i 6178 na facebookowym profilu Centrum¹⁷. Projekt ten stwarza bardzo dobrą okazję do przybliżenia szerokiemu gronu odbiorców Krzysztofa Pendereckiego jako jednocześnie muzyka i pasjonata dendrologii. Filmy w formie muzycznego, wirtualnego spaceru są okazją do zobaczenia wyjątkowych „skarbów” Lusławic, które z racji swego położenia z dala od głównych ośrodków miejskich są znacznie mniej dostępne i rzadziej odwiedzane.

- 15 Dane na podstawie opracowania własnego Europejskiego Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego.
- 16 Projekt ten doskonale uzupełnia ofertę Europejskiego Centrum Muzyki, poszerzając w formie online zasoby lusławickiej ekspozycji. Główną ideą jest pokazanie wzajemnego przenikania się pasji dendrologicznej i twórczości muzycznej artysty, który z podobnym zaangażowaniem komponował, dyrygował i sadił drzewa. Prezentacja wybranych dzieł Krzysztofa Pendereckiego jako muzycznego kontekstu do fotografii arboretum tworzy znakomitą okazję do pokazania i podkreślenia uniwersalnego, ponadczasowego charakteru tej muzyki. Dzięki pasji, którą artysta realizował w Lusławicach, zapisał się w historii nie tylko jako genialny twórca, dyrygent i pedagog, lecz także architekt wizjoner, miłośnik drzew, człowiek kultury i natury.
- 17 Dane na podstawie opracowania własnego Europejskiego Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego.

Lokalizacja Europejskiego Centrum Muzyki w oddaleniu od aglomeracji miejskich tworzy jednak specyficzną aurę i sprzyja pracy twórczej, a także wypełnia istotne założenia jego powstania, jak: zapewnienie powszechnego dostępu do oferty, w tym kultury wysokiej; wzmocnienie wizerunku regionu i samych Lusławic jako miejsca szczególnego, związanego z postaciami i wydarzeniami o ważnym dla polskiej i światowej kultury znaczeniu; ochrona, promocja i zarządzanie dziedzictwem kulturowym oraz udostępnianie kultury w ujęciu terytorialnym.

Opisane przykłady dwóch instytucji potwierdzają istotną rolę, jaką mogą one odgrywać w kontekście dostępności przestrzennej kultury. Dzięki prezentowanej ofercie kulturalno-edukacyjnej nie tylko wychodzą naprzeciw oczekiwaniom lokalnej społeczności, lecz także stają się placówkami o ogólnopolskim znaczeniu. Ich funkcjonowanie podkreśla również wagę kultury, która w dużym stopniu może zapobiegać wykluczeniom społecznym ze względu na miejsce zamieszkania. Dostępność ta w obszarach pozametropolitalnych pozwala rekompensować inne niedogodności – jeśli tylko jakość oferty kulturalnej jest na poziomie tej oferowanej w większych ośrodkach miejskich. Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku oraz Europejskie Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego w Lusławicach są chlubnymi przykładami sprawnego funkcjonowania instytucji kultury poza aglomeracjami i jednocześnie mogą stanowić punkt odniesienia do podnoszenia jakości oferty kulturalnej w pozostałych ośrodkach, a także zachęcać do powstawania nowych instytucji w obszarach pozametropolitalnych.

WYBRANE PUBLIKACJE

- Lubaś M., *Tradycjonalizacja kultury. O zaletach i ograniczeniach koncepcji „tradycji wymyślonych”*, [w:] *Tworzenie i odtwarzanie kultury*, red. G. Kubica, M. Lubaś, Kraków 2008.

- Wieruszewska M., *Tożsamość kulturowa jako wartość i czynnik konstytutywny społeczności lokalnej*, [w:] *Społeczności lokalne: teraźniejszość i przyszłość*, red. B. Jałowiecki, K.Z. Sowa, P. Dutkiewicz, Warszawa 1989.

Opracowanie:

Jadwiga Kania,

główny specjalista – kurator ekspozycji,

Europejskie Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego,

jadwiga.kania@penderecki-center.pl;

Adam Balas,

dyrektor Europejskiego Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego,

luslawice@penderecki-center.pl;

Agnieszka Topolska,

zastępca dyrektora ds. programowych Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku,

a.topolska@rzezba-oronsko.pl;

Rafał Jewdokimow,

naczelnik Wydziału, Departament Narodowych Instytucji Kultury MKiDN,

rjewdokimow@kultura.gov.pl;

dr hab. Maciej Aleksandrowicz,

dyrektor Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku

ZAINTERESOWANIE MUZYKĄ KLASYCZNĄ I TAŃCEM WSPÓŁCZESNYM NA OBSZARACH POZAMETROPOLITALNYCH

Narodowy Instytut Muzyki i Tańca

Narodowy Instytut Muzyki i Tańca (NIMiT) to państwowa instytucja kultury, której misją jest działalność na rzecz rozwoju polskiej kultury muzycznej i tanecznej. Przedmiotem jej działań są: rozwój i profesjonalizacja środowiska muzycznego i tanecznego, edukacja muzyczna i taneczna, rozwój infrastruktury i badań naukowych w zakresie muzyki i tańca, edukacja kulturalna oraz zwiększanie zainteresowania sztuką muzyki i tańca, ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą. NIMiT realizuje więc projekty twórcze, wydawnicze, naukowe i stypendialne, tworzy nowe standardy współpracy artystów i instytucji. Prowadzi takie projekty, jak: koordynowanie działań związanych z Nagrodą im. Oskara Kolberga „Za zasługi dla kultury ludowej”, przyznawanie nagrody Koryfeusza Muzyki Polskiej, PolandDances, Międzynarodowy Konkurs Muzyki Polskiej czy Przestrzenie Sztuki. W ramach realizowanej misji Instytut odpowiada także za programy, które mają na celu pokazanie polskiej sztuki muzycznej i tanecznej wykonywanej na żywo w miejscowościach na terenie Polski o utrudnionym dostępie do tzw. kultury wysokiej.

Według raportu Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) w 2019 r.¹ z oferty podmiotów kultury Polacy najczęściej wybierali zwiedzanie

1 GUS przygotowuje raporty dotyczące uczestnictwa ludności w kulturze w odstępach pięcioletnich.

zabytków (38,5%) oraz odwiedzanie muzeów (26,75%). Na trzecim miejscu deklarowano uczestnictwo w spektaklach dramatycznych (20,2%). Listę zamykały koncerty muzyki klasycznej (8,3%), przedstawienia operowe i operetkowe (5,8%) oraz przedstawienia baletowe lub taneczne (5,7%)². W porównaniu z rokiem, który objęto poprzednim badaniem, odnotowano wzrost we wszystkich kategoriach, także tych najrzadziej wybieranych. W 2014 r. na koncerty do filharmonii uczęszczało 6,0% osób, przedstawienia operowe i operetkowe obejrzało 5,3% widzów, a taneczne – 4,4%³.

Bez korzystania ze statystyk można stwierdzić, że w kwestii szerokiego dostępu do oferty instytucji kultury w najlepszej sytuacji są mieszkańcy miast wojewódzkich⁴. Dane oczywiście to potwierdzają: uczestnictwo w kulturze zwiększa się wraz ze wzrostem liczby mieszkańców miejscowości⁵, natomiast na wsiach odnotować można najniższy procent osób korzystających z wydarzeń kulturalnych. W koncertach muzyki klasycznej w 2019 r. uczestniczyło:

- 5,0% mieszkańców wsi;
- 5,4% osób zamieszkałych w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców;
- 6,9% osób zamieszkałych w miastach od 20 do 99 tys. mieszkańców;
- 11,2% osób zamieszkałych w miastach od 100 do 199 tys. mieszkańców;
- 17,3% osób zamieszkałych w miastach od 200 do 499 tys. mieszkańców;
- 14,3% osób zamieszkałych w miastach liczących 500 tys. i więcej mieszkańców.

W spektaklach baletowych i tanecznych w 2019 r. uczestniczyło

- 3,5% mieszkańców wsi;
- 5,2% osób zamieszkałych w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców;
- 5,6% osób zamieszkałych w miastach od 20 do 99 tys. mieszkańców;

2 *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2019 r. Analizy statystyczne*, GUS, Warszawa–Kraków 2020, s. 17, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/uczestnictwo-ludnosci-w-kulturze-w-2019-roku,6,3.html> [dostęp: 11.07.2022].

3 *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 r. Informacje i opracowania statystyczne*, GUS, Warszawa 2016, s. 87, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/uczestnictwo-ludnosci-w-kulturze-w-2014-r-,6,2.html> [dostęp: 11.07.2022].

4 Definiowanych jako stolice województw, są to miasta, w których siedziby mają wojewódzkie urzędy.

5 Wyjątek stanowią koncerty muzyki poważnej, w których w 2019 r. najczęściej uczestniczyły osoby zamieszkujące miasta od 200 do 499 tys. mieszkańców.

- 6,4% osób zamieszkałych w miastach od 100 do 199 tys. mieszkańców;
- 8,1% osób zamieszkałych w miastach od 200 do 499 tys. mieszkańców;
- 10,5% osób zamieszkałych w miastach liczących 500 tys. i więcej mieszkańców⁶.

Na tej podstawie nie można jednak stwierdzić, że mieszkańcy obszarów pozametropolitalnych, które definiujemy tutaj jako niebędące miastami wojewódzkimi, są mniej zainteresowani udziałem w koncertach muzyki klasycznej czy spektaklach tanecznych. Najczęstszym wytłumaczeniem ich rzadszego uczestnictwa w tego typu wydarzeniach jest ograniczona oferta kulturalna w miejscach zamieszkania i wysokie koszty dojazdu do większych miejscowości. Drugim ważnym aspektem jest kwestia nieprzygotowania publiczności. Innymi słowy: jeśli ktoś nigdy nie był na koncercie w filharmonii, to nie czuje potrzeby, aby na niego pojechać, bo nie wie, czy takie wydarzenie artystyczne mu się spodoba. Brak przygotowania do recepcji dzieła muzycznego i tanecznego koreluje z poziomem wykształcenia, a właśnie w przypadku osób najlepiej i najslabiej wykształconych szczególnie widoczne są różnice dotyczące uczestnictwa w koncertach muzyki klasycznej i spektaklach tanecznych. W 2019 r. 19,1% respondentów z wykształceniem wyższym deklaroowało udział w koncertach muzyki poważnej, a 12,8% – w spektaklach tanecznych, podczas gdy odsetek osób z wykształceniem zawodowym wynosił odpowiednio 2,4% i 1,8%⁷.

Czy jednak mniejszy odsetek osób uczestniczących w koncertach muzyki klasycznej i spektaklach tanecznych na obszarach pozametropolitalnych to jedynie wynik ograniczonego dostępu i mniejszego przygotowania publiczności do recepcji dzieł muzycznych i tanecznych? Czy organizując regularnie wydarzenia na tych obszarach oraz podejmując działania edukacyjne i popularyzatorskie, doprowadzimy do sytuacji, w której zamieszkanie poza obszarem metropolitalnym nie będzie czynnikiem różnicującym korzystanie z oferty kulturalnej? W przypadku uczestnictwa w kulturze, na który wpływ ma zarówno wiele uwarunkowań zewnętrznych, jak i wewnętrznych, nie jest łatwo o jednoznaczne odpowiedzi. Pozostaje więc bazować na obserwacjach i statystyce frekwencji podczas wydarzeń obecnie organizowanych na wspomnianych obszarach.

Dwa projekty realizowane przez NIMiT przynoszą ciekawe obserwacje i dane, które mogą przybliżyć nas do informacji na temat faktycznego

6 *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2019 r.*, dz. cyt., s. 73.

7 Tamże, s. 71.

zainteresowania muzyką klasyczną i tańcem współczesnym wśród osób niebędących mieszkańcami miast wojewódzkich.

Pierwszy z nich, który dotyczy tańca współczesnego, jest realizowany przez Narodowy Instytut Muzyki i Tańca od 2011 r. Cele programu „Scena dla tańca” to budowanie publiczności tańca oraz udostępnienie prezentacji wydarzeń tanecznych na obszarach, które nie posiadają stałej sceny dla tańca lub na których nie jest prowadzona żadna działalność taneczna. W programie organizowanym na zasadach ogólnopolskiego konkursu o dofinansowanie mogą ubiegać się instytucje samorządowe i organizacje pozarządowe wraz z partnerami, np. galeriami czy placówkami oświatowymi. W ramach 11. edycji programu zrealizowano 76 projektów. W roku 2019 odbyło się 36 pokazów, w których uczestniczyło 4970 widzów i zaprezentowano spektakle w choreografiach m.in. Iwony Pasińskiej, Pawła Urbanowicza, Bartosza Woszczyńskiego, Anny Piotrowskiej, Iwony Olszowskiej, Jacka Owczarka i Wojciecha Grudzińskiego. W roku 2020 odbyły się 53 pokazy, które zgromadziły blisko 8 tys. widzów. Zaprezentowano m.in. spektakle autorstwa Jacka Przybyłowicza, Tomasza Ciesielskiego, Elżbiety i Grzegorza Pańtaków, Witolda Jurewicza, Pawła Grali, Anny Piotrowskiej, Dominika Więcka i Michała Przybyły.

W ostatniej edycji, w roku 2021, najnowsze realizacje taneczne przygotowane przez polskich choreografów mogła obejrzeć publiczność w Busku-Zdroju, Jędrzejowie, Ostrowcu Świętokrzyskim (województwo świętokrzyskie), Cedrach Wielkich, Słupsku (województwo pomorskie), Ełku (województwo warmińsko-mazurskie), Koszalinie i Wałczu (województwo zachodniopomorskie), Nowej Soli (województwo lubuskie), Obornikach Śląskich (województwo dolnośląskie), Pile, Szamotułach, Zbąszyniu (województwo wielkopolskie), Rybniku i Tarnowskich Górach (województwo śląskie), Wiśniowej (województwo małopolskie). Zaprezentowano 12 spektakli, a 39 pokazów obejrzało 3755 osób, co daje średnio ok. 96 widzów podczas jednego wydarzenia.

Zaproponowany repertuar był nie tylko bardzo różnorodny gatunkowo, lecz także skierowany do odbiorców w różnym wieku. Wyjątkowo wyciekowaną, bo stanowiącą rzadkość, okazała się oferta dla najmłodszych, a więc spektakle dla rodzin z dziećmi w wieku przedszkolnym: *On-line* w choreografii kolektywu Holobiont, *Czując* w choreografii Moniki Kiwak, *Contact Families Show* w choreografii Anny Wańtuch czy *Frajda, Granda, Bzik* w choreografii Kolekttacz.

Dla dorosłych widzów przygotowano spektakl wielokrotnie nagradzanego polskiego choreografa Macieja Kuźmińskiego pt. *Plateau*, opowiadający o współczesnej polskiej rzeczywistości. Publiczność mogła zobaczyć także propozycje trzech teatrów tańca. Sopotcki Teatr Tańca przedstawił spektakl zainspirowany filmem Ingmara Bergmana *7. pieczęć* w choreografii Joanny Czajkowskiej, Kielecki Teatr Tańca przygotował *Brodzić po wodzie* w technice modern-jazz oraz choreografii Elżbiety i Grzegorza Pańtaków, a Olsztyński Teatr Tańca Prolog – *nie-Uprzejmość w Operze* w choreografii Katarzyny Grabińskiej. Widzowie obejrzeli także spektakl *Sticky Fingers Club*, stworzony przez kolektyw absolwentów Wydziału Tańca w Bytomiu PWST w Krakowie w składzie: Daniela Komędera-Miśkiewicz, Dominika Wiak, Dominik Więcek, Monika Witkowska. Zaprezentowano też solowy spektakl Gosi Mielech, tancerki, choreografki i nauczycielki GaGa, *FearLess*, a także osadzoną w kręgu inspiracji słowiańskich opowieść o życiu kobiety *Cicha!* w choreografii Pauliny Wycichowskiej, z muzyką Malwiny Paszek. Czymś nowym dla wielu osób mogło być wyjście poza prezentację na scenie w przedstawieniu *Odyseja*. Tomasz Ciesielski zaprosił bowiem widzów na dworce kolejowe. Pokazy „Sceny dla tańca” nie ograniczały się jedynie do spektakli, stanowiły także okazję do poznania twórców i ich rozmów z publicznością.

Drugi z projektów, który przybliżył nam zainteresowania kulturalne mieszkańców obszarów pozametropolitalnych, dotyczy muzyki klasycznej oraz jazzowej. Cykl koncertowy „Z klasyką przez Polskę” realizowany jest w ramach Polskiego Impresariatu Muzycznego (PIM), działającego od 2019 r. w strukturze NIMiT. Jego celem jest przygotowanie atrakcyjnej oferty koncertów muzyki klasycznej w interpretacji najwybitniejszych polskich artystów oraz uzdolnionych laureatów krajowych i zagranicznych konkursów muzycznych, skierowanej do mieszkańców mniejszych miejscowości w całym kraju. Koncerty odbywają się w muzeach, dawnych dworach i pałacach, w miejskich i gminnych ośrodkach kultury, a także w kościołach. Cykl „Z klasyką przez Polskę” rozpoczął się w drugiej połowie 2019 r. Zorganizowano wówczas 51 koncertów, w których wzięło udział ponad 40 artystów i ponad 9 tys. słuchaczy. Wystąpili m.in.: Janusz Olejniczak, Ewa Pobłocka, Tomasz Strahl, Piotr Paleczny, Urszula Kryger, Krzysztof Jakowicz, Klaudiusz Baran, Aleksander Dębicz, Marcin Zdunik, Konstanty Andrzej Kulka. W 2020 r. PIM zorganizował 57 koncertów w 11 województwach. Obok czołowych polskich artystów do projektu

zaproszeni zostali również młodzi muzycy, wyróżnieni w I Międzynarodowym Konkursie Muzyki Polskiej zorganizowanym przez Narodowy Instytut Muzyki i Tańca w 2019 r. w Rzeszowie. W tej edycji cyklu wystąpili m.in.: Agata Kielar-Długosz, Łukasz Długosz, Książek Piano Duo, Marta Gidaszewska, Robert Łaguniak, Ątma Quartet, Olga Pasiecznik, Zuzanna Nalewajek, Łukasz Kuropaczewski, Andrzej Bauer.

W ciągu sześciu miesięcy 2021 r. (sezon rozpoczął się w lipcu) odbyły się 54 wydarzenia, w których wzięli udział zarówno muzycy z poprzednich edycji projektu, jak i nowi soliści oraz zespoły kameralne – m.in.: Szymon Nehring, Ewa Leszczyńska, Katarzyna Jankowska-Borzykowska, Aleksandra Świgut, Tomasz Ritter, Cracow Golden Quintet, Boarte Piano Trio, Cracow Duo, NFM Orkiestra Leopoldinum.

W 2022 r. Polski Impresariat Muzyczny planuje zorganizować ok. 100 koncertów w całej Polsce. W pierwszej połowie 2022 r. w ramach cyklu „Z klasyką przez Polskę” odbyły się 33 koncerty. Po raz pierwszy lub ponownie artyści odwiedzili następujące miejscowości: Radziejowice (województwo mazowieckie), Białą Podlaską, Kock, Kodeń (województwo lubelskie), Białogard, Gryfice, Połczyn-Zdrój, Świdwin, Trzebiatów, Złocieniec (województwo zachodniopomorskie), Bielawę, Kiełczyn, Strzegom (województwo dolnośląskie), Czeremchę, Juchnowiec Kościelny, Niećkowo, Sokółkę (województwo podlaskie), Ąmielów, Kotuszów, Ożarów, Solec-Zdrój, Staszów, Zawichost (województwo świętokrzyskie), Jankowice, Pleszew, Pobiedziska, Puszczykowo, Szczury, Śrem (województwo wielkopolskie), Krośniewice, Pabianice, Smardzewice, Wiaderno (województwo łódzkie). W koncertach uczestniczyło łącznie 2917 osób, co daje średnio ok. 88 słuchaczy podczas jednego wydarzenia.

Jednym z najważniejszych elementów organizacji wydarzeń w takich miejscowościach są rozmowy z mieszkańcami i poznawanie ich preferencji, a także nastawienia do prezentowanej muzyki. Wynika z nich, że niezwykle utrudniony jest dostęp do muzyki klasycznej i jazzowej na żywo, co wpływa na niewielkie zainteresowanie tymi gatunkami. Odbiorcy obawiają się kontaktu z nimi, a jednocześnie – kiedy już on nastąpi – niezwykle doceniają taką muzykę i szukają kolejnych możliwości jej posłuchania. Niejednokrotnie w czasie produkcji tras koncertowych PIM Instytut pojawiał się w miejscach, w których nigdy wcześniej nie była prezentowana muzyka inna niż czysto rozrywkowa, jak też nigdy nie można było zobaczyć na żywo np. fortepiano. Ośrodki, w których organizowano koncerty, korzystając z informacji PIM, zachęcały mieszkańców do uczestnictwa w wydarzeniach z udziałem

laureatów prestiżowych konkursów, prezentując je jako niepowtarzalną okazję do spotkania z osobowościami muzycznymi światowego formatu. Projekty PIM – zarówno klasyczne, jak i jazzowe – mogły takie okazje stwarzać.

W pierwszej połowie 2022 r. na zaproszenie Polskiego Impresariatu Muzycznego wystąpili m.in. Janusz Olejniczak (fortepian) i Tomasz Strahl (wiolonczela) – światowej sławy mistrzowie, którzy wykonali w duecie utwory Fryderyka Chopina, Ignacego Jana Paderewskiego, a także Franza Schuberta, Georga Friedricha Haendla, Edwarda Elgara oraz Manuela de Falli. Znany nie tylko w Polsce wybitny pianista i popularyzator muzyki Waldemar Malicki zaprezentował publiczności repertuar złożony z utworów takich kompozytorów, jak: Carl Orff, Wolfgang Amadeus Mozart, Friedrich Gulda, Richard Wagner, Billy Mayerl, Richard Addinsell, Dana Suesse, George Gershwin, Astor Piazzolla. W jednym z koncertów wystąpił także Łukasz Krupiński – wybitny polski pianista mieszkający w Londynie, półfinalista Konkursu Chopinowskiego, który wykonał utwory Fryderyka Chopina i Maurice’a Ravela. Pianistka Sophia Muñoz, współpracująca z teatrami operowymi w Europie, i baryton Szymon Komasa, śpiewający w wielu teatrach operowych w Polsce i za granicą, zaprezentowali pieśni Fryderyka Chopina, Stanisława Moniuszki, Tadeusza Bairda, Antonína Dvořáka. W województwie wielkopolskim wystąpili: pierwszy oboista orkiestry Sinfonia Varsovia Arkadiusz Krupa i Michał Nagy (gitara) – solista i kameralista współpracujący z licznymi orkiestrami. Podczas koncertu wykonali utwory takich kompozytorów, jak: Francesco Molino, Domenico Scarlatti, Fernando Sor, Wolfgang Amadeus Mozart, Heitor Villa-Lobos, Jaques Ibert. W cyklu „Z klasyką przez Polskę” można było usłyszeć także utwory Georga Friedricha Haendla, Carla Philippa Emanuela Bacha, Henry’ego Purcella w wykonaniu klawesynistki Lilianny Stawarz i wiolonczelisty Marcina Zdunika. Dzieła takich kompozytorów, jak: Wojciech Gawroński, Henryk Wieniawski, Mieczysław Karłowicz, Philipp Scharwenka, Carl Maria von Weber, mieszkańcy województwa wielkopolskiego usłyszeli w interpretacji Katarzyny Budnik, pełniącej funkcję lidera grupy altówek w orkiestrze Sinfonia Varsovia, oraz Grzegorza Mani – solisty i kameralisty, który występował w kraju i za granicą, współpracując z wieloma znakomitymi solistami. W utworach polskich kompozytorów – Henryka Wieniawskiego, Aleksandra Zarzyckiego, Karola Szymanowskiego i Grażyny Bacewicz – zaprezentował się duet Aleksandra Kuls (skrzypce) i Marcin Koziak (fortepian). Publiczność mogła także wziąć udział w koncercie Boarte Piano Trio – zespołu w składzie: Konrad Skolarski (fortepian), Jarosław Nadrzycki (skrzypce), Karol

Marianowski (wiolonczela). Artyści, którzy dzięki występom w wielu krajach Europy, w obu Amerykach i w Azji zdobyli międzynarodową renomę, zaprezentowali program złożony z utworów Wolfganga Amadeusa Mozarta, Pawła Łukaszeńskiego i Astora Piazzolli. W ramach cyklu koncertowego wystąpił także rozpoczynający swoją karierę, ale mogący pochwalić się znacznymi osiągnięciami Jakub Kuszlik – laureat IV nagrody na XVIII Konkursie Chopinowskim, a także nagrody Polskiego Radia za najlepsze wykonanie mazurków na XVIII Konkursie Chopinowskim. Podczas koncertów organizowanych przez PIM pianista wykonał dzieła Fryderyka Chopina i Ignacego Jana Paderewskiego.

W ramach realizowanego przez Polski Impresariat Muzyczny cyklu „Z jazzem przez Polskę” w lipcu i sierpniu 2021 r. odbyły się także koncerty znakomitych artystów jazzowych: Marka Napiórkowskiego i Artura Lesickiego w Strzegomiu i Środzie Śląskiej oraz Doroty Miśkiewicz i Henryka Miśkiewicza w Radomsku i Zduńskiej Woli. Były to niezwykle wydarzenia, które zgromadziły pełne sale odbiorców w starszym, średnim i młodym wieku. W czerwcu 2022 r. zorganizowano dwa koncerty jazzowe Moniki Borzym wraz z zespołem, która wystąpiła w Pasymiu oraz Wyszku. Dla Pasymia była to premiera koncertu tego gatunku muzycznego w historii, a ogromne zainteresowanie publiczności Wyszku zainspirowało dyrekcję Wyszковского Ośrodka Kultury do zaproszenia Moniki Borzym z zespołem na kolejne koncerty w tym roku. Mamy nadzieję, że dojdą one do skutku.

Oba projekty – muzyczny i taneczny – realizowane przez Narodowy Instytut Muzyki i Tańca cieszą się dużym zainteresowaniem nie tylko ze strony publiczności, ale też lokalnych organizatorów i artystów, którzy zgłaszają chęć swojego udziału w tego typu wydarzeniach w przyszłości. Instytut rejestruje frekwencję podczas koncertów i przedstawień, ale ważniejsze wydają się niepolityczne elementy tych wydarzeń, a więc wzbudzenie zainteresowania widzów, inspirujące spotkania i rozmowy artystów z publicznością, wyjątkowa atmosfera odbioru sztuki muzycznej i tanecznej. Te obserwacje dają pewność, że realizowane projekty mają znaczenie dla mieszkańców obszarów pozametropolitalnych nie tylko w wymiarze edukacyjnym, ale też artystycznym. Jakie będą ich długofalowe efekty – czas pokaże. Być może już kolejny raport GUS na temat uczestnictwa w kulturze w 2024 r. zarejestruje zmiany, których z nadzieją wyczekujemy.

Opracowanie:

Narodowy Instytut Muzyki i Tańca, www.nimit.pl

KINO POZA METROPOLIAŁ – DZIAŁANIA POLSKIEGO INSTYTUTU SZTUKI FILMOWEJ

Polski Instytut Sztuki Filmowej

Polski Instytut Sztuki Filmowej (PISF) dofinansowuje rodzime kino od 17 lat. Wspiera i promuje polską twórczość audiowizualną na podstawie trzech aktów prawnych: ustawy o kinematografii¹, ustawy o finansowym wspieraniu produkcji audiowizualnej² oraz rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego³.

W 2022 r. Polski Instytut Sztuki Filmowej dystrybuuje pomiędzy twórców i instytucje 183,7 mln zł. Może sobie na to pozwolić m.in. dzięki wpływom nadawców telewizyjnych, platform cyfrowych, telewizji kablowych, podmiotów dostarczających audiowizualne usługi medialne na żądanie

- 1 Ustawa z dnia 30 czerwca 2005 r. o kinematografii (Dz.U. 2005 Nr 132 poz. 1111), Internetowy System Aktów Prawnych, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20051321111> [dostęp: 29.07.2022].
- 2 Ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o finansowym wspieraniu produkcji audiowizualnej (Dz.U. 2019 poz. 50), Internetowy System Aktów Prawnych, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000050> [dostęp: 29.07.2022].
- 3 Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 31 stycznia 2020 r. w sprawie przekazywania danych Polskiemu Instytutowi Sztuki Filmowej przez podmioty prowadzące kino (Dz.U. 2020 poz. 257), Internetowy System Aktów Prawnych, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000257> [dostęp: 29.07.2022].

(VOD), dostawców platform udostępniania wideo (VSP) oraz dystrybutorów filmów i właścicieli kin, którzy przekazują na rzecz PISF 1,5% swoich przychodów. We wspomnianym budżecie mieszczą się wydatki na rzecz zwiększenia dostępności kultury audiowizualnej dla mieszkańców obszarów pozametropolitalnych.

Demokratyzację kultury (zwłaszcza jej audiowizualnego sektora) przyspieszył rozwój cyfryzacji, co zaowocowało szczególnie w dobie pandemii COVID-19. Jak wynika z badań NCK (grudzień 2021 r.), aż 54% użytkowników internetu uczestniczy regularnie w kulturze online⁴.

Mamy jednak świadomość, że konsumpcja kultury we własnym gospodarstwie domowym nie zastąpi centrów/ośrodków życia kulturalnego. Po pierwsze dlatego, że wykluczenie cyfrowe wciąż istnieje. Po drugie – nawet wśród osób niewykluczonych kultura konsumowana w samotności i wybierana wyłącznie na podstawie własnego zasobu informacji może powiększyć istniejące nierówności.

Tymczasem obowiązek zapewnienia równego dostępu do dóbr kultury dla wszystkich obywateli nałożyła na państwa Konstytucja RP z 1997 r. Związane jest to z konstytucyjnym zakazem dyskryminacji wyrażonym w przepisie art. 32, zgodnie z którym „nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny”.

PROGRAMY OPERACYJNE POLSKIEGO INSTYTUTU SZTUKI FILMOWEJ WOBEC OBSZARÓW NIEUPRZYWILEJOWANYCH

Warto podkreślić, że PISF dystrybuuje środki na kulturę audiowizualną pomiędzy te podmioty, które – zgodnie z obowiązującym regulaminem – zgłoszą zapotrzebowanie na finansowe wsparcie konkretnego utworu, wydarzenia lub działania. Oznacza to, że nie jest ani instytucją twórczą, ani organizacyjną. To, w jaki sposób wesprze dostępność kultury na obszarach nieuprzywilejowanych, zależy przede wszystkim od planów wnioskodawców. Na dostępnej dla każdego stronie internetowej Polskiego Instytutu

4 *Jak zmieniły się nasze nawyki? Trzecia edycja sondażu o kulturze w pandemii*, Narodowe Centrum Kultury, 8.04.2022, <https://www.nck.pl/badania/aktualnosci/trzecia-edycja-sondazu-o-kulturze-w-pandemii> [dostęp: 29.07.2022].

Sztuki Filmowej znajduje się wykaz Programów Operacyjnych PISF na dany rok⁵. Wnioskodawcy mogą skorzystać z dofinansowania na określonych w nich zasadach.

Trzy z Programów Operacyjnych – Upowszechnienie kultury filmowej, Rozwój kin i Promocja polskiego filmu za granicą – mają szczególny potencjał w zakresie wsparcia dostępności kultury. Ich opisowi zostanie poświęcona dalsza część tekstu.

UPOWSZECHNIENIE KULTURY FILMOWEJ

Program Operacyjny Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej Upowszechnienie kultury filmowej podzielony jest na pięć priorytetów, w ramach których PISF dystrybuuje środki finansowe. W kwestii dostępności kultury dla mieszkańców terenów nieuprzywilejowanych szczególnie interesujące są dwa priorytety: Festiwale filmowe oraz Inicjatywy filmowe.

FESTIWALE

Tylko w pierwszej sesji 2022 r.⁶ PISF dofinansował 41 festiwali filmowych. Wiele z nich znajduje się na obszarach pozametropolitalnych. Jedną z najmniejszych miejscowości, w której odbywa się współfinansowany przez PISF festiwal filmowy, jest Łągów, który liczy 1600 mieszkańców. To właśnie tam odbywa się Lubuskie Lato Filmowe, którego goście mają możliwość zapoznania się zarówno z kinem polskim, jak i czeskim, niemieckim, słowackim, węgierskim, rosyjskim, ukraińskim, litewskim, łotewskim, austriackim oraz estońskim.

Niewielkimi miejscowościami są też: Łądek-Zdrój (5557 mieszkańców), w którym odbywa się Festiwal Filmów Górskich im. Andrzeja Zawady, Zwierzyniec (3165 mieszkańców), w którym organizowana jest Letnia Akademia Filmowa, czy Insko (2026 mieszkańców) będące siedzibą Inskiego Lata Filmowego.

Nie zaskakuje fakt, że festiwali odbywających się w większych miejscowościach jest więcej, ale wciąż nie mówimy tutaj o metropoliach, lecz

5 Polski Instytut Sztuki Filmowej, *Programy Operacyjne Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej na rok 2022*, <https://pisf.pl/wp-content/uploads/2022/04/PO-PISF-2022.pdf> [dostęp: 29.07.2022].

6 Sesja, tj. okres naboru wniosków o dofinansowanie – w przypadku festiwali filmowych pierwsza z dwóch sesji trwała od 10 do 14 stycznia 2022 r.

o miastach liczących 20–30 tys. mieszkańców. Przykładem jest Września, w której w tym roku już po raz 27. odbył się Ogólnopolski Festiwal Sztuki Filmowej „Prowincjonalia”.

INICJATYWY FILMOWE

Na początku bieżącego roku do PISF wpłynęły 122 wnioski o dofinansowanie w ramach inicjatyw filmowych, czyli kolejnego priorytetu Programu Operacyjnego Upowszechnienie kultury filmowej. Aż 83 z nich uzyskały pozytywną decyzję.

Najbardziej spektakularnym dofinansowaniem w tej kategorii może poszczycić się Stowarzyszenie Kin Studyjnych, które otrzymało milion złotych na działalność kin w całej Polsce. Wsparcie otrzymało również kilkadziesiąt dyskusyjnych klubów filmowych; jeden z nich znajduje się w Kraśnicy, który liczy 407 mieszkańców. To prawdopodobnie najmniejsza miejscowość, w której działalność kulturalna została wsparta przez PISF finansowo i która ma dzięki temu możliwość organizowania spotkań z teoretykami, krytykami, twórcami filmowymi, ludźmi sztuki i nauki, otwartych imprez popularyzujących ciekawe zjawiska i filmy, seminariów oraz festiwali, wystaw, szkoleń, a także konkursów.

ROZWÓJ KIN: MODERNIZACJA I CYFRYZACJA

Istotnym elementem dostępu do kinematografii jest odpowiednio wyposażone kino. Dlatego w ramach Programu Operacyjnego Rozwój kin podmiot prowadzący działalność kinową może zawnieść do PISF o pomoc w finansowaniu zarówno niezbędnego sprzętu (np. kinowego projektora cyfrowego, serwera kina cyfrowego, procesora wizyjnego, obiektywu projekcyjnego, lamp, układu do projekcji 3D, systemu do sprzedaży biletów kinowych, zestawu nagłośnieniowego, klimatyzacji), jak i jego dostawy, montażu oraz odpowiednich szkoleń.

Oferowane przez PISF możliwości sprawiają, że dysproporcja między miejskimi multipleksami a kinami w mniejszych miejscowościach (w tym salkami kinowymi w ośrodkach kultury) zdecydowanie się zmniejsza.

W pierwszej sesji 2022 r. dofinansowano 40 podmiotów w ramach modernizacji (m.in. w liczącym 3054 mieszkańców Zagórowie) i 15 w ramach cyfryzacji.

PROMOCJA POLSKIEGO FILMU ZA GRANICĄ

W ramach Programu Operacyjnego Promocja polskiego filmu za granicą realizowane są dwa priorytety, które szczególnie mogą zainteresować czytelników tego tekstu.

Ich celem jest zwiększenie rozpoznawalności i – przede wszystkim – dostępności polskich filmów na rynkach międzynarodowych. Są ważne zwłaszcza dla Polonii, która przez swoje miejsce zamieszkania bywa wykluczona z uczestnictwa w polskiej kulturze i odsunięta od dyskusji o rodzimym kinie.

W ramach priorytetu „Dystrybucja polskiego filmu za granicą” dystrybutorzy zagraniczni mogą ubiegać się o dofinansowanie kampanii promocyjnych filmów pełnometrażowych przed wprowadzeniem ich do dystrybucji kinowej. Mechanizm ten ma zachęcić do częstszego kupowania polskich filmów. Ze wsparcia na dystrybucję za granicą skorzystają w tym roku m.in. takie filmy, jak *Inni ludzie* w reż. Aleksandry Terpińskiej i *Cicha ziemia* w reż. Agnieszki Woszczyńskiej.

W ramach kolejnego priorytetu, „Promocja polskiego filmu za granicą”, PISF wspiera przeglądy polskich filmów za granicą, również te odbywające się online. Tylko w 2022 r. dofinansowanie otrzymały premiery, przeglądy i festiwale polskich filmów w Stanach Zjednoczonych, Australii, Azerbejdżanie, Gruzji, Armenii, Niemczech, Francji, Szwajcarii, Chorwacji, Tadżykistanie, Czechach, Indiach i we Włoszech.

NADCHODZĄ ZMIANY

Polski Instytut Sztuki Filmowej docenia zarówno różnorodność merytoryczną, jak i lokalizacyjną inicjatyw kulturalnych. Ma świadomość, że mieszkańcy Warszawy, Krakowa i Poznania prawdopodobnie nie ucierpią przez brak dodatkowego festiwalu i spotkania autorskiego, podczas gdy dla Polaków spoza wielkich aglomeracji każde dodatkowe wydarzenie kulturalne może być cenne.

Nie sposób nie zauważyć, że zarówno twórcy filmowi, jak i organizatorzy wydarzeń coraz częściej to dostrzegają.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- *Jak zmieniły się nasze nawyki? Trzecia edycja sondażu o kulturze w pandemii*, Narodowe Centrum Kultury, 8.04.2022, <https://www.nck.pl/badania/aktualnosci/trzecia-edycja-sondazu-o-kulturze-w-pandemii> [dostęp: 29.07.2022].
- Polski Instytut Sztuki Filmowej, *Programy Operacyjne Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej na rok 2022*, <https://pisf.pl/wp-content/uploads/2022/04/PO-PISF-2022.pdf> [dostęp: 29.07.2022].
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 31 stycznia 2020 r. w sprawie przekazywania danych Polskiemu Instytutowi Sztuki Filmowej przez podmioty prowadzące kino (Dz.U. 2020 poz. 257), Internetowy System Aktów Prawnych, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000257> [dostęp: 29.07.2022].
- Ustawa z dnia 30 czerwca 2005 r. o kinematografii (Dz.U. 2005 Nr 132 poz. 1111), Internetowy System Aktów Prawnych, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20051321111> [dostęp: 29.07.2022].
- Ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o finansowym wspieraniu produkcji audio-wizualnej (Dz.U. 2019 poz. 50), Internetowy System Aktów Prawnych, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000050> [dostęp: 29.07.2022].

Opracowanie:
Polski Instytut Sztuki Filmowej,
pisf@pisf.pl

Rocznik Kultury Polskiej 2022
© Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2022

REDAKCJA

Redaktor naczelna: Agnieszka Bąk
Redaktor: Agata Kępińska
Redaktor językowy: Agnieszka Rebelak
Korekta: Michał Zgutka
Redaktor techniczny: Maryla Broda
Redaktor prowadzący: Maria Pietrusiewicz

KONTAKT

Dział Badań i Analiz Narodowego Centrum Kultury
tel. +48 22 21 00 100
e-mail: nck@nck.pl

Projekt graficzny: Poważne Studio
Skład: Inter Line S.C. P. Hrehorowicz, M. Punzet
Druk: Zapol Sobczyk Spółka komandytowa

ISSN: 2719-3322

Nakład 550 egz.

WYDAWCA

ul. Płocka 13
01-231 Warszawa
<http://nck.pl>
<http://sklep.nck.pl>

Redaktor Naczelny Wydawnictwa NCK: dr hab. Rafał Wiśniewski, prof. ucz.

Narodowe Centrum Kultury jest instytucją państwową
działającą na rzecz rozwoju kultury w Polsce.

**Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego**

Publikacja finansowana ze środków
Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

NARODOWE
CENTRUM
KULTURY